

T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI

**ANAYASA MAHKEMESİ'NE BİREYSEL
BAŞVURU YOLUNDA İHLAL
KARARLARININ İCRASI**

Yüksek Lisans Tezi

RAMAZAN GÜMÜŞAY

Danışman
Prof. Dr. Ayhan DÖNER

Erzincan 2018

TEZ BİLDİRİMİ

“ANAYASA MAHKEMESİ'NE BİREYSEL BAŞVURU YOLUNDA İHLAL KARARLARININ İCRASI” isimli “Yüksek Lisans” tezim tarafımda intihal programı ile incelenmiştir. Buna göre tezimde bilimsel etik ihlali ve intihal olarak nitelendirilebilecek herhangi bir durum olmadığını taahhüt ederim.

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir biçimde elde edildiğini; aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi beyan ederim.

Öğrencinin
İmzası

Adı ve Soyadı

Ramazan GÜMÜŞAY

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu alışma, Kamu Hukuku Anabilim Dalının Kamu Hukuku Bilim Dalında jürimiz tarafından **Yüksek Lisans** Tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman / Jüri : Prof. Dr. Ayhan DÖNER

Jüri : Dr. Öğr. Üyesi Ömer GEDİK

Jüri : Dr. Öğr. Üyesi İsmail KÖKÜSARİ

ANAYASA MAHKEMESİ'NE BİREYSEL BAŞVURU YOLUNDA İHLAL KARARLARININ İCRASI

Ramazan GÜMÜŞAY

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu
Hukuku Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Eylül 2018

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ayhan DÖNER

ÖZET

“Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru Yolunda İhlal Kararlarının İcrası” isimli yüksek lisans tezimiz giriş, dört ana bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır.

Bu çalışmamızda, Anayasa Mahkemesi’nin bireysel başvuru yolunda verdiği ihlal kararları (yeniden yargılama, tazminat ve yapılması gerekenlere hükmetme) ve bu ihlal kararlarının nasıl icra edileceği konusu incelenmeye çalışılmıştır. İhlal kararlarının her birine ayrı bölümlerde yer verilmiştir. Anayasa Mahkemesi’nin bireysel başvuruda verdiği her bir ihlal kararı ve bu kararın icrası ayrı bir bölümde değerlendirilirken, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin benzer niteliklere sahip ihlal kararlarına ve bu kararlarının icrasına da değinilmiştir.

Bu doğrultuda; birinci bölümde, bireysel başvuru kısaca tanıtılmış, bireysel başvuru kararlarının bağlayıcılığına değinilmiş ve bireysel başvuru sonucunda verilen kararlar incelenmiştir. İkinci bölümde, yeniden yargılama kararlarına değinilmiş ve bu kararların nasıl icra edileceği açıklanmaya çalışılmıştır. İkinci bölüme paralel bir şekilde, üçüncü bölümde tazminat kararlarına ve icrasına, son bölümde ise yapılması gerekenlere hükmetme kararlarına ve icrasına yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bireysel başvuru, yeniden yargılama kararlarının icrası, tazminat kararlarının icrası, yapılması gerekenlere hükmetme kararlarının icrası.

THE EXECUTION OF THE CONSTITUTIONAL COURT'S JUDGEMENTS ARISING FROM INDIVIDUAL APPLICATION ON HUMAN RIGHTS

Ramazan GÜMÜŞAY

**Erzincan Binali Yıldırım University, Graduate School of Social Sciences,
Department of Public Law, Master Degree Thesis, September 2018.**

Thesis Supervisor: Prof. Dr. Ayhan DÖNER

ABSTRACT

This master thesis, titled "*The Execution of the Constitutional Court's Judgements arising from Individual Application on Human Rights*", contains the introduction, four main chapters, and the conclusion.

In this study, the types of judgments that the Constitutional Court renders and the enforcement of verdicts such as re-examination, compensation, and order of redressing infringement are studied. Each of the judgments has been discussed in a separate chapter. While doing these, we also touched upon the similarities and differences of enforcement of ECHR's judgments and Constitutional Court's the judgments.

Accordingly, in the first part of the thesis, the individual application is briefly introduced, the bindingness of decisions is addressed, and the judgments stemmed from the individual application on human rights are examined. In the second chapter, re-examination by first instance courts and the execution of their judgments have been analyzed. In the third chapter, the judgments containing fair compensation are handled and in the final chapter, the order of redressing infringement and its execution are discussed.

Keywords: Individual application, the execution re-examination, compensation, and order of redressing infringement.

İÇİNDEKİLER

TEZ BİLDİRİMİ	I
TEZ KABUL TUTANAĞI.....	II
ÖZET	III
ABSTRACT	IV
İÇİNDEKİLER	V
KISALTMALAR.....	X
GİRİŞ.....	1
I. KONUNUN TAKDİMİ VE ÖNEMİ.....	1
II. İNCELEME PLANI VE KONUNUN SINIRLANDIRILMASI.....	3
III. MAHKEME KARARLARININ İCRASINA GENEL BAKIŞ	5
A. Genel Olarak Mahkeme Kararlarının İcrası ve Önemi	5
B. Anayasa Mahkemesi Kararlarının Bağlayıcılığı ve İcrası	8
1. Anayasa Mahkemesi Kararlarının Bağlayıcılığı.....	8
2. Anayasa Mahkemesi Kararlarının İcrasına Genel Bir Bakış	9
BİRİNCİ BÖLÜM	
BİREYSEL BAŞVURU YOLU	13
I. BİREYSEL BAŞVURU KAVRAMI, TANIMI VE KAPSAMI.....	13
A. Bireysel Başvuru Kavramı ve Tanımı.....	13
B. Bireysel Başvurunun Kapsamı	15
II. BİREYSEL BAŞVURU SONUCUNDA VERİLEN İHLAL KARARLARININ BAĞLAYICILIĞI, HUKUKİ SONUÇ DOĞURMA ANI VE ETKİSİ	20
A. İhlal Kararlarının Bağlayıcılığı	20
B. Karar Gereçlerinin Bağlayıcılığı Sorunu.....	21
C. İhlal Kararlarının Hukuki Sonuç Doğurma Anı.....	27
D. İhlal Kararlarının Etkisi Meselesi	30
III. BİREYSEL BAŞVURUNUN ESAS İNCELEMESİNDE VERİLEBİLECEK KARARLAR	36
A. İcra Edilmesi Gerekli Olmayan Kararlar	37
1. Hakkın İhlal Edilmediği Kararı	37
2. Düşme Kararı.....	38
3. Kötüye Kullanma Kararı.....	40

B. İcra Edilmesi Gereken Kararlar	41
1. Geçici Tedbir Kararı	41
2. Pilot Karar	43
a) Genel Olarak	43
b) Pilot Kararın İcrası	45
3. İhlal Kararı	47
a) Yeniden Yargılama Kararı	49
b) Tazminata Hükmetme veya Genel Mahkemelerde Dava Açılması Yolunu Gösterme Kararı	49
c) İhlalin ve Sonuçlarının Ortadan Kaldırılması İçin Yapılması Gerekenlere Hükmetme Kararı	50

İKİNCİ BÖLÜM

YENİDEN YARGILAMA KARARLARININ İCRASI.....	52
I. YENİDEN YARGILAMA KARARI	52
A. Kavram Olarak	52
B. Genel Olarak Yeniden Yargılama Kararı	53
1. Mahkeme Kararlarının İncelenmesinde Bir Sınır: Kanun Yolunda Gözetilmesi Gereken Hususlarda İnceleme Yapılamaz.....	54
2. Yeniden Yargılama Kararı Verilebilmesinin Bir Şartı Olarak “Hukuki Yarar”	57
3. Yeniden Yargılama Kararının İlgili Mahkemeye Gönderilmesi	60
4. İlgili Mahkemenin “Yeniden Yargılama”yı Yapma Süreci.....	63
5. Yeniden Yargılama Yapan Mahkemenin İhlali ve Sonuçlarını Ortadan Kaldırmaması Durumu	67
II. ANAYASA MAHKEMESİ’NİN YENİDEN YARGILAMA KARARI ÖRNEKLERİ.....	70
III. AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ KARARLARININ İCRASI BAĞLAMINDA YARGILAMANIN YENİLENMESİ.....	75
A. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının Bağlayıcılığı	76
B. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının Niteliği ve İç Hukuka Etkisi..	76
C. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının Yerine Getirilmesi Aracı Olarak Yargılamanın Yenilenmesi ve İcrası.....	79
1. Genel Olarak	79
2. Kararların İcrasında Bakanlar Komitesi’nin Rolü	81
3. Kararların Gereği Gibi Yerine Getirilmemesi Durumunda Uygulanabilecek Yaptırımlar	84
D. Ülkemizde Yargılamanın Yenilenmesi Sebeplerinden Birisi Olarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin İhlal Kararı	86

IV. ANAYASA MAHKEMESİ'NCE VERİLEN YENİDEN YARGILAMA KARARLARININ İCRASI.....	88
A. Yeniden Yargılama Kararlarının Gereği Gibi İcra Edilmesi	90
B. Yeniden Yargılama Kararlarının Hiç İcra Edilmemesi.....	91
C. Yeniden Yargılama Kararlarının Gereği Gibi İcra Edilmemesi	92
D. Yeniden Yargılama Kararlarının İcrasının Uzun Sürmesi.....	96
V. YENİDEN YARGILAMA KARARLARININ İCRA EDİLMESİNİ KOLAYLAŞTIRABİLECEK BAZI ÖNERİLER.....	96

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TAZMİNAT KARARLARININ İCRASI.....	99
I. ANAYASA MAHKEMESİ TARAFINDAN VERİLEN TAZMİNAT KARARLARI.....	99
A. Anayasa Mahkemesi'nin Tazminat Kararı Verebilmesinin Şartları	99
1. İhlal Tespit Edilmeli	100
2. Tespit Edilen İhlal Mahkeme Kararından veya Diğer Kamu Gücü İşlemlerinden Kaynaklanmalı	100
3. Başvurucu Tazminat Talebinde Bulunmalı	102
4. Başvurucu Zarara Uğramış Olmalı	104
5. Yeniden Yargılama Yapılmasında Hukuki Yarar Bulunmamalı	104
6. Tazminat Miktarının Belirlenmesi Ayrıntılı Bir İncelemeyi Gerektirmemeli	107
B. Tazminat Kararlarında Özellik Arz Eden Bazı Durumlar.....	108
C. Tazminat Kararlarının Türleri	112
1. Maddi Tazminat Kararları	112
a) Maddi Tazminat Verilebilmesi İçin Ayrıca Gerçekleşmesi Gereken Şartlar	112
(1) Maddi Zararın Varlığı	112
(a) Maddi Zarar Kavramı	113
(b) Maddi Zararın Hesaplanması	115
(2) İhlal ile Zarar Arasında Nedensellik (İllyet) Bağının Bulunması	115
2. Manevi Tazminat Kararları.....	120
a) Manevi Tazminat Verilebilmesinin Bir Şartı Olarak Manevi Zarar.....	120
b) Manevi Tazminat Kararlarında Diğer Hususlar	121
D. Genel Mahkemelerde Dava Açılması Yolunun Gösterilmesi.....	122
1. Genel Mahkemelerde Dava Açılması Yolunda Süre.....	125
2. Genel Mahkemelerde Dava Açılması Yolunda İlgili Mahkeme	126
3. Genel Mahkeme'nin Tazminat Kararına Dair Bazı Sorunlar	128
II. ANAYASA MAHKEMESİ'NİN TAZMİNAT KARARI ÖRNEKLERİ.....	129

A. Maddi Tazminat Kararı Örnekleri	129
B. Manevi Tazminat Kararı Örnekleri	131
C. Genel Mahkemelerde Dava Açılması Yolunun Gösterilmesine İlişkin Karar Örnekleri	132
III. AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ'NİN TAZMİNAT KARARLARI VE İCRASI	134
A. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Tazminat Kararları	134
B. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Tazminat Kararlarının İcrası	135
IV. ANAYASA MAHKEMESİ'NCE VERİLEN TAZMİNAT KARARLARININ İCRASI	139
A. Maddi ve Manevi Tazminat Kararlarının İcrası	139
B. Genel Mahkemelerde Dava Açılması Yolunun Gösterilmesine İlişkin Kararların İcrası	142

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

YAPILMASI GEREKENLERE HÜKMETME KARARLARININ İCRASI	145
I. ANAYASA MAHKEMESİ TARAFINDAN VERİLEN YAPILMASI GEREKENLERE HÜKMETME KARARLARI	145
A. Genel Olarak	145
B. “Yapılması Gerekenlere Hükmetme” Yetkisi Bağlamında Özellik Arz Eden Bazı Hususlar	150
1. Kanunun Anayasa'ya Aykırı Olmasından Dolayı İhlalin Meydana Gelmesi Hususu	150
2. Mahkeme Kararının veya İdari Bir İşlemin İptal Edilip Edilemeyeceği Hususu	155
C. Anayasa Mahkemesi'nin İnceleme Yaparken ve Karar Verirken Uyması Gereken Sınırlamalar	157
1. Yerindelik Denetimi Yapamaması	157
2. İdari Eylem ve İşlem Niteliğinde Karar Verememesi	160
D. “Yapılması Gerekenlere Hükmetme” Yetkisi Bağlamında İlgili Makamlara Yönelik Verilen Kararlar	163
1. İdareye Yönelik Verilen Kararlar	163
2. Yargı Organlarına Yönelik Verilen Kararlar	164
a) “Makul Sürede Yargılanma Hakkı” ile İlgili Kararlar	165
b) Diğer Haklar İle İlgili Kararlar	166
3. Soruşturma Makamlarına Yönelik Verilen Kararlar	167

II. ANAYASA MAHKEMESİ'NİN “YAPILMASI GEREKENLERE HÜKMETME” YETKİSİ BAĞLAMINDA VERDİĞİ KARAR ÖRNEKLERİ....	168
III. AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ'NİN “YAPILMASI GEREKENLERE HÜKMETME” KARARLARI VE İCRASI.....	172
A. Genel Olarak	174
B. “Yapılması Gerekenler” Bağlamında Somut Kararlara Hükmetme Eğilimi ve Bu Kararların İcrası	176
IV. ANAYASA MAHKEMESİ'NCE VERİLEN “YAPILMASI GEREKENLERE HÜKMETME” KARARLARININ İCRASI.....	179
A. İdareye Yönelik Verilen Kararların İcrası	179
B. Yargı Organlarına Yönelik Verilen Kararların İcrası	182
1. “Makul Sürede Yargılanma Hakkı” İle İlgili Kararların İcrası	182
2. Diğer Haklar İle İlgili Kararların İcrası	184
C. Soruşturma Makamlarına Yönelik Verilen Kararların İcrası.....	190
V. ANAYASA MAHKEMESİ'NİN BİREYSEL BAŞVURU KARARLARININ YERİNE GETİRİLMEMESİNDEN KAYNAKLANAN SORUMLULUKLAR ..	192
A. İdarenin Sorumluluğu	193
B. Kamu Görevlilerinin Sorumluluğu	195
1. Hâkim ve Savcıların Sorumluluğu.....	195
a) Hukuki Sorumluluk	195
b) Disiplin Sorumluluğu	197
2. Diğer Kamu Görevlilerinin Sorumluluğu.....	197
a) Hukuki Sorumluluk	198
b) Cezai Sorumluluk	199
c) Disiplin Sorumluluğu.....	200
SONUÇ.....	202
YARARLANILAN KAYNAKLAR	209
İNTERNET KAYNAKLARI	226
YARARLANILAN MAHKEME KARARLARI.....	227

KISALTMALAR

AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AY.	: Anayasa
AYM	: Anayasa Mahkemesi
BAHUM	: Başhukuk Müşavirliği ve Muhakemat Genel Müdürlüğü
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
CMK	: Ceza Muhakemesi Kanunu
E.	: Esas
E.T.	: Erişim Tarihi
HMK	: Hukuk Muhakemeleri Kanunu
İYUK	: İdari Yargılama Usulü Kanunu
K.	: Karar
m.	: madde
R.G.	: Resmi Gazete
Res DH	: Résolution de Droits de L'homme
s.	: sayfa
ss.	: sayfalar
S.	: Sayı
TBB	: Türkiye Barolar Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCK	: Türk Ceza Kanunu
TİB	: Telekomünikasyon İletişim Başkanlığı

TL	: Türk Lirası
URL	: Uniform Resource Locator
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve devamı
vs.	: vesaire
Y.	: Yıl

GİRİŞ

I. KONUNUN TAKDİMİ VE ÖNEMİ

Temel hak ve hürriyetlerin demokratik toplumlarda taşıdığı önemin gün geçtikçe artmasına paralel olarak, bu hak ve hürriyetlerin korunması amacıyla farklı denetim mekanizmaları da geliştirilmektedir. Nitekim devletler, gerek iç hukuk yollarında düzenlemeler öngörerek, gerekse uluslararası hukukta öngörülen düzenlemelere dahil olarak temel hak ve hürriyetleri korumaya çalışmaktadırlar. Örneğin ülkemizdeki kişilerin, temel hak ve hürriyetlerin korunması amacıyla, dilekçe hakkı aracılığıyla TBMM'ye, idareye, Kamu Denetçiliği Kurumu, Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu gibi bağımsız kurumlara ve nihayetinde yargısal organlara başvurabileceklerine yönelik düzenlemeler mevcuttur. Ayrıca Türkiye, temel hak ve hürriyetlerin korunmasında, uluslararası alanda çok önemli bir sözleşme olan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne taraftır ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin yargı yetkisini kabul etmiştir.

İç hukuk alanında, temel hak ve hürriyetlerin korunmasında en etkili koruma türü yargısal korumadır. Yargısal koruma içerisinde de Anayasa Mahkemesi'nin ayrı bir önemi vardır. Çünkü anayasa mahkemelerinin tarihsel gelişimine bakıldığında, bu mahkemelerin devlet organlarına (özellikle yasamaya) karşı bireylerin temel hak ve hürriyetlerini korumak amacıyla ortaya çıktığı görülmektedir.

Anayasa mahkemelerinin ilk ortaya çıktığı zamanlardaki temel görevi, yasama ve yürütme organının anayasanın çizdiği sınırlar içerisinde hareket etmesini sağlamak ve böylece temel hak ve hürriyetleri bu organlara karşı etkili bir şekilde korumak olmuştur. Nitekim Anayasa mahkemelerine, bu amacı yerine getirmeleri için, bu organlar tarafından çıkarılan ve anayasaya aykırı olan düzenleyici işlemleri iptal etme yetkisi verilmiş ve kararlarına bağlayıcılık gücü tanınmıştır.

Ancak zaman içerisinde sadece yasama ve yürütme organının düzenleyici işlemleri ile değil, ayrıca kamu gücü kullanan bütün makamların bireysel işlemleri ile de kişilerin temel hak ve hürriyetlerini ihlal ettiği saptanmıştır. Dolayısıyla sadece

yasama ve yürütme organının düzenleyici işlemlerine karşı değil, aynı zamanda kamu gücü kullanan diğer makamların da bütün işlemlerine karşı temel hak ve hürriyetleri koruma ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu ihtiyacın giderilmesi amacıyla, kişilere, bireysel başvuru yolu ile anayasa mahkemelerine başvurma olanağı tanınmıştır. Ülkemizde de 2010 Anayasa değişiklikleri ile bireysel başvuru yolu öngörülmüştür. Birçok devletin bu başvuru olanağını tanımalarının altında yatan temel sebep, yukarıda da vurgulandığı üzere, temel hak ve hürriyetlerin demokratik toplumda taşıdığı öneme binaen, bu hak ve hürriyetlerin bireysel işlemlerle ihlaline karşı da etkin bir şekilde korunmasını sağlamaktır.

Anayasa Mahkemesi'nin bireysel başvuru yolu ile temel hak ve hürriyetleri etkin bir şekilde koruması için, vermiş olduğu kararların bağlayıcı olması ve böylece ilgili organlar tarafından kararın gereğinin derhal yerine getirilmesi gerekir. Aksi takdirde, yani Anayasa Mahkemesi kararlarının uygulanmadığı bir ortamda, temel hak ve hürriyetlerin etkin bir şekilde korunduğundan bahsedilemez. Dolayısıyla bireysel başvuru yolunun öngörülmesinin bir anlamı kalmaz. Bu yüzden, temel hak ve hürriyetlerin korunmasında anayasa yargısının gelişmişlik seviyesinin son basamağı olan bireysel başvuru kurumunun bir anlam ifade edebilmesi için, Anayasa Mahkemesi kararlarının sorgusuz sualsiz gereği gibi bir an önce yerine getirilmesi gerekmektedir.

Bilindiği üzere, iç hukuk yollarından istediğini alamadığını düşünen kişiler Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne bireysel başvuru yolu ile başvurabilmektedir. Ülkemizde öngörülen Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru usulü, bazı yönleri itibarıyla Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ndeki başvuru usulüne benzemektedir. Örneğin; her iki organın da temel hak ve hürriyetleri korumak amacıyla inceleme yapması, ikincil nitelikte bir organ olarak sisteme dahil edilmeleri bu benzerliklerden sadece birkaçıdır. Ancak Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru usulünü Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne bireysel başvuru usulünden ayıran temel bir farklılık vardır ki; bu farklılık, Anayasa Mahkemesi'nin bireysel başvuru sonucunda verdiği ihlal kararlarının icrasına dair bir denetim mekanizmasının ve kararların uygulanıp

uygulanmadığına dair resmi bir çalışmanın ya da bilginin mevcut olmamasıdır.¹ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi sisteminde siyasi bir organ olan Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin verdiği ihlal kararlarının gereği gibi icra edilip edilmediğini denetlemektedir. Bu tür bir denetim mekanizmasının Anayasa Mahkemesi kararları açısından da gerçekleştirilmesi, bireysel başvuru usulünün insan hakları standartlarının yükseltilmesine ne derece katkı sağladığının ortaya konulması ve bireysel başvuru usulünün etkililiği bakımından da büyük önem taşımaktadır.²

Anayasa Mahkemesi'nin bireysel başvuru yolunda verdiği ihlal kararlarının icrası böylesine önemli olmasına rağmen, gerek Anayasamızda gerekse diğer kanunlarda, ihlal kararlarının nasıl icra edileceğine dair herhangi bir düzenlemeye yer verilmemiştir. Bu durum bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır.

II. İNCELEME PLANI VE KONUNUN SINIRLANDIRILMASI

Bu çalışmada, *Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru yolunda ihlal kararlarının icrası* konusu ele alınacaktır. Çalışmamız, giriş ve sonuç kısımları dışında dört bölümden oluşacaktır. Ayrıca her bir bölümde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin konuyla ilgili ihlal kararının nasıl icra edildiğine de değinilecektir.

Giriş bölümünde, bu başlıktan sonra, genel olarak mahkeme kararlarının bağlayıcılığı ve icrasının önemine ve özel olarak da Anayasa Mahkemesi kararlarının bağlayıcılığı ve icrasına değinilecektir.

Anayasa Mahkemesi'nin bireysel başvuruda verdiği kararları incelemeye geçmeden önce, bireysel başvuru yolu ile ilgili bazı temel bilgilere yer verilmesi uygun olacaktır. Bu amaçla birinci bölümde, bireysel başvuru kavramına, bireysel

---

¹ Ulaş Karan, *Bireysel Başvuru Kararlarının İcrası: Eski Alışkanlıklar, Yeni Sorunlar (Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Usulünün İlk Dört Yılına Dair Bir Değerlendirme)*, Anayasa Mahkemesi Kararlarının İzlenmesi Yoluyla Bireysel Başvuru Usulünün Güçlendirilmesi Projesi, s. 6. Sadece bu konuda Anayasa Mahkemesi Başkanlığı'na bağlı olarak kurulan Genel Sekreterlik'in oldukça sınırlı bir yetkisi vardır. Genel Sekreterlik, Anayasa Mahkemesi'nin yargısal görevleri nedeniyle verdiği bütün kararların uygulanmasının takip edilmesi ve bu konuda Anayasa Mahkemesi Genel Kurulu'na bilgi verilmesi ile görevlidir (6216 sayılı Kanun m. 23/3,d).

² Karan, s. 1.

başvurunun kapsamına, bireysel başvuru kararlarının bağlayıcılığına ve bireysel başvuru sonucunda verilecek kararlara kısaca yer verilecektir.

Anayasa Mahkemesi'nin bireysel başvuru incelemesi sonucunda verdiği kararlardan birisi de ihlal kararlarıdır. Nitekim Anayasa Mahkemesi, önüne gelen başvuruda temel hak ve hürriyetin ihlal edildiğini tespit ederse, bu ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması amacıyla üç farklı tedbire karar verebilir. Bu kararlar, *yeniden yargılama kararı*, *tazminat kararı* ve *yapılması gerekenlere hükmetme kararı*dır. Bu kararların her birinin incelemesine ve bu kararların icrasına ise ayrı bölümlerde yer verilecektir.

Bu kapsamda ikinci bölümde *yeniden yargılama kararı* ve bu kararın nasıl icra edileceği ele alınacaktır. Bu amaçla genel olarak Anayasa Mahkemesi'nin yeniden yargılama kararlarına değinilecek ve yeniden yargılama kararlarından örnekler verilecektir. Ayrıca Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin yeniden yargılama kararına benzeyen kararları nasıl icra ettiğine kısaca değinilecektir. Bölümün sonunda ise yeniden yargılama kararlarının icrası ele alınacak ve bu kararların icrasını kolaylaştıracağını düşündüğümüz önerilere yer verilecektir.

Üçüncü bölümde ise *tazminat kararları* ve bu kararların nasıl icra edileceği ele alınacaktır. Bu amaçla, Anayasa Mahkemesi'nin maddi ve manevi tazminat kararlarına değinilecek ve tazminat kararlarından örnekler verilecektir. Ayrıca Anayasa Mahkemesi'nin ihlal tespit ettiği, ancak gerekli tazminat hesaplamalarının yapılması amacıyla genel mahkemelerde dava açılması yolunu gösterdiği kararlar da bu bölümde incelenecektir. Tazminat kararlarının icrasına örnek teşkil etmesi amacıyla, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin tazminat kararlarının nasıl icra edildiğine de bu bölümde değinilecektir. Bölümün sonunda ise tazminat kararlarının nasıl icra edildiği ele alınacak ve bu kararların icrasını kolaylaştıracağını düşündüğümüz önerilere yer verilecektir.

Son bölümde ise, *yapılması gerekenlere hükmetme kararları* ve bu kararların nasıl icra edileceği ele alınacaktır. Diğer bölümlerdeki sistematığe paralel bir şekilde, Anayasa Mahkemesi'nin yapılması gerekenlere hükmetme kararlarına değinilecek ve yapılması gerekenlere hükmetme kararlarından örnekler verilecektir. Ayrıca Avrupa

İnsan Hakları Mahkemesi'nin *yapılması gerekenlere hükmetme* kararına benzeyen kararlarının nasıl icra edildiğine kısaca değinilecektir. Bölümün sonunda ise Anayasa Mahkemesi'nin *yapılması gerekenlere hükmetme* kararlarının icrasına yer verilecektir.

Anayasa Mahkemesi bazı durumlarda ise ihlale hükmetmekle birlikte çeşitli sebeplerle yukarıda bahsi geçen yeniden yargılama, tazminat veya yapılması gerekenlere hükmetme gibi tedbirlere, kararında yer vermemektedir. Örneğin; Mahkeme, başvuruya konu olan eylemin temel hak ve hürriyeti ihlal ettiğini, ancak ihlalin, başvuru hakkında karar verildiği tarihte sona erdirildiğini tespit ederse; sadece ihlal kararı verebilmektedir.³ Bu gibi durumlarda, yargılama giderlerinin başvurucuya ödenmesi dışında, kamu gücünü kullanan ilgili makamın icra edebileceği herhangi bir tedbir söz konusu değildir. Dolayısıyla ilgili makamı harekete geçirmeye zorlamayacak bu tür ihlal kararları çalışmamızda incelenmeyecektir.

III. MAHKEME KARARLARININ İCRASINA GENEL BAKIŞ

A. Genel Olarak Mahkeme Kararlarının İcrası ve Önemi

Yargı işlemi veya yargı kararı olarak da adlandırılan mahkeme kararı, "*hukuki bir uyumsuzluğun bir yargı organı tarafından çözümlenmesi işlemi*" olarak tanımlanabilir.⁴ Mahkeme kararları, yargılama sürecinin en önemli kısmıdır. Zira

---

³ Tutuklama tedbirinin hukuki olmaması nedeniyle "*kişi hürriyeti ve güvenliği hakkının*" ihlal edildiğine karar verilen bir başvuruda; "*Başvuruda, tutuklamanın hukuki olmaması nedeniyle Anayasa'nın 19. maddesinin üçüncü fıkrasının ihlal edildiğine karar verilmiştir. Başvurucu hakkındaki davada 28/7/2017 tarihinde başvurucunun tahliyesine karar verilmiştir (bkz. § 28). Dolayısıyla başvurucunun tutukluluk hali sona ermiştir. Bu durumda ihlalin sonuçlarının ortadan kaldırılması için yapılması gereken bir hususun bulunmadığı anlaşılmaktadır*" şeklinde hüküm kurularak sadece ihlalin tespiti ile yetinilmiştir. Ayrıca başvurucu tazminat talep etmediği için tazminata hükmedilmemiştir. Bkz. AYM, 11.01.2018 tarih, 2016/50972 Başvuru Numaralı Kararı, § 117.

⁴ Hakan Pekcanitez/Muhammet Özekes/Mine Akkan/Hülya Taş Korkmaz, *Medeni Usul Hukuku*, C. 1, 15. Bası, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2017, s. 79; Kemal Gözler, *Hukuka Giriş*, 14. Baskı, Ekin Yayınevi, Bursa 2017, s. 465.

mahkemelerin nihai kararları, taraflar arasındaki uyuşmazlıkları sona erdiren ve bozulan kamu düzenini tekrar eski haline getiren yargısal işlemler niteliğindedir.⁵

Bütün çağdaş demokratik rejimler incelendiğinde, bu rejimlerin temel özelliklerinden birisi olarak karşımıza “*hukuk devleti ilkesi*” çıkacaktır. Bu ilke, en kısa tanımıyla, vatandaşların hukuki güvenlik içinde buldukları, devletin eylem ve işlemlerinin hukuk kurallarına bağlı olduğu bir sistemi ifade eder.⁶ Bir hukuk devletinde, temel hak ve hürriyetlerin ya da diğer hakların kanuni düzenlemelerde sayılmaları tek başına yeterli değildir. Bireyler, sahip oldukları haklarının ihlali durumunda bazı koruma mekanizmalarına başvurabilmeli ve ihlali ortadan kaldıracabilecek sonuçlara ulaşabilmelidirler. Nitekim bir hukuk devletinde en etkili koruma mekanizması olarak karşımıza yargı organları yani mahkemeler çıkar.⁷ Mahkemeler ise, verecekleri kararlarla, uyuşmazlıkları sona erdirerek ihlalin sonuçlarını ortadan kaldırmaya çalışırlar. Bu anlamda bağımsız ve tarafsız mahkemelerin verecekleri kararlar, hukuksal düzenin işleyişini ve hukuk güvenliği ilkesini⁸ sağlayan en önemli güvencelerden birisidir.

Mahkeme kararlarının yukarıda değinilen bu önemli fonksiyonu yerine getirebilmesi için tam ve gereği gibi icra edilmesi gerekir. Aksi takdirde, yani mahkeme kararlarının tam ve gereği gibi icra edilmediği durumlarda, hukuksal düzenin işleyişi ve hukuk devletinin temel unsurlarından birisi olan hukuki güvenlik ilkesi tehlikeye girer. Dünya Bankası ve OECD gibi uluslararası kuruluşlar da, bir ülkenin hukuki olarak güvenilir olup olmadığını tespit ederken, o ülkede verilen mahkeme kararlarının yerine getirilme oranına bakmaktadırlar.⁹ Ayrıca, mahkeme kararlarının tam ve gereği gibi icra edilmediği durumlarda, mahkemenin yargılama ve denetim yapmasının pratik açıdan bir faydası yoktur.

---

⁵ Hakan Pekcanitez/Muhammet Özekes/Mine Akkan/Hülya Taş Korkmaz, *Medeni Usul Hukuku*, C. 3, 15. Bası, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2017, s. 1974; Bahadır Kılınc, “Bireysel Başvuruda Anayasa Mahkemesi Kararlarının Yerine Getirilmesi”, *Haşim Kılıç’a Armağan*, C. II, Ankara 2015, s. 1559.

⁶ Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, 16. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2016, s. 125.

⁷ Ömer Gedik, *Anayasa Mahkemesi Kararlarının Yorum Yöntemleri Açısından İncelenmesi*, (Danışman: Prof. Dr. İbrahim Ö. Kaboğlu), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2013, s. 82.

⁸ “Hukuki güvenlik ilkesi” ile ilgili olarak daha detaylı bilgi için bkz. İsmail Köküarı, *Anayasa Hukukunda Hukuki Güvenlik İlkesi*, 1. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2015.

⁹ Kılınc, *Kararların Yerine Getirilmesi*, s. 1560.

Mahkeme kararlarının gereği gibi ve tam olarak icra edilmesi zorunluluğu, bu kararların “bağlayıcı” olmasının doğal bir sonucudur. İdeal bir hukuk düzeninde, mahkeme kararlarının bağlayıcı olduğuna, yani gereğinin yerine getirilmesinin zorunlu olduğuna ilişkin bir hüküm koymaya gerek yoktur. Ancak hukuki mekanizmanın işleyişindeki öneminden dolayı, ilgili makamların mahkeme kararlarına uymak zorunda olduğuna ilişkin Anayasamızda açık bir hüküm öngörülmüştür. Anayasamızın 138. maddesinin 4. fıkrasına göre; “*Yasama ve yürütme organları ile idare, mahkeme kararlarına uymak zorundadır; bu organlar ve idare, mahkeme kararlarını hiçbir suretle değiştiremez ve bunların yerine getirilmesini geciktiremez.*”

Mahkeme kararları, uygulanması noktasında, takdire bağlı bir durumu değil bir zorunluluğu içerir. Kamu gücüne dayanılarak tesis edilen mahkeme kararları “*icrai güç*”e sahiptir.¹⁰ Dolayısıyla mahkeme kararlarının ve gereklerinin yerine getirilmesi görevi devlete aittir.

Mahkeme kararlarının gereğini tam olarak yerine getirme yükümlülüğü, gerçek kişilere ait olabileceği gibi tüzel kişilere de ait olabilir. Mahkeme kararında hükmedilen şey, yani kararın hüküm fıkrasında belirtilen şeyler, ilgili tarafça gönüllü olarak yerine getirilmez ise, söz konusu kararın gereği, lehine karar verilen tarafın talebi üzerine “*cebri icra*” yoluyla icra edilir.¹¹ Bu noktada, kararın icrası, hâkim veya mahkeme tarafından değil devletin içerisinde yer alan diğer teşkilatlar (icra dairesi, polis, ceza evi idaresi vs.) tarafından yerine getirilir.

Mahkeme kararlarının özel hukuk gerçek ya da tüzel kişisi tarafından yerine getirilmesi noktasında, kural olarak, güçlük yaşanmamaktadır. Zira devlet, güç kullanma tekeline sahip olduğu için, görevlileri (polis, jandarma gibi) aracılığıyla mahkeme kararlarının uygulanmasını sağlamaktadır. Ancak kararı veren mahkeme, Anayasa Mahkemesi veya idare mahkemesi kararlarında olduğu gibi, kamu hukuku tüzel kişisine bir yükümlülük yüklüyorsa işte bu noktada bazı problemler

¹⁰ Kemal Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, C. 2, Ekin Yayınevi, Bursa 2011, s. 438.

¹¹ Baki Kuru/Ramazan Arslan/Ejder Yılmaz, *İcra ve İflas Hukuku Ders Kitabı*, 28. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2014, s. 29; Pekcanitez/Özekes/Akkan/Korkmaz, C. 3, s. 1967; Timuçin Muşul, *İcra ve İflas Hukuku Esasları*, 5. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2015, s. 5; Mehmet Kamil Yıldırım/Nevhis Deren Yıldırım, *İcra ve İflas Hukuku*, 7. Baskı, Beta Yayınevi, İstanbul 2016, s. 1.

yaşanabilmektedir. Çünkü kamu hukuku tüzel kişisine karşı zor kullanmak mümkün değildir. Ancak hem Türk hukukunda hem yabancı hukuk sistemlerinde, mahkeme kararını yerine getirmeyen kamu hukuku tüzel kişisi görevlilerinin idari, mali, hukuki ve cezai sorumluluğuna gidilebilmektedir.¹²

Yüksek mahkeme kararları, “*uyuşmazlıkları kesin olarak sonlandırma*” ve “*alt derece mahkemeler için bağlayıcı olma*” niteliklerine sahip olduğu için, mahkeme kararları içerisinde ayrı bir öneme sahiptir. Anayasa Mahkemesi kararları ise, yüksek mahkemeler de dahil olmak üzere bütün yargı organları, yasama organı, yürütme organı ve kişiler için bağlayıcı olduğundan dolayı daha da ayrı bir öneme sahiptir.

B. Anayasa Mahkemesi Kararlarının Bağlayıcılığı ve İcrası

1. Anayasa Mahkemesi Kararlarının Bağlayıcılığı

İkinci Dünya Savaşı öncesindeki tecrübeler, yasama ve yürütme organının kendiliğinden anayasada öngörülen sınırlara uymadığını göstermiştir. Bu sebeple anayasal düzenin devamı amacıyla birçok ülkede Anayasa Mahkemesi kurulmuş ve kararlarına bağlayıcılık etkisi tanınmıştır.¹³

Ülkemizde de, Anayasamızın 138. maddesinin 4. fıkrasında; “*Yasama ve yürütme organları ile idare, mahkeme kararlarına uymak zorundadır; bu organlar ve idare, mahkeme kararlarını hiçbir suretle değiştiremez ve bunların yerine getirilmesini geciktiremez*” denerek, bütün mahkeme kararlarının bağlayıcı olduğuna yönelik genel bir hükmün yer aldığını ifade etmiştik. Ancak, Anayasa Mahkemesi’nin kararlarının bağlayıcılığı, özel olarak, 153. maddede de vurgulanmıştır. Söz konusu maddenin son fıkrasına göre; “*Anayasa Mahkemesi kararları ... yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını, gerçek ve*

---

¹² Kılınç, Kararların Yerine Getirilmesi, s. 1560; Yaşar Güçlü, *Danıştay ve Yargıtay İçtihatları Işığında İdari Yargı Kararlarının Uygulanması*, 1. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara 2010, s. 227 vd.; Cemil Kaya, *İdari Yargı Kararlarının Uygulanması Konusunda Danıştay’ın Yaklaşımı*, 1. Baskı, Legal Yayınevi, İstanbul 2013, s. 75 vd.

¹³ Ayhan Döner, “Anayasa Mahkemesi Kararlarının Gereççelerinin Bağlayıcılığına İlişkin Bazı Sorunlar”, *Prof. Dr. Ergun Özbudun’a Armağan*, C. II (Anayasa Hukuku), 1. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2008, s. 215.

*tüzelkişileri bağlar.*¹⁴ Görüleceği üzere, diğer yargı kollarındaki mahkeme kararlarının yasama ve yürütme organları ile idare makamlarını bağladığından söz edilmişken; Anayasa Mahkemesi kararlarının bunlara ek olarak yargı organları ile gerçek ve tüzel kişileri de bağladığı ayrıca vurgulanmıştır. Ayrıca Anayasa Mahkemesi'nin vermiş olduğu kararların kendisini de bağladığı kabul edilmektedir.¹⁵ Dolayısıyla bu organların Anayasa Mahkemesi'nin vermiş olduğu kararlara uyması ve kararlar doğrultusunda hareket etmesi zorunludur.¹⁶ Özellikle asli kural koyucu organ olarak demokratik siyasi sistem içerisinde önemli bir yerde bulunan yasama organı için kararların bağlayıcı olması, Anayasa Mahkemesi'ni, hukuk düzeninin oluşumundaki temel aktörler bağlamında önemli bir özne konumuna yükseltmektedir.¹⁷

Anayasa Mahkemesi kararlarının bağlayıcılığının ne anlama geldiği konusunda gerek doktrin gerekse yargı kararlarında birçok tartışma bulunmaktadır. Bu tartışmalar bireysel başvuru kararları için de geçerlidir. Dolayısıyla Anayasa Mahkemesi kararlarının ne anlama geldiği konusundaki tartışmalara “*bireysel başvuru*”yu inceleyeceğimiz ilerleyen bölümlerde yer verilecektir.

2. Anayasa Mahkemesi Kararlarının İcrasına Genel Bir Bakış

Mahkeme kararlarının gereği gibi icrası zorunluluğunun, genel olarak, iki farklı yönü vardır. Birincisi, karara muhatap olan kişi ve kurumların kararda belirtilen mükellefiyetleri yerine getirmeleri (pozitif yükümlülükler), ikincisi ise kararda belirtilen yasaklamalara uyulmasıdır (negatif yükümlülükler).¹⁸ Bu noktada Federal

---

¹⁴ 6216 sayılı Kanun'da da benzer bir ifade yer almaktadır. 6216 sayılı Kanun'un 66. maddesinin 1. fıkrasına göre; “... *Mahkeme kararları Devletin yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını, gerçek ve tüzel kişileri bağlar.*”

¹⁵ İsmail Köküarı, *Anayasa Mahkemesi Kararlarının Türleri ve Nitelikleri*, 1. Baskı, XII Levha Yayınları, İstanbul 2009, s. 238. Anayasa Mahkemesi'nin hangi hallerde önceki kararlarından farklı yönde kararlar verebileceği hususunda daha detaylı bilgi için bkz. Gedik, s. 315 vd.

¹⁶ Köküarı, *Kararların Türleri ve Nitelikleri*, s. 224.

¹⁷ Yusuf Şevki Hakyemez, “Anayasa Mahkemesi Karar Gereçlerinin Bağlayıcılığı Sorunu”, *Prof. Dr. Ergun Özbudun'a Armağan*, C. II (Anayasa Hukuku), 1. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2008, s. 365 vd. Ayrıca Anayasa Mahkemesi kararları, hukuk sınırları içerisinde kalmaları için parlamentolara, sonraki yasama faaliyetlerinde yol gösterici bir işlev de görürler. Bkz. Gedik, s. 314.

¹⁸ Kılınç, *Kararların Yerine Getirilmesi*, s. 1564.

Alman Anayasa Mahkemesi Kanunu'nun 35. maddesi,¹⁹ Mahkeme'nin kendisine, kararlarının kim tarafından nasıl icra ettirileceğine dair yetki vermektedir.²⁰ Dolayısıyla Federal Alman Anayasa Mahkemesi, kendi kararlarını icra ettirme yetkisine sahiptir. Kararlarının yerine getirilmesi için gerekli önlemleri alabilir. Her ne kadar yapısal olarak bir yargı organı olan Mahkeme'nin kendi icra gücü üzerinde tasarruf edemeyeceği, fiziksel güç kullanmasının söz konusu olamayacağı şeklinde eleştiriler ileri sürülse de, Mahkeme bugüne kadar kararlarının nasıl icra edileceğini ya kendisi belirlemiş ya da icra yetkisini her defasında yürütmenin farklı bir organına vermiştir.²¹

Ancak ülkemizde Anayasa Mahkemesi'nin böyle bir yetkisi yoktur. Anayasa Mahkemesi'nin yargısal görevleri nedeniyle verdiği bütün kararların “uygulanmasının takip edilmesi ve bu konuda Genel Kurula bilgi verilmesi” görevi Anayasa Mahkemesi Genel Sekreterliği'ne aittir (6216 sayılı Kanun m. 23/3,d).

Anayasa Mahkemesi kararlarının bağlayıcı olduğuna (AY. m. 153/6), bu kararların Anayasa Mahkemesi Genel Sekreteri tarafından uygulanmasının takip edilmesine ve Genel Kurula bilgi verilmesine (6216 sayılı Kanun m. 23/3,d) ilişkin mevzuatımızda hükümler olmasına karşın; Anayasa Mahkemesi kararlarının hangi makam tarafından nasıl yerine getirileceğine, kararı gereği gibi yerine getirmeyen veya kararın icrasına karşı çıkan kişi ya da kurumların hangi yaptırımlarla karşılaşacağına ilişkin herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır. Nitekim burada kanun koyucu, Anayasa Mahkemesi kararlarının icra edilmesi noktasında şimdiki kadar ciddi sorunların yaşanmadığını, Anayasa Mahkemesi kararlarının bağlayıcı olduğunu belirtmenin, kararın icra edilmesi noktasında yeterli olacağını düşünmüş olabilir.

---

¹⁹ 12.03.1951 tarihli Federal Alman Anayasa Mahkemesi Kanunu'nun 35. maddesi şu şekildedir: “Federal Anayasa Mahkemesi kararında, onu kimin tenfiz edeceğini tayin edebilir. Mahkeme bazı hallerde tenfizin nevi ve şeklini de düzenleyebilir”. Bkz. Servet Armağan, “Federal Almanya Anayasa Mahkemesi Kanunu”, *İstanbul Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi*, C. 4, S. 6, Y. 1970, s. 204.

²⁰ Zafer Gören, *Anayasa Hukuku*, 2. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2015, s. 350.

²¹ Gören, *Anayasa Hukuku*, s. 350-351.

Anayasa Mahkemesi kararlarının yerine getirilmesi noktasındaki sorumluluk genellikle devlet organlarına aittir. Anayasa Mahkemesi'nin vermiş olduğu karar türlerine göre, kararlardaki pozitif ve negatif yükümlülüklerin nasıl yerine getirildiğini genel hatları ile incelemek yerinde olacaktır.²²

Anayasa Mahkemesi'nin norm denetimi sonucunda verdiği kararlar “kendiliğinden” hüküm ve sonuç doğuran kararlardır. Nitekim Anayasamızın 153. maddesinin 3. fıkrasına göre; “*Kanun, Cumhurbaşkanlığı kararnamesi veya Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü ya da bunların hükümleri, iptal kararlarının Resmi Gazetede yayımlandığı tarihte yürürlükten kalkar.*” Dolayısıyla, norm denetimi sonucunda bu düzenleyici işlemlerin iptal edilmesi halinde, iptal kararlarının icrası noktasında herhangi bir makamın bir şey yapmasına gerek yoktur. Çünkü kural olarak iptal kararının Resmi Gazete’de yayımlanması ile birlikte bu düzenleyici işlemler “kendiliğinden” yürürlükten kalkacaktır. Ancak iptal kararının gereğinin tam olarak yerine getirildiğinden söz edebilmek için, Kanun ve TBMM İçtüzüğü için Meclis’in, Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi için ise yürütme organının bazı negatif ve pozitif yükümlülüklerle sahip olduğu söylenebilir. Öncelikle, iptal kararı, bazı hukuki boşluklar ortaya çıkarabilir. Bu durumda Anayasa Mahkemesi, iptal kararının yürürlüğe girişini en fazla bir yıla kadar erteleyebilmektedir (AY. m. 153/3). Dolayısıyla hukuki boşluğun doldurulması amacıyla TBMM’nin veya Cumhurbaşkanlığı makamının yeni düzenleyici işlemler yapması gerekir ki; bu onların pozitif yükümlülüğünü oluşturur. İkinci olarak ise, TBMM’nin veya Cumhurbaşkanlığı makamının yeni düzenleyici işlemler yaparken iptal kararıyla uyumlu, iptal kararını fiilen etkisizleştirebilecek veya ortadan kaldıracabilecek işlemlerden kaçınması gerekir. Dolayısıyla esas (içerik) bakımından Anayasaya aykırı olduğu gerekçesiyle iptal edilen hükümle aynı amacı gerçekleştirmeye yönelik yeni hükümler öngörülmemesi gerekir. Bu durum ise ilgili organların negatif yükümlülüğünü oluşturur. Burada, negatif yükümlülük, iptal kararının gereğinin tam olarak gerçekleşmesine daha önemli katkılarda bulunur.

---

²² Kılınç, Kararların Yerine Getirilmesi, s. 1564.

Anayasa Mahkemesi'nin "Yüce Divan" sıfatıyla yaptığı yargılamalar sonucunda verdiği mahkûmiyet, müsadere, kamu hizmetlerinden yasaklılık gibi kararların yerine getirilmesindeki pozitif yükümlülük Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı'na aittir.²³

Siyasi partilerin kapatılması istemiyle açılan davalar sonucunda verilen parti kapatma, hazine yardımından mahrum etme, bazı siyasi yasaklılıklar gibi kararların icrası Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından; siyasi partilerin mali denetimi sonucunda verilen hazineye irat kaydedilmesine ilişkin kararların icrası ise Maliye Bakanlığı tarafından yerine getirilmektedir.²⁴

Milletvekilliği sıfatının düşmesine veya dokunulmazlığın²⁵ kaldırılmasına ilişkin Meclis'in aldığı kararlara yapılan itirazlar sonucunda Anayasa Mahkemesi'nin vereceği kararların gereğinin yerine getirilmesi noktasındaki yükümlülük ise TBMM Başkanlığı'na aittir.²⁶

Son olarak, bireysel başvuru incelemesi sonucunda verilen ihlal kararlarının gereği gibi icra edilmesi noktasında; yasama organı, yürütme organı, idari makamlar, yargı organı ve diğer kamu hukuku tüzel kişileri kararın muhatabı olabilmektedir. Nitekim çalışmamız bireysel başvuru incelemesi sonucunda verilen ihlal kararları ve bu kararların icrası üzerine temellendirilecektir. Ancak doğrudan ihlal kararlarını ve ihlal kararlarının icrasını incelemeye geçmeden önce bireysel başvuru yolunu genel hatları ile tanımak yerinde olacaktır.

---

²³ Çetin Arslan, *Yüce Divan Olarak Anayasa Mahkemesi*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 1999, s. 118; Murat Yanık, *Yüce Divan*, Derin Yayınları, İstanbul 2008, s. 243-244.

²⁴ Kılınç, *Kararların Yerine Getirilmesi*, s. 1565. Siyasi partilerin kapatılmalarına ilişkin olarak daha detaylı bilgi için bkz. Merih Öden, *Türk Anayasa Hukukunda Siyasi Partilerin Anayasaya Aykırı Eylemleri Nedeniyle Kapatılmaları*, Yetkin Yayınları, Ankara 2003; Hüseyin Özcan/Murat Yanık, *Siyasi Partiler Hukuku*, Der Yayınları, İstanbul 2007, s. 122 vd.; Ekrem Ali Akartürk, *Avrupa Hukukuna Uyum Süreci Açısından Türk Hukukunda Siyasi Parti Yasakları*, Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayın No: 13, İstanbul 2008; Mustafa Koçak, *Siyasal Partiler ve Türkiye'de Parti Yasakları*, 1. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara 2002, s. 132 vd; Arzu Durmuş, *Siyasi Partilerin Kapatılması ve Yüce Divan Kararlarını Yeniden Tartışmak*, 1. Bası, Beta Yayınevi, İstanbul 2001.

²⁵ Yasama dokunulmazlığı hususunda daha detaylı bilgi için bkz. Hüseyin Özcan, *Yasama Bağımsızlıkları*, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2006; Seda Dunbay, *Türk Parlamento Tarihinde Yasama Sorumsuzluğu ve Dokunulmazlığı (1876-1995)*, 1. Baskı, XII Levha Yayıncılık, İstanbul 2013; Ömer Keskinsoy, *Yasama Dokunulmazlığı*, 1. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2008.

²⁶ Kılınç, *Kararların Yerine Getirilmesi*, s. 1565.

BİRİNCİ BÖLÜM

BİREYSEL BAŞVURU YOLU

I. BİREYSEL BAŞVURU KAVRAMI, TANIMI VE KAPSAMI

A. Bireysel Başvuru Kavramı ve Tanımı

Söz konusu başvuru yolunun “*bireysel başvuru*” olarak adlandırılması hususunda doktrinde görüş birliği yoktur. Her ne kadar diğer ülkelerde çok daha farklı kavramlarla ifade edilse de, ülkemizde genel olarak “*bireysel başvuru*” ve “*anayasa şikâyeti*” kavramları sıkça kullanılmaktadır.²⁷ Kavramın terminolojik kökeni incelendiğinde, müessesenin Alman Hukuku’nda doğduğu ve “*die verfassungsbeschwerde*” şeklinde ifade edildiği görülmektedir.²⁸ Terimin Türkçesi “*anayasa şikâyeti*” şeklindedir.

Türk Hukuku’nda da 2010 yılında yapılan Anayasa değişikliğine kadar “*anayasa şikâyeti*” kavramının kullanıldığını görmekteyiz.²⁹ Yine 2003 yılında Anayasa Mahkemesi’nin hükümete sunduğu Anayasa değişikliği önerisinde, Türkiye Barolar Birliği yönetiminin isteği üzerine Türkiye Barolar Birliği İnsan Hakları ve Uygulama Merkezi tarafından 2007 yılında hazırlanan Anayasa değişikliği önerisinde³⁰ ve 22.03.2010 tarihinde iktidar partisinin kamuoyuna sunduğu Anayasa değişikliği taslağında müessesenin “*anayasa şikâyeti*” olarak isimlendirildiğini

---

²⁷ Kavramlarla ilgili açıklamalar ve tartışmalar için bkz. Özcan Özbey, *Türk Hukukunda Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Hakkı*, 2. Bası, Adalet Yayınevi, Ankara 2013, s. 65 vd; Tolga Şirin, *Türkiye’de Anayasa Şikâyeti (Bireysel Başvuru)*, 1. Baskı, XII Levha Yayınları, İstanbul 2013, s. 6 vd.; Servet Armağan, “Federal Almanya’da Anayasa Şikâyeti”, *İstanbul Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi*, C. 5, S. 7, Y. 1971, s. 204; Ece Göztepe, *Anayasa Şikâyeti*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1998; Seyithan Kaya, *Türk Anayasa Yargısında Bireysel Başvuru*, (Danışman: Prof. Dr. Mehmet Tevfik Gülsoy), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2013, s. 13.

²⁸ Şirin, *Bireysel Başvuru*, s. 5.

²⁹ Yılmaz Aliefendioğlu, *Anayasa Yargısı*, Yetkin Yayınları, Ankara 1997, s. 50; Göztepe, *Anayasa Şikâyeti*, s. 1-3; Fazıl Sağlam, “Anayasa Şikâyeti Kurumunun Türk Hukukuna Kazandırılması ile İlgili Sorunlar ve Çözüm Olanakları”, *Anayasa Yargısı İncelemeler 1*, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara 2006, ss. 71-111.

³⁰ Türkiye Barolar Birliği, *Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Önerisi*, 2. Baskı, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara 2007, s. 289.

görmekteyiz.³¹ Durum böyle olmakla birlikte, 12 Eylül 2010 tarihinde halkoyuna sunulan ve referandum sonucu kabul edilen 5982 sayılı “Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun”un³² 18. maddesinde müesseseden “*bireysel başvuru*” şeklinde söz edilmiş ve pozitif hukuktaki yerini almıştır. Kavram mevzuatımızda “*bireysel başvuru*” olarak adlandırıldığı için çalışmamızda *bireysel başvuru* terimi esas alınmıştır. Ancak yine de doktrinde terim birliğinin olduğunu söylemek mümkün değildir.³³

Bireysel başvuruya ilişkin birçok tanım yapılabilir ve nitekim öğretide farklı tanımlar yapılmıştır.³⁴ Görüldüğü kadarıyla öğretideki en kapsamlı tanım olan Şirin’in tanımından³⁵ hareketle, fakat onu aşacak biçimde bireysel başvuru şu şekilde tanımlanabilir:

“Bireysel başvuru, anayasada veya anayasal belgede öngörülen belirli hak ve hürriyetlerden birinin veya birden fazlasının kamu otoriteleri tarafından icrai veya ihmali bir edimle ihlal edilmesine karşı, hakkı ihlal edilen veya kamu düzenini gerektiren hallerde özel olarak yetkilendirilmiş kişi veya kişiler tarafından, söz konusu ihlalin geçici tedbir, iptal veya tespit kararları yoluyla önlenmesi amacıyla, olağan hukuk yolları tüketildikten sonra, ihlale konu olan eylem veya eylemsizliğin anayasaya veya anayasal belgeye uygunluğunu incelemeye yetkili Mahkeme önünde dava edilmesi imkânı tanıyan ikincil ve istisnai nitelikte, kendine özgü, olağanüstü bir hukuki çaredir.”

Tanımdan da anlaşılacağı üzere bütün temel hak ve hürriyetler için bireysel başvuru yoluna başvurulması mümkün değildir. Sadece anayasada belirtilen kişilerce

---

³¹ Yeşim Çelik, *Türk Hukukunda Bireysel Başvuru ve Anayasa Mahkemesi Uygulaması*, 1. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2016, s. 7.

³² Bkz. R. G., S. 27580, 13.05.2010.

³³ Mevzuatta yer alan kavramı savunanlardan birisi Özbey’dir. Bkz. Özbey, s. 64 vd. Kavrama karşı çıkan isimlerden biri ise Şirin’dir. Bkz. Şirin, *Bireysel Başvuru*, s. 5 vd.

³⁴ Örneğin; İba ve Kılıç bireysel başvuruyu, “*bireylerin temel haklarını kamu otoritelerinin ihlallerine karşı koruyan bir mekanizma*” şeklinde tanımlamıştır. Bkz. Şeref İba/Abbas Kılıç, *Anayasa Yargısı Dersleri*, Turhan Kitabevi, Ankara 2017, s. 79; Öykü Didem Aydın ise, “*temel hak ve özgürlükleri kamu gücü tarafından ihlal edilen bireylerin açabilecekleri bir dava türü, ancak ikincil ve yardımcı nitelikteki olağanüstü bir hukukî çare*” şeklinde tanımlamaktadır. Bkz. Öykü Didem Aydın, “*Türk Anayasa Yargısında Yeni Bir Mekanizma: Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru*”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XV, S. 4, Y. 2011, s. 125.

³⁵ Şirin, *Bireysel Başvuru*, s. 11.

ve belirtilen hak ve hürriyetler için başvuru yapılabilir. Hak ve hürriyetin ihlali, kamu güçlerinin “*icrai eylemi*” ile gerçekleşebileceği gibi, kişilerin hak ihlaline yol açan veya izin veren “*ihmali eylemlerinden*” de kaynaklanabilir.³⁶

B. Bireysel Başvurunun Kapsamı

1982 Türk Anayasası'nın 148. ve 6216 sayılı “Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun”un 45. maddesine göre, bireysel başvuru ancak “*kamu gücü*” tarafından gerçekleştirilen ihlale dayanabilir. Yine Federal Alman Anayasası'nda da gerçekleştirilen ihlalin “*kamu gücü*” tarafından yapılması gerektiği belirtilmiştir.³⁷

Burada “*kamu gücü*” kavramını açıklamamız gerekecektir. “*Kamu gücü*”, en geniş anlamıyla, yasama, yürütme ve yargı organlarını ve bu organlara bağlı mercileri ifade eder.³⁸ Dolayısıyla bu organların işlemleri “*kamu gücü işlemleri*” olarak değerlendirilecektir.³⁹ Ancak “*kamu gücü işlemleri*” kavramını nitelendirirken dikkat edilmesi gereken husus, bu işlemlerin kamu hukuku kapsamında yer alması gerektiğidir. Dolayısıyla devletin bireyle eşit hukuki statüde yer aldığı işlemler bireysel başvuruya konu edilemez.⁴⁰

³⁶ Selami Turabi, *Olağanüstü Hal Hukuku ve Bireysel Başvuru (OHAL Komisyonuna ve Anayasa Mahkemesine)*, 1. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara 2017, s. 87; Şirin, *Bireysel Başvuru*, s. 12; Çelik, s. 10.

³⁷ Şirin, *Bireysel Başvuru*, s. 263; Bahadır Kılınc, “Karşılaştırmalı Anayasa Yargısında Bireysel Başvuru (Anayasa Şikâyeti) Kurumu ve Türkiye Açısından Uygulanabilirliği”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, Anayasa Mahkemesi Yayınları, S. 25, Y. 2008, s. 24.

³⁸ Göztepe, *Anayasa Şikâyeti*, s. 42; Kılınc, *Bireysel Başvuru*, s. 24; Hüseyin Ekinci, “Anayasa Mahkemesi Kanunu Çerçevesinde Bireysel Başvuruların İncelenmesi Usulü”, *Bireysel Başvuru “Anayasa Şikâyeti” HUKAB Sempozyum Serisi 1*, Ankara 2011, s. 141.

³⁹ İba ve Kılıç konuya farklı bir bakış açısıyla yaklaşmakta ve 6216 sayılı “Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun” ile “*kamu gücü*” kurumunun, egemenlik yetkisi kullanan organların işlemleri açısından ele alındığını ve hakkında başvuru yapılamayacak işlemlerin söz konusu Kanun'da sayılarak başvurunun kapsamında yalnızca yargı organının kararları anlaşılacak endekslemeye bir sınırlandırma yoluna gidildiğini ifade etmektedir. Söz konusu pazarlara göre; bu durum, 6216 sayılı Kanun'un Anayasa'ya aykırı olma ihtimalini bünyesinde barındırmakla birlikte, “*kamu gücü*” kavramından yasama, yürütme ve yargı organlarının değil, yasama ve yürütme organlarının işlemlerine karşı gerçekleştirilen girişimi ve bunun neticesinde işletilen yargı yolunu ve neticede verilen yargı kararını ve “*kamu gücünün yaptığı işlemler*” kavramından da yine yargı kararlarını anlamak gerekir. İba/Kılıç, s. 98.

⁴⁰ Göztepe, *Anayasa Şikâyeti*, s. 44; Mustafa Kuş, “Örnek Uygulamalar Işığında Bireysel Başvuru ve Geleceği”, *Türkiye'de Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru (Anayasa Şikâyeti)*, 2. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara 2015, s. 79.

6216 sayılı Kanun'un 45. maddesinin 2. fıkrasına göre, ihlale neden olduğu ileri sürülen işlem, eylem ya da ihmal için kanunda öngörölmüş idari ve yargısal başvuru yollarının tamamının bireysel başvuru yapılmadan önce tüketilmiş olması gerekir. Yine aynı maddenin 3. fıkrasına göre, yasama işlemleri ile düzenleyici idari işlemler aleyhine doğrudan bireysel başvuru yapılamayacağı gibi Anayasa Mahkemesi kararları ile Anayasa'nın yargı denetimi dışında bıraktığı işlemler de bireysel başvurunun konusu olamaz.⁴¹

Bireysel başvuruya konu edilebilecek haklar bazı ölkelerde⁴² (örneğin, İspanya) tek tek sayılmış iken, ölkemizde Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) ve ek protokollere atıf yapılmak suretiyle belirlenmiştir. Dolayısıyla bir hakkın ihlal edildiği gerekçesi ile Anayasa Mahkemesi'ne başvurabilmek için, söz konusu hakkın, Anayasa'da güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerden biri olması ve aynı zamanda AİHS ve buna ek Türkiye'nin taraf olduğu protokoller kapsamında korunuyor olması gerekir. Dolayısıyla herhangi bir temel hak ve hürriyet, Anayasamızda yer almakla birlikte AİHS'de ve ek protokollerde yer almıyorsa veya AİHS ve ek protokollerde yer almakla birlikte Anayasamızda yer almıyorsa bireysel başvuru yoluna başvurmak mümkün değildir.

Anayasa'da yer alan bir temel hak ve hürriyetin isimlendirilmesi, tanımı ve kapsamı, AİHS ve ek protokollerdeki yer alan şekline göre farklılık arz edebilir. Örneğin; AİHS'nin 7. maddesinde yer alan ve madde başlığı "*Kanunsuz Ceza Olmaz*" şeklinde düzenlenen madde, 1982 Türk Anayasası'nın 38. maddesinde "*Suç ve Cezalara İlişkin Esaslar*" şeklinde daha kapsamlı bir şekilde düzenlemiştir. Yine duruşmaların açıklığı, 1982 Türk Anayasası'nın 141. maddesinde "*Duruşmaların Açık ve Kararların Gerekçeli Olması*" şeklinde düzenlenirken; AİHS'nin 6. maddesinde "*Adil Yargılanma Hakkı*" çerçevesinde ele alınmıştır. Bu gibi durumlarda, "*Anayasa'da ve AİHS'de güvence altına alınmış olma*" koşulunu

---

⁴¹ Daha önce de ifade edildiği üzere (bkz. dipnot 35), kanunda yer alan bu hükmün Anayasa'da belirtilen kamu gücü işlemleri kavramını daraltıcı nitelikte olduğu ve Anayasa'ya aykırılık teşkil ettiği ileri sürölmektedir. Bu konudaki tartışmalar için bkz. *Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru (Anayasa Şikayeti/Anlamı, Kapsamı ve Olası Sorunlar) Paneli*, 1. Baskı, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, S. 201, Ankara 2011.

⁴² Kılınç, Bireysel Başvuru, s. 51.

değerlendirirken, hakların isimlendirilmesi ya da kapsamının bire bir aynı olmasını aramamak gerekir. Anayasada güvence altına alınmış bir hak, AİHS kapsamında yer alan bir hakkın içinde değerlendirilebiliyorsa bireysel başvuruya konu edilebileceği kabul edilmelidir.⁴³

Burada tartışılması gereken konulardan birisi de, ülkemizin ne zaman ek protokollere taraf olacağı hususudur. Zira Türkiye'nin imzaladığı, ancak onay belgelerini halen Avrupa Konseyi Genel Sekreterliği'ne tevdi etmediği protokoller mevcuttur. Örneğin; onay belgesi tevdi edilmeyen protokollerden birisi de Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde düzenlenmemiş olan seyahat ve yerleşme özgürlüğüne, vatandaşların sınır dışı edilmesi yasağına, yabancıların topluca sınır dışı edilmesi yasağına ve borçtan ötürü hapis yasağına yer veren “*İnsan Hakları ve Ana Hürriyetlerin Korunmasına Dair Sözleşmeye Ek ve Bu Sözleşme ile İlk Ek Protokol Kapsamında Bulunanlardan Başka Diğer Bazı Hak ve Özgürlükleri Tanıyan 4 Numaralı Protokol*”dür.⁴⁴ Ülkemizin imzaladığı fakat onay belgelerini tevdi etmediği bu protokollere⁴⁵ taraf olduğunu kabul edersek; söz konusu protokollerde yer alan hak ve hürriyetler için bireysel başvuru yolu açık, ancak onay belgeleri tevdi edilmediği için protokollere taraf olmadığını kabul edersek; protokollerde yer alan hak ve hürriyetler için bireysel başvuru yolu kapalı olacaktır.

Doktrinde, 1982 Türk Anayasası'nın 148. maddesinin 3. fıkrasında ve 6216 sayılı Kanun'un 45. maddesinde geçen “*Türkiye'nin taraf olduğu*” ifadesini referans olarak bir değerlendirme yapmaya çalışan ve Türkiye'nin, mezkur protokolleri,

⁴³ İsmail Köküsarı, “Anayasa Mahkemesinin Bireysel Başvuru Kararlarının Anayasanın Genişlemesi ve Uluslararasılaşmasındaki Etkisi”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, C. 33, Anayasa Mahkemesi Yayınları: 67, Y. 2016, s. 305; Sevtap Yokuş, “Türkiye’de Anayasa Şikayetini Hazırlayan Koşullar”, *Türkiye’de Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru (Anayasa Şikayeti)*, 2. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara 2015, s. 37; Sibel İnceoğlu, “Anayasa ve İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi İlişkisi”, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa*, 3. Baskı, Beta Yayınevi, İstanbul 2013, s. 11; Kuş, s. 81.

⁴⁴ Türkiye, 4 Numaralı Protokol’ü 19 Ekim 1992 tarihinde imzalamıştır. 23 Şubat 1994 tarih ve 3975 sayılı Onaya Uygun Bulma Kanunu, 26 Şubat 1994 tarih ve 21861 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır. Protokol’ün onaylanmasını kararlaştıran 9 Haziran 1994 tarih ve 94/5749 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ve Protokol’ün resmi Türkçe çevirisi, 14 Temmuz 1994 tarih ve 21990 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

⁴⁵ 4 Numaralı Ek Protokol onaylanmakla birlikte onay belgeleri gönderilmemiştir. 12 ve 16 Numaralı Ek Protokol ise ülkemiz tarafından henüz onaylanmamıştır. 9 Numaralı Protokol ise yürürlükten kalkmıştır. Bkz. Ferhat Uslu, *Bütün Konularıyla Anayasa Yargısı Dersleri*, 1. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2015, s. 102-103; <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/tr/content/30-avrupa-konseyi-sozlesmeler/> (E.T. 20.04.2018).

henüz onaylayıp yürürlüğe koymamış olsa da uluslararası hukuka göre o protokollere “*taraf*” olduğunu iddia eden yazarlar vardır.⁴⁶ Ancak Anayasa Mahkemesi’nin görüşü aksi yöndedir. Anayasa Mahkemesi 2014 yılında “*Sebahat Tuncel*” kararında şu ifadelere yer vermiştir:⁴⁷

“... Bir başvurunun veya şikâyetin konu bakımından Mahkemenin yetkisi kapsamına girebilmesi için, başvuru tarafından ihlal edildiği ileri sürülen hak, AİHS ve buna ek Türkiye’nin taraf olduğu protokollerle korunmuş olmalıdır. Türkiye’nin taraf olmadığı ek protokol hükümlerinden biriyle ilgili başvuruların Anayasa Mahkemesince incelenmesi mümkün değildir. Mahkemenin hangi haklarla ilgili başvuruları inceleyebileceğinin çerçevesi Anayasa ve 6216 sayılı Kanun tarafından çizilmiş olup bu yetki çerçevesinin genişletilmesi mümkün değildir.

AİHS’e Ek 4 No.lu Protokol’e ülkemiz taraf değildir. Bu nedenle, anılan Protokol kapsamında kalan ve Anayasa’nın 23. maddesinde yer alan seyahat özgürlüğüne yönelik şikâyetle ilgili olarak bireysel başvuruda bulunulamaz...”

Dolayısıyla, Anayasa Mahkemesi’ne göre, imzalanmakla birlikte henüz onaylanmayan veya imzalanmış ve onaylanmış olsa dahi onay belgeleri tevdi edilmeyen protokollere ülkemiz taraf değildir. Bu protokollerde yer aldığı iddia edilen temel hak ve hürriyetlerle ilgili bireysel başvuruda bulunulamaz.

Yine daha önce ifade edildiği üzere sadece icrai işlemler değil, ihmalî işlemler de bireysel başvurunun konusu olabilir. Zira 6216 sayılı Kanun’un 45. maddesinin 2. fıkrasında “...*ihlale neden olduğu ileri sürülen işlem, eylem ya da ihmal için* ...” denilerek, ihmalî fiillerin de bireysel başvuruya konu olabileceği açıklığa kavuşturulmuştur.

Kişi bakımından kapsama bakıldığında, 6216 sayılı Kanun’un 45. maddesinin 1. fıkrasında “*Herkes... Anayasa Mahkemesine başvurabilir...*” ifadesi yer almaktadır. Söz konusu ifadeden de anlaşılacağı üzere vatandaş - yabancı ayrımı yapılmaksızın herkese bireysel başvuru hakkı tanınmıştır. Ancak yine aynı Kanun’un

⁴⁶ Bkz. Aydın, s. 131; Tolga Şirin, *Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Bireysel Başvuru Hakkı*, 1. Baskı, XII Levha Yayınları, İstanbul 2015, s. 60 vd.

⁴⁷ AYM, 20.02.2014 tarih, 2012/1051 Başvuru Numaralı Kararı, § 54, R.G., S. 28946, 19.03.2014.

46. maddesi ile bireysel başvuruda bulunabilecek olanlara bazı kısıtlamalar getirilmiştir. Öncelikle, kamu tüzel kişilerinin bireysel başvuru yapamayacakları hüküm altına alınmıştır. Özel hukuk tüzel kişilerinin ise, sadece tüzel kişiliğe ait haklarının ihlal edildiği gerekçesiyle bireysel başvuruda bulunabilecekleri düzenlenmiştir.⁴⁸ Yine aynı Kanun maddesine göre, yalnızca Türk vatandaşlarına tanınan haklarla ilgili olarak yabancılar bireysel başvuru yapamayacaklardır. Son olarak, bireysel başvuru ancak ihlale yol açtığı ileri sürülen işlem, eylem ya da ihmal nedeniyle güncel ve kişisel bir hakkı doğrudan etkilenenler tarafından yapılabilir. Dolayısıyla bir kişinin bireysel başvuru hakkını kullanabilmesi için, “güncellik”, “kişisel” ve “doğrudan etkilenme” kriterlerinin birlikte bulunması gerekmektedir.⁴⁹

Zaman bakımından ise, Anayasa Mahkemesi, 23.09.2012 tarihinden sonra kesinleşen nihai işlem ve kararlar aleyhine yapılacak bireysel başvuruları inceleyecektir (6216 sayılı Kanun geçici m. 1/8). Burada önemli olan işlem ya da kararın kesinleştiği andır. Örneğin 2012 yılından önce bir uyuşmazlık yerel mahkemelerin önüne gitse bile, yargısal yolların tüketilmesi sonucunda alınan nihai karar 23.09.2012’den sonra ise, kişi bireysel başvuru hakkına sahip olacaktır.

---

⁴⁸ Anayasa Mahkemesi, Cumhurbaşkanı seçilen Recep Tayyip Erdoğan’ın, Başbakanlık ve Adalet ve Kalkınma Partisi Genel Başkanlığı’nın sona ermesine veya sonlandırılmasına ilişkin önüne gelen uyuşmazlığı “...6216 sayılı Kanun’un 46. maddesinin (2) numaralı fıkrasının ikinci cümlesinde ise özel hukuk tüzel kişilerinin bireysel başvurunun niteliği gereği sadece tüzel kişiliğe ait haklarının ihlal edildiği gerekçesiyle bireysel başvuruda bulunabilecekleri ifade edilmiştir. Başvuruculardan Atilla Kart, TBMM Konya Milletvekili olup, diğer başvuru Cumhuriyet Halk Partisi ise Anamuhalefet Partisidir. Demokratik hayatın vazgeçilmez ögesi kabul edilen siyasi partilerin kendilerini ifade etmelerinde en önemli yol olan seçimlere ilişkin hususların siyasi partilerin tüzel kişiliğine ait haklardan olduğunda kuşku bulunmamaktadır (B. No: 2014/5425, 24/7/2014, § 26) ... belirtilen hususun doğrudan seçimlere ilişkin olmaması nedeniyle de siyasi bir parti olan diğer başvuruçunun tüzel kişiliğine ait haklarına bir müdahale oluşturduğundan da bahsedilemez. Bu durumda, Cumhurbaşkanı seçilen Recep Tayyip Erdoğan’ın, Başbakanlık ve Adalet ve Kalkınma Partisi Genel Başkanlığı’nın sona ermesine veya sonlandırılmasına ilişkin hususlar nedeniyle güncel ve kişisel hakları doğrudan etkilenmeyen başvuruçuların, bireysel başvuru yapma hakları bulunmamaktadır...” gerekçeleriyle reddetmiştir. AYM, 08.09.2014 tarih, 2014/13634 Başvuru Numaralı Kararı, § 26, R.G., S. 29114, 09.09.2014.

⁴⁹ Kemal Gözler, *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*, 20. Baskı, Ekin Yayınevi, Bursa 2016, s. 433; Ayhan Döner, “Anayasa Mahkemesi’nde Görülen Davalar”, *Hukuk Davaları*, C. 1, 1. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara 2016, s. 492.

II. BİREYSEL BAŞVURU SONUCUNDA VERİLEN İHLAL KARARLARININ BAĞLAYICILIĞI, HUKUKİ SONUÇ DOĞURMA ANI VE ETKİSİ

A. İhlal Kararlarının Bağlayıcılığı

Anayasa Mahkemesi'nin vereceği kararlara, 2010 Anayasa değişikliği ile getirilen bireysel başvuru sonucunda verilecek olan kararlar da eklenmiştir. Anayasa Mahkemesi kararlarının bağlayıcı olduğunu belirten Anayasamızın 153. maddesi,⁵⁰ genel olarak norm denetimine ilişkin esasları düzenlemektedir. Bireysel başvuruya ilişkin kararların bağlayıcılığı konusunda Anayasamızın 153. maddesinde ek bir düzenleme yapılmamıştır. Durumun böyle olması, yani Anayasamızın 153. maddesinin bireysel başvuruya ilişkin kararları da kapsayacak şekilde değiştirilmeyişi, akla şu soruyu getirmektedir: Anayasamızın 153. maddesinin bireysel başvuruyu kapsayacak şekilde değiştirilmeyişi, bireysel başvuruda verilen kararların (özellikle ihlal kararlarının) bağlayıcılığı noktasında diğer kararlardan farklı bir yorumu zorunlu kılar mı? Bu soruya olumsuz yanıt verilmesi gerekir.⁵¹ Çünkü Anayasamız bireysel başvuruyla ilgili usul ve esasların kanunla düzenleneceğini öngörmüş (AY. m. 148/5) ve Anayasa Mahkemesi kararlarının niteliğine ilişkin herhangi bir istisna getirmemiştir. Dolayısıyla Anayasa Mahkemesi'nin kararların bağlayıcı olduğuna ilişkin 153. maddede öngörülen hüküm bütün kararlar için (bireysel başvuruda verilenler de dahil) geçerlidir. Sonuç olarak, mahkeme kararlarının bağlayıcı olduğunu belirten Anayasamızın 138. maddesinin

⁵⁰ “Anayasa Mahkemesinin kararları kesindir. İptal kararları gerekçesi yazılmadan açıklanamaz. Anayasa Mahkemesi bir kanun veya kanun hükmünde kararnamenin tamamını veya bir hükmünü iptal ederken, kanun koyucu gibi hareketle, yeni bir uygulamaya yol açacak biçimde hüküm tesis edemez. Kanun, kanun hükmünde kararname veya Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü ya da bunların hükümleri, iptal kararlarının Resmî Gazetede yayımlandığı tarihte yürürlükten kalkar. Gereken hallerde Anayasa Mahkemesi iptal hükmünün yürürlüğe gireceği tarihi ayrıca kararlaştırabilir. Bu tarih, kararın Resmî Gazetede yayımlandığı günden başlayarak bir yılı geçemez. İptal kararının yürürlüğe girişinin ertelendiği durumlarda, Türkiye Büyük Millet Meclisi, iptal kararının ortaya çıkardığı hukukî boşluğu dolduracak kanun tasarısı veya teklifini öncelikle görüşüp karara bağlar.

İptal kararları geriye yürümez.

Anayasa Mahkemesi kararları Resmî Gazetede hemen yayımlanır ve yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını, gerçek ve tüzelkişileri bağlar.”

⁵¹ Ece Göztepe Çelebi, “Bireysel Başvuru Kararlarının Bağlayıcılığı ve İcrası Sorunu ile Kurumsallaşma İhtiyacı”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, C. 33, Y. 2016, s. 96.

son fıkrası ve Anayasa Mahkemesi kararlarının bağlayıcı nitelikte olduğunu özel olarak ayrıca belirten Anayasamızın 153. maddesinin son fıkrası gereğince, bireysel başvuru sonucunda verilen kararlar bağlayıcıdır.⁵² Dolayısıyla bütün kamu kurumları ve ilgililer, bireysel başvuru sonucunda verilen kararlara uymak ve kararlar doğrultusunda hareket etmek zorundadırlar.

Bireysel başvuru sonucunda verilen ihlal kararlarının bağlayıcılığı kapsamında hüküm ve gerekçe kısmının bağlayıcılığını, kararların hukuki sonuç doğurma anını ve kararların etkisinin herkes için geçerli olup olmadığını tartışmanın ve Anayasa Mahkemesi'nin diğer kararlarından farklılık arz eden noktaları belirtmenin yerinde olacağı kanaatindeyiz. Zira, kararların hangi kısmının bağlayıcı olduğunu, hangi andan itibaren hukuki sonuç doğurduğunu ve kime/kimlere etki ettiğini tespit etmek; kararların icra edilebilecek kısmının, icra edilme anının ve icrayı gerçekleştirecek kurumların/organların tespiti demektir.

Son olarak belirtelim ki, Anayasa Mahkemesi kararlarının bağlayıcılığı kapsamında, Mahkeme'nin verdiği kararların hüküm ve gerekçe kısmının bağlayıcılığı uzun bir süreden beri tartışılmaktadır. Aynı tartışmanın bireysel başvuru kararlarında da süreceği kanaatindeyiz.

B. Karar Gerekçelerinin Bağlayıcılığı Sorunu

Anayasa Mahkemesi'nin kararları, diğer mahkeme kararları gibi, iki kısımdan oluşur.⁵³ Bu kısımlar; hüküm ve gerekçedir. Hüküm kısmı, mahkemenin önüne gelen davayı sonuca bağlayan nihai karardır. Hüküm kısmının bağlayıcılığı konusunda herhangi bir tartışma söz konusu değildir. Anayasa Mahkemesi'nin, ister bireysel

---

⁵² “Anayasa koyucu, Anayasa Mahkemesi kararlarının bağlayıcılığını özel olarak düzenlemiştir. Anayasa'nın 153. maddesinin altıncı fıkrasında; Anayasa Mahkemesi kararlarının yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını, gerçek ve tüzel kişileri bağlayacağı hüküm altına alınmıştır. 6216 sayılı Kanun'un 66. maddesinin (1) numaralı fıkrasında da aynı hükme yer verilmiştir. Anılan hükümlerde, Anayasa'nın 138. maddesinden farklı olarak Anayasa Mahkemesi kararlarının yargı organları yönünden de bağlayıcı olduğu ifade edilmiştir. Dolayısıyla bireysel başvuruya ilişkin olanlar da dahil olmak üzere Anayasa Mahkemesi kararlarının bağlayıcılığına dair bir tereddüt bulunmamaktadır. Nitekim Anayasa Mahkemesinin bireysel başvuruya ilişkin kararlarının bağlayıcı olduğuna dair Yargıtay ve Danıştay kararları dikkate alındığında Türk hukukunda bu konuda bir uygulama sorununun da bulunmadığı görülmektedir.” Bkz. AYM, 15.03.2018 tarih, 2018/3007 Başvuru Numaralı Kararı, § 63, R.G., S. 30365, 19.03.2018.

⁵³ Döner, Gerekçelerin Bağlayıcılığı, s. 219; Köküarı, Kararların Türleri ve Nitelikleri, s. 224.

başvuruya ilişkin olsun isterse diğer kararlarına (iptal kararı, ret kararı vb.) ilişkin olsun, verdiği bütün kararların hüküm kısmı bağlayıcıdır.

Kararların gerekçe kısmı, Mahkeme'nin Anayasa'ya aykırılığı iddia edilen eylem, işlem veya kuralı nasıl ve niçin Anayasa'ya aykırı bulduğunu (yahut bulmadığını) ve hüküm fıkrasında açıklanan kararla ilgili kanaatin nasıl oluştuğunu ortaya koyduğu bölümdür.⁵⁴ Kararların gerekçe kısmının bağlayıcılığı hususunda görüş birliği yoktur. Karar gerekçelerinin bağlayıcı olduğunu savunanlar⁵⁵ olduğu gibi, bağlayıcı olmadığını ileri sürenler⁵⁶ de mevcuttur. Ancak, çalışmamızda Anayasa Mahkemesi'nin vermiş olduğu her bir karar ve bu kararın gerekçesinin bağlayıcı olup olmadığına yönelik tartışmalar konumuzun kapsamını aşacağından dolayı, öncelikle gerekçenin bağlayıcılığından genel olarak bahsedilecek ve devamında bireysel başvurudaki yeri ele alınacaktır.

2010 yılı öncesinde, kararların hangi kısmının bağlayıcı olduğuna yönelik yapılan tartışmalar daha çok Anayasa Mahkemesi'nin norm denetimine ilişkin kararlarında görülmekteydi. Anayasa Mahkemesi de vermiş olduğu bazı kararlarında bu tartışmaya girmiş ve özellikle yasama organı açısından hüküm kısmı ile birlikte

⁵⁴ Döner, *Gerekçelerin Bağlayıcılığı*, s. 219; Yusuf Karakoç, "Yargı Kararlarının Dili ve Gerekçesi", *Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi*, "Hukuka Felsefi ve Sosyolojik Bakışlar – III Sempozyumu", 7-9 Eylül 2006 İstanbul, S. 16, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul 2007, s. 277; Gedik, s. 276; Köküsarı, *Kararların Türleri ve Nitelikleri*, s. 272.

⁵⁵ Kararların gerekçelerinin de hüküm fıkrası gibi bağlayıcı olduğu yönündeki görüşler için bkz. Turan Yıldırım, "Anayasa Mahkemesi Kararlarının Bağlayıcılığı", *Amme İdaresi Dergisi*, C. 26, S. 4, Aralık 1993, s. 69 vd.; Bülent Tanör/NecmiYüzbaşıoğlu, *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku*, 9. Baskı, Beta Yayınevi, İstanbul 2009, s. 496; Erdoğan Teziç, "Türkiye'de Siyasal Düşünce ve Örgütlenme Özgürlüğü", *Anayasa Yargısı Dergisi*, Anayasa Mahkemesi Yayını, C. 7, Y. 1990, s. 46; Yılmaz Aliefendioğlu, *Anayasa Yargısı ve Türk Anayasa Mahkemesi*, Yetkin Yayınları, Ankara 1996, s. 294; Gören, *Anayasa Hukuku*, s. 348; İbrahim Ö. Kaboğlu, *Anayasa Yargısı (Avrupa Modeli ve Türkiye)*, 4. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 2007, s. 151; Fazıl Sağlam, "Yetki ve İşlev Bağlamında Anayasa Mahkemesi'nin Yasama, Yürütme ve Yargı ile İlişkisi", *Anayasa Yargısı Dergisi*, Anayasa Mahkemesi Yayını, C. 13, Y. 1996, s. 58; Gedik, s. 284-285; Ömer Anayurt, *Anayasa Hukuku Genel Kısım*, Seçkin Yayınları, Ankara 2018, s. 718.

⁵⁶ Sadece hüküm fıkrasının bağlayıcı olduğunu kabul edenler için bkz. Döner, *Gerekçelerin Bağlayıcılığı*, s. 221; Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, s. 453-454; Hakyemez, s. 365 vd.; Yavuz Atar, *Türk Anayasa Hukuku*, 11. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2017, s. 366; Mustafa Erdoğan, *Anayasa ve Özgürlük*, Yetkin Yayınları, Ankara 2002, s. 120; Zühtü Arslan, "Anayasa Mahkemesinin Yorum Tekeli Yargısal Üstünlük ve Demokrasi", *Prof. Dr. Ergun Özbudun'a Armağan*, C. II (Anayasa Hukuku), 1. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2008, s. 64; Yaşar Tunç, "Anayasa Mahkemesi Kararlarının Bağlayıcılığı Konusuna Farklı Bakış", *Terazi Hukuk Dergisi*, S. 47, s. 29 vd.; Gözler, *Türk Anayasa Hukuku*, s. 437; Ahmet İyimaya, *Siyaset Hukuku Sorunları*, 1. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara 2007, s. 64-65; Lütfi Duran, "Türkiye'de Anayasa Yargısının İşlevi ve Konumu", *Amme İdaresi Dergisi*, C. 17, S. 3, Y. 1984, s. 23.

karar gerekçelerinin de bağlayıcı olduğunu belirtmiştir. Örneğin; Mahkeme 2001 yılında 4615 sayılı “Memurlar ve Diğer Kamu Görevlileri Hakkındaki Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Yetki Kanunu”nun iptali ve yürürlüğünün durdurulması istemiyle açılan davada; “KHK çıkartılmasına yetki verilmesi, Anayasa’da öngörülen koşullar ve sınırlar içinde kalmak kaydıyla yasama yetkisinin devri anlamına gelmez. Bir yetki yasasının Anayasa’ya aykırı olmaması için Anayasa’daki öge ve ölçütlere, Anayasa Mahkemesi kararları ile getirilen yorumlara uygun olması gerekir. Anayasa Mahkemesi kararlarının bağlayıcılığı ilkesi kararlarda açıklanan gerekçelerin gözönünde bulundurulmasını zorunlu kılar... Başta Yasama Organı olmak üzere tüm organlar kararların yalnız sonuçları ile değil, bir bütünlük içinde gerekçeler ile de bağlıdır. Kararlar gerekçeleriyle, yasama işlemlerini değerlendirme ölçütlerini içerirler ve yasama etkinliklerini yönlendirme işlevi de görürler. Bu nedenle, Yasama Organı düzenlemelerde bulunurken iptal edilen yasalara ilişkin kararların sonuçları ile birlikte gerekçelerini de gözönünde bulundurmak zorundadır”⁵⁷ diyerek başta yasama organı olmak üzere bütün organların karar gerekçeleri ile bağlı olduğunu vurgulamıştır.

Anayasa Mahkemesi kararlarının gerekçelerinin de bağlayıcı olduğunu ileri süren yazarlar, Anayasa’nın 153. maddesinde kararların bağlayıcılığı hususunda hüküm kısmı ile gerekçe kısmı arasında bir ayırım yapılmaksızın her ikisine de bağlayıcılık atfedildiğini, Anayasa Mahkemesi kararının hüküm kısmı ile gerekçe kısmından oluşan bir bütün olduğunu ve bütünlüğün Anayasa’nın 153. maddesinde “İptal kararları gerekçesi yazılmadan açıklanamaz” kuralı ile desteklendiği vurgulamaktadırlar.⁵⁸

Anayasa Mahkemesi kararlarının gerekçelerinin bağlayıcı olmadığını sadece hüküm kısmının bağlayıcı olduğunu ileri süren yazarların argümanlarının daha fazla olduğu görülmektedir. Bu yazarların başlıca temel dayanak noktalarını kısaca aktaracak olursak, yazarlara göre, muhakeme hukukunda maddi anlamda kesin hüküm sadece kararın hüküm fıkrası için geçerlidir. Dolayısıyla kararın gerekçesinin

⁵⁷ AYM, 20.03.2001 tarih, E. 2001/9, K. 2001/56 Sayılı Kararı, R.G., S. 24645, 19.01.2002.

⁵⁸ Aliefendioğlu, Türk Anayasa Mahkemesi, s. 294; Yıldırım, s. 74; Teziç, s. 46.

kesin hüküm gücü olmadığı için bağlayıcılık gücü de mevcut değildir.⁵⁹ Yine, Anayasa Mahkemesi'nin karar gerekçelerinin kendisi açısından bağlayıcı olduğunu kabul etmeksizin başta yasama organı olmak üzere diğer organlar bakımından bağlayıcı olduğunu ileri sürmek, hem hukukun tek belirleyicisinin Anayasa Mahkemesi olduğunu kabul etmek⁶⁰ hem de hâkimlerin bağımsızlığı ilkesini görmezden gelmek anlamına gelecektir.⁶¹ Ayrıca, Anayasa Mahkemesi'nin birçok kararının gerekçesinde uzun felsefi, sosyolojik, tarihsel, siyasal tahlillere yer vermesi ve bütün bunların bağlayıcı olduğunun kabul edilmesi, devlet hayatının yanı sıra gerçek kişilerin de fikir hayatı ile bireysel ifade hürriyetini bir cendere içine sokar.⁶² Son olarak, karar gerekçelerinin yasama organının faaliyetlerini yönlendirme işlevi göreceği iddiası, toplumun doğal hukuki gelişimini dondurma ve Anayasa Mahkemesi'ni pozitif kanun koyucu konumuna getirme tehlikesini bünyesinde barındırmaktadır.⁶³

Sadece hüküm fıkrasının bağlayıcı olduğunu ileri süren yazarlar, gerekçelerin yasama, yürütme ve yargı organları için yol gösterici, ışık tutucu, açıklayıcı bir işlevinin olduğunu ileri sürmektedirler.⁶⁴

Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru yolunun 2010 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile gelmesinden ve uygulamasının uzun bir tarihsel süreci barındırmamasından dolayı, bireysel başvuru sonucunda verilen kararların gerekçelerinin bağlayıcılığı tartışmasının, norm denetiminde yapılan tartışmaya göre nispeten daha az olduğunu söylememiz mümkündür. Alman literatüründe anayasa şikâyetine ilişkin kararların objektif etkiye sahip olduğu ve bütün kamu organları ile gerçek ve tüzel kişileri bağladığı hususunda herhangi bir tartışma olmamakla birlikte, kararın sadece sonuca doğrudan etkili gerekçelerinin mi yoksa sadece hüküm fıkrasının mı bağlayıcı olduğu ve diğer hukuki tespit ve değerlendirmelerin ne ölçüde

---

⁵⁹ Gözler, *Türk Anayasa Hukuku*, s. 437; Döner, *Gerekçelerin Bağlayıcılığı*, s. 221.

⁶⁰ Hakyemez, s. 387.

⁶¹ Kemal Gözler, *Türk Anayasa Hukuku*, 2. Baskı, Ekin Yayınevi, Bursa 2018, s. 1120; Döner, *Gerekçelerin Bağlayıcılığı*, s. 223.

⁶² Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, s. 453.

⁶³ Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, s. 454.

⁶⁴ Döner, *Gerekçelerin Bağlayıcılığı*, s. 230; Köküarı, *Kararların Türleri ve Nitelikleri*, s. 232.

diğer organlar tarafından dikkate alınması gerektiği konusunda uzun yıllardır sürdürülen ve üzerinde mutlak olarak uzlaşılammış bir tartışma yürütülmektedir.⁶⁵

Bireysel başvuru kararlarının gerekçe kısmının bağlayıcılığı açısından ülkemizdeki duruma baktığımızda, yine görüş birliğinin olmadığını söyleyebiliriz. Bir görüşe göre, Anayasa'nın yorumcusu ve koruyucusu olarak anayasal konularda bağlayıcı son karar mercii olma görevini yerine getiren Anayasa Mahkemesi'nin sadece hüküm kısmındaki kararı değil, anayasa hukuku alanında kararının gerekçesinde belirttiği hukuki görüşleri de, mahkemeler de dahil olmak üzere tüm devlet organları bakımından özdeş olan gelecekteki tüm olaylar bakımından bağlayıcıdır.⁶⁶

Bu konudaki diğer bir görüşe göre, bireysel başvuru kararlarının inter partes⁶⁷ etkisi hüküm fıkrası ile sınırlıdır. Anayasa Mahkemesi'nin karar gerekçeleri, somut karardan bağımsız olarak hukuk hayatında önem arz edebilir. Yine, karar gerekçesini oluşturan hukuki kanaatler, genel nitelikte olduğu için somut yargılamanın süjesi ile sınırlı kalmayıp, hukuk kaynağı olarak uygulamada benzer durumlar için de uygulanabilir. Bu yüzden, Anayasa Mahkemesi'nin bireysel başvuruda verdiği karar gerekçelerinin benzer davalarla ilgili olarak diğer mahkemeleri de bağladığı ileri sürülmüştür.⁶⁸

Gerekçelerin bağlayıcılığı konusundaki diğer bir görüş ise, anayasa şikâyeti sonucunda verilen bir kararın hüküm kısmına dayanak teşkil eden gerekçelerine kural olarak uyulması gerektiğini, bunun dışında bir yaklaşımın ise ancak daha genişletici bir insan hakları yaklaşımı ile gerçekleştirilebileceğini ileri sürmektedir.⁶⁹ Bu görüşe göre, gerekçenin mutlak bağlayıcı olduğunu söylemek diğer yargı organlarının bağımsızlığı sorununu gündeme getirecektir. Ayrıca, uzman

---

⁶⁵ Göztepe, Kararların Bağlayıcılığı, s. 97'deki 5. dipnot.

⁶⁶ Korkut Kanadoğlu, *Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru*, 1. Baskı, XII Levha Yayınları, İstanbul 2015, s. 259.

⁶⁷ Mahkeme kararının olayla sınırlı ve yalnız tarafları için hüküm ve sonuç doğurmasına verilen isimdir. Bkz. Kemal Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, 9. Baskı, Ekin Yayınevi, Bursa 2017, s. 450. Bu kavramın karşısında yer alan kavram ise "erga omnes" kavramıdır. "Erga Omnes" kavramı, verilen kararın sadece uyuşmazlığın tarafları için değil herkes için hüküm ve sonuç doğurmasını ifade eder. Bkz. Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, s. 444.

⁶⁸ Hamdemir, s. 381; Aliyev, s. 97-98.

⁶⁹ Şirin, *Bireysel Başvuru*, s. 662.

mahkemelerin veya yüksek yargı organlarının Anayasa Mahkemesi'nin yaklaşımının aksine insan hakları bakımından çok daha genişletici bir yaklaşım sergilemesi durumunda yine de geçerli olanın Anayasa Mahkemesi'nin yaklaşım biçimi olduğunu kabul etmek, Anayasa Mahkemesi'nin süper temyiz mahkemesi haline gelmesi sorununu da derinleştirecektir.⁷⁰

Kanaatimizce, Anayasa Mahkemesi kararlarının sadece hüküm fıkrası bağlayıcıdır. Hüküm fıkrasında açıklanan kanaatin nasıl oluştuğunu ortaya koyan gerekçe kısmı ise bağlayıcı değildir. Aynı düşüncemiz bireysel başvuru sonucunda verilen ihlal kararları (yeniden yargılama, tazminat, genel mahkemelerde dava açılması yolunun gösterilmesi ve yapılması gerekenlere hükmetme) için de geçerlidir.

Çünkü muhakeme hukukunun en temel ilkelerinden birisi, bir mahkeme kararının bağlayıcılığının sadece kararın hüküm fıkrası için geçerli olmasıdır. Dolayısıyla, Anayasa Mahkemesi kararlarının bağlayıcılığı, diğer tüm mahkemelerin kararlarının bağlayıcılığında olduğu gibi sadece hüküm fıkrası için geçerlidir.⁷¹ Anayasa Mahkemesi, bireysel başvuruda verdiği ihlal kararlarında, onlarca sayfa gerekçe yazabilmektedir. Bu gerekçelerin büyük bir kısmında ise hukuki temelden uzak felsefi, tarihsel ve siyasal değerlendirmeler yer alabilmektedir. Hukuki bir niteliği olmayan bu gerekçelerin ihlal kararlarında ilgili organları bağladığı nasıl ileri sürülebilir? Ayrıca Anayasa Mahkemesi'nin birçok kararında üyeler çoğunluk görüşüne farklı gerekçeler ile katılmaktadır. Bu durumda, gerekçenin bağlayıcılığı ileri sürüldüğü takdirde, hangi gerekçenin bağlayıcı olacağı problemi ortaya çıkacaktır.⁷² Bunun dışında, gerekçelerin bağlayıcı olduğunun kabul edilmesi halinde, değişen toplumsal ihtiyaçlar karşısında farklı gerekçeler ortaya çıktığı

---

⁷⁰ Şirin, Bireysel Başvuru, s. 662. Yazar, bir başka eserinde, Anayasa Mahkemesi'nin, bireysel başvuru kararlarının gerekçelerinin bağlayıcı olduğunu daha net bir şekilde vurgulamaktadır. Bkz. Şirin, Başvuru Hakkı, s. 262-263.

⁷¹ Döner, Gerekçelerin Bağlayıcılığı, s. 221.

⁷² Semih Batur Kaya, *Anayasa Mahkemesi Karar Gerekçelerinin Bağlayıcılığı Sorunu*, 1. Baskı, On İki Levha Yayınları, İstanbul 2017, s. 291.

zaman bu durumda nasıl bir çözüm ortaya konulacağı, karar gerekçelerinin Anayasa Mahkemesi'ni bağlayıp bağlamayacağı gibi birçok sorun da beraberinde gelecektir.⁷³

Anayasa Mahkemesi'nin karar gerekçelerinin bağlayıcı olmaması, bu gerekçelerin hiçbir öneminin olmadığı anlamına gelmez. Anayasa Mahkemesi, bu gerekçelerle, ilgili organın ihlali nasıl gerçekleştirdiğini ve söz konusu eylemin hangi anayasal hakkı ihlal ettiğini ortaya koymaktadır. İhlal kararı sonucunda, ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldıracak olan organın, gerekçelerde açıklanan görüşlere uygun bir şekilde hareket etmesi gerekir. Dolayısıyla, bireysel başvuru kararlarında kararların gerekçesi, ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldıracak organa yol gösterici, ışık tutucu, açıklayıcı bilgiler ve görüşler sunmaktadır.⁷⁴

C. İhlal Kararlarının Hukuki Sonuç Doğurma Anı

Bireysel başvuru kararlarının hangi andan itibaren hukuki sonuç doğuracağı önemli bir meseledir. Çünkü bu andan itibaren ilgili organın veya makamın başvuru sonucunda verilen ihlal kararının gereğini yerine getirmesi gerekir.

Anayasa Mahkemesi'nin bireysel başvuru dışındaki diğer bazı kararlarında, kararın yürürlüğe girebilmesi için Resmi Gazete'de yayımlanması gerekmektedir. Zira Anayasamızın 153. maddesinin 3. fıkrasına göre; “*Kanun, kanun hükmünde kararname veya Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü ya da bunların hükümleri, iptal kararlarının Resmî Gazetede yayımlandığı tarihte yürürlükten kalkar.*” Söz konusu hükümle, Anayasa Mahkemesi'nin iptal kararlarının yürürlüğe girebilmesi için, Resmi Gazete'de yayımlanma zorunluluğu genel bir ilke olarak öngörülmüştür. Her ne kadar “*yasama dokunulmazlıklarının kaldırılması*” ve “*değişik işler*” başlığı altında verilen bazı kararların Resmi Gazete'de yayımlanmadığı görülse de, iptal ve parti kapatma davaları için söz konusu ilkenin istisnasız bir şekilde geçerli olduğu söylenebilir.⁷⁵ Yani iptal ve parti kapatma davalarının sonucunda verilen kararlar ancak Resmi Gazete'de yayımlanmakla yürürlüğe girecektir.⁷⁶ Dolayısıyla, iptal ve

⁷³ Bu sorunlar için bkz. Batur Kaya, s. 289 vd.

⁷⁴ Döner, Gerekçelerin Bağlayıcılığı, s. 230.

⁷⁵ Göztepe, Kararların Bağlayıcılığı, s. 95.

⁷⁶ Ancak parti kapatma davalarının sonucunda verilen bazı kararların yürürlüğe girmesi için Resmi Gazete'de yayımlanmasına gerek yoktur. Örneğin; Anayasa Mahkemesi Refah Partisi ile ilgili verdiği

parti kapatma davalarında verilen kararlar, kararın Resmi Gazete’de yayımlanması ile hukuki sonuç doğuracaktır. Burada bizim için sorulması gereken soru, bireysel başvuru kararlarının hangi andan itibaren hukuki sonuç doğuracağı hususudur. Acaba, bireysel başvuru kararlarının da hukuki sonuç doğurması için Resmi Gazete’de yayımlanması gerekir mi? Eğer Resmi Gazete’de yayımlanma koşulu aranmaz ise, ikinci bir soru olarak da, ihlali gidermekle yükümlü olan kamu kurumu kararın tebliğ edilmesini beklemeli midir?

Bireysel başvuru kurumunun mevzuatımıza girdiği 2010 yılı Anayasa değişiklikleri incelendiğinde, bireysel başvuru sonucu verilen kararların Resmi Gazete’de yayımlanma zorunluluğuna ilişkin herhangi bir ek düzenleme yapılmamıştır. Bu konuda düzenleme yapma yetkisi kanun koyucuya bırakılmıştır.⁷⁷

Kanun koyucu söz konusu düzenlemeye 6216 sayılı Kanun’un 50. maddesinin 3. fıkrasında yer vermekle birlikte, hangi kararların Resmi Gazete’de yayımlanacağı hususunu İçtüzük’e bırakmıştır. 6216 sayılı Kanun’un 50. maddesinin 3. fıkrasına göre; “*Bölümlerin esas hakkındaki kararları gerekçeleriyle birlikte ilgililere ve Adalet Bakanlığına tebliğ edilir ve Mahkemenin internet sayfasında yayımlanır. Bu kararlardan hangilerinin Resmî Gazetede yayımlanacağına ilişkin hususlar İçtüzükte gösterilir*”. Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü’nün 81. maddesinin 5. fıkrasına göre ise; “*Bölüm Başkanının tespit ettiği, Bölüm tarafından verilen pilot karar niteliğinde ya da içtihadın ortaya konulması açısından ilkesel önemi haiz kararlar Resmî Gazete’de yayımlanır.*” Dolayısıyla bireysel başvuru sonucunda verilen kararların hepsi değil, sadece bölüm tarafından verilen pilot karar niteliğindeki yahut içtihadın ortaya konulması açısından ilkesel önem arz eden kararlar Resmi Gazete’de

---

kapatma kararı sonucunda; partinin kapatılmasına neden olan milletvekilliklerinin gerekçeli kararın **Resmî Gazete’de yayımlandığı** tarihte sona ereceğini belirtmiştir. Yine, beyan ve eylemleri ile Parti’nin kapatılmasına neden olan üyelerin gerekçeli kararın **Resmî Gazete’de yayımlanmasından başlayarak** beş yıl süre ile bir başka partinin kurucusu, üyesi, yöneticisi ve deneticisi olamayacaklarına hükmetmiştir. Ancak aynı kararda, partinin tüm mallarının hazineye geçmesi için Resmi Gazete’de gerekçeli kararın yayımlanması şartı aranmamıştır. Bkz. AYM, 16.01.1998 tarih, E. 1997/1, K. 1998/1 Sayılı Kararı, R.G., S. 23266, 22.02.1998.

⁷⁷ Göztepe, Kararların Bağlayıcılığı, s. 95.

yayımlanacaktır. Bu yüzden, Resmi Gazete’de yayım, iptal kararları için şart olsa da bireysel başvuru kararlarının hukuki sonuç doğurması bakımından şart değildir.⁷⁸

İkinci soruya geldiğimizde ise, yine 6216 sayılı Kanun’un 50. maddesinin 3. fıkrasında “ *Bölümlerin esas hakkındaki kararları gerekçeleriyle birlikte ilgililere ve Adalet Bakanlığına tebliğ edilir ve Mahkemenin internet sayfasında yayımlanır*” ibaresinin yer aldığını görmekteyiz. Kural olarak mahkeme kararları, tebliğ ile birlikte hukuki sonuç doğurur. Aynı kuralın Anayasa Mahkemesi’nin bireysel başvuruda verdiği kararlar için de geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Her ne kadar bütün kararlar Mahkeme’nin internet sayfasında yayımlansa⁷⁹ bile, bütün kamu kurumlarının Mahkeme’nin internet sitesini takip etme zorunluluğu yoktur.

---

⁷⁸ Anayasa Mahkemesi de bireysel başvuru kararlarının ne zaman hukuki sonuç doğuracağına ilişkin olarak şu değerlendirmeyi yapmıştır: “... Anayasa’nın 153. maddesinin altıncı fıkrasında “Anayasa Mahkemesi kararları Resmi Gazetede hemen yayımlanır ” denilmekle birlikte -Anayasa’nın diğer hükümleri dikkate alındığında- bu hüküm, Mahkemenin tüm kararlarının Resmi Gazete’de yayımlanmasının zorunlu olduğu ve burada yayımlanmayan kararların hukuki sonuç doğurmayacağı şeklinde yorumlanamaz. Nitekim Anayasa Mahkemesinin hangi kararlarının Resmi Gazete’de yayımlanmakla hukuki sonuç doğuracağı Anayasa’da açıkça düzenlenmiştir. Bu kapsamda Anayasa’nın 153. maddesinin üçüncü fıkrasında kanun, kanun hükmünde kararname veya TBMM İçtüzüğü ya da bunların hükümlerinin, iptal kararlarının Resmi Gazete’de yayımlandığı tarihte yürürlükten kalkacağı belirtilmiştir. Yine Anayasa’nın 69. maddesinin dokuzuncu fıkrasında, bir siyasi partinin temelli kapatılmasına beyan veya faaliyetleriyle sebep olan kurucuları dahil üyelerinin Anayasa Mahkemesinin temelli kapatmaya ilişkin kesin kararının Resmi Gazete’de gerekçeli olarak yayımlanmasından başlayarak beş yıl süreyle bir başka partinin kurucusu, üyesi, yöneticisi ve deneticisi olamayacakları ifade edilmiştir. Son olarak Anayasa’nın 152. maddesinde Anayasa Mahkemesinin işin esasına girerek verdiği ret kararının Resmi Gazete’de yayımlanmasından sonra on yıl geçmedikçe aynı kanun hükmünün Anayasa’ya aykırılığı iddiasıyla tekrar başvuruda bulunulamayacağı hükme bağlanmıştır. Bireysel başvuru kararlarına ilişkin olarak 2010 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile Anayasa Mahkemesine bireysel başvuruları karara bağlama yetki ve görevi verilirken bu kararların hukuki sonuç doğurması için Resmi Gazete’de yayımlanması gerektiğine ilişkin bir düzenleme yapılmamıştır. Bununla birlikte anılan değişiklikte Anayasa’nın 153. maddesine eklenen beşinci fıkrada, bireysel başvuruya ilişkin usul ve esasların kanunla düzenleneceği ifade edilmiştir. Anayasa değişikliğinden sonra çıkarılan ve Anayasa Mahkemesinin çalışma usul ve esaslarını düzenleyen 6216 sayılı Kanun’un 50. maddesinin (3) numaralı fıkrasında bireysel başvuruya ilişkin esas hakkındaki kararların gerekçeleriyle birlikte ilgililere ve Bakanlığa tebliğ edileceği ve Anayasa Mahkemesinin internet sayfasında yayımlanacağı belirtildikten sonra “Bu kararlardan hangilerinin Resmi Gazetede yayımlanacağına ilişkin hususlar İçtüzükte gösterilir.” hükmüne yer verilmiştir. İçtüzük’ün 81. maddesinin (5) numaralı fıkrasında ise hangi kararların - taktire bağlı olarak Resmi Gazete’de yayımlanacağı belirtilmiştir. Buna göre Anayasa’nın verdiği yetkiyle kanun koyucunun bireysel başvuru kararlarının hukuki sonuç doğurması bakımından bunların Resmi Gazete’de yayımlanmasını değil tebliğini (veya gönderilmesini) esas aldığı anlaşılmaktadır.” Bkz. AYM, 15.03.2018 tarih, 2018/3007 Başvuru Numaralı Kararı, § 68, 69, 70, R.G., S. 30365, 19.03.2018.

⁷⁹ Anayasa Mahkemesi tarafından verilen bireysel başvuru kararlarının Mahkeme’nin internet sitesinde yayımlanması, demokratik sistemlerin önemli bir unsuru olan bilgi akışına katkı sağlamaktadır. Demokratik sistemlerdeki bilgi akışının önemi hakkında daha detaylı bilgi için bkz.

Ancak bazı istisnai durumlarda, haklar temelinde bir yorum yapılması ve ihlalin mevcut olan en erken zaman diliminde giderilmesi gerektiği kanaatindeyiz. Özellikle ülke gündemine düşen ve kamuoyunda tartışma yaratan kararların, Anayasa Mahkemesi'nin internet sayfasında yayımlanması ile birlikte derhal icra edilmesi, kişilerin ihlal edilen temel hak ve hürriyetlerine hızlıca kavuşmalarına hizmet edecektir. Artık burada ilgili kurumun, Anayasa Mahkemesi'nin kararını bilmediği, sonuçtan haberi olmadığı gibi bahaneleri ileri sürmemesi gerekir.⁸⁰

D. İhlal Kararlarının Etkisi Meselesi

Anayasa Mahkemesi'nin bireysel başvuru sonucunda verdiği ihlal kararlarının etkisi, tartışılması gereken bir husustur. Çünkü bir karar ya olayla sınırlı ve yalnız taraflar için (inter partes) ya da olaydan bağımsız olarak herkes için (erga omnes) hüküm ve sonuç doğurur.

1961 Anayasası'nın 152. maddesinin 4. fıkrasında; “*Anayasa Mahkemesi, diğer mahkemelerden gelen Anayasaya aykırılık iddiaları üzerine verdiği hükümlerin, olayla sınırlı ve yalnız tarafları bağlayıcı olacağına da karar verebilir*” denilerek, Anayasa Mahkemesi'ne sadece somut norm denetimi (diğer mahkemelerden gelen Anayasa'ya aykırılık iddiaları)⁸¹ yoluyla gelen işlerde ve sadece taraflar için hüküm ve sonuç doğuracak karar verme yetkisi tanınmıştır.⁸² İptal yoluyla gelen işlerde ise, Anayasa Mahkemesi'nin inter partes karar verme yetkisi yoktu. Dolayısıyla, 1961 Anayasası döneminde Anayasa Mahkemesi kural olarak herkes için hüküm ve sonuç doğuracak nitelikte karar veriyor, ancak istisnai

---

Ayhan Döner, *Şeffaf Devlette Bilgi Edinme Hakkı ve Sınırları*, 1. Baskı, XII Levha Yayınları, İstanbul 2010.

⁸⁰ Ayrıca burada ifade edelim ki, 28.02.2018 tarihli ve 7101 sayılı “İcra ve İflâs Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” ile 11.02.1959 tarihli ve 7201 sayılı Tebligat Kanunu'nda önemli değişiklikler yapılmıştır. 01.01.2019 tarihinden itibaren başta 10/12/2003 tarihli ve 5018 sayılı “Kamu Malî Yönetimi ve Kontrol Kanunu”na ekli (I), (II), (III) ve (IV) sayılı cetvellerde yer alan kamu idareleri ile bunlara bağlı döner sermayeli kuruluşlar ve 5018 sayılı Kanunda tanımlanan mahalli idareler olmak üzere birçok kurum ve kuruluşa tebligatlar elektronik olarak yapılmak zorundadır. 7201 sayılı Tebligat Kanunu'nun 7a maddesinin 4. Fıkrasına göre; “*Elektronik yolla tebligat, muhatabın elektronik adresine ulaştığı tarihi izleyen beşinci günün sonunda yapılmış sayılır.*” Dolayısıyla 01.01.2019 tarihinden itibaren, Anayasa Mahkemesi'nin bireysel başvuruda verdiği ihlal kararlarının gereğini uygulayacak kamu makamları, kararın verildiği tarihten itibaren en geç beş gün içinde harekete geçmek zorundadırlar.

⁸¹ İbrahim Ö. Kaboğlu, *Anayasa Hukuku Dersleri*, 12. Baskı, Legal Yayınevi, İstanbul 2017, s. 383.

⁸² İlker Hasan Duman, *Türk Anayasa Hukuku*, 1. Basım, Gaye Basımevi, İstanbul 1985, s. 307.

durumlarda somut norm denetimi yoluyla önüne gelen davalarda taraflar için hüküm ve sonuç doğuracak karar verme yetkisini de elinde bulunduruyordu.⁸³ Nitekim o dönemde sadece taraflar için hüküm ve sonuç doğuracak nitelikte bir tane karar vermiştir.⁸⁴

1982 Anayasası'nın 153. maddesinde, 1961 Anayasası'ndan farklı olarak, Anayasa Mahkemesi'nin "*sadece tarafları bağlayıcı karar verme yetkisi*"nden bahsedilmemiştir.⁸⁵ Dolayısıyla, doktrinde, Anayasa Mahkemesi kararlarının herkes için hüküm ve sonuç doğurduğu, yani erga omnes nitelikte olduğu ileri sürülmüştür.⁸⁶ Bununla birlikte, olayla sınırlı ve yalnızca taraflar için hüküm ve sonuç doğuracak karar verme yetkisinin 1982 Anayasası'nda da korunması gerektiğine yönelik görüşler de vardır. Özbudun'a göre;⁸⁷ çeşitli sebeplerle iptal hükmünün mümkün olmadığı durumlarda kişi haklarının korunmasını sağlayacak istisnai bir yol olarak olayla sınırlı ve yalnızca taraflar için hüküm ve sonuç

---

⁸³ Servet Armağan, *Anayasa Mahkememizdeki Kazai Murakabe Sistemi*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1967, s. 131-132; Köküarı, *Kararların Türleri ve Nitelikleri*, s. 279.

⁸⁴ Söz konusu dava, 1376 sayılı 1971 Yılı Bütçe Kanun'unun 63. maddesinin (k) fıkrasını, 657 sayılı Devlet Memurları Kanun'unun 212. maddesinin 1971 Bütçe Yılında uygulanmasını önleyen bölümünü Anayasa'nın 126. maddesine aykırı gören Danıştay 5. Dairesi'nin başvurusuyla gerçekleşmiştir. Anayasa Mahkemesi, vermiş olduğu kararı yalnız davanın taraflarıyla sınırlı tutmasının gerekçesini ise şu şekilde açıklamıştır: "*1376 sayılı Kanun ve bu arada itiraz konusu hüküm; Anayasa'nın 126 nci maddesinin birinci fıkrası uyarınca, bir bütçe yılı için geçerli olduğundan, 1971 Bütçe Yılı, başka deyimle Şubat 1972 sonunda yürürlükten kalkmıştır. Ancak Kanunun sözü geçen kuralı, yürürlüğü sırasında, bir kimsenin öznel haklarını etkilemiş ve bu kimse de o yüzden Danıştay'a dâva açmış olduğu içindir ki Anayasa'ya aykırılık iddiasının incelenebilmesi ve şimdi yürürlükte olmayan bir hükmün iptalinin öngörülmesi söz konusu olabilmıştır... Yukarıda belirlenen durum Anayasa'nın değişik 152 nci maddesinin dördüncü fıkrasında yazılı yetkinin kullanılmasını ve iptal hükmünün olayla sınırlı ve yalnız tarafları bağlayıcı olacağına karar verilmesini gerekli kılar.*" Karara katılmayan üyeler, gerekçelerinde genel olarak söz konusu durumun eşitlik ilkesine aykırı olacağını ileri sürmüşlerdir. Muhittin Taylan, Şevket Müftügil ve Ahmet H. Boyacıoğlu'nun karşı oy yazısının gerekçesi şu şekildedir: "... *Anayasa'nın temel felsefesini oluşturan ve esaslı dayanaklarından olan ilkelerden birisi de eşitlik ilkesidir, ve 12 nci maddede düzenlenmiştir. Anayasa Mahkemesi kararları bu ilkeye uygun olmak ve bunu sağlamak zorunluğundadır. Başka bir deyişle Anayasa Mahkemesi, eşitlik ilkesini temelinden bozan bir biçimde bir yetki kullanamaz. Oysa kararda gerekçe olarak açıklanan ve 152 nci maddenin 4 üncü fıkrasında belirtilen yetkinin bu tarzda kullanılması sonucunda hukukça aynı durumda olan ve aynı yasa kurallarına tabi bulunan memurlarla bu dâvada adı geçen memur kişi arasındaki eşitlik, Anayasa buyruğunun tersine bozulmuş ve böylece kanun önünde eşitlik kökünden tahrip edilmiştir.*" AYM, 27.06.1972 tarih, E. 1972/26, K. 1972/38 Sayılı Kararı, R.G., S. 14414, 07.01.1973.

⁸⁵ Köküarı, *Kararların Türleri ve Nitelikleri*, s. 281.

⁸⁶ Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, s. 456; Gözler, *Türk Anayasa Hukuku*, s. 437; O. Korkut Kanadoğlu, *Anayasa Mahkemesi*, 1. Baskı, Beta Yayınevi, İstanbul 2004, s. 272; Kaboğlu, *Anayasa Yargısı*, s. 149.

⁸⁷ Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, s. 457.

doğuracak karar verme yetkisinin muhafaza edilmesi yerinde olurdu. Zira yazara göre, Anayasaya aykırı bir kanunun belli bir somut olaya uygulanmasından sonra değiştirilmiş yahut kaldırılmış olması halinde Anayasa Mahkemesi, yürürlükten kalkmış olan kanunu iptal edemeyeceğinden dolayı, ilgili kişinin uğramış olduğu haksızlığı ancak olayla sınırlı karar verme yetkisini kullanarak ortadan kaldırabilir.⁸⁸

Anayasa Mahkemesi'nin bireysel başvuru sonucu verdiği kararların etkisi konusunda ise görüş birliğinin olduğunu söylememiz mümkün değildir. Aşağıda da açıklayacağımız üzere bazı yazarlar bireysel başvuru sonucunda verilen kararların benzer olaylar açısından da hüküm ve sonuç doğurduğunu ileri sürerken; diğer bazı yazarlar ise bireysel başvuru sonucunda verilen kararların sadece davanın tarafı olan kişiler için hüküm ve sonuç doğurduğunu ileri sürmektedirler.

Bireysel başvuru sonucunda verilen kararların benzer olaylar açısından da hüküm ve sonuç doğurduğunu savunan yazarlardan birisi Kanadoğlu'dur. Kanadoğlu'na göre, devletin tüm makam ve mahkemeleri, benzer olaylarda, Anayasa Mahkemesi tarafından belirlenmiş olan ölçütlere uymak zorundadır.⁸⁹ Böylelikle, bağlayıcılığı öngören kuralla birlikte, Anayasa Mahkemesi'nin iş yükü azalacak ve öncekinin tekrarı niteliğindeki çok sayıdaki olayda Anayasa Mahkemesi'ne başvuru önlenecektir. Yazar, Anayasa Mahkemesi kararının tüm devlet organlarını bağlamasını, kararın fiilen herkesi bağlaması anlamına geleceği şeklinde yorumlamaktadır.⁹⁰ Ayrıca, bireysel başvuru yoluyla verilen kararın üçüncü kişiler için de sıkı sıkıya bağlayıcılığını, yeni ve farklı olaylar bakımından değil Anayasa Mahkemesi kararında belirlenen somut olayı aşan ilkeler bakımından geçerli olduğunu vurgulamaktadır.⁹¹

Göztepe de, bireysel başvuru sonucu verilen kararların inter partes etkide olmaması gerektiğini savunmaktadır. Yazara göre, bireysel başvuru kararlarının inter partes etkide olması aynı tür ihlal iddialarının giderilmesi için herkesin tek tek başvuru yapmasını gerektirecektir ki, bu durum da yargı alanında temel hak ve

---

⁸⁸ Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, s. 457.

⁸⁹ Kanadoğlu, Bireysel Başvuru, s. 258.

⁹⁰ Kanadoğlu, Bireysel Başvuru, s. 258.

⁹¹ Kanadoğlu, Bireysel Başvuru, s. 259.

hürriyetlerin korunmasında hem hiyerarşik hem de işlevsel bir işbölümüne olanak tanıyan bir çözüm olmayacaktır.⁹²

Şirin ise, bazı hallerde bireysel başvuruda bulunan kişinin hukuken olmasa da fiilen kendi durumunda olan binlerce kişinin Anayasa Mahkemesi önündeki bir temsilcisi gibi olabileceğini ve bu kişi için yapılacak tespitlerin aynı durumda olan yahut ileride olabilecek diğer kişiler için de dolaylı etki göstereceğini ileri sürmektedir.⁹³ Yazar, kesin hükmün, paralel vaka ve normlar açısından doğrudan bağlayıcı etkisi bulunmasa bile emsal etkisinin kabul edildiğini belirtmektedir.⁹⁴ Özbudun'a göre ise; bireysel başvuru sonucunda verilen kararların emsal nitelikte olması için, vakaların tıpa tıp aynı olması gerekmektedir.⁹⁵

Diğer bazı yazarlar ise, Anayasa Mahkemesi'nin bireysel başvuruda olayla sınırlı ve yalnızca taraflar için hüküm ve sonuç doğuran karar verme yetkisinin olduğunu ileri sürmüşlerdir.⁹⁶

Ülkemizdeki uygulamaya baktığımızda, bireysel başvuru kararlarının etkisi meselesindeki en dikkat çekici örneklerden birisi, tutuklu olan Cumhuriyet Halk Partisi milletvekilleri Mehmet Haberal⁹⁷ ve Mustafa Ali Balbay⁹⁸ için verilen ihlal kararlarının Barış ve Demokrasi Partisi'ne mensup (veya bu partinin desteklediği bağımsız) milletvekilleri olan Kemal Aktaş ve Selma Irmak,⁹⁹ Gülser Yıldırım,¹⁰⁰ İbrahim Ayhan¹⁰¹ ve Faysal Sarıyıldız'ın¹⁰² yargılanmakta oldukları Diyarbakır 5.

---

⁹² Göztepe, Kararların Bağlayıcılığı, s. 100.

⁹³ Şirin, Bireysel Başvuru, s. 663.

⁹⁴ Şirin, Bireysel Başvuru, s. 664.

⁹⁵ Ergun Özbudun, "Bireysel Başvuru ve Anayasa Mahkemesi'ndeki Olumlu Değişim", Zaman, 24.12.2013. (Aktaran: Kanadoğlu, Bireysel Başvuru, s. 258'deki 918. dipnot.)

⁹⁶ Cabir Aliyev, *Anayasa Şikayeti*, 1. Baskı, Beta Yayınevi, İstanbul 2010, s. 94; Sami Sezai Ural, *Hak ve Özgürlüklerin Korunması Bağlamında Bireysel Başvuru*, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2013, s. 301; Ebru Karaman, *Karşılaştırmalı Anayasa Yargısında Bireysel Başvuru Yolu*, 1. Baskı, XII Levha Yayınları, İstanbul 2013, s. 326; Berkan Hamdemir, *Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru*, 1. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara 2015, s. 380-381; Mustafa Karakuzu, *Türk Anayasa Yargısında Bireysel Başvuru Yolu*, (Danışman: Doç. Dr. Erdal Abdulkakimoğulları), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun 2014, s. 96; Özbey, s. 370.

⁹⁷ AYM, 04.12.2013 tarih, 2012/849 Başvuru Numaralı Kararı.

⁹⁸ AYM, 04.12.2013 tarih, 2012/1272 Başvuru Numaralı Kararı.

⁹⁹ AYM, 03.01.2014 tarih, 2014/85 Başvuru Numaralı Kararı.

¹⁰⁰ AYM, 02.01.2014 tarih, 2013/9894 Başvuru Numaralı Kararı.

¹⁰¹ AYM, 02.01.2014 tarih, 2013/9895 Başvuru Numaralı Kararı.

¹⁰² AYM, 03.01.2014 tarih, 2014/9 Başvuru Numaralı Kararı.

Ağır Ceza Mahkemesi (Kemal Aktaş ve Selma Irmak ile Faysal Sarıyıldız için Diyarbakır 6. Ağır Ceza Mahkemesi) ve bu mahkemeye yönelik tahliye taleplerinin reddine ilişkin itirazların incelendiği Diyarbakır 6. Ağır Ceza Mahkemesi (Kemal Aktaş ve Selma Irmak ile Faysal Sarıyıldız için Diyarbakır 4. Ağır Ceza Mahkemesi) tarafından dikkate alınmamasında yaşanmıştır.¹⁰³

İhlal kararlarının emsal nitelikte olduğunu ileri süren fakat yerel mahkemeler tarafından iddiaları reddedilen bu kişiler daha sonra Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuruda bulunmuşlardır. Anayasa Mahkemesi kararından anladığımız kadarıyla yerel mahkemeler sanıkların tahliye taleplerini “... *Anayasa Mahkemesi kararlarının farklı etkilerinin olduğunu, soyut ve somut norm denetimi ile bireysel başvuru sonucu verilen kararların etkisi, bağlayıcılığı, kesinliği ve uygulamasının farklı olduğunu, iptal ve itiraz davaları neticesinde verilen Anayasa Mahkemesi kararlarının genel hukuki bağlayıcılık gücüne sahip olduğun... Anayasa Mahkemesinin bireysel başvuru sonucunda verdiği kararların soyut ve somut norm denetiminden farklı olarak sadece davanın tarafı olan kişiler açısından etkili olacağını, sadece kişisel ve güncel bir hakkı doğrudan etkilenenlerin bireysel başvuruda bulunabileceğini ve bu başvuru neticesinde ortaya çıkacak Anayasa Mahkemesi kararının ilgili kişi ve başvuruya konu idari işlem ya da karar açısından geçerli ve bağlayıcı olacağını, başvurucu tarafından Anayasa Mahkemesince verilen ... tarih ve ... sayılı karar emsal gösterilerek yapılan tahliye talebinin suçun vasfı, mevcut delil durumu, atılı suçun 5271 sayılı Kanun'un 100. maddesinin (3) numaralı fıkrasında sayılanlardan olması ve adli kontrol tedbirinin yetersiz kalacağı...*” gerekçesiyle reddetmiştir.¹⁰⁴

Anayasa Mahkemesi, milletvekillerinin başvuruları sonucunda, başvurucular lehine tazminata hükmetmesine rağmen, bireysel başvuru kararlarının etkisi (erga omnes/inter partes) veya emsal olup olmadığı meselesini tartışmamıştır.

¹⁰³ Göztepe, Kararların Bağlayıcılığı, s. 99.

¹⁰⁴ AYM, 03.01.2014 tarih, 2014/9 Başvuru Numaralı Kararı, ř 50.

Bireysel başvuru kararlarının etkisi sorunu, Anayasa Mahkemesi ile derece mahkemelerinin ilişkisini de aşan bir sorundur.¹⁰⁵ Nitekim, Anayasa Mahkemesi'nin evli kadınların kocalarının soyadını almalarıyla ilgili verdiği ihlal kararlarına karşılık,¹⁰⁶ nüfus müdürlükleri, söz konusu ihlal kararlarıyla başvuruda bulunan fakat bu ihlal kararlarının başvuru olmaya ilişkin taleplerini, kararların kendilerine yönelik olmadığı ve erga omnes nitelik taşımadığı gerekçesiyle reddetmektedir.¹⁰⁷ Yine bir kişi, aynı konuda, nüfus müdürlüğüne yaptığı bir talebin reddedilmesi üzerine genel mahkemelerde dava açmadan doğrudan Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuruda bulunmuştur. Anayasa Mahkemesi, aynı konuya ilişkin olarak ve aynı statüde bulunan kişiler lehine daha önceden birden fazla ihlal kararı vermesine rağmen, söz konusu başvuruyu; “... *Başvurucu tarafından başvuruya konu ihlal iddiası ile ilgili olarak etkili bir giderim yolu olan hukuk davası açma imkânı kullanılmaksızın bireysel başvuruda bulunduğu anlaşıldığından, başvurunun “başvuru yollarının tüketilmemesi” nedeniyle kabul edilemez olduğuna ...*” gerekçesiyle reddetmiştir.¹⁰⁸

Anayasa Mahkemesi'nin hem daha önce vermiş olduğu kararlarda bireysel başvuru sonucu vermiş olduğu kararlarının erga omnes niteliğini hiç tartışmaması hem de aynı konuya ilişkin olarak aynı statüde başvuru yapan kişinin başvurusunu, başvuru yolları tüketilmediği için reddetmesi, açık açık dile getirmese de bireysel başvuru kararlarının emsal etkisinin olmadığına yönelik bir düşünce taşıdığı izlenimi vermektedir.

Kanımızca da bireysel başvuru sonucunda verilen ihlal kararları olayla sınırlı ve yalnızca taraflar için hüküm ve sonuç doğuracak niteliktedir. Çünkü, soyut ve somut norm denetimi ile bireysel başvurunun niteliği ve amacı birbirinden farklıdır. Kanunların genellikle objektif, genel, soyut, kişilik-dışı nitelikte olduğu düşünülürse; soyut ve somut norm denetiminde Anayasa Mahkemesi'nin herhangi bir kanun

¹⁰⁵ Göztepe, Kararların Bağlayıcılığı, s. 100.

¹⁰⁶ Anayasa Mahkemesi evli kadınların kocalarının soyadını alma zorunluluklarıyla ilgili olarak farklı tarihlerde ihlal kararları vermiştir. İlgili kararlar için bkz. AYM, 19.12.2013 tarih, 2013/2187 Başvuru Numaralı Kararı; AYM, 16.04.2015 tarih, 2014/5836 Başvuru Numaralı Kararı, R.G., S. 29413, 11.07.2015; AYM, 06.03.2014 tarih, 2013/4439 Başvuru Numaralı Kararı.

¹⁰⁷ Göztepe, Kararların Bağlayıcılığı, s. 100.

¹⁰⁸ AYM, 15.04.2015 tarih, 2014/13367 Başvuru Numaralı Kararı § 50, R.G., S. 29392, 20.06.2015.

hükümünü iptal etmesi, söz konusu hükmün herkes için geçerli olacağı anlamına gelmektedir. Oysa ki, ülkemizde hem yasalara karşı doğrudan bireysel başvuruda bulunulması hem de bireysel başvuru incelemesi sonucunda Anayasa Mahkemesi'nin herhangi bir kanun hükmünü iptal etmesi mümkün değildir.¹⁰⁹ Yine bireysel başvuruda bulunmak için güncel ve kişisel bir hakkın doğrudan etkilenmesi yani başvuru sahibinin bireysel bir menfaatinin bulunması koşulu da, bireysel başvuru kararlarının inter partes nitelikte olduğunun göstergelerinden birisi olarak değerlendirilebilir. Son olarak, Anayasa Mahkemesi'nin bireysel başvuru sonucunda verdiği kararlar erga omnes nitelikte olsaydı, Anayasa Mahkemesi'ne “*pilot karar*” verme yetkisi tanınmasının bir anlamı olmazdı. Çünkü Anayasa Mahkemesi, *pilot karar* aracılığıyla, aynı nitelikte birçok başvuru arasından sadece birisini seçerek ve seçtiği bu başvuruyu inceleyerek diğer başvurulara da uygulanacak tedbirleri gösterme imkanına sahiptir.

III. BİREYSEL BAŞVURUNUN ESAS İNCELEMESİNDE VERİLEBİLECEK KARARLAR

Anayasa Mahkemesi, bireysel başvuruları iki aşamalı bir incelemeye tabi tutmaktadır. İlk aşamada, başvurunun “*kabul edilebilirlik*” şartlarını taşıyıp taşımadığına bakılmaktadır. 6216 sayılı Kanun'un 48. maddesinin 3. fıkrasına göre; “*Kabul edilebilirlik incelemesi komisyonlarca yapılır. Kabul edilebilirlik şartlarını taşımadığına oy birliği ile karar verilen başvurular hakkında, kabul edilemezlik kararı verilir. Oy birliği sağlanamayan dosyalar bölümlere havale edilir.*” Burada Komisyonlarca verilen “*kabul edilemezlik kararları*” kesindir (6216 sayılı Kanun m. 48/4). Kesin nitelikte olan ve kural olarak Komisyonlarca verilen bu kararlar, başvurunun esasına ilişkin herhangi bir inceleme yapılmaksızın alınmaktadır.¹¹⁰

¹⁰⁹ Alman Anayasa Mahkemesi, bireysel başvuru sonucunda kanun hükmünü iptal etme yetkisine sahiptir. Bkz. Şirin, Bireysel Başvuru, s. 663; Ergül, Bireysel Başvuru, s. 10.

¹¹⁰ Selami Turabi, *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Rehberi*, 1. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara 2013, s. 130; İbrahim Çınar, “Bireysel Başvurunun İncelenmesi Sonucu Verilen Karar Türleri ile 2012 Yılında İdari Yargı Alanında Yapılan Bireysel Başvurularda Verilen Kararların Değerlendirilmesi”, *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, S. 5, Haziran 2015, s. 275.

İkinci aşamayı ise, Komisyonlar tarafından verilen “*kabul edilebilirlik kararı*” üzerine başvurunun bölümlerce incelenmesi aşaması oluşturmaktadır. “*Esas incelemesi*” olarak da adlandırılan bu aşamada, başvuruların esası hakkında bazı kararlar verilmektedir. Çalışmamızda detaylı bir şekilde inceleyeceğimiz “*ihlal kararları*” da bu aşamada verilmektedir. Bu aşamada verilen kararlar şu iki başlık altında incelenebilir: İcra edilmesi gerekli olmayan kararlar ve icra edilmesi gerekli olan kararlar.

Anayasa Mahkemesi, bireysel başvurunun esas incelemesi sonucunda, kararın başvurucuya bakan yönü açısından iki farklı şekilde hüküm kurabilir. Mahkeme, öncelikle, başvurucu lehine herhangi bir tedbirin alınmasının gerekli olmadığına karar verebilir. Mahkeme, ikinci olarak ise, başvuru sonucunda başvurucu lehine bazı tedbirlerin yerine getirilmesi gerektiğine karar verebilir. Birinci tür kararlar, başvurucu lehine alınması gereken herhangi bir tedbir öngörmediği için, yani başvurucunun kişisel durumuna ilişkin herhangi bir değişiklik meydana getirmediği için “*icra edilmesi gerekli olmayan kararlar*” başlığı altında incelenecektir. İkinci tür kararlar ise, başvurucu lehine bazı tedbirlerin alınmasını gerektirdiğinden, “*icra edilmesi gerekli olan kararlar*” başlığı altında incelenecektir.

Burada ayrıca belirtmemiz gerekir ki, kararların detaylı bir şekilde incelenmesi çalışma konumuzun kapsamını aşacaktır. Dolayısıyla her bir karar genel hatlarıyla ele alınacaktır.

A. İcra Edilmesi Gerekli Olmayan Kararlar

1. Hakkın İhlal Edilmediği Kararı

6216 sayılı Kanun’un 50. maddesinin 1. fıkrasına göre; “*Esas inceleme sonunda, başvurucunun hakkının ihlal edildiğine ya da edilmediğine karar verilir.*” Dolayısıyla, yapılan inceleme sonucunda kamu gücünün eylem, işlem yahut ihmalinden kaynaklanmış olan herhangi bir ihlal bulunamaz ise, Anayasa Mahkemesi başvurucunun hakkının ihlal edilmediğine yönelik bir karar verecektir. Bu karar, başvurucunun Anayasa’da güvence altına alınmış temel hak ve hürriyetlerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve buna ek Türkiye’nin taraf

olduğu protokoller kapsamındaki herhangi birinin kamu gücünün eylem, işlem ya da ihmali ile ihlal edilmediğine yönelik bir tespit niteliğindedir.¹¹¹

Hakkın ihlal edilmediğine ilişkin karar, kişinin hakları üzerinde herhangi bir etki meydana getirmemektedir.¹¹² “*Hakkın ihlal edilmediği kararı*” sonucunda otomatik olarak başvurunun hakkını kötüye kullandığı ileri sürülemez.¹¹³ Zira başvurunun hakkını kötüye kullandığından söz edebilmek için, gerçek olmayan vakıalara dayanılması, bireysel başvurunun incelenmesi sırasında önem arz eden bir husus hakkında bilgi verilmemesi gibi Mahkeme’yi yanıltıcı davranışların meydana gelmesi gerekir. Karar sonucunda, doğal olarak, “*yargılama giderleri*”nin başvurunun üzerinde bırakıldığını da belirtmemiz gerekir.

“*Hakkın ihlal edilmediği kararı*”, iddia edilen kamu gücünün eylem, işlem ya da ihmalinin, bireysel başvuru kapsamında korunan haklar bakımından anayasaya uygun olduğu anlamına gelir. Bu karar ile söz konusu başvuru sonlandırılmış olur.

2. Düşme Kararı

Düşme kararı; Anayasa Mahkemesi’nin bireysel başvuru incelemesinde vereceği, davayı sona erdiren ve icra edilmesi gerekli olmayan kararlarından biridir. Bu karar türüne AİHS’nin 37. maddesinde de yer verilmiştir. Ülkemizde ise bu karar türü hem 6216 sayılı Kanun’da hem de İçtüzük’te düzenlenmiştir. AİHS’nin 37. maddesinin 2. fıkrasında, mevzuatımızdaki düzenlemelerden farklı olarak, düşmesine karar verilen bir başvurunun haklı sebeplerin varlığında AİHM tarafından yeniden kayda alınabileceği (yani canlandırılabilmesi) hüküm altına alınmıştır.

6216 sayılı Kanun’da, sadece bir durumda düşme kararı verileceği düzenlenmiştir. Bu durum ise, “*davadan feragat*” halidir. Ancak İçtüzük’te düşme kararı verilebilecek hal olarak dört durum gösterilmiştir. İçtüzüğün 80. maddesinde gösterilen bu durumlar; “*Başvurucunun davadan açıkça feragat etmesi*”, “*Başvurucunun davasını takipsiz bıraktığının anlaşılması*”, “*İhralin ve sonuçlarının*

¹¹¹ Döner, Anayasa Mahkemesi, s. 515; Seyithan Kaya, s. 117-118; Hamdemir, s. 348-349; Çelik, s. 200-201.

¹¹² Döner, Anayasa Mahkemesi, s. 515; Karaman, Bireysel Başvuru, s. 301.

¹¹³ Ural, s. 295.

ortadan kalkmış olması” ve “Bölümler ya da Komisyonlarca saptanan herhangi bir başka gerekçeden ötürü, başvurunun incelenmesinin sürdürülmesini haklı kılan bir neden görülmemesi”dir.

6216 sayılı Kanun’un 50. maddesinin 5. fıkrasında; “*Davadan feragat hâlinde, düşme kararı **verilir***” denilmiştir. Bu düzenlemeden, davacının davadan feragat etmesi durumunda mahkemenin düşme kararı vermek zorunda olduğu şeklinde bir anlam çıkmaktadır. Ancak İçtüzük’ün 80. maddesinin 2. fıkrasında, bütün düşme sebeplerini kapsayacak şekilde; “*Bölümler ya da Komisyonlar... Anayasanın uygulanması ve yorumlanması veya temel hakların kapsamının ve sınırlarının belirlenmesi ya da insan haklarına saygının gerekli kıldığı hâllerde incelemeye devam edebilir*” denilerek, davadan feragat edilmiş olsa bile mahkemenin incelemeye devam edebileceği hüküm altına alınmıştır.¹¹⁴ Nitekim bu düzenlemenin, bireysel başvurunun objektif işlevinin bir sonucu olduğu dile getirilmiştir.¹¹⁵

İçtüzük’ün 80. maddesinin 1. fıkrasına göre; “*Bölümler ya da Komisyonlarca yargılamanın her aşamasında... düşme kararı verilebilir*”. Dolayısıyla başvuruda bulunan kişi yargılamanın her aşamasında davadan feragat edebileceği gibi, mahkeme de her aşamada düşme kararı verebilir.

---

¹¹⁴ Nitekim Anayasa Mahkemesi de vermiş olduğu bir kararda; “...İçtüzük’ün 80. maddesinin (1) numaralı fıkrasının (a) bendi gereğince başvurunun talep sonucundan vazgeçmesi hâlinde Anayasa Mahkemesi tarafından, başvurunun İçtüzük’ün 80. maddesinin (2) numaralı fıkrasındaki istisnalar arasında bulunup bulunmadığı değerlendirilecektir. Başvuru konusu olayda, başvurunun 5/12/2012 tarihli dilekçesiyle talep sonucundan vazgeçmesi 6216 sayılı Kanun’un 50. maddesinin (5) numaralı fıkrası ve İçtüzük’ün 80. maddesinin (1) numaralı fıkrasının (a) bendi kapsamında bir feragat olup, İçtüzük’ün 80. maddesinin (2) numaralı fıkrasındaki istisnalar arasında olmayan başvuru hakkında düşme kararı verilmesi gerekir.” diyerek, feragat talebinde bulunulsa bile, İçtüzük’ün 80. maddesinin 2. fıkrasındaki durumlarda düşme kararı verilemeyeceğine hükmetmiştir. Bkz. AYM, 12.02.2013 tarih, 2012/69 Başvuru Numaralı Kararı, § 16-17.

¹¹⁵ Hakan Atasoy, *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuruda Kabul Edilebilirlik Koşulları*, 1. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2015, s. 43. Bireysel başvuru kurumun işlevleri hakkında daha geniş bilgi için bkz. Göztepe, *Anayasa Şikayeti*, s. 17-19; Kılınç, *Bireysel Başvuru*, s. 26-27; Bekir Özçelik, “Bireysel Başvuru Yolunun İdari Yargı Kararları Bakımından Değerlendirilmesi”, *Türkiye’de Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru (Anayasa Şikayeti)*, 2. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara 2015, s. 137-138; Seyithan Kaya, s. 120.

3. Kötüye Kullanma Kararı¹¹⁶

Kötüye kullanma kararı, 6216 sayılı Kanun'un 51. maddesinde düzenlenmiştir. Söz konusu maddeye göre; “*Bireysel başvuru hakkını açıkça kötüye kullandığı tespit edilen başvuru sahipleri aleyhine, yargılama giderlerinin dışında, ayrıca ikibin Türk Lirasından fazla olmamak üzere disiplin para cezasına hükmedilebilir.*” Böylece, bireysel başvuru hakkının kötüye kullanılması açıkça yasaklanmış ve aksine davranışlar yaptırıma bağlanmıştır.

6216 sayılı Kanun'da, böyle bir kural öngörülmesinin temel amacının, Anayasa Mahkemesi önüne getirilebilecek bireysel başvuruların çok yüksek rakamlara ulaşması sonucunda meydana gelebilecek aşırı iş yükünün daha başlangıçta önlenmesi olduğu söylenebilir.¹¹⁷

Hangi durumların bireysel başvuru hakkının kötüye kullanılması niteliğinde olduğunu önceden tespit etmek mümkün değildir. Anayasa Mahkemesi'ne göre ise şu durumlar başvuru hakkının kötüye kullanılması niteliğindedir: “... *Bu kapsamda özellikle Anayasa Mahkemesini yanıltmak amacıyla gerçek olmayan maddi vakıalara dayanılması veya bu nitelikte bilgi ve belge sunulması, başvurunun değerlendirilmesi noktasında esaslı olan bir unsur hakkında bilgi verilmemesi, başvurunun değerlendirilmesi sürecinde vuku bulan ve söz konusu değerlendirmeyi etkileyecek nitelikte yeni ve önemli gelişmeler hakkında Mahkemenin bilgilendirilmemesi suretiyle başvuru hakkında doğru bir kanaat oluşturulmasının engellenmesi, medeni ve meşru eleştiri sınırları saklı kalmak kaydıyla bireysel başvuru amacıyla bağdaşmayacak surette hakaret, tehdit veya tahrik edici bir üslup kullanılması ile söz konusu başvuru yolu kapsamında ihlalin tespiti ile ihlal ve sonuçlarının ortadan kaldırılmasına ilişkin amaçla bağdaşmayacak surette içeriksiz bir başvuruda*

---

¹¹⁶ Kötüye kullanma kararı sonucunda, başvuru sahipleri aleyhine disiplin para cezasına hükmedilebilir. Eğer hükmedilmiş ise bu para cezasının da icrası gerekir. Ancak burada kararı, devlet, başvuru sahipleri aleyhine icra edecektir. Çalışma konumuz, güçsüz tarafta olan başvuru sahibinin lehine verilen kararın güçlü tarafta olan devlet aleyhine icrası üzerine kuruludur. Dolayısıyla bu karar çeşidinde başvuru sahibinin devlet aleyhine icrasını gerçekleştirebileceği bir durum söz konusu değildir. Bu yüzden bu karar çeşidi “*icra edilmesi gerekli olmayan kararlar*” başlığı altında incelenmiştir.

¹¹⁷ Döner, Anayasa Mahkemesi, s. 519-520; Hüseyin Ekinci, “Kabul Edilebilirlik Kriterleri”, *Bireysel Başvuru*, 2. Baskı, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara 2013, s. 160.

bulunulması durumunda başvuru hakkının kötüye kullanıldığı kabul edilebilecektir.”¹¹⁸

6216 sayılı Kanun’un 51. maddesinden de anlaşılacağı üzere, bireysel başvuru hakkının kötüye kullanılması durumunda sadece dava reddedilmeyecek, ayrıca 2.000 TL’ye kadar idari para cezasına da hükmedilebilecektir. Burada tartışılması gereken husus, “*başvurucular*” kavramının kapsamı noktasındadır. Acaba avukatlar da “*başvurucular*” kavramına dahil edilebilir mi? Anayasa Mahkemesi vermiş olduğu bir kararda, eksik bilgi verdiği ve başvuru sonuçlanana kadar bir bildirimde bulunmadığı gerekçesiyle davanın avukatı aleyhine 2.000 TL idari para cezası vererek avukatın da “*başvurucular*” kavramına dahil edilebileceğini kararlaştırmıştır.¹¹⁹

Anayasa Mahkemesi’nin kötüye kullanma kararları incelendiğinde, disiplin cezası gerektiren eylemin, taksir (en azından bilinçli taksir) veya kast ile işlenip işlenemeyeceği hususunda herhangi bir değerlendirme yapılmadığı gözlemlenmektedir.¹²⁰

B. İcra Edilmesi Gereken Kararlar

1. Geçici Tedbir Kararı

Bir temel hak ve hürriyetin ihlal edildiği iddiası ile bireysel başvuru yoluna başvurmak, söz konusu işlemin icrasını veya yürürlüğünü durdurmaz.¹²¹ Ancak bireysel başvuru yolunun işlevselliğini sağlamak için, mahkemenin etkin bir denetim yapabilmesinin güvence altına alınması gerekir. Mahkemenin etkin bir denetim yapabilmesinin, diğer bir ifade ile mahkemenin vereceği kararın bir anlamının olabilmesi için bazı istisnai durumlarda mahkemenin geçici tedbire hükmedebilmesi

¹¹⁸ AYM, 08.11.2017 tarih, 2014/17738 Başvuru Numaralı Kararı, § 31.

¹¹⁹ AYM’nin söz konusu kararına göre; “... Somut başvuru açısından, avukat tarafından 18/11/2011 tarihinde vefat eden kişi adına başvuru yapıldığı, ancak 6/8/2013 tarihinde yapılan başvuruya ait formda kişinin vefatına ilişkin bir bilgiye yer verilmediği gibi başvuru sonuçlanana kadar da bir bildirimde bulunulmayarak Mahkemeyi yanıltıcı bir davranışın ortaya konulduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda Avukat Halil İbrahim Özdemir’in, Mahkemeyi yanıltıcı nitelikte başvuru yapması nedeniyle, 6216 sayılı Kanun’un 51. maddesi uyarınca taktiren net 2.000,00 TL disiplin para cezasıyla tecziyesine karar verilmesi gerekmiştir.” AYM, 05.11.2014 tarih, 2013/6140 Başvuru Numaralı Kararı, § 38-39, R.G., S. 29252, 30.01.2015.

¹²⁰ Şirin, Başvuru Hakkı, s. 250.

¹²¹ Döner, Anayasa Mahkemesi, s. 514.

gerekir. Böylece başvuru konusu kararın ya da işlemin anayasaya uygunluğu incelenirken, inceleme sonuçlanıncaya kadar mevcut durumun korunması sağlanacaktır.¹²²

Ülkemizde, bireysel başvuruların incelenmesi sırasında Anayasa Mahkemesi'ne "geçici tedbir kararı"na hükmetme yetkisi verilmiştir. Bu yetki Anayasa ile değil, 6216 sayılı "Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun" ile verilmiştir. Söz konusu Kanun'un 49. maddesinin 5. fıkrasına göre; "*Bölümler, esas inceleme aşamasında, başvurunun temel haklarının korunması için zorunlu gördükleri tedbirlere resen veya başvurunun talebi üzerine karar verebilir. Tedbire karar verilmesi hâlinde, esas hakkındaki kararın en geç altı ay içinde verilmesi gerekir. Aksi takdirde tedbir kararı kendiliğinden kalkar.*" Görüldüğü üzere, geçici tedbir kararına başvurunun talebi ile karar verilebileceği gibi resen de karar verilebilir.

"Geçici tedbir" müessesesi "Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü"nde daha detaylı bir şekilde düzenlenmiştir. Ancak "geçici tedbir kararı"nın kapsamının İçtüzük ile daraltıldığı ve İçtüzük'ün Kanun'a aykırı olduğu şeklinde görüşler de ileri sürülmüştür.¹²³ Nitekim 6216 sayılı Kanun'da, bölümlerin "*temel haklarının korunması için zorunlu gördükleri tedbirlere*" karar verebileceği hüküm altına alınmışken; İçtüzük'ün 73. maddesinin 1. fıkrasında; "*Başvurunun yaşamına ya da maddi veya manevi bütünlüğüne yönelik ciddi bir tehlike bulunduğu anlaşılması üzerine, Bölümlerce esas inceleme aşamasında gerekli tedbirlere resen veya başvurunun talebi üzerine karar verilebilir*" denmiştir. Dolayısıyla, İçtüzük'e göre sadece, başvurunun yaşamına, maddi veya manevi varlığının bütünlüğüne yönelik bir ciddi tehlike bulunması durumunda geçici tedbir kararı verilebilecektir. Böylece geçici tedbir kararına hükmetme yetkisi, 6216 sayılı Kanun'da genel bir şekilde ifade edilirken, İçtüzük'te sadece sınırlı sayıdaki bazı durumlar için öngörülmüştür.

---

¹²² Bireysel başvuruda "geçici tedbir kararı" hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Gonca Erol, "Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuruda Tedbir", *TBB Dergisi*, S. 130, Y. 30, Mayıs-Haziran 2017, ss. 55-88; Hüseyin Turan/Muharrem İlhan Koç, "Anayasa Mahkemesinin Bireysel Başvuruda Sağlık Nedeniyle Tedbir Uygulaması", *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, S. 22, Y. 6, Temmuz 2015, ss. 337-359.

¹²³ İçtüzüğün eleştirisi için bkz. Kanadoğlu, Bireysel Başvuru, s. 233-234; Şirin, Başvuru Hakkı, s. 257-258; Erol, s. 59 vd.; Turan/Koç, s. 342.

Uygulamaya baktığımızda ise Anayasa Mahkemesi'nin İçtüzük'te öngörülen daraltıcı formülü benimsediği söylenebilir. Nitekim Mahkeme, önüne gelen uyuşmazlıkta, başvuruçunun yaşamına ya da maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına yönelik ciddi bir tehlikenin olup olmadığını göz önüne almaktadır.¹²⁴

Mahkeme, geçici tedbire hükmederken, başvuruçunun karşı karşıya kaldığı temel hak ve hürriyet ihlali nedeniyle maruz kaldığı şartların ağırlığı ve zorlayıcılığı ile hükmedilecek geçici tedbir kararının sonuçlarını kıyaslamak ve bu kıyasa göre bir karara varmak zorundadır.¹²⁵

İçtüzük'ün 73. maddesinin 3. fıkrasına göre; bölüm, tedbire karar vermesi hâlinde gereğinin ifası için bunu ilgili kişi ve kurumlara bildirecektir. Dolayısıyla ilgili kişi ve kurumların kararı gereği gibi icra etmesi gerekmektedir. Yine aynı maddenin son fıkrasına göre ise; “*Tedbir kararı verilen başvuruçunun esası hakkındaki kararın en geç altı ay içinde verilmesi gerekir. Tedbirin devamı konusunda yeni bir karar alınmadığında, başvuruçunun hakkının ihlal edilmediğine ya da başvuruçunun düşmesine karar verildiği durumlarda tedbir kararı kendiliğinden kalkar.*”

2. Pilot Karar

a) Genel Olarak

Pilot karar; mahkemeye aynı nitelikte birçok başvuru yapılması ya da yapılacağıın anlaşılması halinde, bu başvuruları tek tek incelemek yerine, sorunu

---

¹²⁴ ABD vatandaşı olan başvuruçunun, ikamet tezkeresinin uzatılmayacağı ve on beş gün içinde ülkeden çıkış yapması gerektiğine ilişkin işlemin iptali istemiyle açtığı davada verilen yürütmenin durdurulması talebinin reddine dair kararın aile ve özel yaşam haklarını ihlal ettiğini ileri sürmüş ve geçici tedbir talep etmiştir. Mahkeme ise “*Başvuruçunun sınır dışı edilmesi halinde istediği ülkeye gitme olanağına sahiptir. Bu nedenle sınır dışı edilmesi halinde başvuruçunun yaşamına ya da maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına yönelik ciddi bir riskin bulunduğu söylenemez. Ayrıca başvuruçunun sınır dışı edilmesi halinde hayatının tehlikeye gireceği veya işkence, insanlık dışı ya da aşağılayıcı muameleye veya cezaya maruz kalabileceğine ilişkin ciddi bir risk bulunduğu dair herhangi bir iddia da ileri sürmemiştir. Bu nedenle bu aşamada koşulları oluşmayan tedbir talebinin reddine karar verilmesi gerekir*” diyerek söz konusu talebi reddetmiştir. AYM, 16.04.2013 tarih, 2013/1243 Başvuru Numaralı Kararı, § 27.

¹²⁵ Ergin Ergül, *Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Bireysel Başvuru ve Uygulaması*, Yargı Yayınevi, Ankara 2012, s. 41.

sistemsel olarak çözmek amacıyla kabul edilmiş bir karar türüdür.¹²⁶ Bu usulde mahkeme, yapısal sorunu tespit edip alınması gereken tedbirleri açıkça göstermeye yönelir.¹²⁷ Söz konusu tedbirler arasında bir başvuru yolunun oluşturulması ve yeni maddi hukuk kriterlerin uygulanmasının yer alması muhtemeldir.¹²⁸ Pilot karar usulü, AİHM'nin içtihat yoluyla ürettiği bir uygulamadır.¹²⁹

Pilot karar usulü, ne 1982 Anayasası'nda ne de 6216 sayılı Kanun'da yer almaktadır. Bu usule "Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü"nü'nün 75. maddesinde yer verilmiştir.

İçtüzük'ün 75. maddesinin 2. fıkrasına göre; pilot karar usulü bölüm¹³⁰ tarafından resen başlatılabileceği gibi, Adalet Bakanlığı'nın ya da başvuru istemi üzerine de başlatılabilir.

Mahkeme, tasnif edip gruplandırmış olduğu başvurular arasından bir tanesini seçerek esas hakkında karar verecektir.¹³¹ Pilot karar olarak adlandırılan bu kararda alınması gereken tedbirler gösterilir.¹³²

İçtüzüğün 75. maddesinin 1. fıkrasına göre; benzer nitelikteki başvurular idari mercilerce, pilot kararda gösterilen ilkeler çerçevesinde çözümlenecektir.¹³³ İdari mercilerce çözümlenmediği takdirde ise, Mahkeme tarafından topluca görülerek karara bağlanacaktır.¹³⁴

---

¹²⁶ Mustafa Baysal, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesince Başvuruların İncelenme Süreci ve Sürecin Etkin Kılınmasına Yönelik Uygulamalar", *Bireysel Başvuru İnceleme Usulü ve Kabul Edilebilirlik Kriterleri*, 2. Baskı, Ankara 2013, s. 40; Atasoy, s. 43.

¹²⁷ Osman Doğru, *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Rehberi*, 1. Baskı, Legal Yayınevi, İstanbul 2012, s. 95.

¹²⁸ Doğru, *Bireysel Başvuru*, s. 95.

¹²⁹ Pilot karar uygulamasının AİHM'de ortaya çıkışı hakkındaki açıklamalar için bkz. Kerem Altıparmak, "Kopya Davalar ve Pilot Kararlar: Bir Kararda Bin Adaletsizlik?", *50. Yılında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi: Başarı mı, Hayal Kırıklığı mı?*, Ankara Barosu Yayınları, Ankara 2009, ss. 60-107; Kanadoğlu, *Bireysel Başvuru*, s. 235.

¹³⁰ Pilot karar usulünün Genel Kurul tarafından uygulanmasının daha uygun olacağı şeklinde görüşler de mevcuttur. Bkz. Doğru, *Bireysel Başvuru*, s. 96.

¹³¹ Doğru, *Bireysel Başvuru*, s. 95; Kuş, s. 91.

¹³² Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü m. 75/4.

¹³³ Kanadoğlu'na göre, Anayasa Mahkemesi'nin kendi yaptığı İçtüzük ile mahkemelere ait olan yargısal sorunu çözme yetkisini idareye devretmesi, kuvvetler ayrılığına dayalı bir hukuk devleti ile uyumsuzdur. Bkz. Kanadoğlu, *Bireysel Başvuru*, s. 236-237.

¹³⁴ Doğru'ya göre, benzer nitelikteki başvuruların "toplUCA görülerek karara bağlanması" ile neyin kastedildiği anlaşılammaktadır. Bkz. Doğru, *Bireysel Başvuru*, s. 96.

Şimdiye kadar ki Anayasa Mahkemesi uygulamasında, pilot karar usulünün uygulanmasına rastlanmamıştır.¹³⁵ Pilot karar usulünün birçok açıdan faydalı ve etkili bir yöntem olacağı söylenebilir. Nitekim bu usul amacına uygun bir şekilde kullanıldığında, Mahkemenin gereksiz iş yükü altına girmesinin önlenmesi, aynı sorunla karşılaşan yahut karşılaşacak olan kişilerin tek tek mahkemeye başvurmak zorunda kalmamaları, hak ihlaline yol açan yapısal sorun nedeniyle devletin birçok kez tazminat ödemesine sebebiyet vermeden sorunun çözüme kavuşturulması ve temel hak ve hürriyetlere yönelik muhtemel ihlallerin gerçekleşmeden önce önlenmesi gibi olumlu sonuçlarla karşılaşılacaktır.

b) Pilot Kararın İcrası

Şimdiye kadar ki Anayasa Mahkemesi uygulamasında, pilot karar usulünün uygulanmasına rastlanmamış olsa da, özellikle 15 Temmuz 2016 sürecinden sonra başlayan ve hala devam eden FETÖ/PDY'ye yönelik davalar ve işlemler (ihraç, gözaltı, tutukluluk vb.) nedeniyle Anayasa Mahkemesi'nin uzun vadede pilot karar verme olasılığı vardır. Çünkü 15 Temmuz 2016 tarihinden itibaren Anayasa Mahkemesi'ne gelen başvuru sayısında oldukça yüksek bir artış gözlemlenmiştir ve bu başvuruların birçoğunun aynı nitelikte olma ihtimali yüksektir.¹³⁶ Yine belirtmemiz gerekir ki FETÖ/PDY'ye yönelik davalar ve işlemler dışında da (örneğin makul sürede yargılanma hakkına yönelik sistemseller problemler) Anayasa Mahkemesi pilot karar verebilir. Dolayısıyla pilot kararın nasıl icra edileceğine kısaca değinmek yerinde olacaktır.

Şimdiye kadar pilot karar usulü Anayasa Mahkemesi tarafından hiç kullanılmadığı için, yapacağımız değerlendirmeler soyut kalabilir. Dolayısıyla varsayımsal bir örnek üzerinden hareket etmek yapacağımız değerlendirmelerin daha anlaşılır olmasına katkı sağlayacaktır.

¹³⁵ Şirin, Başvuru Hakkı, s. 247.

¹³⁶ Anayasa Mahkemesi'ne gelen bireysel başvuru sayısına bakıldığında; 2012 yılında (bireysel başvurunun başladığı tarih olan 23.09.2012'den itibaren) 1.342; 2013 yılında 9.897; 2014 yılında 20.578; 2015 yılında 20.376; 2016 yılında 80.756 ve 2017 yılında 40.530 başvurunun yapıldığı görülmektedir. Bkz. <http://www.anayasa.gov.tr/icsayfalar/istatistikler/pdf/istatistik-30Haziran.pdf>, (E.T. 12.09.2018).

15 Temmuz 2016 sürecinden itibaren tutuklu sayısında önemli bir artış olmuştur. Örneğin, Anayasa Mahkemesi önüne gelen başvuruların birçoğunda başvuru sahiplerinin, tutukluluk koşullarından (hücrelerde sürekli kişisel alan sorunu olması, uyuma yerlerinin eksik olması, ışık ve temiz havaya erişimin kısıtlı olması, sıhhi alanları kullanırken bir mahremiyet olmaması vb.) şikayetçi olduklarını varsayalım. Anayasa Mahkemesi, aynı nitelikte birçok başvuru yapılmasının altında yatan temel sebebin cezaevlerinin işleyişindeki sıkıntılar olduğu ve bu sıkıntıların sürekli tekrarlanan yapısal bir sorun olarak kişilerin temel hak ve özgürlüklerini¹³⁷ ihlal ettiği değerlendirilmesinde bulunursa, pilot karar usulünü uygulayabilir.

Anayasa Mahkemesi, pilot karar usulünde, başvurulardan biri hakkında pilot karar verecektir. Ancak seçilecek olan başvuru hakkında İçtüzük'te herhangi bir hükme yer verilmemiştir.¹³⁸ Dolayısıyla pilot karar için seçilecek başvuru konusunda herhangi bir kriter söz konusu değildir.¹³⁹

Anayasa Mahkemesi alacağı pilot kararlar, cezaevlerinin işleyişindeki yapısal sorunlara çözüm olanakları sunmaya çalışacaktır.¹⁴⁰ Anayasa Mahkemesi bu doğrultuda, yeni ihlallerin meydana gelmemesi hususunda Adalet Bakanlığı'nın önleyici tedbirler almasını isteyebilir. Ayrıca mevcut ihlal iddialarına yönelik olarak ilgili organların "tazminat komisyonu" kurmasının gerekliliğine işaret edebilir. Yine Anayasa Mahkemesi pilot kararında, önleyici ve başvuru sahiplerinin zararlarını tazmin edici tedbirlerin belli bir zaman diliminde alınmasını isteyebilir.

Anayasa Mahkemesi, pilot karara benzeyen diğer başvuruların incelenmesini ise belli bir süre erteleyebilir. Nitekim İçtüzük'ün 75. maddesinin 5. fıkrasına göre; "*Bölüm pilot kararlarla birlikte, bu karara konu yapısal soruna ilişkin benzer başvuruların incelenmesini erteleyebilir. İlgililer erteleme kararı hakkında*

---

¹³⁷ Anayasamızın 17. maddesinin 3. fıkrasına göre; "*Kimseye işkence ve eziyet yapılamaz; kimse insan haysiyetiyle bağdaşmayan bir cezaya veya muameleye tâbi tutulamaz.*" Yine AİHS'nin 3. maddesine göre; "*Hiç kimse işkenceye veya insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele veya cezaya tabi tutulamaz.*"

¹³⁸ Pilot karar usulüne yönelik olarak AİHM uygulamasında da, pilot karar olarak seçilecek olan başvuruya yönelik herhangi bir kriter yoktur. Bkz. Altıparmak, s. 80; Şirin, Bireysel Başvuru, s. 639.

¹³⁹ İçtüzük'te sadece seçilen başvurunun öncelikli olarak gündeme alınacağına ilişkin bir düzenleme öngörülmüştür. İçtüzük'ün 75. maddesinin 3. fıkrasına göre; "*Pilot karar uygulaması için seçilen başvuru, gündemin öncelikli işleri arasında sayılır.*"

¹⁴⁰ İçtüzük'ün 75. maddesinin 4. fıkrasına göre; "*Bölüm pilot kararında, tespit ettiği yapısal sorunu ve bunun çözümü için alınması gereken tedbirleri belirtir.*"

bilgilendirilirler.” Diğer başvuruların ertelenmesi, başka bir ifadeyle askıya alınması, tamamen Anayasa Mahkemesi’nin takdirine bağlıdır. Anayasa Mahkemesi, söz konusu örnek özelinde, kötü muamele yasağının temel mahiyetini göz önünde bulundurarak diğer başvuruların ertelenmemesine de karar verebilir.

Benzer nitelikteki ihlal iddiaları, alınan önlemler çerçevesinde ve Anayasa Mahkemesi’nin kararında belirttiği ilkeler doğrultusunda idari merciler tarafından çözümlenecektir. İlgili organlar, ihlalin giderilmesi noktasındaki söz konusu önlemleri zamanında almaz ise veya Anayasa Mahkemesi, ilgili organların aldığı tedbirleri ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması hususunda yetersiz görürse, diğer ihlal iddiaları da Mahkeme tarafından topluca görülerek karara bağlanacaktır (İçtüzük m. 75/1 son cümle).

3. İhlal Kararı

Bireysel başvuru yolunda Anayasa Mahkemesi tarafından verilen ve icra edilmesi gereken karar türlerinden bir diğeri de ihlal kararıdır. İhlal kararı ve bu kararların icrası aynı zamanda çalışmamızın konusudur. Ancak bu konu ilerleyen bölümlerde detaylı bir şekilde inceleyeceğinden dolayı bu başlık altında sadece çok genel bilgiler verilecektir.

Anayasa Mahkemesi’nce yapılan bireysel başvuru incelemesi sonucunda, Anayasa tarafından güvence altına alınmış temel hak ve hürriyetlerden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve buna ek Türkiye’nin taraf olduğu protokoller kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından ihlal edildiği sonucuna varılırsa “*ihlal kararı*” verilir. Böylece, kamu gücünün söz konusu davranışının Anayasa’ya aykırı olduğu tespit edilmiş olur ve bu karar ile bireysel başvuru süreci sona erer. “*İhlal kararı*” ile birlikte yargılama giderlerinin de başvurucuya ödenmesine karar verilir.

“*İhlal kararı*” bir tespit niteliğinde olduğu için, ihlali meydana getiren bir idari işlemi iptal etme veya derece mahkemeleri tarafından verilen hükmü kendiliğinden ortadan kaldırma gücüne sahip değildir.¹⁴¹ Ancak, tek başına verilecek bir “*hakkın ihlal edildiğini*” tespit kararı başvurucuyu tatmin etmeyebilir. Nitekim kanun koyucu,

---

¹⁴¹ Doğru, Bireysel Başvuru, s. 92.

başvurucu bakımından ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılabilmesi için Anayasa Mahkemesi'ne, "ihlal kararı" ile birlikte bazı başka kararlara da hükmedebilme imkânı vermiştir.¹⁴² Bu kapsamda Mahkeme, tespit niteliğindeki "ihlal kararı" ile birlikte şu kararları da verebilir:

- "Yeniden yargılama"
- "Tazminata hükmetme veya genel mahkemelerde dava açılması yolunu gösterme"
- "İhlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için yapılması gerekenlere hükmetme".

Anayasa Mahkemesi, bir başvurudaki "ihlal kararı"na ek olarak yukarıdaki kararlardan sadece birine değil birden fazlasına da hükmedebilir.¹⁴³

İhlal kararının muhatabı olan kamu gücünün, bu kararlarla birlikte; ihlal devam ediyorsa ihlali durdurması, ihlal tamamlanmış ve sonuçlarını doğurmuş ise bu olumsuz sonuçları ortadan kaldırması ve mümkünse eski hale getirmesi gerekir.¹⁴⁴ Kamu güçleri ayrıca ilerleyen süreçte aynı türden bir ihlalin meydana gelmesini önlemekle yükümlüdür.¹⁴⁵

---

¹⁴² Doğru, Bireysel Başvuru, s. 92.

¹⁴³ Örneğin, ifade özgürlüğünün ihlal edildiği iddiasıyla önüne gelen bir başvuruda Anayasa Mahkemesi, ihlal kararı ile birlikte hem yeniden yargılama yapılmasına hem de başvurucuya manevi tazminat ödenmesine hükmetmiştir: "... İfade özgürlüğünün ihlalinin sonuçlarının ortadan kaldırılması için yeniden yargılama yapılmasında hukuki yarar bulunduğundan kararın bir örneğinin yeniden yargılama yapılmak üzere Ankara (Kapatılan) 9. Sulh Ceza Mahkemesinin E.2014/201 ve K.201/362 sayılı dosyasının devredildiği mahkemeye gönderilmesine karar verilmesi ... İfade özgürlüğünün ihlal edilmesi nedeniyle yalnızca ihlal tespitiyle giderilemeyecek olan manevi zararları karşılığında başvurucuya net 6.750 TL manevi tazminat ödenmesine karar verilmesi gerekir." Bkz. AYM, 10.01.2018 tarih, 2014/10715 Başvuru Numaralı Kararı, § 55-56.

¹⁴⁴ "Bireysel başvuru kapsamında bir temel hak ve hürriyetin ihlal edildiğine karar verildiği takdirde ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırıldığından söz edilebilmesi için temel kural, mümkün olduğunca eski hale getirmenin, yani ihlalden önceki duruma dönülmesinin sağlanmasıdır. Bunun için ise öncelikle devam eden ihlalin durdurulması, ihlale konu kararın veya işlemin ve bunların yol açtığı sonuçların ortadan kaldırılması, varsa ihlalin sebep olduğu maddi ve manevi zararların giderilmesi, ayrıca bu bağlamda uygun görülen diğer tedbirlerin alınması gerekmektedir." Bkz. AYM, 07.06.2018 tarih, 2014/8875 Başvuru Numaralı Kararı, § 55, R.G., S. 30496, 01.08.2018. Aynı yönde verilen diğer kararlar için bkz. AYM, 11.06.2018 tarih, 2015/11494 Başvuru Numaralı Kararı, § 48; AYM, 11.06.2018 tarih, 2015/11961 Başvuru Numaralı Kararı, § 63.

¹⁴⁵ Doğru, Bireysel Başvuru, s. 92.

a) Yeniden Yargılama Kararı

6216 sayılı Kanun'un 50. maddesinin 2. fıkrasına göre; *“Tespit edilen ihlal bir mahkeme kararından kaynaklanmışsa, ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldırmak için yeniden yargılama yapmak üzere dosya ilgili mahkemeye gönderilir... Yeniden yargılama yapmakla yükümlü mahkeme, Anayasa Mahkemesinin ihlal kararında açıkladığı ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldıracak şekilde mümkünse dosya üzerinden karar verir.”*

Bireysel başvuru incelemesi sonucunda tespit edilen ihlale herhangi bir kamu gücü sebebiyet vermiş olabilir. Ancak Anayasa Mahkemesi'nin *“yeniden yargılama”* kararı verebilmesi için söz konusu ihlalin herhangi bir kamu gücü tarafından değil bizzat mahkemeler tarafından gerçekleştirilmiş olması gerekir. Dolayısıyla mahkeme dışındaki başka bir organın hak ihlalinin gerçekleştirilmesi durumunda yeniden yargılamaya hükmedilemez.

Ayrıca belirtmemiz gerekir ki, Anayasa Mahkemesi, ihlalin mahkeme kararından kaynaklandığını tespit edince, ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için yeniden yargılama yerine başka tedbirlere de hükmedebilir. Anayasa Mahkemesi, ihlalin ve sonuçlarının ancak yapılacak olan yeni bir yargılama ile ortadan kaldırılabilceğini düşünüyorsa, yeniden yargılama kararı verecektir. Ancak yeniden yargılama yapılmasında hukuki yarar yoksa, söz konusu ihlal diğer tedbirlerle ortadan kaldırılacaktır.

Yeniden yargılama yapmak üzere dosyanın gönderildiği mahkeme, *“ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldıracak şekilde”* ve *“mümkünse dosya üzerinden”* karar verecektir (6216 sayılı Kanun m. 50/2).

b) Tazminata Hükmetme veya Genel Mahkemelerde Dava Açılması Yolunu Gösterme Kararı

Yine 6216 sayılı Kanun'un 50. maddesinin 2. fıkrasına göre; *“Yeniden yargılama yapılmasında hukuki yarar bulunmayan hâllerde başvurucu lehine tazminata hükmedilebilir veya genel mahkemelerde dava açılması yolu gösterilebilir.”*

Anayasa Mahkemesi, tespit ettiği ihlalin sonuçlarının ortadan kaldırılması için yeniden yargılama yapılmasını gerekli, yeterli veya elverişli görmez ise, başvuruçunun hak ihlalinin tazminat ile giderilmesine karar verebilir. Hak ihlalinin tazminat ile giderilmesi noktasında Anayasa Mahkemesi'nin önünde iki seçenek vardır: Öncelikle, Mahkeme, tazminat miktarını kendisi belirleyebilir. İkinci olarak ise, Mahkeme, tazminat miktarının belirlenmesi hususunda başvuruçuya “*genel mahkemelerde dava açılması yolu*”nu gösterilebilir. İkinci durumda tazminat miktarı Anayasa Mahkemesi tarafından değil genel bir mahkeme tarafından belirlenmektedir. Anayasa Mahkemesi'nin bu iki seçenektan hangisine karar vereceği hususu ise İçtüzük'te açıklığa kavuşturulmuştur. İçtüzük'ün 79. maddesinin 1. fıkrasının c bendine göre; “*Tazminat miktarının tespitinin, daha ayrıntılı bir incelemeyi gerektirmesi hâlinde, Bölüm bu konuyu kendisi karara bağlamaksızın genel mahkemelerde dava açılması yolunu gösterebilir.*”

Anayasa Mahkemesi'nin öngördüğü tazminat miktarı, dört ay içerisinde Maliye Bakanlığı tarafından hakkı ihlal edilen başvuruçuya ödenmektedir.

c) İhlalin ve Sonuçlarının Ortadan Kaldırılması İçin Yapılması Gerekenlere Hükmetme Kararı

6216 sayılı Kanun'un 50. maddesinin 1. fıkrasına göre; “*Esas inceleme sonunda, başvuruçunun hakkının ihlal edildiğine ya da edilmediğine karar verilir. İhlal kararı verilmesi hâlinde ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için yapılması gerekenlere hükmedilir. Ancak yerindelik denetimi yapılamaz, idari eylem ve işlem niteliğinde karar verilemez.*”

Anayasa Mahkemesi'nin bireysel başvuru incelemesi neticesinde tespit ettiği ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için “*yeniden yargılama*” ve “*tazminat*” kararları dışında başka tedbirlere de ihtiyaç vardır. Örneğin; yeterli gerekçe olmadan tutuklanan birisinin “*kişi hürriyeti ve güvenliği*” hakkının ihlal edildiği tespit edilirse, söz konusu ihlalin ortadan kaldırılması için kişinin tutukluluk haline son verilmesi gerekmektedir. Yine bireysel başvuru incelemesi sonucunda “*makul sürede yargılanma hakkı*”nın ihlal edildiğinin tespit edildiği ve derece mahkemesinde yargılamanın hala derdest olduğu bir durumda, ihlalin ortadan kaldırılması için

yargılamanın bir an önce bitirilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla bu gibi durumlarda “*yeniden yargılama kararı*” veya “*tazminat*” kararı tek başına ihlali ortadan kaldırmak için yeterli değildir. İhlalin ve sonuçlarının tam olarak ortadan kaldırılması için Anayasa Mahkemesi’nin başka bazı tedbirlere hükmedebilmesi gerekir. Nitekim Anayasa Mahkemesi’ne geniş bir hareket alanı sağlanması amacıyla “*yapılması gerekenlere hükmetme kararı*” şeklinde bir karar türü öngörülmüştür (6216 sayılı Kanun m. 50/1).

Anayasa Mahkemesi bu yetkisini kullanırken iki sınırlandırmaya uygun bir şekilde hareket etmek zorundadır. Mahkeme, yapacağı incelemede “*yerindelik denetimi*” yapamayacak ve “*idari eylem ve işlem niteliğinde karar*” veremeyecektir (6216 sayılı Kanun m. 50/1).

İKİNCİ BÖLÜM

YENİDEN YARGILAMA KARARLARININ İCRASI

I. YENİDEN YARGILAMA KARARI

A. Kavram Olarak

“Yeniden yargılama” kavramı, teknik olarak dilimize 6216 sayılı “Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun” ile birlikte girmiştir. İsim olarak bu kavrama benzer olmakla birlikte, çok daha önceden yasal düzenlemelerde yerini alan ve günümüzde de mevcut olan müessese “yargılamanın yenilenmesi” kurumudur. Yargılamanın yenilenmesi yolu Ceza Muhakemesi Kanunu (CMK) nun 311 ila 323. maddeleri, İdari Yargılama Usulü Kanunu (İYUK) nun 53. ve 55. maddeleri arasında düzenlenmiştir. Aynı kurum Hukuk Muhakemeleri Kanunu (HMK) nun 374 ila 381. maddeleri arasında “yargılamanın iadesi”¹⁴⁶ şeklinde düzenlenmiştir. “Yeniden yargılama” kavramı ile “yargılamanın yenilenmesi” kavramı hem günlük konuşma dilinde hem de doktrinde aynı anlama gelecek şekilde birbirinin yerine kullanılmaktadır. Ancak bu iki kavram ve müessese arasında bazı farklılıklar vardır.¹⁴⁷

Öncelikle yukarıda saydığımız usul kanunlarının (CMK, İYUK, HMK) hiçbirinde “yargılamanın yenilenmesi (iadesi)” sebepleri arasında Anayasa Mahkemesi’nce bireysel başvuru sonucu verilen “yeniden yargılama” kararları yer almamaktadır.¹⁴⁸ İkinci olarak, usul kanunlarında yargılamanın yenilenmesi yoluna başvurmak için farklı süreler öngörülmüştür. Tarafların bu süre içinde “yargılamanın yenilenmesi” talebiyle başvuruda bulunması gerekir. Ancak bireysel başvuru

¹⁴⁶ Her ne kadar HMK’da farklı bir ifade kullanılsa da, ifadeler aynı anlamı içermektedir. Bkz. Ramazan Çağlayan, *İdari Yargı Kararlarına Karşı Başvuru Yolları (Fransa-Türkiye Mukayeseli Bir Deneme)*, 1. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara 2017, s. 429.

¹⁴⁷ Karşı görüş için bkz. Hakan Pekcanıtez/Oğuz Atalay/Muhammet Özkes, *Medenî Usûl Hukuku*, 4. Bası, Yetkin Yayınları, Ankara 2016, s. 556; Süha Tanrıver, “Tabii Hâkim İlkesi ve Medenî Yargı”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S. 104, Y. 25, Ocak-Şubat 2013, s. 32; Kılınc, *Kararların Yerine Getirilmesi*, s. 1576; Hamdemir, s. 352.

¹⁴⁸ İbrahim Şahbaz, “Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru ve Sorunlar”, *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru (Anayasa Şikayeti/Anlamı, Kapsamı ve Olası Sorunlar) Paneli*, 1. Baskı, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara 2011, s. 114.

neticesinde verilen “yeniden yargılama” kararları açısından, başvuruçunun uyması gereken herhangi bir süre koşulu mevcut değildir.¹⁴⁹ Dolayısıyla hakkı ihlal edilen başvuruçunu, ilgili mahkemeye, herhangi bir süre koşulu olmaksızın “yeniden yargılama” talebiyle başvurabilecektir.¹⁵⁰ Üçüncü olarak, usul kanunlarında diğer “yargılamanın yenilenmesi” sebepleri gerçekleşince, yapılması gereken bazı usuli işlemler öngörülmüştür. Örneğin, CMK’nın 318. maddesinin 1. fıkrasına göre, hükmü veren mahkeme, “yargılamanın yenilenmesi” isteminin kabule değer olup olmadığına karar verir. Derece mahkemelerinin bu yetkisi, Anayasa Mahkemesi’nin tespit ettiği ihlal sonucu “yeniden yargılama” kararı vermesi durumunda mevcut değildir.¹⁵¹ Dolayısıyla, “yargılamanın yenilenmesi” açısından öngörülen her kural, “yeniden yargılama” kararının niteliğine uygun düşmemektedir.

B. Genel Olarak Yeniden Yargılama Kararı

Anayasa Mahkemesi yapmış olduğu bireysel başvuru incelemesi sonucunda, başvuruçunun temel hak ve hürriyetinin bir mahkeme kararı¹⁵² ile ihlal edildiği

¹⁴⁹ Kanadoğlu, Bireysel Başvuru, s. 241.

¹⁵⁰ Hukukun evrensel ilkelerinden çıkaracağımız bir sonuçla, başvuruçunun çok uzun yıllar sonra “yeniden yargılama” talebinde bulunmasının, “hakkın kötüye kullanılması” niteliğinde olacağı söylenebilir.

¹⁵¹ Anayasa Mahkemesi de *yeniden yargılama* kavramı ile *yargılamanın yenilenmesi* kurumunu bir kararında karşılaştırmış ve şu sonuca ulaşmıştır: “6216 sayılı Kanun’un 50. maddesiyle işaret edilen *yeniden yargılama kavramı, ilgili usul kanunlarında düzenlenen yargılamanın yenilenmesi kurumundan belli yönlerden farklılık taşımaktadır. Kuşkusuz ki Anayasa Mahkemesinin yeniden yargılamaya hükmettiği durumlarda da derece mahkemesi kesin hükme bağlanmış bir uyumsuzluğu yeniden ele almaktadır. Bu yönüyle ilgili usul kanunlarında düzenlenen yargılamanın yenilenmesi müessesesi ile Anayasa Mahkemesince yeniden yargılamaya hükmedilmesi arasında bir farklılık bulunmamaktadır. Ancak Anayasa Mahkemesinin, tespit edilen ihlalin giderilmesi amacıyla yeniden yargılama yapılmasına hükmettiği hallerde, ilgili usul kanunlarında düzenlenen yargılamanın yenilenmesi kurumundan farklı olarak yargılamanın yenilenmesi sebebinin varlığının kabulü ve önceki kararın kaldırılması hususunda derece mahkemesinin herhangi bir takdir yetkisi bulunmamaktadır. Zira ihlal karar verilen hallerde yargılamanın yenilenmesinin gerekliliği hususundaki takdir derece mahkemelerine değil ihlalin varlığını tespit eden Anayasa Mahkemesine bırakılmıştır. Derece mahkemesi Anayasa Mahkemesinin ihlal kararında belirttiği doğrultuda ihlalin sonuçlarını gidermek üzere gereken işlemleri yapmakla yükümlüdür.” Bkz. AYM, 07.06.2018 tarih, 2014/8875 Başvuru Numaralı Kararı, § 59, R.G., S. 30496, 01.08.2018. Aynı yönde verilen diğer kararlar için bkz. AYM, 11.06.2018 tarih, 2015/11494 Başvuru Numaralı Kararı, § 52; AYM, 11.06.2018 tarih, 2015/11961 Başvuru Numaralı Kararı, § 67.*

¹⁵² 1982 Anayasası’nın 125. maddesi uyarınca yargı denetimi dışında kalan konular haricinde idarenin her türlü eylem ve işlemine karşı yargı yolunun açık olduğuna ilişkin kabul, bireysel başvuru yolunun kabul edilebilirlik şartları arasında yer alan başvuru yollarının tüketilmesi kuralı ile birlikte değerlendirildiğinde, Anayasa Mahkemesi önüne gelen temel hak iddialarına yönelik taleplerin büyük çoğunluğunun mahkeme kararından kaynaklanması sonucunu da beraberinde getirecektir. Bkz. Şebnem Nebioğlu Öner, “İkincillik İlkesi Bağlamında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Denetim

sonucuna varırsa, ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldırmak amacıyla dosyayı yeniden yargılama yapmak üzere ilgili mahkemeye gönderebilir. Nitekim bu husus 6216 sayılı Kanun'un 50. maddesinin 2. fıkrasında şu şekilde ifade edilmiştir: “*Tespit edilen ihlal bir mahkeme kararından kaynaklanmışsa, ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldırmak için yeniden yargılama yapmak üzere dosya ilgili mahkemeye gönderilir. Yeniden yargılama yapılmasında hukuki yarar bulunmayan hâllerde başvurucu lehine tazminata hükmedilebilir veya genel mahkemelerde dava açılması yolu gösterilebilir. Yeniden yargılama yapmakla yükümlü mahkeme, Anayasa Mahkemesinin ihlal kararında açıkladığı ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldıracak şekilde mümkünse dosya üzerinden karar verir.*” Yine Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü'nün 79. maddesinin 1. fıkrasının a bendinde; “*Bölüm, ihlalin bir mahkeme kararından kaynaklandığını tespit ederse; a) İhlali ve sonuçlarını ortadan kaldırmak için yeniden yargılama yapmak üzere dosyayı ilgili mahkemeye gönderir. İlgili mahkeme, Bölümün ihlal kararında açıkladığı ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldıracak şekilde yeniden yargılama yapar ve mümkünse dosya üzerinden ivedilikle karar verir...*” denilmiştir.

Belirtmek gerekir ki, kanun koyucu, Anayasa Mahkemesi'nin yeniden yargılama yapmasına hükmedebilmesi için başvurucunun talepte bulunmuş olmasını aramamıştır. Dolayısıyla Anayasa Mahkemesi, yeniden yargılama yapılmasına re'sen karar verebilir.¹⁵³

1. Mahkeme Kararlarının İncelenmesinde Bir Sınır: Kanun Yolunda Gözetilmesi Gereken Hususlarda İnceleme Yapılamaz

Anayasa Mahkemesi, yeniden yargılama yapılmasına ancak ihlalin bir mahkeme kararından kaynaklanması durumunda karar verebilecektir. Anayasamızda ve 6216 sayılı Kanun'da ise, mahkeme kararlarının incelenmesi noktasında Anayasa Mahkemesi'ne bir sınır çizilmiştir. Anayasa Mahkemesi, bir mahkeme kararının ihlale sebep olup olmadığını araştırırken, kanun yolunda gözetilmesi gereken hususlarda inceleme yapamaz. Dolayısıyla burada yeniden yargılama kararına

---

Organları ve Türk Anayasa Mahkemesi Kararlarında İhlal ve Sonuçlarının Ortadan Kaldırılması Usulleri”, *Haşim Kılıç'a Armağan*, C. II, Ankara 2015, s. 1673.

¹⁵³ Doğru, Bireysel Başvuru, s. 94.

geçmeden önce “*kanun yolunda gözetilmesi gereken hususlar*” kavramının ne ifade ettiğini kısaca açıklamak yerinde olacaktır.

Anayasamızının 148. maddesinin 4. fıkrasına göre; “*Bireysel başvuruda, kanun yolunda gözetilmesi gereken hususlarda inceleme yapılamaz.*” Yine 6216 sayılı Kanun’un 49. maddesinin 6. fıkrasına göre; “*Bölgülerin, bir mahkeme kararına karşı yapılan bireysel başvurulara ilişkin incelemeleri, bir temel hakkın ihlal edilip edilmediği ve bu ihlalin nasıl ortadan kaldırılacağına belirlenmesi ile sınırlıdır. Bölümlerce kanun yolunda gözetilmesi gereken hususlarda inceleme yapılamaz.*”

Acaba, “*kanun yolunda gözetilmesi gereken hususlar*” kavramı ile ne kastedilmiştir? Bu düzenleme ile, her yargı kolunun kendine özgü kanun yollarında bir alt derecedeki mahkeme kararının hukuka uygunluğunun denetlenmesi sırasında incelenecek olan hususların Anayasa Mahkemesi’nce incelenemeyeceği vurgulanmak istenmiştir.¹⁵⁴ Dolayısıyla, maddi vakıaların tespiti ve değerlendirilmesi, kanunların yorumu ve olaylara uygulanması kanun yolunda bu iş için görevlendirilen mercilerin işidir.¹⁵⁵ Anayasa Mahkemesi’nin görevi ise, son karar merci tarafından verilen kararın anayasal bir hakkı ihlal edip etmediği; ihlal etmiş ise ihlalin nasıl kaldırılacağını belirlemekle sınırlıdır. Nitekim, Anayasa Mahkemesi diğer yüksek mahkemelerin üzerinde bir temyiz merci olarak değil, hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması ve korunmasında son başvuru yeri olarak konumlandırılmıştır.

Anayasa Mahkemesi ise, “*kanun yolunda gözetilmesi gereken hususlar*” kavramını şu şekilde yorumlamaktadır: “*İlke olarak derece mahkemeleri önünde dava konusu yapılmış maddi olay ve olguların kanıtlanması, delillerin değerlendirilmesi, hukuk kurallarının yorumlanması ve uygulanması ile derece mahkemelerince uyumsuzlukla ilgili varılan sonucun esas yönünden adil olup olmaması bireysel başvuru incelemesine konu olamaz. Bunun tek istisnası, derece mahkemelerinin tespit ve sonuçlarının adaleti ve sağduyuyu hiçe sayan tarzda açık*

---

¹⁵⁴ Özbey, s. 370; Kuş, s. 98.

¹⁵⁵ Hamdemir, s. 315.

bir keyfilik içermesi ve bu durumun kendiliğinden bireysel başvuru kapsamındaki hak ve özgürlükleri ihlal etmiş olmasıdır. Bu çerçevede, kanun yolu şikâyeti niteliğindeki başvurular açıkça keyfilik bulunmadıkça Anayasa Mahkemesince incelenemez.”¹⁵⁶

Fakat bazı durumlarda, yargılama aşamasındaki bazı usulî eksikler veya bozma nedeni sayılabilecek bazı hususlar, aynı zamanda adil yargılanma hakkının¹⁵⁷ yahut bir başka anayasal hakkın ihlali olarak değerlendirilebilir. Bu durumda Anayasa Mahkemesi söz konusu eksikliği/hususunu ihlal nedeni olarak değerlendirebilecektir.¹⁵⁸

Son olarak belirtelim ki, söz konusu düzenleme, bireysel başvuruya konu her hususun aynı zamanda kanun yollarında da dikkate alınması gerektiği ve böylece bireysel başvurunun konusunun kalmayacağı noktasından eleştirilmektedir.¹⁵⁹ Bu eleştiriyi ortaya atan yazarlara göre; bireysel başvuruya konu olan uyuşmazlıklar, aynı zamanda “*kanun yolunda gözetilmesi gereken hususlar*”dır.¹⁶⁰ Anayasa tarafından koruma altına alınan bir hakkın ihlaline ilişkin uyuşmazlığın, yani bir

---

¹⁵⁶ AYM, 18.09.2013 tarih, 2013/3351 Başvuru Numaralı Kararı, § 42. Aynı yönde diğer Anayasa Mahkemesi kararları için bkz. AYM, 12.02.2013 tarih, 2012/1027 Başvuru Numaralı Kararı, § 26; AYM, 07.02.2018 tarih, 2015/19997 Başvuru Numaralı Kararı, § 22; AYM, 22.09.2016 tarih, 2014/6011 Başvuru Numaralı Kararı, § 41, R.G., S. 29912, 08.12.2016.

¹⁵⁷ Daha detaylı bilgi için bkz. Köküsarı, Anayasa Mahkemesi, s. 309 vd.

¹⁵⁸ Örneğin Anayasa Mahkemesi bir kararında; “*Başvuru konusu olayda, başvuru hakkında verilen mahkûmiyetin tecil edilmesinin sonuçları ile ilgili açık bir kanun hükmü mevcuttur. Bu hükme verilecek olağan anlam bellidir ve başvuru buna göre kendisine muamele edileceğini beklemektedir. Ancak AYİM 2. Dairesi, açık olan kanun hükmüne olağanın dışında farklı bir anlam verip buna göre uygulama yapmıştır... Açıklanan nedenlerle, başvuru hakkında yapılan yargılama sırasında hukuk kurallarının yorum ve uygulanmasının “öngörülemez” nitelikte olması ve “bariz takdir hatası” içermesi nedeniyle Anayasa’nın 36. maddesinin ihlal edildiğine karar verilmesi gerekir” şeklinde bir değerlendirme yapmış ve söz konusu olay hakkında ihlal kararı vermiştir. Bkz. AYM, 19.12.2013 tarih, 2012/989 Başvuru Numaralı Kararı, § 64-65.*

¹⁵⁹ Eleştiriler için bkz. Ayhan Döner/Yeşim Çelik, “Anayasa Mahkemesinin Bireysel Başvuruyu İnceleme Aşamaları, Ortaya Çıkan Sorunlar ve Sonuçları”, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 9, S. 1, Y. 2016, s. 290; Ece Göztepe, “Türkiye’de Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru Hakkının (Anayasa Şikâyeti) 6216 Sayılı Kanun Kapsamında Değerlendirilmesi”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S. 95, Y. 2011, s. 23; Cem Duran Uzun, “Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Yolu (Anayasa Şikâyeti) Beklentiler ve Riskler”, *Seta Analiz*, S. 50, Şubat 2012, s. 19; Caner Gürühan, “Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Yolunun Ceza Mahkemelerinden Verilen Kararlar Bakımından Değerlendirilmesi”, *Türkiye’de Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru (Anayasa Şikâyeti)*, 2. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara 2015, s. 124.

¹⁶⁰ Göztepe, Bireysel Başvuru Hakkının Değerlendirilmesi, s. 23.

Anayasa'ya aykırılığın “*kanun yolunda gözetilmemesi*” söz konusu olamaz.¹⁶¹ Aksi takdirde, hükmün salt özel anlamıyla anlaşılması halinde, Anayasa'da öngörülen kanun yollarının tüketilmesi şartı anlamını kaybedecek ve bireysel başvurunun konusuz kalması gibi bir sonuçla karşı karşıya kalınacaktır.¹⁶²

2. Yeniden Yargılama Kararı Verilebilmesinin Bir Şartı Olarak “Hukuki Yarar”

6216 sayılı Kanun'un 50. maddesinin 2. fıkrasının 2. cümlesinden de anlaşılacağı üzere, yeniden yargılama yapılmasına hükmedilebilmesi için ihlalin bir mahkeme kararından kaynaklanması yeterli değildir. Ayrıca başvuruçunun yeniden yargılama yapılmasında “*hukuki yarar*”ının da bulunması gerekir.¹⁶³

Hukuk düzeninde, “*hukuki yarar*” kavramı ile genellikle usul kanunlarında karşılaşırız. Nitekim “*hukuki yarar*”, HMK'nın 114. maddesinin 1 fıkrasının h bendinde dava şartlarından birisi olarak düzenlenmiştir. Dolayısıyla davacının davayı açmakta hukuki yararı bulunmalıdır. Aksi takdirde kişi, derece mahkemelerini gereksiz yere uğraştırmış olacaktır.

Davacının davayı açmakta hukuki yararının bulunduğu söz edebilmesi için, öncelikle, davacının hakkına kavuşması için mahkeme kararına muhtaç bulunması gerekir.¹⁶⁴ Davacının hakkını elde edebilmesi için mahkeme kararına ihtiyacı yoksa hukuki yararı da yoktur.¹⁶⁵ Ayrıca, bir kimsenin hakkına ulaşması için mahkeme kararına o an için muhtaç olması gerekir.¹⁶⁶ Şüpheli ya da ileride ortaya çıkacak belirsiz bir yarar, “*hukuki yarar*” kapsamında değerlendirilemez. Yine, bir konuda mahkemeye başvurup karar almadan, daha basit ve daha kolay başka bir

---

¹⁶¹ Uzun, s. 19.

¹⁶² Göztepe, Bireysel Başvuru Hakkının Değerlendirilmesi, s. 23; Gürühan, s. 124.

¹⁶³ Doğru, Bireysel Başvuru, s. 94; Çelik, s. 208.

¹⁶⁴ Ramazan Arslan/Ejder Yılmaz/Sema Taşpınar Ayvaz, *Medenî Usul Hukuku*, 3. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2017, s. 285; Abdurrahim Karşlı, *Medeni Muhakeme Hukuku*, 3. Baskı, Alternatif Yayınları, İstanbul 2012, s. 463.

¹⁶⁵ Arslan/Yılmaz/Ayvaz, s. 285.

¹⁶⁶ Ali Cem Budak/Varol Karaaslan, *Medenî Usul Hukuku*, 1. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2017, s. 147.

yolla aynı sonuca ulaşılabiliyorsa, bu konuda mahkemeye başvurmakta hukuki yararın olduğu söylenemez.¹⁶⁷

Bir kişinin dava açmakta hukuki yararının bulunduğundan söz edilebilmesi için, ikinci olarak, yararın hukuken korunmaya değer olması, doğrudan ve kişisel bir nitelik taşıması, doğmuş ve güncel olması gerekir.¹⁶⁸ Yapılan bu tespit çerçevesinde, her şeyden önce, dava açmaktaki yarar hukuki olmalıdır. İdeal ya da ekonomik yararın varlığı tek başına yeterli değildir. Yararın doğrudan ve kişisel olmasının temelinde yatan etken ise, kişinin, kural olarak ancak kendi adına, doğrudan ve kişisel yararını gerçekleştirmek için dava açabilecek olmasıdır.¹⁶⁹ Dolayısıyla kolektif ve genel bir menfaat için bu çerçevede dava açılmaz.

Usul hukukunda hukuki yarar, dava konusuna ilişkin dava şartları arasında yer alır. (HMK m. 114/1,h). Bu şartın yokluğunun mahkemece tespiti halinde, davanın usulden reddine karar verilmesi gerekir.¹⁷⁰ Ayrıca hukuki yararın davanın açıldığı tarihte var olması gerekir. Aksi takdirde dava yine usulden reddedilecektir.¹⁷¹

Dikkat edilecek olursa, “*hukuki yarar*” şartı, usul hukukunda dava açılabilmesi için davayı açacak kişinin sağlaması gereken şartlardan birisidir. Ancak bireysel başvuruda bu şart, kişinin dava açabilmesinin değil, Anayasa Mahkemesi’nin ihlalin giderilmesinde hangi aracı (yeniden yargılama, tazminat, yapılması gerekenlere hükmetme) seçeceğine dair karar vermesinin bir şartıdır. Zira bu şart, bireysel başvuruda, hak ihlali sonucunda “*yeniden yargılama*” kararı verecek olan Anayasa Mahkemesi’nin bu kararı verebilmesinin koşullarından birisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Olaya bu açıdan bakıldığında, Anayasa Mahkemesi’nin yeniden yargılama kararı verebilmesi için; ihlalin giderilmesinde derece mahkemesinin o an için yeniden karar vermesine ihtiyaç bulunması gerekir. Örneğin; “*adil yargılanma hakkı*”nın ihlaline karar verilen bir başvuruda, adil yargılanma hakkı zedelenmemiş

¹⁶⁷ Pekcanitez/Atalay/Özekes, s. 248.

¹⁶⁸ Süha Tanrıver, *Medenî Usûl Hukuku*, 2. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2018, s. 470.

¹⁶⁹ Tanrıver, *Medeni Usul Hukuku*, s. 470.

¹⁷⁰ Tanrıver, *Medeni Usul Hukuku*, s. 471.

¹⁷¹ Pekcanitez/Atalay/Özekes, s. 248.

olsaydı derece mahkemeleri tarafından farklı bir hüküm verilebilirdi denebiliyorsa, yeniden yargılama yapılmasına hükmedilecektir.¹⁷² Ancak Anayasa Mahkemesi, yeniden yapılacak olan yargılamanın ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldırmayacağı kanaatinde ise, en azından başvuruçunun ihlalden doğan zararlarını (maddi veya manevi) ortadan kaldırmak amacıyla, ya tazminata hükmedecek ya da tazminatın miktarının belirlenmesi amacıyla genel mahkemelerde dava açılması yolunu gösterecektir.¹⁷³ Diğer bir ifade ile hukuki yarar yokluğu nedeniyle tazminata hükmetmek veya genel mahkemelerde dava açılması yolunu göstermek, yeniden yargılama yapılarak ihlalin giderilemeyeceğinin kabul edildiği durumlarda söz konusu olacaktır.¹⁷⁴ Ayrıca yapılacak yeniden yargılamanın ortaya çıkan ihlali ve sonuçlarını giderebilecek nitelikte olması gerekir.

Uygulamada Anayasa Mahkemesi, vermiş olduğu kararlarda “*hukuki yarar*”ın hangi durumlarda mevcut olduğuna ya da hangi durumlarda mevcut olmadığına ilişkin herhangi bir açıklama yapmamaktadır. Sadece, ihlal kararlarında hukuki yararın mevcut olduğu gerekçesiyle yeniden yargılama yapılmasına¹⁷⁵ yahut hukuki yararın bulunmadığı gerekçesiyle yeniden yargılama taleplerinin reddine veya yeniden yargılama dışındaki diğer tedbirlere¹⁷⁶ karar vermektedir.

Son olarak belirtelim ki, 6216 sayılı Kanun’da geçen “*yeniden yargılama yapmak üzere dosya ilgili mahkemeye gönderilir*” ifadesi ile Anayasa Mahkemesi’ne

¹⁷² Doğru, Bireysel Başvuru, s. 94; Çelik, s. 208.

¹⁷³ Nitekim başvuruçunun bireysel başvurusunda yeniden yargılama yapılmasını talep etse bile, Anayasa Mahkemesi yeniden yargılama yapılmasında hukuki yarar görmezse söz konusu talebi reddedebilmektedir. Örneğin Mahkeme bir kararında; “... *Başvurucular tarafından uyumsuzluk hakkında yeniden yargılama yapılmasına karar verilmesi talep edilmiş olup, tespit edilen ihlal açısından yeniden yargılama yapılmasında hukuki yarar bulunmadığı anlaşıldığından, başvuruçuların yeniden yargılama yapılması hususundaki taleplerinin reddine karar verilmesi gerekir*” diyerek, yeniden yargılama yapılması talebini, “*hukuki yarar*” bulunmadığı gerekçesiyle reddetmiştir. Bkz. AYM, 04.12.2013 tarih, 2013/1213 Başvuru Numaralı Kararı, § 65.

¹⁷⁴ Şahbaz, Bireysel Başvuru, s. 116.

¹⁷⁵ “*Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının ihlalinin sonuçlarının ortadan kaldırılması için yeniden yargılama yapılmasında hukuki yarar bulunduğundan kararın bir örneğinin yeniden yargılama yapılmak üzere Adana 4. Çocuk Mahkemesine gönderilmesine karar verilmesi gerekir.*” Bkz. AYM, 12.06.2018 tarih, 2015/14310 Başvuru Numaralı Kararı, § 76, R.G., S. 30484, 20.07.2018.

¹⁷⁶ “*Başvuruçunun ifade özgürlüğünün ihlal edildiği sonucuna varılmıştır. Başvuru konusu olayda tespit edilen ihlalin sonuçlarının ortadan kaldırılması bakımından yeniden yargılama yapılmasında hukuki yarar bulunmadığından yalnızca ihlal tespitiyle giderilemeyecek olan manevi zararları karşılığında başvuruçuya net 4.000 TL manevi tazminat ödenmesine karar verilmesi gerekir.*” Bkz. AYM, 23.05.2018 tarih, 2015/13431 Başvuru Numaralı Kararı, § 51, 52, R.G., S. 30445, 08.06.2018.

-hukuki yarar bulunması şartıyla- takdir yetkisi tanınmadığı, böyle bir durumda Mahkeme'nin olağan mahkeme yerine geçerek ihlal ve sonuçlarını kendiliğinden ortadan kaldıramayacağı; aksi takdirde Mahkeme'nin bir çeşit Yargıtay, Danıştay gibi temyiz Mahkemesi haline geleceği, oysaki temel hakların ihlal edilip edilmediği noktasında sınırlı bir yetki ile başvuruyu inceleyebileceği ve maddi vakıalar ile hukuki uygulamayı tartışamayacağı ileri sürülmüştür.¹⁷⁷

3. Yeniden Yargılama Kararının İlgili Mahkemeye Gönderilmesi

Anayasa Mahkemesi, önüne gelen bireysel başvuruda bir temel hakkın ihlal edildiğini tespit eder ve ihlalin yapılacak olan yeniden yargılama ile ortadan kaldırılabileceğine hükmederse, dosyayı yeniden yargılama yapmak amacıyla ilgili mahkemeye gönderecektir. Peki ilgili mahkeme hangisidir? Dosya ilk derece mahkemesine mi yoksa üst mercilere mi gönderilecektir? Bu tespit nasıl yapılacaktır?

6216 sayılı Kanun'da ilgili mahkemenin nasıl tespit edileceğine ilişkin herhangi bir hüküm yoktur. Doktrinde de görüş farklılıklarının olduğunu belirtmemiz gerekir. Bir görüşe göre,¹⁷⁸ Anayasa Mahkemesi tarafından Anayasa'yı ihlal ettiği sonucuna varılan karar, ilk derece mahkemesi kararını Anayasaya uygun duruma getirmeyen üst derece mahkemesinin verdiği karardır. Dolayısıyla Anayasa Mahkemesi'nin kararı, başvurunun başvuru yollarını tüketmesini sağlayan nihai kararı vermiş olan mahkemeye gönderilmelidir. Böylece nihai kararı veren mahkeme, Anayasa'yı hangi yönlerden ihlal ettiğini resmen öğrenmiş olacaktır.

Bu konudaki bir diğer görüşe göre;¹⁷⁹ Anayasa Mahkemesi, dosyayı, hak ihlaline yönelik olarak esas incelemeyi yapan ilk derece mahkemesine göndermelidir. Bu görüşe göre temyiz mahkemesi sınırlı bir inceleme yaptığı için, yapacağı yeniden yargılama, daha öncesinde hak ihlaline neden olan kararın özünün değişmemesine yol açabilir. Fakat ilk derece mahkemesinin yapacağı inceleme,

¹⁷⁷ Özbey, s. 419. Şirin'de aynı yönde görüş belirtmekle birlikte, söz konusu düzenlemenin Anayasa Mahkemesi ile diğer mahkemeler arasında çatışmaya yönelik hassasiyetten kaynaklandığını ileri sürmektedir. Şirin, Bireysel Başvuru, s. 651.

¹⁷⁸ Doğru, Bireysel Başvuru, s. 94-95.

¹⁷⁹ Ramazan Korkmaz, *Medenî Usûl Hukuku Açısından Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru*, 1. Baskı, XII Levha Yayınları, İstanbul 2014, s. 197-198.

Anayasa Mahkemesi'nin ihlal kararına paralel olarak, vermiş olduğu eski kararın olumsuzluklarını ortadan kaldırmaya yönelik olacaktır.

Üçüncü bir görüşe göre;¹⁸⁰ ihlal kararı hangi mahkemenin kararından kaynaklanmışsa dosyanın da o mahkemeye gönderilmesi gerekir. Yani, dosyanın, ihlale neden olan karar ilk derece mahkemesinin kararından kaynaklanmışsa ilk derece mahkemesine; temyiz mahkemesinin kararından kaynaklanmışsa temyiz mahkemesine gönderilmesi gerekir. Eğer ihlal hem ilk derece mahkemesinin hem de temyiz mahkemesinin kararından kaynaklanıyorsa dosyanın ilk derece mahkemesine gönderilmesi gerekir.¹⁸¹

Anayasa Mahkemesi ise, bireysel başvuruları incelediği ilk zaman diliminde, “*ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için, yeniden yargılama yapılmak üzere kararın ilgili Mahkemeye gönderilmesine*” şeklinde kararlar veriyordu.¹⁸² Ancak daha sonraki süreçte, “*İhlal kararının bir örneğinin yeniden yargılama yapılmak üzere ... Mahkemesine gönderilmesine*”¹⁸³ şeklinde, yeniden yargılama yapacak mahkemeyi somutlaştıracak biçimde kararlar vermiştir ve vermeye de devam etmektedir.

Anayasa Mahkemesi, ilgili mahkemenin seçimi konusunda, yani dosyanın ilk derece mahkemesine mi yoksa üst derece mahkemesi mi gönderileceği konusunda bir değerlendirme yapmamaktadır. Sadece ilgili mahkemenin hangi mahkeme olduğunu belirtmektedir. Anayasa Mahkemesi'nin kararları incelendiğinde,

---

¹⁸⁰ Hamdemir, s. 353; Şahbaz, Bireysel Başvuru, s. 78. Özbey ise daha farklı bir kriter getirmektedir. Yazara göre, ihlal, bir usul hukuku hatası sonucu meydana gelmiş ise yeniden yargılama kararı en alt derece mahkemesine; içerik olarak yanlış bir hukuki değerlendirmeden meydana gelmiş ise yargı yolundaki üst düzey temyiz merciine gönderilmelidir. Ancak yazar, somut durumun özelliğine göre tam tersi ihtimallerin de gerçekleşebileceğini dile getirmektedir. Daha detaylı bilgi için bkz. Özbey, s. 424-426.

¹⁸¹ Hamdemir, s. 353.

¹⁸² “Başvuru konusu olayda tespit edilen ihlal mahkemenin duruşmayı belirlediği günden başka bir günde yapmasından kaynaklandığından ve başvurucuya bilirkişi raporlarına itiraz etme imkânı verilecek şekilde yeniden yargılama yapılmasında hukuki yarar bulunduğundan, 6216 sayılı Kanun'un (1) ve (2) numaralı fıkraları gereğince ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için yeniden yargılama yapılmak üzere dosyanın ilgili mahkemeye gönderilmesine...” Bkz. AYM, 20.02.2014 tarih, 2012/603 Başvuru Numaralı Kararı, § 69.

¹⁸³ “Hakkaniyete uygun yargılanma hakkının ihlalinin sonuçlarının ortadan kaldırılması için yeniden yargılama yapılmasında hukuki yarar bulunduğundan kararın bir örneğinin yeniden yargılama yapılmak üzere **İstanbul 2. İdare Mahkemesine** gönderilmesine...” Bkz. AYM, 08.11.2017 tarih, 2014/208 Başvuru Numaralı Kararı, § 51.

genellikle, ilgili mahkeme olarak dosyanın yargılamayı yapan ilk derece mahkemesine gönderildiği görülmektedir. Ancak, az sayıda da olsa, yeniden yargılama yapması amacıyla dosyanın üst derece mahkemesine gönderildiği kararlar da vardır. Örneğin; bireysel başvuruya konu olan bir olayda, bir kişinin yetkili idari makama yaptığı başvuru ilgili makam tarafından reddedilmiş ve bu idari makam, gereksiz yazışmaya sebebiyet verdiği gerekçesiyle kişiyi yazılı bir şekilde uyarmıştır. Bu kişi ise, uyarılmasına ilişkin işlemlerin iptali istemiyle Sakarya 2. İdare Mahkemesi'ne dava açmıştır. Sakarya 2. İdare Mahkemesi, kişinin yazılı olarak uyarılmasına ilişkin işlemi iptal etmiştir. Davalı idare ise, bu karara karşı Sakarya Bölge İdare Mahkemesi'nde itiraz başvurusunda bulunmuştur. Bölge İdare Mahkemesi, kişinin yazılı olarak uyarılmasına ilişkin işlemin disiplin cezası mahiyetinde olmadığını, kişinin mevcut hukuksal durumunu etkileyen, kesin sonuç doğuran ve yürütülmesi zorunlu bir başka ifadeyle icrai işlem niteliği taşımadığını, dolayısıyla iptal davasına konu edilemeyeceğini belirtmiş ve derece mahkemesinin kararını bozmuştur. Söz konusu olayda Anayasa Mahkemesi, "*Anayasa'nın 36. maddesinde güvence altına alınan adil yargılanma hakkı kapsamındaki mahkemeye erişim hakkının ihlal edildiğini*" tespit etmiş ve "*Mahkemeye erişim hakkının ihlalinin sonuçlarının ortadan kaldırılması için yeniden yargılama yapılmasında hukuki yarar bulunduğundan ihlal kararının bir örneğinin yeniden yargılama yapılmak üzere (kapatılan) Sakarya Bölge İdare Mahkemesinin dosyalarının devredildiği İstanbul Bölge İdare Mahkemesine gönderilmesine karar verilmesi gerekir*" şeklinde hüküm kurarak Bölge İdare Mahkemesi'nin yeniden yargılama yapmasına karar vermiştir.¹⁸⁴

Kanımızca bu konuda, Anayasa Mahkemesi'nin vermiş olduğu karardan da anlaşılacağı üzere, önceden bir kural koymak mümkün değildir. Nitekim, kanunda geçen "*dosya ilgili mahkemeye gönderilir*" ibaresi ile bu konuda önceden bir belirleme yapılamayacağı da vurgulanmıştır. Dolayısıyla yeniden yargılama kararı ile, ilgili yargı yoluna ve somut olayın kendi özelliklerine göre ilgili mahkeme belirlenmelidir. Bu belirleme yapılırken, incelenen somut olay özelinde

---

¹⁸⁴ AYM, 18.04.2018 tarih, 2015/13108 Başvuru Numaralı Kararı, § 73-74, R.G., S. 30418, 11.05.2018.

başvurucunun en çok yararına olan, yeniden yargılamayı etkisiz bırakmayacak ve uzatmayacak mahkemenin seçimine özen gösterilmelidir.¹⁸⁵

4. İlgili Mahkemenin “Yeniden Yargılama”yı Yapma Süreci

Daha önce de belirttiğimiz üzere, Anayasa Mahkemesi'nin bireysel başvuru incelemesi sonucunda derece mahkemelerinin kararlarını bozması ve onların yerine geçerek yeni bir karar vermesi mevcut yasal düzenlemelere göre mümkün değildir.¹⁸⁶ Anayasa Mahkemesi'nin bu konudaki yetkisi, bir temel hak ve hürriyetin ihlal edilip edilmediğinin tespiti ve bu ihlalin nasıl giderileceğinin gösterilmesinden ibarettir.

Yukarıda açıklandığı üzere, usul kanunlarında olağanüstü kanun yolları arasında öngörülen yargılamanın yenilenmesi kurumu, talep halinde ve başvurunun yapıldığı derece mahkemesinin kararına bağlı olarak gerçekleşebilmektedir.¹⁸⁷ İhlal tespiti sonucunda, yeniden yargılama yapılmasına karar veren makam derece mahkemeleri değil Anayasa Mahkemesi'nin kendisidir. Derece mahkemelerinin yeniden yargılama kararına uyması gerekir.¹⁸⁸ Talep konusunda ise ne 6216 sayılı Kanun'da ne de Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü'nde herhangi bir hüküm öngörülmemiştir. Dolayısıyla derece mahkemelerinin herhangi bir talebe gerek olmaksızın re'sen yeniden yargılama yapması ve Anayasa Mahkemesi kararına uygun bir şekilde ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldırması gerekir.¹⁸⁹ Ancak uygulamada yeniden yargılama, derece mahkemeleri tarafından re'sen değil talep üzerine yapılmaktadır.

Yine usul kanunlarında yargılamanın yenilenmesi talebinde bulunulması için farklı süreler öngörülmüştür.¹⁹⁰ Ancak yeniden yargılama başvurusunda süre açısından, talepte olduğu gibi, herhangi bir hüküm öngörülmemiştir. Dolayısıyla başvuru yapmanın uymakla yükümlü olduğu bir süre söz konusu değildir. Ayrıca burada yine belirtmemiz gerekir ki, yeniden yargılama hususunda süreden bahsedilmemesi

---

¹⁸⁵ Özbey, s. 425.

¹⁸⁶ Karan, s. 30.

¹⁸⁷ HMK, m. 378-379; CMK, m. 318; İYUK, m. 55/2; 6216 sayılı Kanun, m. 67/3.

¹⁸⁸ Döner, Anayasa Mahkemesi, s. 516; Karan, s. 29.

¹⁸⁹ Doğru, Bireysel Başvuru, s. 94; Karan, s. 30.

¹⁹⁰ İYUK ve HMK'da yargılamanın yenilenmesi sebebine göre talep süreleri de değişebilmektedir. Ancak CMK'nın 311. maddesinin 1. fıkrasının f bendi dışındaki diğer yargılamanın yenilenmesi sebepleri açısından herhangi bir başvuru süresi aranmamaktadır.

de, yeniden yargılamanın talep üzerine değil re'sen yapılması gerektiğini göstermektedir.

6216 sayılı Kanun'un 50. maddesinin 2. fıkrasına göre; “*Yeniden yargılama yapmakla yükümlü mahkeme, Anayasa Mahkemesinin ihlal kararında açıkladığı ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldıracak şekilde mümkünse dosya üzerinden karar verir.*” Dolayısıyla, yeniden yargılama yapmakla yükümlü olan mahkemenin ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldıracak şekilde karar vermesi gerekir.¹⁹¹ Nitekim Anayasa Mahkemesi de bir kararında;¹⁹² “*Bu bağlamda derece mahkemesinin öncelikle yapması gereken şey, bir temel hak veya özgürlüğü ihlal ettiği veya idari makamlar tarafından bir temel hak veya özgürlüğe yönelik olarak gerçekleştirilen ihlali gideremediği tespit edilen önceki kararını kaldırmaktır. Derece mahkemesi, kararın kaldırılmasından sonraki aşamada ise Anayasa Mahkemesi kararında tespit edilen ihlalin sonuçlarını gidermek için gereken işlemleri yapmak durumundadır*” şeklinde hüküm kurarak bu durumu vurgulamıştır. Dolayısıyla yargı yerlerinin “*yeniden yargılama*” kararına direnmesi veya aksi yönde karar vermesi mümkün değildir.¹⁹³ Anayasa Mahkemesi kararlarının bağlayıcılığının bir sonucu olarak, yeniden yargılama yapmakla yükümlü olan merci Anayasa Mahkemesi kararının yanlış olduğunu düşünse bile, ihlal kararına paralel bir hüküm kurmalıdır.¹⁹⁴

Burada akla gelen soru şudur: Yeniden yargılama yapacak olan mahkeme, istisnasız olarak bütün durumlarda, ilk verdiği kararın aksi yönünde karar vermek zorunda mıdır? Bu soruya “evet” dememiz mümkün değildir. Yeniden yargılama yapmakla yükümlü olan mahkeme, somut olayın özelliklerine göre, yeniden yargılama sonucunda ilk kararının aynısını veya benzerini verebileceği gibi ilk kararının aksine de hüküm kurabilir.¹⁹⁵ Özellikle bu çerçevede ihlal, ilk yargılama

---

¹⁹¹ Doğru, Bireysel Başvuru, s. 95; Özbey, s. 522.

¹⁹² Bkz. AYM, 07.06.2018 tarih, 2014/8875 Başvuru Numaralı Kararı, § 60, R.G., S. 30496, 01.08.2018. Aynı yönde verilen diğer kararlar için bkz. AYM, 11.06.2018 tarih, 2015/11494 Başvuru Numaralı Kararı, § 53; AYM, 11.06.2018 tarih, 2015/11961 Başvuru Numaralı Kararı, § 68.

¹⁹³ İkinci, Bireysel Başvuru, s. 156.

¹⁹⁴ Korkmaz, s. 199.

¹⁹⁵ Uygulamada Anayasa Mahkemesi kararlarının çoğu, yeniden yargılama yapacak olan mahkemenin belirli bir yönde karar vermesini zorunlu kılmamaktadır. Dolayısıyla esas mahkemesince yapılacak olan yeniden yargılama üzerine öncekine benzer veya aksi yönde yeni bir karar verilebilir. Ancak daha önce de vurguladığımız üzere, somut durumun özelliklerine göre, esas mahkemesince Anayasa

yapılırken gerçekleştirilen usule ilişkin bir işlemde veya yerine getirilmeyen usuli bir eksiklikten kaynaklanıyorsa, yeniden yargılama sırasında derece mahkemesinin hak ihlalini giderecek şekilde usuli işlemleri yerine getirmesi halinde, ilk kararının aynısını veya benzerini vermesi muhtemeldir. Örneğin; bir ceza davasında sanığın savunma hakkı ihlal edilmiş ve yargılama sonucunda mahkûmiyet kararı verilmiş olabilir. Daha sonra hükümlü Anayasa Mahkemesi'ne başvurarak “*adil yargılanma hakkı*”nın ihlal edildiğini ileri sürebilir. Anayasa Mahkemesi, başvurusunun “*adil yargılanma hakkı*”nın ihlal edildiğini tespit etse ve “*yeniden yargılama*” kararı verse bile, yerel mahkeme savunma hakkını ihlal etmeden yapacağı “*yeniden yargılama*” sonucunda kişiye yine aynı cezayı verebilir. Eğer aksi kabul edilecek olsaydı, yani yeniden yargılama sırasında ilk verilen kararın aksi yönünde karar verileceği ileri sürülebilseydi, yeniden yargılama yapılmasına gerek kalmaksızın esas hakkındaki kararı da Anayasa Mahkemesi'nin vermesi gerekirdi.¹⁹⁶ Nitekim Anayasa Mahkemesi de verdiği bir kararında; “*Başvurucunun ifade özgürlüğünün ihlal edildiği sonucuna varılmıştır. İşbu ihlal kararı başvuruya konu dokümanların başvuruca verilmesi gerektiği şeklinde anlaşılmamalıdır. İlgili derece mahkemeleri, Anayasa Mahkemesi kararında ortaya konulan kriterler ve gösterilen yöntemle yeniden yargılama yaparak yargılananın sonucuna göre bahse konu yayınların başvuruca verilmesine veya verilmemesine karar vermelidirler*”¹⁹⁷ şeklinde hüküm kurarak, ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılmasında alınacak tedbirler noktasında takdir hakkının derece mahkemesine ait olduğunu belirtmiştir.¹⁹⁸

Mahkemesi'nin kararları doğrultusunda hüküm vermek zorunlu olabilir. Örneğin, derece mahkemesinin vermiş olduğu bir kararda Anayasa Mahkemesi “*ifade özgürlüğü*”nün ihlal edildiğini saptarsa, derece mahkemesi yapacağı yeniden yargılamada eski karardan farklı bir karar vermek hatta bazen beraat kararı vermek zorundadır. Bkz. Karan, s. 30.

¹⁹⁶ Şahbaz, Bireysel Başvuru, s. 114.

¹⁹⁷ AYM, 30.11.2017 tarih, 2014/10257 Başvuru Numaralı Kararı, § 58.

¹⁹⁸ Ancak Anayasa Mahkemesi bir kararında, ihlalin esasa ilişkin bir işlemde kaynaklandığı durumlarda derece mahkemesinin aksi yönde karar vermek zorunda olduğuna hükmetmiştir. “... ihlalin, idari işlem veya eylemin kendisinden ya da (derece mahkemesince yapılan veya yapılmayan usul işlemlerinden değil de) derece mahkemesi kararının sonucundan kaynaklandığının Anayasa Mahkemesi tarafından tespit edildiği hallerde derece mahkemesinin, usule dair herhangi bir işlem yapmadan doğrudan mümkün olduğunca dosya üzerinden önceki kararının aksi yönünde karar vererek ihlalin sonuçlarını ortadan kaldırması gerekir.” Bkz. AYM, 07.06.2018 tarih, 2014/8875 Başvuru Numaralı Kararı, § 60, R.G., S. 30496, 01.08.2018. Aynı yönde verilen diğer kararlar için bkz. AYM, 11.06.2018 tarih, 2015/11494 Başvuru Numaralı Kararı, § 53; AYM, 11.06.2018 tarih, 2015/11961 Başvuru Numaralı Kararı, § 68.

Yeniden yargılama yapması amacıyla dosya kendisine gönderilen mahkeme üç farklı şekilde hareket edebilir.¹⁹⁹

Birinci ihtimalde, Anayasa Mahkemesi'nin tespit etmiş olduğu hak ihlalini ve sonuçlarını yapacağı yeniden yargılama ile tamamen ortadan kaldırabilir. Bu durumda ortada herhangi bir sorun kalmaz.

İkinci ihtimalde, yeniden yargılama yapmakla yükümlü olan mahkeme, Anayasa Mahkemesi'nin verdiği ihlal kararına uymayıp kendi kararında direnebilir. Bu durumda, daha önceden tespit edilen ihlal ve sonuçları ortadan kaldırılmadığı gibi yeni bir hak ihlali de meydana gelmiş olacaktır.²⁰⁰ Böyle hallerde, Anayasa Mahkemesi'nin tekrar “*yeniden yargılama*” kararı vermesi yerine, ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldırmak için diğer tedbirlere (örneğin tazminata) hükmetmesi gerektiği öne sürülmüştür.²⁰¹ Kanımızca burada, yeniden yargılama yapmakla yükümlü mahkemenin Anayasa Mahkemesi kararına direnme yetkisi söz konusu olmadığı için, Anayasa Mahkemesi'nin doğrudan başvurucu lehine sadece tazminata karar vermesi yerinde değildir. Yeniden yargılama yapmakla yükümlü mahkemenin Anayasa Mahkemesi kararına direnmesi yeni bir hak ihlali meydana getirdiği için, Anayasa Mahkemesi'nin tekrar “*yeniden yargılama*” kararı vermesi ve koşulları oluşuyorsa ayrıca “*tazminat*”a da hükmetmesi gerekir.

Üçüncü ve son ihtimalde ise, “*yeniden yargılama*” sonucunda yeni olgular ve deliller ortaya çıkabilir. Bu durumda yeniden yargılama yapan mahkeme önceki kararından farklı bir sonuca ulaşabilir. Bu sonuç başvurucuyu tatmin ederse süreç bitmiş olacaktır. Ancak başvurucu bu farklı karardan da tatmin olmaz ise, yeniden bireysel başvuruda bulunabileceğini kabul etmek gerekir.²⁰²

6216 sayılı Kanun'un 50. maddesinin 2. fıkrasında “*yeniden yargılama*”nın “*mümkünse dosya üzerinden*”, Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü'nün 79. maddesinin 1. fıkrasının a bendinde ise, “*mümkünse dosya üzerinden ivedilikle*” yapılması gerektiği hüküm altına alınmıştır. Böylece, duruşmalı olarak yapılan “*yeniden yargılama*”nın

---

¹⁹⁹ Hamdemir, s. 354.

²⁰⁰ Döner, Anayasa Mahkemesi, s. 516; Hamdemir, s. 354.

²⁰¹ Özbey, s. 422; Hamdemir, s. 355; Ekinci, Bireysel Başvuru, s. 157.

²⁰² Hamdemir, s. 355.

süreci uzatacağı dikkate alınmış ve mümkünse duruşmasız bir şekilde dosya üzerinden karar verilmesi istenmiştir. Dolayısıyla “*yeniden yargılama*”nın dosya üzerinden yapılması kural, duruşmalı yapılması ise istisnai niteliktedir.²⁰³ Bu kuraldan yola çıkılarak, “*yeniden yargılama*” yapacak olan mahkemelerin, yargılamanın ve ihlalin ortadan kaldırılması süresini uzatacak “*gerekli olmayan*” usuli işlemleri yapmaması gerektiği ileri sürülebilir.²⁰⁴ Özellikle ihlal, usuli işlemlerden kaynaklanmamışsa, derece mahkemesinin usule dair herhangi bir işlem yapmadan doğrudan dosya üzerinden ivedilikle esasa ilişkin karar vermesi gerektiği söylenebilir.

5. Yeniden Yargılama Yapan Mahkemenin İhlali ve Sonuçlarını Ortadan Kaldırması Durumu

Anayasa Mahkemesi’nin ihlal kararı üzerine “*yeniden yargılama*” yapan mahkeme, meydana gelen hak ihlalinin ve bu ihlalin sonuçlarını ortadan kaldırmayacak şekilde karar vermiş olabilir. Mahkemenin bu kararı farklı şekillerde ortaya çıkabilir.

Öncelikle derece mahkemesi, yeni bir vakıa ortaya çıkmaksızın, eski kararında direnebilir veya Anayasa Mahkemesi’nin ihlal kararında açıkladığı ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldırmayacak şekilde karar verebilir. Derece mahkemesinin bu kararı yeni bir hak ihlalinin de beraberinde getirecektir. Her ne kadar 6216 sayılı Kanun’da yeniden yargılama sonucu verilen kararlara karşı bireysel başvuruda bulunup bulunulamayacağına ilişkin herhangi bir hüküm olmasa da, söz konusu durumda tekrar istinaf ve temyize başvurmaksızın **doğrudan** bireysel başvuruda bulunulabileceği ileri sürülmüştür.²⁰⁵ Ancak mevcut düzenlemeler çerçevesinde böyle bir yorumda bulunmak kanımızca güçtür. Çünkü bireysel başvuruda bulunmak için idari ve yargısal bütün başvuru yollarının tüketilmesi zorunludur (6216 sayılı Kanun m. 45/2). Bu zorunluluğa herhangi bir istisna da getirilmiş değildir. Dolayısıyla, kanımızca, derece mahkemeleri Anayasa Mahkemesi’nin kararına aykırı

²⁰³ Karaman, Bireysel Başvuru, s. 305.

²⁰⁴ Karan, s. 30; AYM, 07.06.2018 tarih, 2014/8875 Başvuru Numaralı Kararı, § 60, R.G., S. 30496, 01.08.2018; AYM, 11.06.2018 tarih, 2015/11494 Başvuru Numaralı Kararı, § 53; AYM, 11.06.2018 tarih, 2015/11961 Başvuru Numaralı Kararı, § 68.

²⁰⁵ Hamdemir, s. 354.

şekilde hareket etmiş olsa bile, olağan kanun yolları tüketildikten sonra bireysel başvuruda bulunulması gerekir. Bu durum süreci uzatsa da, üst derece mahkemesinin, Anayasa Mahkemesi kararına uygun bir şekilde hareket etmeyen alt derece mahkemesinin kararını bozma ihtimali her zaman vardır.

Anayasa Mahkemesi'nin önüne tekrar gelen başvuru hakkında yeni bir “*yeniden yargılama*” kararı verilmesi ve dosyanın yeniden derece mahkemesine gönderilmesi süreci kısır bir döngüye sokacağı için, bu tür durumlarda Anayasa Mahkemesi'nin ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldırmak için diğer tedbirlere hükmetmesi gerektiği ileri sürülmüştür.²⁰⁶ Ancak kanımızca, yeniden yargılama yapmakla yükümlü mahkemenin Anayasa Mahkemesi kararına direnmesi yeni bir hak ihlali meydana getirdiği için, Anayasa Mahkemesi'nin tekrar “*yeniden yargılama*” kararı vermesi ve koşulları oluşuyorsa ayrıca “*tazminat*”a da hükmetmesi gerekir.

Bir diğer ihtimalde, derece mahkemesinin yapacağı yeniden yargılama incelemesi sona ermeden önce, yeni deliller ve olgular ortaya çıkabilir. Derece mahkemesi, sonradan ortaya çıkan bu delillere ve olgulara dayanarak, Anayasa Mahkemesi'nin öngördüğünden farklı bir sonuca ulaşabilir. Ancak başvuru, ulaşılan bu yeni sonucun da hak ihlalini ortadan kaldırmadığını düşünebilir. Başvurucunun bu ihtimalde, öncelikli olarak yine (varsa) kanun yollarını tüketmesi gerekir.²⁰⁷ Kanun yollarından da umduğu sonucu alamaması durumunda yeniden bireysel başvuruda bulunabileceğini kabul etmek makul gözükmektedir.²⁰⁸

Bir diğer ihtimalde ise, temel hak ihlali derece mahkemesinin olaya uygulamak zorunda olduğu kanun hükmünün Anayasa'ya aykırılığından ileri gelmiş olabilir. Bu durumda, söz konusu olaya uygulanabilecek ve ilgili kanun hükmünden farklı hüküm içeren bir milletlerarası andlaşmanın olup olmamasına göre iki farklı durum ortaya çıkacaktır. Eğer olaya uygulanabilecek bir milletlerarası andlaşma varsa, Anayasa Mahkemesi “*yeniden yargılama*” yapması amacıyla dosyayı derece mahkemesine gönderecektir. Dosya kendisine gelen derece mahkemesi ise, Anayasa'ya aykırılığı

---

²⁰⁶ Hamdemir, s. 355.

²⁰⁷ Kuru, s. 828.

²⁰⁸ Hamdemir, s. 355.

tespit edilen ve milletlerarası andlaşma ile çatışan kanun hükmünü değil milletlerarası andlaşmayı uyuşmazlığa uygulayarak ihlali ve sonuçlarını gidermeye çalışacaktır. Burada vurgulamamız gerekir ki, derece mahkemelerinin, bireysel başvuru süreci öncesinde de, temel hak ve özgürlüklere ilişkin olarak aynı konuda kanundan farklı bir hüküm içeren milletlerarası andlaşma hükmü olduğu sürece, milletlerarası andlaşma hükmünü uygulamaları gerekir. Çünkü Anayasamızın 90. maddesinin son fıkrasına göre; *“Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır.”*

Ancak her zaman aynı konuda kanunlarımızdan farklı hüküm içeren ve olaya uygulanabilecek bir milletlerarası andlaşma hükmü olmayabilir. Ancak bu durumda da Anayasa Mahkemesi *“yeniden yargılama”* yapması amacıyla dosyayı derece mahkemesine göndermiş olabilir. Bu ihtimalde derece mahkemesi ne kadar *“yeniden yargılama”* yaparsa yapsın, kanun hükmü yürürlükten kaldırılmadığı sürece ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldıramayacaktır. Bireysel başvuruların incelenmesi sırasında, bölümler ihlale neden olan kanun veya kanun hükmünde kararnamenin iptali istemiyle genel kurula başvuramayacağı için,²⁰⁹ *“yeniden yargılama”* yapan derece mahkemesinin *“itiraz”* yoluyla Anayasa Mahkemesi’ne başvurması -bu ihtimalde- ihlalin giderilmesinde en makul çözüm yolu olarak gözükmektedir.²¹⁰

---

²⁰⁹ *“Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usûlleri Hakkında Kanun Tasarısı”*nın 49. maddesinin 6. fıkrasının gerekçesinde; *“Bölümlere, bireysel başvuru incelemesi sırasında temel hak ihlâlinin kanun veya kanun hükmünde kararname hükmünden kaynaklandığı kanaatine varmaları durumunda, bu düzenlemelerin iptali istemiyle konuyu itiraz yoluyla Genel Kurula götürme imkânı tanınmıştır”* denilerek Genel Kurul’un iptal yetkisinden bahsedilmiştir. Ancak Komisyon görüşmeleri sırasında; *“Anayasa Mahkemesi’nin hem hâkim hem savcı konumunda olacağı”, “bölümlerde görev yapan üyelerin genel kurula da katılmalarının sakıncalı olduğu”, “yasama organının kanundan kaynaklanan ihlallerde hassasiyet göstererek yeni düzenlemeyi yapması gerektiği”* gibi gerekçelerle Genel Kurul’un iptal yetkisi kaldırılmıştır. Bkz. Anayasa Mahkemesi’nin Kuruluşu ve Yargılama Usûlleri Hakkında Kanun Tasarısı ile Anayasa Komisyonu Raporu, (1/993), TBMM 23. Dönem, Yasama Yılı: 5, Sıra Sayısı: 696, s. 20.

²¹⁰ Karaman, Bireysel Başvuru, s. 308; Çelik, s. 210-211; Aydın, s. 141.

II. ANAYASA MAHKEMESİ'NİN YENİDEN YARGILAMA KARARI ÖRNEKLERİ

Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru yolunun açılmasından itibaren (23.09.2012)²¹¹ 31.12.2017 tarihine kadar geçen yaklaşık 5 yıllık sürede toplam 173.479 başvuru yapılmıştır.²¹² Bu başvuruların 161.173'ünde “*adil yargılanma hakkı*”nın ihlal edildiği iddia edilmiştir.²¹³ Anayasa Mahkemesi, gelen başvurulardan 137.063'ünü karara bağlamıştır.²¹⁴ Başvuru sayısı bu kadar yüksek olmasına rağmen, karara bağlanan başvurulardan sadece 2.536'sında en az bir hakkın ihlal edildiği saptanmıştır.²¹⁵ En fazla ihlal kararı, 2.071 kararla “*adil yargılanma hakkı*”nda verilmiştir.²¹⁶ İhlal tespiti ile birlikte birçok kararda “*yeniden yargılama*” yapılmasına da hükmedilmektedir.

Adil yargılanma hakkı kapsamında, en çok ihlal kararının verildiği hak türü “*makul sürede yargılanma hakkı*”dır.²¹⁷ Ancak, makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiğinin tespitiyle birlikte genellikle “*yeniden yargılama*” kararı değil,

²¹¹ 6216 sayılı Kanun'un geçici 1. maddesinin 8. fıkrasında yer alan hükme göre; “*Mahkeme, 23/9/2012 tarihinden sonra kesinleşen nihai işlem ve kararlar aleyhine yapılacak bireysel başvuruları inceleyecek.*” Nitekim Anayasa Mahkemesi de bu tarih itibarıyla bireysel başvuruları almaya başlamıştır.

²¹² Bireysel başvuru ile ilgili istatistiksel bilgiler için bkz. http://www.anayasa.gov.tr/icsayfalar/istatistikler/pdf/31122017_istatistik_tr.pdf, s. 1. (E.T. 10.03.2018).

²¹³ İstatistiğe bakıldığında; 15 tane farklı hak kategorisinden toplam 215.081 hakkın ihlal edildiği iddiası mevcuttur. “*Adil yargılanma hakkı*”nın ihlal edildiğine yönelik iddia ise, tüm başvuruların yüzde 65'ini oluşturmaktadır. Her ne kadar Mahkeme'nin istatistiklere ilişkin sunmuş olduğu verilerde bir bilgi olmasa da, bazı durumlarda başvuru sahiplerinin birden fazla hak ihlali olduğunu iddia ettikleri görülmektedir. Bkz.

http://www.anayasa.gov.tr/icsayfalar/istatistikler/pdf/31122017_istatistik_tr.pdf, s. 5. (E.T. 10.03.2018).

²¹⁴ Anayasa Mahkemesi gelen başvuruların yaklaşık yüzde 79'unu sonuçlandırmıştır. Bkz. http://www.anayasa.gov.tr/icsayfalar/istatistikler/pdf/31122017_istatistik_tr.pdf, s. 6, 8. (E.T. 10.03.2018).

²¹⁵ Bu rakam, karara bağlanan başvuruların yüzde 2'sine tekabül etmektedir. Bkz. http://www.anayasa.gov.tr/icsayfalar/istatistikler/pdf/31122017_istatistik_tr.pdf, s. 10. (E.T. 10.03.2018).

²¹⁶ Bu rakam, ihlal kararlarının yüzde 78'ine tekabül etmektedir. Bkz. http://www.anayasa.gov.tr/icsayfalar/istatistikler/pdf/31122017_istatistik_tr.pdf, s. 11. (E.T. 10.03.2018).

²¹⁷ Nitekim adil yargılanma hakkı kapsamında verilen 2.071 kararın 1.783'ü yani yaklaşık yüzde 81'i “*makul sürede yargılanma hakkı*” ile ilgilidir. Bkz. http://www.anayasa.gov.tr/icsayfalar/istatistikler/pdf/31122017_istatistik_tr.pdf, s. 12. (E.T. 10.03.2018). Ancak belirtmemiz gerekir ki, bir başvuruda adil yargılanma hakkının birden fazla güvencesinin ihlal edildiğine karar verilebilmektedir.

tazminat kararı verilmekte yahut yargılamanın kısa sürede sonuçlandırılması istenmektedir.²¹⁸

Yine adil yargılanma hakkı kapsamında, en çok ikinci ihlal kararının verildiği hak türü “*mahkemeye erişim hakkı*”dır.²¹⁹ Anayasa Mahkemesi de, “*mahkemeye erişim hakkı*”nın ihlal edildiği birçok durumda “*yeniden yargılama*” kararı vermiştir. Bu kararlardan birine konu olan olayda; yabancı uyruklu biri, bir trafik kazasına karışmış ve süresinde Türkiye’den çıkış yapamamıştır. Bunun üzerine Gümrük Müdürlüğü bu kişiye para cezası kesmiştir. Bu kişi öncelikle para cezasına karşı idareye başvurmuş fakat idare tarafından başvurusu reddedilmiştir. Sonrasında, idari işlemin iptali ile ödediği meblağın kendisine ödenmesi amacıyla idare mahkemesinde dava açmış fakat mahkeme görevsizlik gerekçesiyle dosyayı vergi mahkemesine göndermiştir. Vergi mahkemesi ise, 30 günlük yasal sürede açılmadığı gerekçesi ile davayı reddetmiştir. Kişinin temyiz talebi üzerine karar Danıştay tarafından onanmış, karar düzeltme talebi ise reddedilmiştir. Daha sonrasında ise bu kişi, “*etkili başvuru hakkı*”nın ihlal edildiği gerekçesiyle Anayasa Mahkemesi’ne bireysel başvuruda bulunmuştur. Anayasa Mahkemesi konuyla ilgili olarak şu değerlendirmelerde bulunmuştur; “*Somut olayda Derece Mahkemesi, son derece karışık ve dağınık olan gümrük mevzuatına ilişkin ve başvurulacak kanun yolları ve merciler ile süresi belirtilmemiş bir idari işleme karşı açılan davayı süre aşımı gerekçesiyle reddetmiştir. Başvurucunun yabancı uyruklu oluşu dikkate alınmamış; Danıştayın, başvuru mercii ve süresi gösterilmeyen işlemlerle ilgili davalardaki genel uygulamalarıyla da uyuşmayan bir biçimde dava açma süresine ilişkin kurallar katı yorumlanmıştır. Somut olayın özel koşullarında, Derece Mahkemelerinin bu tutumunun **başvurucunun mahkemeye erişim hakkını ihlal eder** nitelikte olduğu sonucuna varılmıştır.*”²²⁰ Sonuç olarak Mahkeme, “*Mahkemeye erişim hakkının ihlalinin sonuçlarının ortadan kaldırılması için yeniden yargılamasında hukuki yarar*

²¹⁸ Bazen hem tazminata hükmedilmekte hem de yargılamanın kısa süre içinde sonuçlandırılması istenmektedir. Örnek için bkz. AYM, 02.07.2013 tarih, 2012/13 Başvuru Numaralı Kararı.

²¹⁹ Adil yargılanma hakkı kapsamında verilen 2.071 kararın 154’ü “*mahkemeye erişim hakkı*” ile ilgilidir. Bkz. http://www.anayasa.gov.tr/icsayfalar/istatistikler/pdf/31122017_istatistik_tr.pdf, s. 12. (E.T. 10.03.2018).

²²⁰ AYM, 23.02.2016 tarih, 2013/8896 Başvuru Numaralı Kararı, § 42, R.G., S. 29663, 24.03.2016.

*bulduğundan kararın bir örneğinin yeniden yargılama yapılmak üzere Gaziantep Vergi Mahkemesine gönderilmesine...*²²¹ karar vermiştir.

Anayasa Mahkemesi'nin bu kararı sonucunda derece mahkemesinin görevi, 1982 Anayasası'nın 153. maddesinin son fıkrası ve 6216 sayılı Kanun'un 50. maddesinin 2. fıkrası gereğince yeniden yargılama yapmaktır. Derece mahkemesi yeniden yargılama yapmakla ihlali de ortadan kaldırmış olacaktır. Ayrıca, derece mahkemesinin yeniden yargılama sonucunda başvuru taleplerini kabul etme yükümlülüğü yoktur. Yapacağı "*yeniden yargılama*" sonucunda red kararı verebileceği gibi kabul kararı da verebilir.

İhlal tespit edilmesi durumunda, genellikle, yeniden yargılama kararı verilen hak türlerinden birisi de adil yargılanma hakkının unsurlarından biri olan "*gerekçeli karar hakkı*"dır. Anayasa Mahkemesi birçok durumda "*gerekçeli karar hakkı*"nın ihlal edildiğine ve ihlalin sonuçlarının ortadan kaldırılması için "*yeniden yargılama*" yapılmasına karar vermiştir.²²² Örneğin; Anayasa Mahkemesi'nin önüne gelen bir başvuruda, başvuru, terör olayları neticesinde köyünün boşaltılmasıyla yerleşim yerinden göç etmek zorunda kalmış ve 5233 sayılı Kanun kapsamına giren zararlarının karşılanması talebiyle Tunceli Valiliği Zarar Tespit Komisyonu'na başvurmuştur. Komisyon toplam 15.039,78 TL'nin başvurucuya ödenmesine karar vermiştir. Başvuru söz konusu miktarın gerçek zararını karşılamadığı gerekçesiyle idare mahkemesinde iptal davası ve maddi ve manevi tazminat istemli tam yargı davası açmıştır. İdare mahkemesi, maddi tazminat miktarına ilişkin dava konusu Komisyon kararının iptaline ve 5233 sayılı Kanun kapsamında düzenlenmediği gerekçesiyle başvuru talebinin reddine karar vermiştir. Söz konusu karar temyiz merciince de onanmış ve karar düzeltme talebi reddedilmiştir. Konuyla ilgili olarak Anayasa Mahkemesi; "*... başvuru neticesinde manevi zarara uğradığından bahisle açtığı tam yargı davasında, ayrı ve açık bir yanıt verilmesini gerektiren,*

²²¹ AYM, 23.02.2016 tarih, 2013/8896 Başvuru Numaralı Kararı, § 47, R.G., S. 29663, 24.03.2016.

²²² Anayasa Mahkemesi, 31.12.2017 tarihi itibarıyla, 105 başvuruda "*gerekçeli karar hakkı*"nın ihlal edildiğine hükmetmiştir.

Bkz. http://www.anayasa.gov.tr/icsayfalar/istatistikler/pdf/31122017_istatistik_tr.pdf, s. 12. (E.T. 11.03.2018).

uyuşmazlığın çözüümü için esaslı bir iddia olan manevi tazminat talebine ilişkin şikayetlerin sadece 5233 sayılı Kanun kapsamında değerlendirilip gerekçelendirilmesi yeterli görülmemektedir. Anılan iddianın AİHM, Anayasa Mahkemesi ve Danıştay içtihatlarında da belirtildiği üzere 2577 sayılı Kanun kapsamında usul kurallarına ve esasa yönelik değerlendirilmesi yapılarak başvuruçuların manevi tazminatı hak edip etmediğinin tartışılması gerekirken 5233 sayılı Kanun'da manevi zararların karşılanmasına ilişkin herhangi bir düzenlemeye yer verilmediği gerekçesiyle manevi tazminat talebinin reddine karar verilmesi adil yargılanma hakkı kapsamında gerekçeli karar hakkının ihlal edildiğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle yargılama süreci bir bütün olarak değerlendirildiğinde başvuruçunun **gerekçeli karar hakkının** ihlal edildiği sonucuna varılmıştır²²³ şeklinde değerlendirmelerde bulunmuş ve “Gerekçeli karar hakkının ihlalinin sonuçlarının ortadan kaldırılması için yeniden yargılama hukuki yarar bulunduğundan ihlal kararının bir örneğinin **yeniden yargılama** yapılmak üzere Elazığ 1. İdare Mahkemesine (E.2012/537, K.2012/1444) gönderilmesine...” karar vermiştir.²²⁴

Anayasa Mahkemesi'nin ihlal kararının bir sonucu olarak, burada, ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için, derece mahkemesinin “yeniden yargılama” yapması ve başvuruçunun manevi zarara uğrayıp uğramadığını tespit etmesi gerekir. Derece mahkemesi yapacağı yargılama sonucunda başvuruçunun manevi zararının söz konusu olduğuna karar verebileceği gibi, manevi zarara uğramadığına da karar verebilir. Ancak her iki durumda da, kararındaki sonuca nasıl ulaştığını gerekçeleriyle ortaya koymalıdır.

Anayasa Mahkemesi'nin yetkisi, yukarıdaki kararlardan da anlaşılacağı üzere, ihlali tespit etmek ve ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için en uygun tedbiri (yeniden yargılama, tazminat vs.) belirlemektir. İhlalin ve sonuçlarının nasıl kaldırılacağı hususunda derece mahkemelerine emir ve talimat veremeyeceği gibi, onların yerine geçerek yeni bir karar verme yetkisi de yoktur. Ancak bazı durumlarda, Anayasa Mahkemesi'nin ihlali tespit etmesi ve “yeniden yargılama”

²²³ AYM, 27.12.2017 tarih, 2014/15507 Başvuru Numaralı Kararı, § 42.

²²⁴ AYM, 27.12.2017 tarih, 2014/15507 Başvuru Numaralı Kararı, § 54.

kararı vermesi halinde, derece mahkemelerinin belli bir yönde karar vermesi zorunlu olabilir. Örneğin, ulusal düzeyde yayın yapan bir gazetede yazmış olduğu bir yazıdan dolayı bir gazeteci hakkında kamu davası açılmış ve hakaret suçunu işlediği gerekçesiyle 1 yıl 2 ay 17 gün hapis cezası verilmiştir. Sanık hakkında verilen bu hükmün açıklanmasının geri bırakılmasına karar verilmiştir. Karara karşı yapılan itiraz ise reddedilmiştir. Olay bireysel başvuru yoluyla Anayasa Mahkemesi'nin önüne getirilmiştir. Anayasa Mahkemesi, konuyla ilgili olarak; *“Başvurucu yazdığı makale nedeniyle 1 yıl 2 ay 17 günlük hapis cezası ile cezalandırılmıştır. İlk Derece Mahkemesince hükmün açıklanmasının geri bırakılması kararı verilmiş olsa bile başvurucu 5 yıl denetimli serbestlik tedbiri altına alınmıştır ve bir yazar olan başvurucunun bu süre içerisinde cezasının infaz edilmesi riski her zaman vardır. Yaptırma maruz kalma endişesinin kişiler üzerinde kesintiye uğraticı bir etkisi vardır ve sonunda kişi denetim süresini yeni bir mahkûmiyet almadan geçirse bile kişinin bu etki altında ileride düşünce açıklamalarından veya basın faaliyetlerini yapmaktan imtina etme riski bulunmaktadır. Sonuç olarak başvurucunun gelecekte cezasının infaz edilebileceği olasılığının kendisinde stres ve cezalandırılma endişesi yarattığı kabul edilmelidir. Bu sebeplerle, başvurucunun ifade özgürlüğüne yapılan müdahalenin ‘başkalarının şöhret ve haklarının’ korunması için demokratik toplum düzeninde gerekli bir müdahale olmadığı kanaatine varılmıştır”*²²⁵ değerlendirmesinde bulunmuş ve ifade özgürlüğü ile basın özgürlüğünün ihlal edildiğini belirtmiştir. İhlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için ise; *“6216 sayılı Kanun’un 50. maddesinin (1) ve (2) numaralı fıkraları uyarınca, ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması amacıyla kararın bir örneğinin İstanbul 2. Asliye Ceza Mahkemesine gönderilmesine...”*²²⁶ karar vererek, derece mahkemesinin *“yeniden yargılama”* yapmasına hükmetmiştir.

Son karar özelinde ifade etmemiz gerekir ki; Anayasa Mahkemesi tarafından tespit edilen ihlalin ve sonuçlarının tam olarak ortadan kaldırılması için, derece mahkemesinin *“yeniden yargılama”* yapması yeterli değildir. Ayrıca gerçekleştirilen

²²⁵ AYM, 04.06.2015 tarih, 2014/12151 Başvuru Numaralı Kararı, § 70-71, R.G., S. 29403, 01.07.2015.

²²⁶ AYM, 04.06.2015 tarih, 2014/12151 Başvuru Numaralı Kararı, § 75, R.G., S. 29403, 01.07.2015.

eylemi “*ifade ve basın özgürlüğü*” kapsamında değerlendirip, suç oluşturmadığı sonucuna ulaşması gerekmektedir. Çünkü Anayasa Mahkemesi, söz konusu eylemlerin “*ifade ve basın özgürlüğü*” kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini, bu eylemler sebebiyle başvurunun cezalandırılmayacağını, hatta cezalandırma bir tarafa başvuru üzerinde baskı oluşturabilecek bir kararın dahi alınamayacağını belirtmiştir. Dolayısıyla derece mahkemesi, yapacağı “*yeniden yargılama*”da, başvurunun eylemlerinin “*ifade ve basın özgürlüğü*” kapsamında kaldığını, suç olarak değerlendirilemeyeceğini ve başvurucuya ceza verilemeyeceğini belirtecek ve başvuru hakkında beraat kararı verecektir. Aksi bir tutum Anayasa Mahkemesi kararının gereği gibi icra edilmediği anlamına gelir. Ancak şu husus vurgulanmalıdır ki; Anayasa Mahkemesi’nin bu kararı, derece mahkemesinin yapacağı “*yeniden yargılama*”da farklı delillere dayanarak başvuru hakkında başkaca bir hüküm kurmasına engel değildir.

III. AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ KARARLARININ İCRASI BAĞLAMINDA YARGILAMANIN YENİLENMESİ

Bireysel başvuru sonucunda Anayasa Mahkemesi tarafından verilen “*yeniden yargılama*” kararlarının icrasını incelemeye geçmeden önce, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) kararlarının icrası bağlamında “*yargılamanın yenilenmesi*” yolunu kısaca incelemenin faydalı olacağı kanaatindeyiz. Zira, her ne kadar Anayasa Mahkemesi ile AİHM arasında; birinin ulusal diğerinin uluslararası mahkeme olmasından kaynaklanan farklılıklar olsa da, temel hak ve özgürlüklerin güvencesi olmaları bakımından birbirlerine benzeyen yönleri de vardır. Ayrıca, Anayasa Mahkemesi tarafından ihlal tespiti neticesinde verilen “*yeniden yargılama*” kararı ile AİHM’nin ihlal tespit etmesi üzerine bazı durumlarda yerel mahkemelerce “*yargılamanın yenilenmesi*” yoluna gidilmesi bakımından da benzerlikler olduğunu ve bu açıdan bakıldığında “*yargılamanın yenilenmesi*” bağlamında AİHM kararlarının icrasını kısaca aktarmanın isabetli olacağını söyleyebiliriz.²²⁷

---

²²⁷ Daha önce de ifade ettiğimiz üzere, doktrinde her ne kadar görüş birliği olmasa da, “*yeniden yargılama*” ile “*yargılamanın yenilenmesi*” yolu birbirinden ayrı müesseselerdir. Bkz. 52-53.

A. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının Bağlayıcılığı

AİHM'nin vermiş olduğu kararlar, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne taraf olan devletler bakımından bağlayıcıdır.²²⁸ AİHM kararlarının bağlayıcılığı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 46. maddesinin 1. fıkrasında düzenlenmiştir. Nitekim bu maddeye göre; “Yüksek Sözleşmeciler Taraf, taraf oldukları davalarda Mahkeme'nin kesinleşmiş kararlarına uymayı taahhüt ederler.”

AİHM tarafından tespit edilen ihlal kararının Sözleşme'ye taraf devlet tarafından yerine getirilmesinde dikkat edilecek husus kararın hüküm fıkrasıdır.²²⁹ Dolayısıyla hüküm fıkrasında belirtilen ihlalin, amaca uygun bir biçimde ortadan kaldırılması gerekir.²³⁰

B. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının Niteliği ve İç Hukuka Etkisi

AİHM kararları bağlayıcı olmakla birlikte “tespit kararı” niteliğindedir.²³¹ Diğer bir ifadeyle AİHM kararları, beyan edici ve belirleyici niteliktedir; kurucu bir karar değildir.²³² AİHM kararı ile sadece bir ihlalin varlığı tespit edilir.²³³

AİHM'nin verdiği kararlar erga omnes değil inter partes etki doğurur.²³⁴ Yani Mahkeme'nin verdiği kararların etkisi davaya konu olan olayla ve davanın tarafları

²²⁸ Abdurrahman Eren, *Türkiye'de İnsan Haklarının Korunması; Uluslararası Koruma Mekanizması ve Ulusal İnsan Hakları Kurumlarının Rolü*, 1. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara 2007, 596; Ayhan Döner/İsmail Köküsarı, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının Anayasa Mahkemesi Kararları Bakımından Yargılamanın Yenilenmesi Nedeni Olup Olmayacağı Sorunu”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XII, S. 1-2, Y. 2008, s. 672.

²²⁹ Şeref Gözübüyük/Feyyaz Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, 11. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara 2016, s. 133.

²³⁰ Gözübüyük/Gölcüklü, s. 133.

²³¹ İlyas Doğan, *İnsan Hakları Hukuku Ders Kitabı*, 1. Baskı, Astana Yayınları, Ankara 2013, s. 559; Kadir Yıldırım, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile Divan Kararlarının Hukuksal Niteliği ve Taraf Devletlerde Uygulanması*, Kazancı Hukuk Yayınları, İstanbul 1997, s. 15-16. Anayasa Mahkemesi'nin bireysel başvuru incelemesi sonucunda verdiği ihlal kararları da “tespit edici” niteliktedir. Ancak Anayasa Mahkemesi, ihlali “tespit” etmekle birlikte, ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması amacıyla ilgili kurumun/organın alması gereken tedbirlere de hükmedebilir.

²³² Mehmet Handan Surlu, “Avrupa Mahkemesi İnsan Hakları Kararlarının İcrası Bağlamında Adli Yargı Açısından Yargılamanın Yenilenmesi”, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Adli Yargı Sempozyumu*, 1. Baskı, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara 2004, s. 636.

²³³ Şeref Ünal, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının Türk İç Hukukuna Etkileri”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, C. 17, Y. 2000, s. 63; Bahri Öztürk, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarından Sonra İç Hukukta Yargılamanın Yenilenmesi”, *İnsan Hakları Konferansı*, 2. Baskı, Ankara Barosu İnsan Hakları Merkezi Yayınları, Ankara 2007, s. 341.

ile sınırlıdır. Dolayısıyla aynı durumda olan kişiler, Mahkeme'nin kesin hüküm niteliğini kazanmış kararlarından yararlanamazlar.²³⁵

AİHM, hukuk sistemimizdeki mahkemelerin üzerinde yer alan bir temyiz mercii olmadığı gibi, mevzuatımızın Anayasamıza veya Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne uygunluğunu denetleyerek iptal kararı verebilecek olan bir Anayasa Mahkemesi de değildir.²³⁶ Bundan dolayı, AİHM'nin verdiği ihlal kararı, sözleşmeye aykırılığı tespit edilen işlem üzerinde doğrudan doğruya herhangi bir etki doğurmaz.²³⁷ Mahkeme'nin yetkisi, Sözleşme'ye üye devlet tarafından gerçekleştirilen eylem, işlem ya da ihmalin yine Sözleşme'ye uygun olup olmadığını tespitten ibarettir.²³⁸

AİHM'nin ihlal kararları, iç hukukta doğrudan uygulanabilir nitelikte olan kararlardan olmadığı için, kararın yerine getirilmesi bakımından gerekli önlemleri almak davalı devletin yükümlülüğündedir. Kararı yerine getirecek olan devlet, kararı yerine getirme yol ve yöntemini seçmekte serbesttir.²³⁹ Dolayısıyla, ihlali gidermekle yükümlü olan devlet, ihlali ortadan kaldırmak için ne yapması gerektiğini ilgili

---

²³⁴ Gözübüyük/Gölcüklü, s. 132; Burhan Caner Hacıoğlu, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin İhlal Kararının Türk Ceza Muhakemesi Hukukunda Yeni Bir Muhakemenin Yenilenmesi Sebebi Olarak Kabulü ve İzlenecek Muhakeme Usulü Üzerine Bir İnceleme”, *Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. VIII, S. 1-2, Erzincan 2004, s. 94.

²³⁵ Gözübüyük/Gölcüklü, s. 132.

²³⁶ Döner/Köküarı, s. 673; İbrahim Şahbaz, “AİHS'ne Taraf Ülkelerde Yargılamanın Yenilenmesi”, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Adli Yargı Sempozyumu*, 1. Baskı, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara 2004, s. 582.

²³⁷ Gözübüyük/Gölcüklü, s. 133. Yazarların ifadesiyle, “Mahkeme kararı, Sözleşme'ye aykırılığı saptanan işlemi ne iptal eder, ne değiştirir, ne de bozar.”

²³⁸ Faruk Bilir, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Yargılamanın Yenilenmesi”, *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. I, S. 2, Kayseri 2006, s. 4.

²³⁹ Gözübüyük/Gölcüklü, s. 133. AİHM'de birçok kararında, devletin ihlali giderme yol ve yöntemini seçmekte serbest olduğunu belirtmiştir. Örneğin, Yağcı ve Sargın/Türkiye davasında, başvurucular, “Devletin Sözleşmeyi imzalarken kabul etmiş olduğu yükümlülükleri yerine getirmesinin talep edilmesini” ve “Türk hukukunda mevcut olan problemleri sona erdireceğine inandıkları çözüm önerilerinin kabulünü” talep etmişlerdir. Mahkeme ise bu taleplere şu cevabı vermiştir: “Mahkeme Sözleşme'nin kendisine anılan türden bir istemi onaylama yetkisi vermediğine işaret etmektedir. Sözleşme hükümlerine uygunluk sağlanması ve Sözleşme'nin ihlaline sebebiyet veren durumların ortadan kaldırılmasına ilişkin olarak yerel hukuk sisteminde kullanılacak olan yöntemleri seçme yetkisinin devlete ait olduğunu hatırlar.” Bkz. Yağcı ve Sargın/Türkiye, Başvuru No: 16426/90, 08.06.1995, s. 20, § 81. Mahkeme'nin aynı yönde verdiği diğer kararlar için bkz. Marcx/Belçika, Başvuru No: 6833/74, 13.06.1979, s. 25, § 58; Belilos/İsviçre, Başvuru No: 10328/83, 29.04.1988, s. 33, § 78.

AİHM kararının gerekçesini okuyarak kendisi bulacaktır.²⁴⁰ Bunun tek istisnası Mahkeme'nin tazminata hükmetmesidir. Zira tazminat, Mahkeme tarafından devlete buyurulabilecek tek önlemdir.²⁴¹

AİHM, taraf devletin ihlali nasıl ortadan kaldırılabilmesine yönelik olarak karar veremez ise de, Mahkeme kararlarının bağlayıcılığının bir sonucu olarak ilgili devlet ihlali sona erdirmeli ve başvurucunun durumunu mümkün olduğu kadar ihlal öncesindeki hale getirmelidir.²⁴² Sözleşmecî devletin, AİHM kararlarına uyma ve ihlali ortadan kaldırma zorunluluğu, ilgili devletin şu üç yükümlülüğünü de beraberinde getirmektedir:²⁴³

- Haksız fiili durdurma
- İhlalin sonuçlarını ortadan kaldırma
- Benzer ihlalleri önleme (Haksız fiilin tekrarlanmaması).

Devlet bu yükümlülüklerini ise şu üç kategorideki önlemler ile yerine getirebilir:²⁴⁴ Tazminat,²⁴⁵ maddi olmayan bireysel önlemler ve genel önlemler.

Bu kısımda maddi olmayan bireysel önlemler kategorisinde yer alan “yargılamanın yenilenmesi” müessesesi ve bu müessesenin icrası genel hatlarıyla ele

²⁴⁰ Gözübüyük/Gölcüklü, s. 134. Ancak Mahkeme'nin, bazı istisnai durumlarda davalı devlet için bağlayıcı olmamakla birlikte yol gösterici telkinlerde bulunduğu görülmektedir. Bkz. Zimmerman ve Steiner/İsviçre, Başvuru No: 8737/79, 13.07.1983, § 29.

²⁴¹ Elisabeth Lambert Abdelgawad, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının İnfazı*, Strasbourg Üniversitesi, (Çev. İnan Sevinç), 2. Basım, Avrupa Konseyi Yayınları, Ankara 2012, s. 14; Serkan Cengiz, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin AİHS m. 41 Kapsamındaki Hükümlerinin (Adil Karşılık) Mahiyeti ve Unsurları*, 1. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2016, s. 24; Bilir, s. 6.

²⁴² Ebru Karaman, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının Yerine Getirilmemesinden Doğan Sorumluluk”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 1. Baskı, C. LXXII (72), S. 1, Legal Yayıncılık, İstanbul 2014, s. 414.

²⁴³ Ömer Anayurt, *Avrupa İnsan Hakları Hukukunda Kişisel Başvuru Yolu*, 1. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara 2004, s. 320; Yasemin Özdek, *Avrupa İnsan Hakları Hukuku ve Türkiye*, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayınları, Ocak 2004, s. 75; Surlu, s. 637.

²⁴⁴ Kemal Gözler, *İnsan Hakları Hukuku*, 1. Baskı, Ekin Yayınevi, Bursa 2017, s. 543-544; Bahadır Kılınç, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının İnfazı*, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2006, s. 245 vd.; Talha Altıntop, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının İcrası ve Sürecin Denetlenmesi*, (Danışman: Prof. Dr. Hasan Tunç), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2005, s. 62 vd.

²⁴⁵ Tazminat konusunda daha detaylı bilgi için bkz. Recep Ersel Erge, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Hakkaniyete Uygun Tatmin*, 1. Baskı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2016.

alınacaktır. Diğer önlemlere ve bu önlemlerin icrasına ise çalışmamızın ilgili bölümlerinde yer verilecektir.

C. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının Yerine Getirilmesi Aracı Olarak Yargılamanın Yenilenmesi ve İcrası

1. Genel Olarak

Daha önce de açıkladığımız üzere AİHM'nin ilgili devlete, tazminat kararları dışında, ihlali nasıl ortadan kaldıracaklarına dair karar vermesi söz konusu değildir. Nitekim bu durum, devlet egemenliğinin geçerli kural olduğu bir hukuk alanında bulunulmasından ve bu hukukun az ya da çok belirli ölçülerde devletlerin egemen iradesine bağımlı olmasından ileri gelmektedir.²⁴⁶ Dolayısıyla uluslararası hukukta “*cebri icra*”nın yeri yoktur.²⁴⁷ Fakat bazı durumlarda, AİHM'nin tespit ettiği ihlalin sonuçlarının ortadan kaldırılmasının tek aracı “*yargılamanın yenilenmesi*” yolu olabilir. Örneğin, tabii hâkim ilkesinin ihlal edildiği bir durumda, AİHM'nin sadece ihlali tespit etmesi ya da tespit ile birlikte başvuru lehine tazminata hükmetmesi ihlali ortadan kaldırmayacaktır. İhlalin ortadan kaldırılması için, tabii hâkim ilkesine uygun yeni bir yargılamanın gerçekleştirilmesi gerekmektedir. İşte bu ve buna benzer durumlarda tek çözüm yolu yargılamanın yenilenmesidir. Dolayısıyla AİHM kararlarının yerine getirilmesi aracı olarak “*yargılamanın yenilenmesi*” müessesini ve bu müessesenin icrasını ele alırken; devletlerin egemenliği ilkesini ve bazı durumlarda ihlalin ortadan kaldırılmasının tek aracı olmasını birlikte göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Ayrıca burada belirtmemiz gerekir ki; “*yargılamanın yenilenmesi*” bireysel önlemlerden en önemlisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

AİHM, her ne kadar ihlale sebep olan devlete, yeniden yargılama yapması hususunda bir karar veremez ise de, bağlayıcı olmayan fakat yol gösterici ve ışık tutucu nitelikte tavsiyelerde bulunabilir.²⁴⁸ Örneğin Mahkeme, *Gurov/Moldova* davasında, başvurusunun ulusal düzeydeki talebinin, kanunla kurulmuş bir mahkeme

---

²⁴⁶ Gözübüyük/Gölcüklü, s. 133.

²⁴⁷ Bu anlayışın çerçevesi “*yargılamanın yenilenmesi*” ile sınırlı değildir. Diğer karar türlerinde de kendisini göstermektedir. Devletlerin egemenliği ile insan haklarının korunması arasındaki ilişkiyi de ele alan bir çalışma için bkz. Ayhan Döner, *İnsan Haklarının Uluslararası Alanda Korunması ve Avrupa Sistemi*, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2003.

²⁴⁸ Gözübüyük/Gölcüklü, s. 133.

tarafından incelenmemesi nedeniyle Sözleşme'nin 6. maddesindeki hakkının ihlal edildiğine karar vermiş ve bu durumda ihlalin sonuçlarının ortadan kaldırılmasındaki en uygun aracın başvuruçunun bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından yeniden yargılanması olduğunu belirtmiştir.²⁴⁹ Ayrıca bu karar, Moldova hukukuna göre başvuruçunun Mahkeme kararının ardından yeniden yargılanmayı talep etme hakkının varlığıyla desteklenmiş ve bu sebeple tazminata hükmedilmemiştir.²⁵⁰

AİHM'nin ihlal kararlarının ilgili devlet tarafından yerine getirilmesini gözetmekle görevlendirilmiş olan Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi de 19 Ocak 2000 tarihinde kabul ettiği R (2000) 2 sayılı tavsiye kararında,²⁵¹ ihlal öncesi durumu sağlamaya en elverişli önlemlerden birisinin yargılamanın yenilenmesi veya dosyanın yeniden incelenmesi²⁵² olduğunu belirtmiş ve Sözleşme'ye üye devletleri

---

²⁴⁹ D.J. Harris/M.O'Boyle/E.P. Bates/C.M. Buckley, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku*, 1. Baskı, Yüksek Yargı Kurumlarının Avrupa Standartları Bakımından Güçlendirilmesi Ortak Projesi, s. 887.

²⁵⁰ D.J. Harris/M.O'Boyle/E.P. Bates/C.M. Buckley, s. 887. Örneğin Mahkeme başka bir kararında; "Başvuran tarafından talep edilen özel tedbirlere ilişkin olarak, AİHM, kararlarının esas itibarıyla tespit edici nitelikte olduğunu ve genelde, AİHS'nin 46. maddesi kapsamındaki yükümlülüğünü ifa etmek için iç hukukunda kullanacağı araçları seçmenin, Bakanlar Komitesi'nin denetimine tabi olmak koşuluyla, öncelikle ilgili Devlet'e ait olduğunu yineler... Ancak, istisnai olarak, savunmacı Devlet'in 46. madde çerçevesindeki yükümlülüklerini yerine getirmesine yardımcı olmak amacıyla, AİHM, varlığını tespit ettiği sistemik bir duruma son vermek için alınabilecek tedbir türünü belirtmeye çalışacaktır. Böyle durumlarda, çeşitli seçenekler önerebilir ve tedbirin seçimini ve uygulanmasını ilgili Devlet'in takdirine bırakır... Diğer bazı istisnai durumlarda, tespit edilen ihlal, ihlali gidermek için alınması gereken tedbirlerle ilgili olarak seçenek bırakmayacak özellik sergileyebilir ve AİHM, sadece bir tedbir belirtmeye karar verebilir... Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nin bağımsızlığı ve tarafsızlığı ile ilgili olarak Türkiye'ye karşı açılan davaların özel durumu çerçevesinde, AİHM Daireleri, bu başvuruda verilen Daire kararından sonra verdikleri bazı kararlarda, prensip olarak en iyi tazmin şeklinin, talep etmesi halinde başvuranın gecikmeksizin yeniden yargılanması olacağını belirtmiştir (bkz. diğerlerinin yanı sıra, Gençel/Türkiye, no. 53431/99, § 27, 23 Ekim 2003)... Savunmacı Devlet'ten AİHS'nin 46. maddesi çerçevesindeki yükümlülüklerini yerine getirmesini teminen talep edilen özel tedbirler, davanın özel koşullarına bağlı olmalı, bu davaya ilişkin AİHM kararında belirtilenler ışığında ve AİHM'nin yukarıda kayıtlı içtihadı dikkate alınarak belirlenmelidir" diyerek, Türkiye'nin yeniden yargılama yapması tavsiyesinde bulunmuştur. Bkz. Öcalan/Türkiye, Başvuru No:46221/99, 12.05.2005, § 29.

²⁵¹ Bakanlar Komitesi'nin bu tavsiye kararı için bkz. "Recommendation No. R (2000) 2 of the Committee of Ministers to member states on the re-examination or reopening of certain cases at domestic level following judgments of the European Court of Human Rights", http://sutyajnik.ru/rus/cases/law/Recommendation_No_R_2000_2_eng.htm, (E. T. 04.08.2018).

²⁵² Yeniden yargılama ile dosyanın yeniden incelenmesi farklı anlamlar taşıyan kavramlardır. Kılınc'a göre; "Yeniden yargılama sadece yargısal kararlar için söz konusu olduğu halde, yeniden inceleme hem yargısal hem de yargısal olmayan iç hukuk kararları içindir." Bkz. Kılınc, Kararların İnfazı, s. 253.

mevzuatlarında yargılamanın yenilenmesi kurumunu düzenlemeye davet etmiştir.²⁵³ Yine Komite, aynı tavsiye kararında, yeniden inceleme veya yargılamanın yenilenmesinin hangi durumlarda söz konusu olabileceğini açıklamıştır. Komite'nin aldığı bu karara göre, ihlali gerçekleştiren devletten şu hallerde yargılamanın yenilenmesi ya da yeniden inceleme istenebilir:²⁵⁴

“1. Mağdur tarafın, iç hukukta verilen kararın sonucu olarak; tazminatla giderilmemiş ve yeniden yargılanma dışında hiçbir yolla düzeltilemeyecek, çok ciddi ve olumsuz sonuçlara katlanmaya devam etmesi, ve

2. AİHM'nin kararında,

a. İhlale neden olan ve Sözleşme'ye esastan aykırı olan iç hukuktaki kararın, veya

b. İhlale neden olan ağır usul hataları veya eksiklerinin,

iç hukuktaki yargılamanın veya işlemlerin güvenilirliğine gölge düşürecek nitelikte olduğu sonucuna varılması.”²⁵⁵

2. Kararların İcrasında Bakanlar Komitesi'nin Rolü

Daha önce de ifade edildiği üzere; AİHM'nin verdiği ihlal kararları kendiliğinden icra edilebilir olmadığı gibi, Mahkeme'nin kararlarını kendisinin de icra etme yetkisi yoktur. Mahkeme kararlarının icrasını denetlemek, siyasi bir organ olan Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin görevidir.²⁵⁶

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, Sözleşme'ye üye devletlerin Dışişleri Bakanları'ndan oluşur. Ancak Komite'nin iş yükünün büyük çoğunluğu, Avrupa Konseyi'ne üye devletlerin temsilcileri, yani Strazburg'da kalıcı olarak bulunan diplomatlar aracılığıyla yerine getirilir.²⁵⁷ Burada dikkat edilmesi gereken

²⁵³ Kılınç, Kararların İnfazı, s. 252; Bilir, s. 11.

²⁵⁴ Kılınç, Kararların İnfazı, s. 253; Naz Çavuşoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi: Kararların Uygulanması*, Su Yayınları, İstanbul 2003, s. 43; Bilir, s. 12.

²⁵⁵ Kılınç, Kararların İnfazı, s. 253.

²⁵⁶ Abdurrahman Eren, s. 596; Döner/Köküarı, s. 673; D.J. Harris/M.O'Boyle/E.P. Bates/C.M. Buckley, s. 895.

²⁵⁷ D.J. Harris/M.O'Boyle/E.P. Bates/C.M. Buckley, s. 895.

hususlardan birisi de şudur ki; Komite, ihlal kararlarını yerine getirmekle değil, yerine getirilmesini gözetlemekle görevlendirilmiştir.²⁵⁸

AİHS'nin 46. maddesinin 2. fıkrasına göre; “*Mahkeme'nin kesinleşmiş kararı, kararın uygulanmasını denetleyecek olan Bakanlar Komitesi'ne gönderilir.*” Mahkeme'nin kesinleşmiş kararı, Mahkeme Başkanı tarafından Bakanlar Komitesi'ne gönderilecektir.²⁵⁹ Kararın gönderilmesi ile birlikte Komite, kararı gündemine kaydeder ve kararın gereğini yerine getirecek olan devleti karar sonrasında almış olduğu tedbirler hakkında bilgi vermeye davet eder.²⁶⁰ Daha önce de belirttiğimiz üzere, Komite kural olarak, Mahkeme kararının yerine getirilmesi amacı ile davalı devlete bir bildirimde bulunurken herhangi bir öneride bulunmaz; kararın yerine getirilmesindeki yol ve yöntemin takdiri ve seçimi davalı devlete aittir. Ancak ifade etmemiz gerekir ki; yargılamanın yenilenmesine yönelik kararlar daha çok Komite'nin kararları gözetmesi aşamasında alınmaktadır.²⁶¹

Nihai çözüm sağlanıncaya kadar dava, Komite'nin her toplantısına kaydedilmektedir. Bu süreçte davalı devletin, Mahkeme kararının gereğinin yerine getirildiğinin Bakanlar Komitesi'nce saptanabilmesi için, aldığı önlemleri ayrıntılı olarak Bakanlar Komitesi'ne bildirmesi gerekir.²⁶² Komite, davalı devlete yönelik olarak verdiği, tavsiye niteliğindeki yeniden yargılama kararlarının icrasında iki farklı şekilde hareket edebilmektedir. Eğer ihlal, ulusal hukuktaki kararın Sözleşme'nin esasına ilişkin bir aykırılığından meydana geliyorsa, Komite, başvurucuya yeniden yargılama imkânının tanınmasını yeterli bulmamakta ve başvurucunun Sözleşme'den doğan haklarının korunması hususunda ihlalin olmadığı

---

²⁵⁸ Gözübüyük/Gölcüklü, s. 134; Abdurrahman Eren, s. 599.

²⁵⁹ Gözübüyük/Gölcüklü, s. 138; Enver Bozkurt, *Uluslararası İnsan Hakları Hukuku*, 2. Baskı, Asil Yayınları, Ankara 2006, s. 263; Özdek, s. 73.

²⁶⁰ Gözler, *İnsan Hakları*, s. 545; Özdek, s. 73; Karaman, *Kararların Yerine Getirilmesi*, s. 424.

²⁶¹ Karaman, *Kararların Yerine Getirilmesi*, s. 417. Örneğin *Türkiye'ye karşı Hulki Güneş* davasında, AİHM, Sözleşme'nin 3. maddesinde yer alan “*İşkence Yasağı*”nın ve yine Sözleşme'nin 6. maddesinde yer alan “*Adil Yargılanma Hakkı*”nın ihlal edildiğine ve bu ihlalin bir sonucu olarak başvurucuya tazminat ödenmesine karar vermiştir. Kararın icrası sırasında Bakanlar Komitesi, mağdurun müebbet hapis cezasını çekmekte olduğunu da göz önünde bulundurarak, Sözleşme'nin 46. maddesine “*açık*” aykırılık söz konusu olduğundan hareketle yargılamanın yenilenmesini talep etmiştir (4 Nisan 2007 tarihli Bakanlar Komitesi ara kararı CM/Res DH (2007) 26). Bkz. Abdelgawad, s. 22.

²⁶² Gözübüyük/Gölcüklü, s. 138; Abdurrahman Eren, s. 600-601.

“yeni” bir sonuç istemektedir.²⁶³ Örneğin *Avusturya’ya karşı Unterpertinger* davasında, başvurunun, eşine ve kızına müessir fiilerde bulunduğu iddia edilmiştir. Davaya bakan mahkeme, mağdurların hazırlık soruşturmasında polise verdikleri ifadelerle dayanarak başvuru altı ay hapse mahkum etmiştir. Bu karar üst derece mahkemesi tarafından da onanmıştır. Olayın AİHM’nin önüne gelmesi üzerine, AİHM, açık duruşmada tanıkları sorgulama imkânı verilmeden hüküm kurulmasını “adil yargılanma hakkı”na aykırı görmüştür. Daha sonra ulusal mahkeme, AİHM kararı ışığında, yeniden yargılama yapmış ve başvurunun beraatına karar vermiştir.²⁶⁴

Eğer ihlal, iç hukukta verilen kararın sonucu hakkında şüphe doğuracak ağır usul hatalarından ve eksikliklerinden meydana geliyorsa, Komite, AİHM kararının yerine getirilmesi için, yeniden yargılama imkânının verilmesini yeterli görmekte ve bir sonuç yükümlülüğü aramamaktadır.²⁶⁵ Örneğin *Fransa’ya karşı Hakkar* davasında, başvuru, hakkında ileri sürülen iddiaları reddetmiş ve bir avukatla temsil edilmeden ve gıyabında yargılanmıştır. Başvuru AİHM’nin önüne gelmiş ve Mahkeme ihlal kararı vermiştir. Mahkeme tarafından verilen kararın icra edilmesi sürecinde, savunma için yeterli süre ve fırsat verilmeyerek başvurunun adil yargılanma hakkının ihlal edilmesi sonucunun, yeniden yargılama ile düzeltilebileceğine karar verilmiştir. Fransa mahkemelerinin yeniden yargılama imkânını başvurucuya tanınması ile birlikte, Bakanlar Komitesi, yargılamanın sonucunu beklemeden dosyayı kapatmıştır.²⁶⁶

10 Mayıs 2006 tarihinde, Sözleşme’nin 46. maddesinin 2. fıkrasının uygulanması amacıyla Bakanlar Komitesi’nin kabul ettiği 17 numaralı karara göre; Bakanlar Komitesi, ilgili yüksek sözleşmeciler tarafından, karara uymak veya dostane çözüm hükümlerini infaz etmek için gerekli olan bütün tedbirleri aldığı sonucuna varınca, Sözleşme’nin 46. maddesinin 2. fıkrası veya 39. maddesinin 4. fıkrası

²⁶³ Kılınç, Kararların İnfazı, s. 254.

²⁶⁴ Osman Doğru, “İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının İç Hukuka Etkileri”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, C. 17, Y. 2000, s. 201.

²⁶⁵ Kılınç, Kararların İnfazı, s. 254-255.

²⁶⁶ Kılınç, Kararların İnfazı, s. 255; Doğru, Kararların İç Hukuka Etkileri, s. 203.

gereğince görevlerini yerine getirdiğini belirten bir karar alacaktır. Komite alacağı bu kararlarla görevini yerine getirmiş olacaktır.²⁶⁷

3. Kararların Gereği Gibi Yerine Getirilmemesi Durumunda Uygulanabilecek Yaptırımlar

AİHM kararlarının gereğinin yerine getirilmemesi durumunda davalı devlet aleyhine uygulanabilecek birkaç yaptırım mevcuttur. Bakanlar Komitesi, AİHM ve Parlamenterler Meclisi, kararların uygulanmaması durumunda bazı kontrol araçlarını devreye sokabilirler. Burada bu araçlardan çok kısaca bahsedilecektir.

Öncelikle, ihlal kararının gereğinin yerine getirilmemesi durumunda, Bakanlar Komitesi'nin kullanabileceği iki etkili silah vardır. Bu silahlar; “*ara karar alınması*” ve “*Avrupa Konseyi Statüsü'nün 8. maddesinin uygulanması*”dır.²⁶⁸

Sözleşme'nin 46. maddesinin 2. fıkrası gereğince, Komite tarafından kabul edilen 16 numaralı karara göre; “*Bakanlar Komitesi, özellikle uygulamaya dair ilerlemeler hakkında durum saptaması yapmak veya gerektiğinde kararın uygulanması ile ilgili kaygısını ifade etmek ve/veya önerilerini dile getirmek gayesiyle ara kararlar alabilir.*”²⁶⁹ Karardan da anlaşılacağı üzere, Komite, ihlal kararının davalı devlet tarafından gereği gibi yerine getirilmediği hallerde bir “*ara karar*” olarak tavsiye ve önerilerini dile getirebilir.

İhlal kararını yerine getirmeyen bir devletin karşılaşılabileceği en büyük yaptırım ise, Avrupa Konseyi Statüsü'nün 8. maddesinin uygulanması yoluyla, Konsey üyeliğinin askıya alınması veya üyelikten çıkarılmasıdır.²⁷⁰ Nitekim Avrupa Konseyi Statüsü'nün 8. maddesine göre; “*3. madde hükümlerini ciddi biçimde çiğneyen herhangi bir Konsey üyesinin temsil hakları askıya alınabilir ve Bakanlar Komitesi tarafından 7. madde hükümlerine göre çekilmesi istenebilir. Böyle bir üye bu isteğe uymazsa Komite, belirleyebileceği bir tarihten başlayarak bu üyenin Konsey üyeliğinin sona erdiğine karar verebilir.*” AİHM tarafından verilen ihlal

²⁶⁷ Gözübüyük/Gölcüklü, s. 139; Karaman, Kararların Yerine Getirilmesi, s. 424.

²⁶⁸ Abdelgawad, s. 43; Karaman, Kararların Yerine Getirilmesi, s. 426.

²⁶⁹ Abdelgawad, s. 43.

²⁷⁰ Faruk Bilir, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Yapısı ve 14 Nolu Protokol”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 55, S. 1, Y. 2006, s. 152-153; Özdek, s. 74.

kararlarının sürekli biçimde uygulanmaması, Statü'nün 3. maddesi²⁷¹ bağlamında “*hukukun üstünlüğü ilkesiyle yargı yetkisi içindeki herkesin insan hakları ve temel özgürlüklerden yararlanması ilkesini*” ihlal edebilir. Ancak belirtmemiz gerekir ki, Komite, bu yaptırım aracına şimdiye kadar hiç başvurmamıştır.²⁷²

İkinci olarak, AIHM, kararını gereği gibi yerine getirmeyen ilgili devletin eksikliklerini belirlemekte ve ihlalin nasıl giderileceği hususunda savunmacı devleti yönlendirebilmektedir. Örneğin, 26 Ocak 2006 tarihli, *Romanya'ya karşı Lungoci* kararında Mahkeme, başvurucuya 5000 Euro'luk bir manevi tazminat ödenmesine ve kararın kesinleştiği günden itibaren altı ay içinde, başvurucu dilerse, ilgili devletin başvurucuya yargılamanın yenilenmesi yolunu sağlamasına karar vermiştir.²⁷³ Ayrıca 14 No'lu Ek Protokol ile gelen yeniliklere göre, Komite, kararın yorumlanmasının zorluğu²⁷⁴ ve devletin kararı yerine getirmedeki ihmali halinde²⁷⁵ AIHM'ye başvurabilecektir.

İhlal kararının yerine getirilmesinde rol oynayabilecek son merci ise “*Parlamenteler Meclisi*”dir. Konsey'e üye devletlerin parlamenterlerinden oluşan bu meclis, diğer bazı faaliyetlerinin yanı sıra, Mahkeme'nin verdiği kararların icra edilmeyişi konusunda Bakanlar Komitesi'nden açıklama isteyebilmekte ve kendi

---

²⁷¹ Avrupa Konseyi Statüsü'nün 3. maddesine göre; “*Avrupa Konseyinin her üyesi, hukukun üstünlüğü ilkesiyle yargı yetkisi içindeki herkesin insan hakları ve temel özgürlüklerden yararlanması ilkesini kabul eder ve 1. Bölümde belirlenen Konsey amacının gerçekleşmesinde içten ve etkin bir biçimde işbirliği yapmayı üstlenir.*”

²⁷² Karaman, Kararların Yerine Getirilmesi, s. 428.

²⁷³ Karaman, Kararların Yerine Getirilmesi, s. 429'daki 94. dipnot.

²⁷⁴ AIHS'nin 46. maddesinin 3. fıkrasına göre; “*Bakanlar Komitesi, kesinleşen bir kararın infazının denetlenmesinin, söz konusu kararın yorumundan kaynaklanan bir zorluk nedeniyle engellendiği kanaatinde ise, bu yorum konusunda karar vermesi için Mahkeme'ye başvurabilir. Mahkeme'ye başvurma kararı, Komite toplantılarına katılma hakkına sahip temsilcilerin üçte iki oy çokluğu ile alınır.*”

²⁷⁵ AIHS'nin 46. maddesinin 4. ve 5. fıkralarına göre; “*Bakanlar Komitesi, bir Yüksek Sözleşmeci Taraf'ın, taraf olduğu bir davada verilen kesin karara uygun davranmayı reddettiği görüşünde ise, ilgili Taraf'a ihtarında bulunduktan sonra, Komite toplantılarına katılmaya yetkili temsilcilerin üçte iki oy çokluğu ile alınacak bir kararla, ilgili Taraf'ın 1. fıkrada öngörülen yükümlülüğünü yerine getirmediği meselesini Mahkeme'ye intikal ettirebilir. Mahkeme 1. fıkranın ihlal edildiğini tespit ederse, alınacak önlemleri değerlendirmesi için davayı Bakanlar Komitesi'ne gönderir. Mahkeme, eğer 1. fıkranın ihlal edilmediğini saptarsa, davayı, incelemesine son verecek kararı alması için Bakanlar Komitesi'ne iletir.*”

hükümetlerinin uluslararası yükümlülükleri yerine getirmesi amacıyla onlara baskı yapabilmektedir.²⁷⁶

AİHM kararlarının icra edilmesini kolaylaştıran bir diğer etken ise, Avrupa Konseyi'ne üye ülkelerin birçoğunun²⁷⁷ iç hukuklarında AİHM tarafından verilen ihlal kararlarını “yargılamanın yenilenmesi” sebebi olarak tanımları olgusudur.²⁷⁸ Ülkemizde de farklı tarihlerde yapılan düzenlemelerle Hukuk Muhakemeleri Kanunu'na,²⁷⁹ Ceza Muhakemesi Kanunu'na,²⁸⁰ İdari Yargılama Usulü Kanunu'na²⁸¹ ve Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'a²⁸² AİHM'nin kesinleşmiş ihlal kararlarının “yargılamanın yenilenmesi” sebebi oluşturacağı hükümleri eklenmiştir.

D. Ülkemizde Yargılamanın Yenilenmesi Sebeplerinden Birisi Olarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin İhlal Kararı

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin kesinleşmiş kararlarıyla tespit edilen ihlalin ortaya çıkardığı mağduriyetin tam olarak giderilebilmesi için, ülkemizde yargılamanın yenilenmesini mümkün kılacak değişiklikler yapılmıştır. Bu

²⁷⁶ Abdelgawad, s. 63-68; Karaman, Kararların Yerine Getirilmesi, s. 432.

²⁷⁷ Almanya, Avusturya, Bulgaristan, Belçika, Danimarka, Fransa, Hırvatistan, Hollanda, İngiltere, İspanya, İsviçre, Litvanya, Lüksemburg, Malta, Macaristan, Moldova, Norveç, Polonya, Slovakya, Slovenya, Yunanistan gibi ülkeler, AİHM'nin ihlal kararları sonrasında “yargılamanın yenilenmesi” imkânı tanıyan özel düzenlemeler yapmışlardır.

²⁷⁸ Döner/Köküsarı, s. 673.

²⁷⁹ HMK'nın 375. maddesinin 1. fıkrasına göre; “Aşağıdaki sebeplere dayanılarak yargılamanın iadesi talep edilebilir:... (i) Kararın, İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşmenin veya eki protokollerin ihlali suretiyle verildiğinin, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin kesinleşmiş kararıyla tespit edilmiş olması.”

²⁸⁰ CMK'nın 311. maddesinin 1. fıkrasına göre; “Kesinleşen bir hükümle sonuçlanmış bir dava, aşağıda yazılı hâllerde hükümlü lehine olarak yargılamanın yenilenmesi yoluyla tekrar görülür:... (f) Ceza hükmünün, İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşmenin veya eki protokollerin ihlali suretiyle verildiğinin ve hükmün bu aykırılığa dayandığının, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin kesinleşmiş kararıyla tespit edilmiş olması. Bu hâlde yargılamanın yenilenmesi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararının kesinleştiği tarihten itibaren bir yıl içinde istenebilir.”

²⁸¹ İYUK'un 53. maddesinin 1. fıkrasına göre; “Danıştay ile bölge idare, idare ve vergi mahkemelerinden verilen kararlar hakkında, aşağıda yazılı sebepler dolayısıyla yargılamanın yenilenmesi istenebilir... (i) Hükmün, İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşmenin veya eki protokollerin ihlali suretiyle verildiğinin, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin kesinleşmiş kararıyla tespit edilmiş olması.”

²⁸² 6216 sayılı Kanun'un 67. maddesinin 2. fıkrasına göre; “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin, Anayasa Mahkemesinin siyasi parti kapatma veya Yüce Divan sıfatıyla verdiği bir kararının Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve eki protokollerin ihlali suretiyle verildiğine hükmetmesi hâlinde, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararının kesinleştiği tarihten itibaren bir yıl içinde Anayasa Mahkemesinden yargılamanın yenilenmesi talebinde bulunulabilir.”

değişiklikler, AİHM kararlarının gereği gibi uygulanması ve başvuruçunun hak ihlalinin sonuçlarının ortadan kaldırılması için gerekli görülmüştür.²⁸³

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından verilen kesinleşmiş ihlal kararları sebebiyle ülkemizde *yargılamanın yenilenmesi* için genel hatlarıyla şu koşulların gerçekleşmesi gerekmektedir:²⁸⁴

1- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nce, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi veya Ek Protokollerden birinin ihlal edildiği tespit edilmiş olmalıdır.

2- İhlal, kesinleşmiş bir ceza, hukuk, idare (vergi mahkemesi de dahil) veya Anayasa Mahkemesi kararından kaynaklanmalıdır. Belirtmemiz gerekir ki Anayasa Mahkemesi'nin bütün kararları için *yargılamanın yenilenmesi* söz konusu değildir. Sadece siyasi parti kapatma veya yüce divan sıfatıyla verdiği kararlar için yargılama yenilenebilir.

3- İhlal, alınabilecek başka bir tedbirle ortadan kaldırılamamalıdır. Örneğin; sonradan yürürlüğe giren maddi ceza hukukuna ilişkin bir hüküm, başvuruçunun durumunda lehe bir değişiklik getirmişse, başvuru bu hükümden başkaca bir işleme gerek kalmaksızın kendiliğinden yararlanacağı için *yargılamanın yenilenmesi* yoluna gidilemeyecektir.²⁸⁵

4- İhlal, *yargılamanın yenilenmesi* yoluyla ortadan kaldırılabilir bir niteliğe sahip olmalıdır.

5- Başvuruçunun tarafından *yargılamanın yenilenmesi* yolu talep edilmiş olmalıdır. Kanaatimizce, her ne kadar Anayasa Mahkemesi tarafından verilen *yeniden yargılama* kararlarının diğer mahkemeler tarafından yerine getirilmesi hususunda başvuruçunun talebine gerek olmasa da (uygulama aksi yöndedir), AİHM tarafından verilen kesinleşmiş ihlal kararı sonucunda *yargılamanın yenilenmesi* için başvuruçunun talebi zorunludur.

---

²⁸³ Bilir, s. 17.

²⁸⁴ Tezcan/Erdem/Sancakdar, Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu, s. 144 vd.; Bilir, s. 20 vd.; Mustafa Ruhan Erdem/Ömer Korkmaz, "Yargılamanın Yenilenmesi Nedeni Olarak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin İhlali", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 5, S. 2, Y. 2003, s. 205 vd.

²⁸⁵ Tezcan/Erdem/Sancakdar, Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu, s. 145.

6- *Yargılamanın yenilenmesi* talebi, süresi içerisinde ileri sürülmüş olmalıdır. Mevcut düzenlemelere göre bu süre; ceza, idare ve Anayasa Mahkemesi kararlarında, AİHM kararının kesinleştiği tarihten itibaren bir yıl, hukuk davalarında ise AİHM'nin kesinleşmiş kararının tebliğ edildiği tarihten itibaren üç ay ve her hâlde yargılamanın yenilenmesine konu olan hükmün kesinleşmesinden itibaren on yıldır.²⁸⁶

Koşulları olduğu takdirde mahkemeler yeniden yargılama yapacak ve yargılama işlemlerini baştan itibaren tekrarlayarak yeni bir karar vereceklerdir.²⁸⁷ Yargılama sonucunda verilen karar, önceki kararlar aynı doğrultuda olabileceği gibi farklı da olabilir.²⁸⁸ Yargılama sonucunda verilen kararın başvurucaı tatmin etmemesi durumunda, başvurucaının ikinci kez AİHM'ye başvurusu zor gözükmektedir. Çünkü AİHS'nin 35. maddesinin 2. fıkrasının b bendi gereğince, bir başvurucaının Mahkemece daha önce incelenmemiş olması gerekmektedir. Dolayısıyla bu durumda, ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için Bakanlar Komitesi denetim sistemini devreye sokacaktır.²⁸⁹

IV. ANAYASA MAHKEMESİ'NCE VERİLEN YENİDEN YARGILAMA KARARLARININ İCRASI

Bireysel başvuru yolunda Anayasa Mahkemesi'nce yapılan incelemenin temel amacı, ihlal edildiği ileri sürülen temel hak ve hürriyet hakkında bir karar vermek ve ihlal tespitinde bulunulduğu takdirde söz konusu hakkın ya da hürriyetin sahibine iadesini sağlamaktır. Ancak Mahkeme, söz konusu hakkı ya da hürriyeti bizzat kendi eliyle sahibine iade edemez. Bunun için, Mahkeme kararına uygun başka bir işlemin gerçekleştirilmesi yani Mahkeme kararının icra edilmesi gerekir.

Hukuk sistemimizdeki mahkemeleri, tâbi oldukları yargılama usullerini dikkate alarak; hukuk mahkemeleri, ceza mahkemeleri ve idare mahkemeleri şeklinde üçe ayırabiliriz. Bahsettiğimiz bu üç mahkeme çeşidinin de, vermiş olduğu kararların

²⁸⁶ Bkz. HMK, m. 377/1,e; CMK, m. 311/1,f; İYUK, m. 53/3; 6216 sayılı Kanun m. 67/2.

²⁸⁷ Veli Özer Özbek/Koray Doğan/Pınar Bacaksız/İlker Tepe, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 8. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara 2016, s. 883.

²⁸⁸ Tezcan/Erdem/Sancakdar, *Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu*, s. 147.

²⁸⁹ Erdem/Korkmaz, s. 210-211.

icrasını ve infazını düzenleyen hükümler mevcuttur. Örneğin; hukuk mahkemeleri tarafından verilen kararların icrası, 2004 sayılı “*İcra ve İflas Kanunu*” hükümleri çerçevesinde yerine getirilmektedir. Ceza mahkemeleri tarafından verilen kararlar ise, 5275 sayılı “*Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun*” hükümleri çerçevesinde icra edilmekte, kararların icrası Cumhuriyet Savcısı tarafından izlenmekte ve denetlenmektedir.²⁹⁰ Yine idare mahkemeleri tarafından verilen kararların icrası ise, 2577 sayılı “*İdari Yargılama Usulü Kanunu*”nun 28. maddesinde düzenlemiştir.²⁹¹

Hukuk, ceza ve idare mahkemeleri tarafından verilen kararların nasıl icra edileceği hususu mevzuatımızda açıkça düzenlenmesine rağmen, Anayasa Mahkemesi’nin gerek bireysel başvuru sonucu verdiği “*yeniden yargılama*” kararlarının icrasına gerekse diğer kararlarının icrasına ilişkin mevzuatımızda ayrıntılı bir düzenleme mevcut değildir. Anayasa Mahkemesi’nce verilen kararların icrasına dair tek düzenleme, 6216 sayılı Kanun’un 23. maddesinin 3. fıkrasının d bendinde ve İçtüzüğü’nün 35. maddesinin 3. fıkrasının d bendinde yer alan “*Genel Sekreterlik*”e ilişkin düzenlemedir. Her iki düzenleyici işlemde de aynı şekilde ifade edilen hükme göre; “*Genel Sekreter, Başkanın gözetim ve denetimi altında;... Mahkeme kararlarının uygulanmasının takip edilmesi ve bu konuda Genel Kurula bilgi verilmesi... konularında görevli ve yetkilidir.*” Bu hüküm dışında gerek “*yeniden yargılama*” kararlarının icrası gerekse diğer kararların icrası hakkında herhangi bir hüküm öngörülmemiştir.

Her ne kadar “*yeniden yargılama*” kararlarının icrası hakkında yasal mevzuatımızda boşluklar olsa da, Anayasa Mahkemesi tarafından verilen “*yeniden yargılama*” kararlarının büyük çoğunluğunun diğer mahkemeler tarafından yerine

---

²⁹⁰ 5275 sayılı Kanun’un 5. maddesine göre; “*Mahkeme, kesinleşen ve yerine getirilmesini onayladığı cezaya ilişkin hükmü Cumhuriyet Başsavcılığına gönderir. Bu hükme göre cezanın infazı Cumhuriyet savcısı tarafından izlenir ve denetlenir.*”

²⁹¹ Bu maddeyle, idare mahkemeleri tarafından verilen kararların icrası “*idare*”ye görev ve sorumluluk olarak yüklenmekte ve ayrıca kararın gereğini yerine getirmeyen kamu görevlisinin şahsi sorumluluğu gündeme gelmektedir. Bkz. İbrahim Pınar, *İdari Yargı Kararlarının Uygulanması ve Anayasa Mahkemesince İptal Edilen Hükümlerin Yeniden Yürürlüğe Konulması*, 1. Baskı, Sözkesen Matbaacılık, Ankara 2008 ;Ural, s. 304-305.

getirildiği gözlemlenmektedir.²⁹² Ancak bütün “*yeniden yargılama*” kararlarının istisnasız olarak yerine getirildiğini söylemek de mümkün değildir. İlerleyen kısımlarda daha ayrıntılı olarak ele alınacağı üzere, bazı durumlarda derece mahkemelerinin, Anayasa Mahkemesi tarafından verilen “*yeniden yargılama*” kararlarını gereği gibi yerine getirmedikleri gözlemlenmiştir. Yapılan gözlemlerden yola çıkılarak, “*yeniden yargılama*” kararlarının icrasında şu üç noktada sıkıntıların yaşandığını söylemek mümkündür: Yeniden yargılama kararlarının hiç icra edilmemesi, yeniden yargılama kararlarının gereği gibi icra edilmemesi ve yeniden yargılama kararlarının icrasının uzun sürmesi. Dolayısıyla burada öncelikle yeniden yargılama kararlarının icrasına kısaca değinilecek, sonrasında ise yeniden yargılama kararlarının icrasında meydana gelen sorunlardan bahsedilecektir.

A. Yeniden Yargılama Kararlarının Gereği Gibi İcra Edilmesi

Anayasa Mahkemesi, ihlalin bir mahkeme kararından kaynaklandığı ve *yeniden yargılama* yapılması gerektiği değerlendirilmesinde bulunursa; ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldırmak için kararın bir örneğini ilgili mahkemeye gönderecektir.

Anayasa Mahkemesi, bazı ihlal kararlarında²⁹³ ilgili mahkemenin yeniden yargılamayı nasıl yapacağını ve söz konusu ihlali ve sonuçlarını nasıl ortadan kaldıracığını göstermektedir. Bu kararlarda da ifade edildiği üzere; Anayasa Mahkemesi'nin, tespit edilen ihlalin giderilmesi amacıyla yeniden yargılama yapılmasına hükmettiği hallerde, kararın kaldırılması hususunda derece mahkemesinin herhangi bir takdir yetkisi bulunmamaktadır. Zira ihlal kararı verilen hallerde yargılamanın yenilenmesinin gerekliliği hususundaki takdir derece mahkemelerine değil ihlalin varlığını tespit eden Anayasa Mahkemesine bırakılmıştır. Derece mahkemesi Anayasa Mahkemesinin ihlal kararında belirttiği doğrultuda ihlalin sonuçlarını gidermek üzere gereken işlemleri yapmakla yükümlüdür.

---

²⁹² Detaylı bilgi için bkz. Karan, s. 32-36.

²⁹³ Bkz. AYM, 07.06.2018 tarih, 2014/8875 Başvuru Numaralı Kararı, § 59-60, R.G., S. 30496, 01.08.2018; AYM, 11.06.2018 tarih, 2015/11494 Başvuru Numaralı Kararı, § 52-53; AYM, 11.06.2018 tarih, 2015/11961 Başvuru Numaralı Kararı, § 67-68.

Bu bağlamda derece mahkemesinin öncelikle yapması gereken şey, bir temel hak veya özgürlüğü ihlal ettiği veya idari makamlar tarafından bir temel hak veya özgürlüğe yönelik olarak gerçekleştirilen ihlali gideremediği tespit edilen önceki kararını kaldırmaktır. Derece mahkemesi, kararın kaldırılmasından sonraki aşamada ise Anayasa Mahkemesi kararında tespit edilen ihlalin sonuçlarını gidermek için gereken işlemleri yapmak durumundadır. Bu çerçevede ihlal, yargılama sırasında gerçekleştirilen usule ilişkin bir işlemde veya yerine getirilmeyen usuli bir eksiklikten kaynaklanıyorsa söz konusu usul işleminin, hak ihlalinin giderecek şekilde yeniden (veya daha önce hiç yapılmamışsa ilk defa) yapılması gerekmektedir. Buna karşılık ihlalin, idari işlem veya eylemin kendisinden ya da (derece mahkemesince yapılan veya yapılmayan usul işlemlerinden değil de) derece mahkemesi kararının sonucundan kaynaklandığının Anayasa Mahkemesi tarafından tespit edildiği hallerde ise, derece mahkemesinin, usule dair herhangi bir işlem yapmadan doğrudan mümkün olduğunca dosya üzerinden önceki kararın aksi yönünde karar vererek ihlalin sonuçlarını ortadan kaldırması gerekir.

B. Yeniden Yargılama Kararlarının Hiç İcra Edilmemesi

Anayasa Mahkemesi'nin verdiği bazı “*yeniden yargılama*” kararlarının derece mahkemeleri tarafından farklı gerekçeler ileri sürülerek hiç icra edilmediğine şahit olunmaktadır. Yani derece mahkemelerinin, istisnai nitelikte de olsa, Anayasa Mahkemesi tarafından verilen “*yeniden yargılama*” kararını reddettiği birkaç vakıa mevcuttur. Nitekim böyle vakıaların meydana gelmesinin temel nedenlerinden birisi de, Anayasa Mahkemesi kararlarının icrasına yönelik yasal boşluğun mevcudiyetidir.

Örneğin; bir hükümlünün, ceza infaz kurumunda görevli infaz koruma memurları tarafından darbedildiğini, sakalının zorla kesildiğini ve şikâyetle bulunmaması için tehdit edildiğini ileri sürmesi üzerine, Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından, ilgili memurlar aleyhine ceza davası açılmıştır. Söz konusu ceza davasına bakan Şanlıurfa 3. Ağır Ceza Mahkemesi, şüphelilerden birisi hakkında “*düşme*”, sekizi hakkında “*beraat*” ve diğer birisi hakkında ise “*hükümün açıklanmasının geri bırakılması*” kararı vermiştir. Verilen bu kararların Yargıtay tarafından onanması ve

kesinleşmesi üzerine bireysel başvuruda bulunulmuştur.²⁹⁴ Bireysel başvuru sonucunda ise, Anayasa Mahkemesi, Anayasa'nın 17. maddesinin 3. fıkrasında düzenlenen “*eziyet yasağının*” ve “*devletin etkili soruşturma yapma yükümlülüğünün*” ihlal edildiğini tespit ederek, ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için dosyanın bir örneğini “*yeniden yargılama*” yapmak amacıyla Şanlıurfa 3. Ağır Ceza Mahkemesi'ne göndermiştir. Şanlıurfa 3. Ağır Ceza Mahkemesi, kamu görevlileri ile ilgili, “*beraat*” ve “*hükümün açıklanmasının geri bırakılması*” kararları ile ilgili olarak CMK'da “*yeniden yargılama*” sebeplerinin bulunmadığı, ayrıca CMK'da Anayasa Mahkemesi tarafından verilen kararların “*yargılamanın yenilenmesi*” sebepleri arasında sayılmadığı gibi gerekçelere dayanarak “*yeniden yargılama*” yapmamıştır.²⁹⁵ Daha sonra bu karara karşı itiraz edilmiş ve itirazın kabul edilmesi üzerine “*yeniden yargılama*” yapılmaya başlanmıştır.²⁹⁶

Yine Anayasa Mahkemesi, önüne gelen “*Aligül Alkaya ve Diğerleri*”²⁹⁷ başvurusunda, “*avukat yardımından yararlandırılma hakkının ve hakkaniyete uygun yargılanma hakkı*”nın, “*Delil İldan*”²⁹⁸ başvurusunda, “*hakkaniyete uygun yargılanma hakkı*”nın ve “*Saniye Çolakoğlu*”²⁹⁹ başvurusunda “*adil yargılanma hakkı*”nın ihlal edildiğini tespit ederek, ihlalin sonuçlarının ortadan kaldırılması için “*yeniden yargılama*” yapılması amacıyla dosyanın bir örneğini ilgili mahkemelere göndermiştir. Fakat bu üç kararda da, derece mahkemelerinin, “*Sanıkların ceza alması için yeterli delilin olduğu*” gerekçesiyle, Anayasa Mahkemesi'nin verdiği “*yeniden yargılama*” kararını yerine getirmedikleri ifade edilmiştir.³⁰⁰

C. Yeniden Yargılama Kararlarının Gereği Gibi İcra Edilmemesi

Anayasa Mahkemesi'nin verdiği “*yeniden yargılama*” kararı üzerine derece mahkemeleri tarafından “*yeniden yargılama*” yapılmış olmasına rağmen, bazı durumlarda, “*yeniden yargılama*” kararının gereği gibi icra edilmemesi söz konusu

²⁹⁴ AYM, 16.12.2015 tarih, 2013/3017 Başvuru Numaralı Kararı, R.G., S. 29615, 05.02.2016.

²⁹⁵ Karan, s. 30.

²⁹⁶ Karan, s. 30.

²⁹⁷ AYM, 27.10.2015 tarih, 2013/1138 Başvuru Numaralı Kararı, R.G., S. 29557, 09.12.2015.

²⁹⁸ AYM, 12.07.2016 tarih, 2014/2498 Başvuru Numaralı Kararı.

²⁹⁹ AYM, 12.07.2016 tarih, 2014/5702 Başvuru Numaralı Kararı.

³⁰⁰ Karan, s. 35.

olabilmektedir. “Yeniden yargılama” kararının gereği gibi icra edilmemesinde; yargı organları, idari makamlar ve savcılıkların bu kararlara gösterdiği direnç etkili olabilmektedir.

Örneğin; Anayasa Mahkemesi’nin önüne gelen bir olayda,³⁰¹ başvuru, uzun süre tutuklu kaldığı, baskı altında ve müdafî olmaksızın ifade verdiği ve bu ifadelerin hükme esas alındığı, hukuka aykırı arama yapıldığı gerekçeleriyle kişi hürriyeti ve güvenliği ile adil yargılanma hakkının ihlal edildiğini ileri sürmüştür. Anayasa Mahkemesi, yaptığı incelemede şu sonuca ulaşmıştır: “Gözaltı aşamasında avukata erişim imkânı sağlanmaması ve bu sırada elde edilen ifadelerin mahkûmiyet kararına esas alınması bir bütün olarak yargılamanın hakkaniyete uygun yürütülmemesi sonucunu doğurmuştur. Açıklanan nedenlerle başvurunun Anayasa’nın 36. maddesinin birinci fıkrasında düzenlenen adil yargılanma hakkının ihlal edildiğine karar verilmesi gerekir... Başvuruda, Anayasa’nın 36. maddesinin ihlal edildiği sonucuna varılmıştır. Adil yargılanma hakkı kapsamındaki ihlalin giderilmesi için en uygun yolun başvurunun yeniden yargılanması olacaktır... İhlalin sonuçlarının ortadan kaldırılması amacıyla yeniden yargılama yapılmak üzere dosyanın ilgili mahkemeye GÖNDERİLMESİNE... karar verildi.”³⁰² Bu karar üzerine, derece mahkemesi, başvurunun yaptığı “yeniden yargılama” talebini kabul etmiş ve duruşma açılmaksızın yazılı savunma talep etmiştir.³⁰³ Ancak daha sonra, “kurulan hükümde bir değişiklik olmayacağı” gerekçesiyle, yeniden yargılama talebinin reddine karar vermiştir.³⁰⁴

Bir başka örnek olayda,³⁰⁵ bir sendikanın tüm Türkiye’de yaptığı göreve gelmeme çağrısı üzerine, Tarsus’ta görev yapan 37 kişi iki gün boyunca görev yerine gitmemiştir; bunun üzerine idare bu kişilere disiplin cezası vermiştir. Disiplin cezası alan bu kişiler, önce idare mahkemesinde iptal davası açmıştır. Davalarının reddedilmesi üzerine bireysel başvuruda bulunan bu kişiler lehine Anayasa

³⁰¹ AYM, 15.10.2014 tarih, 2012/543 Başvuru Numaralı Kararı, R.G., S. 29208, 17.12.2014.

³⁰² AYM, 15.10.2014 tarih, 2012/543 Başvuru Numaralı Kararı, § 75-76, 78, Hüküm Fıkrası, C bendi, R.G., S. 29208, 17.12.2014.

³⁰³ Karan, s. 29.

³⁰⁴ Karan, s. 29.

³⁰⁵ Karan, s. 36.

Mahkemesi tarafından “*yeniden yargılama*” kararı verilmiş ve yapılan “*yeniden yargılama*” sonucunda 36 kişinin aldığı disiplin cezası iptal edilirken sadece bir kişinin iptal talebi reddedilmiştir.³⁰⁶ “*Yeniden yargılama*” kararına rağmen hakkındaki disiplin cezası iptal edilmeyen başvurucu, derece mahkemesinin kararını temyiz etmiş ve bu karar Danıştay tarafından bozulmuştur. Derece mahkemesinin, Danıştay’ın da bozma kararına karşı direnmesi üzerine dava dosyasının Danıştay İdari Dava Daireleri Genel Kurulu önüne geldiği ifade edilmiştir.³⁰⁷

İdari makamlar da, Anayasa Mahkemesi’nin verdiği “*yeniden yargılama*” kararlarının gereği gibi icra edilmesi hususunda direnç gösterebilmektedirler. İdari makamların direnç gösterme şekli ise, bireysel başvuru sonucunda lehine “*yeniden yargılama*” kararı verilen başvurunun derece mahkemesine yaptığı taleplerin reddini talep etme ya da Anayasa Mahkemesi kararı doğrultusunda yapılan “*yeniden yargılama*” kararını temyiz etme veya bu kararı kısmen yerine getirme şeklinde ortaya çıkmaktadır.³⁰⁸ Böylece derece mahkemesi, yaptığı “*yeniden yargılama*”da Anayasa Mahkemesi kararına uygun yeni bir karar vermiş olsa bile, idarenin söz konusu dirençleri dolayısıyla süreç uzamakta veya başvurunun ihlali tam olarak giderilememektedir.

Örneğin; Anayasa Mahkemesi’nin önüne gelen bir olayda; bir belediyede çalışan kamu görevlisi, belediyeye başvurarak, belediyedeki diğer çalışanlara ödenen “*sosyal denge yardımı*”nın kendisine de ödenmesini talep etmiştir. Belediye ise bu talebi reddetmiştir. Bu ret kararı üzerine başvuru idare mahkemesinde dava açmıştır. Ancak mahkeme de başvurunun talebini reddetmiştir. Temyiz talebi de Danıştay tarafından reddedilerek hüküm onanmış ve olay Anayasa Mahkemesi’nin önüne gelmiştir. Anayasa Mahkemesi, tüm deliller değerlendirilmeden ve tartışılması gereken bazı hususlar tartışılmadan ret kararının verildiği sonucuna ulaşmış, başvurunun “*adil yargılanma hakkı*”nın ihlal edildiğini tespit ederek “*yeniden*

---

³⁰⁶ AYM’nin “*yeniden yargılama*” kararına rağmen hakkındaki disiplin cezası iptal edilmeyen başvuru Tayfun Cengiz’dir. Bkz. AYM, 18.09.2014 tarih, 2013/8463 Başvuru Numaralı Kararı, R.G., S. 29195, 04.12.2014.

³⁰⁷ Karan, s. 36.

³⁰⁸ Karan, s. 37.

yargılama” yapılmasına hükmetmiştir.³⁰⁹ İhlal kararı sonrasında “*yeniden yargılama*” yapılmış ve idari işlem iptal edilmiş olmasına rağmen, belediye tazminatın küçük bir kısmını ödemekle yetinmiştir.³¹⁰ Ödenmeyen kısım için yeniden dava açılmış fakat bu dava idare lehine sonuçlanmış ve kesinleşmiştir.³¹¹ Böylece “*yeniden yargılama*” kararı, dolaylı olarak, idari makam tarafından etkisizleştirilmiştir.

Anayasa Mahkemesi’nin “*yeniden yargılama*” kararlarının gereği gibi icra edilmesi noktasında yargı organları ve idare dışında direnç gösteren bir diğer makam da savcılıklardır. Savcılıklar da zaman zaman Anayasa Mahkemesi kararı doğrultusunda yapılan “*yeniden yargılama*” neticesinde verilen kararlara itiraz edebilmekte ya da temyize başvurabilmektedirler. Örneğin Anayasa Mahkemesi’nin önüne gelen bir olayda, Mahkeme; “*İlk Derece Mahkemesinin tanık beyanlarına karşı ileri sürülen hususları araştırmaması ve gerekçeli kararında da tanık beyanlarını ve başvuru tarafından yapılan itirazları yeterince ve makul bir biçimde değerlendirmemesi nedeniyle yargılamanın hakkaniyete uygun gerçekleştiği söylenemez. Anayasa’nın 36. maddesinin ihlal edildiğinin kabul edilmesi gerekir*” diyerek, ihlalin ortadan kaldırılması için “*yeniden yargılama*” yapılmasına hükmetmiştir.³¹² Daha sonra derece mahkemesi tarafından yapılan “*yeniden yargılama*” sırasında, Cumhuriyet Savcısı Anayasa Mahkemesi kararı doğrultusunda beraat kararı talep etmiş ve mahkemece sanığın beraatine karar verilmiştir. Fakat bu beraat kararının yine Cumhuriyet Savcısı tarafından temyiz edildiği ve dosyanın hali hazırda Yargıtay önünde derdest olduğu bilgisi verilmiştir.³¹³

³⁰⁹ AYM, 16.10.2014 tarih, 2013/5447 Başvuru Numaralı Kararı, R.G., S. 29232, 10.01.2015.

³¹⁰ Karan, s. 35.

³¹¹ Karan, s. 35.

³¹² AYM, 26.02.2015 tarih, 2014/1440 Başvuru Numaralı Kararı, § 113, R.G., S. 29294, 14.03.2015. Aynı kararda AYM; “*Başvurucunun tarafı olduğu uyuşmazlığa ilişkin yaklaşık yedi yıllık yargılama süresi nazara alındığında, yargılama faaliyetinin uzunluğu sebebiyle, yalnızca ihlal tespitiyle giderilemeyecek olan manevi zararı karşılığında başvurucuya takdiren net 5.000,00 TL manevi tazminat ödenmesine*” de karar vermiştir.

³¹³ Karan, s. 68’deki 115. dipnot.

D. Yeniden Yargılama Kararlarının İcrasının Uzun Sürmesi

“Yeniden yargılama” kararlarının icra edilmesinde yaşanan sıkıntılardan bir diğeri de, “yeniden yargılama” kararlarının icrasının uzun sürmesi mevzudur. Bu kararların icrası ne kadar uzun sürerse, başvurucaunun bireysel başvurudan beklediği tatminin değeri de o derecede düşecektir.

Örneğin, Anayasa Mahkemesi'nin önüne gelen bir olayda,³¹⁴ başvuruca; “Süresi içerisinde, havale yoluyla gönderdiği teyiz posta masrafının kalemede teslim edilmediği gerekçesiyle teyiz dilekçesinin reddedildiğini, bu nedenle adil yargılanma hakkının ihlal edildiğini” ileri sürmüştür. Mahkeme ise, “Teyiz yoluna müracaat hakkı, aşırı şekilci ve öngörülebilir nitelikte olmayan uygulama ile kısıtlanan başvuruca, bu müdahale sonucunda İlk Derece Mahkemesinin nihai kararının hukukiliğini denetleme imkanından mahrum kalmış olup, bu müdahalenin başvurucaunun mahkemeye erişim hakkını ihlal ettiği” gerekçesiyle, “yeniden yargılama” kararı vermiştir. “Yeniden yargılama” talebinde bulunulan mahkemenin kapatılması üzerine dosya bir başka mahkemeye devredilmiş fakat sonrasında dosya bulunamamıştır. Yapılan aramalar sonucunda dosyanın Yargıtay’da olduğu bilgisine ulaşılmış olmakla birlikte, Anayasa Mahkemesi kararının üzerinden yaklaşık üç yıl geçmesine rağmen hâlâ “yeniden yargılama”nın başlamadığı ifade edilmiştir.³¹⁵

V. YENİDEN YARGILAMA KARARLARININ İCRA EDİLMESİNİ KOLAYLAŞTIRABİLECEK BAZI ÖNERİLER

Anayasa Mahkemesi'nin verdiği “yeniden yargılama” kararlarının genellikle gereği gibi icra edildiğini söyleyebiliriz. Ancak yukarıda bahsedilen örneklerden de anlaşılacağı üzere, bazı istisnai hallerde, “yeniden yargılama” kararları gereği gibi icra edilmemektedir. İşte bu noktada, aşağıda yer verilen önerilerin hayata geçirilmesi ile birlikte, “yeniden yargılama” kararlarının icrasının kolaylaşabileceğini söylememiz mümkündür. Ancak şu hususu da belirtmek gerekir ki, bu öneriler diğer ihlal kararlarının da doğrudan icrasına yönelik olmayıp sadece “yeniden yargılama” kararlarına özgü niteliktedir. Diğer ihlal kararlarının icrasına

³¹⁴ AYM, 05.11.2014 tarih, 2012/1223 Başvuru Numaralı Kararı, R.G., S. 29252, 30.01.2015.

³¹⁵ Karan, s. 37.

yönelik olan ya da bütün ihlal kararları için geçerli olan önerilere ilgili bölümlerde yer verilecektir.

Şu önlemlerle birlikte “*yeniden yargılama*” kararlarının icrasının kolaylaşabileceğini söylemek mümkündür:

- Usul kanunlarına “*yeniden yargılama*” ile ilgili hüküm konularak (AİHM’nin verdiği kararlarda olduğu gibi), Anayasa Mahkemesi’nin verdiği “*yeniden yargılama*” kararı üzerine mahkemelerin yeni bir yargılama yapmalarının zorunlu olduğu hususu açıkça zikredilebilir.

Ancak burada şu notu da düşmek gerekir ki; her ne kadar usul kanunlarında “*yeniden yargılama*” ile ilgili herhangi bir hüküm mevcut olmasa da, Anayasa Mahkemesi’nin “*yeniden yargılama*”ya hükmetmesi durumunda, derece mahkemeleri yine de Anayasa Mahkemesi kararı doğrultusunda yeni bir yargılama yapmak zorundadır.

Kanaatimizce “*yeniden yargılama*” kavramı ile “*yargılamanın yenilenmesi*” kavramı birbirinden farklı kavramlardır.³¹⁶ Anayasa Mahkemesi’nin verdiği “*yeniden yargılama*” kararları derece mahkemeleri tarafından “*yargılamanın yenilenmesi (iadesi)*” niteliğinde kabul edilse bile, usul kanunlarında “*yargılamanın yenilenmesi*” sebepleri arasında Anayasa Mahkemesi’nin verdiği “*yeniden yargılama*” kararlarının sayılmadığı, oysaki “*yargılamanın yenilenmesi*” sebeplerinin sınırlı sayıda olduğu hususu da ileri sürülemez. Nitekim bu durumda bile, hukukta çok genel bir yorum yöntemi olan “*genel kanun-özel kanun*” kuralı ile sorun çözüme kavuşturulur. Bu konuda, 6216 sayılı Kanun usul kanunlarına göre özel kanundur. Dolayısıyla *yeniden yargılama* kavramı *yargılamanın yenilenmesi* olarak kabul edilse de edilmese de, derece mahkemeleri, Anayasa Mahkemesi kararı doğrultusunda yeni bir yargılama yapmak zorundadır.

- Yine usul kanunlarında “*yeniden yargılama*”nın hangi usuli kurallar çerçevesinde yapılacağı (örneğin; öncelik verilip verilmeyeceği,

---

³¹⁶ Bkz. s. 52-53.

yeniden karar verme usulü ve adli tatilde görülüp görülmeyeceği vb.) ile hangi durumlarda duruşma açılacağı gibi hususlar belirtilmelidir.³¹⁷

- Anayasa Mahkemesi tarafından verilen “*yeniden yargılama*” kararı sonucunda, derece mahkemelerinin bu kararı hiçbir şekilde yerine getirmemeleri ya da “*yeniden yargılama*” yapmakla birlikte başvurucuyu tatmin etmeyen bir sonuca ulaşmaları durumunda başvurucunun nasıl hareket edeceğine yönelik bir düzenlemenin yapılması gereklidir. Örneğin bu durumda başvurucu, kanun yoluna mı gidecek, doğrudan bireysel başvuruda mı bulunacak yoksa doğrudan AİHM’ye gidebilecek midir?
- “*Yeniden yargılama*” yapmakla yükümlü olan derece mahkemesinin, “*belli bir zaman dilimi içerisinde*” yeniden yargılama yapması öngörülebilir. Zira bireysel başvuru kapsamında ülkemizde en fazla ihlal edilen hak türü “*makul sürede yargılanma hakkı*”dır. Böylece “*yeniden yargılama*” evresinde yeni ihlallerin de önüne geçilebilir.
- “*Yeniden yargılama*” sonucunda ve Anayasa Mahkemesi kararı doğrultusunda verilen kararın kesin olduğuna yönelik bir düzenleme getirilebilir. Böyle bir hüküm öngörülme bile, bu kararın bir an önce kesinleşmesini sağlayacak usuli kurallara yer verilebilir. Böylece söz konusu ihlal bir an önce giderilebilecektir.

---

³¹⁷ Ural, s. 312.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TAZMİNAT KARARLARININ İCRASI

I. ANAYASA MAHKEMESİ TARAFINDAN VERİLEN TAZMİNAT KARARLARI

A. Anayasa Mahkemesi'nin Tazminat Kararı Verebilmesinin Şartları

Anayasa Mahkemesi'nin ihlal tespiti sonrası verebileceği karar türlerinden bir diğeri de “*tazminat kararı*”dır. Bu karar çeşidi hem 6216 sayılı Kanun'da hem de İktüzük'te düzenlenmiştir. 6216 sayılı Kanun'un 50. maddesinin 2. fıkrasına göre; “*Yeniden yargılama yapılmasında hukuki yarar bulunmayan hâllerde başvuru lehine tazminata hükmedilebilir veya genel mahkemelerde dava açılması yolu gösterilebilir.*” Yine İktüzük'ün 79. maddesinin 1. fıkrasının b ve c bendine göre; “*b) Bölümlerce yapılan inceleme sonunda, başvurunun bir hakkının ihlal edildiğine karar verilmesi hâlinde, yeniden yargılama yapılmasında hukuki yarar bulunmadığı takdirde başvuru lehine uygun bir tazminata hükmedilebilir. c) Tazminat miktarının tespitinin, daha ayrıntılı bir incelemeyi gerektirmesi hâlinde, Bölüm bu konuyu kendisi karara bağlamaksızın genel mahkemelerde dava açılması yolunu gösterebilir.*”

Anayasa Mahkemesi, bireysel başvuruya konu olabilen temel hak ve hürriyetlerden herhangi birinin ihlal edildiğini tespit ederse, tespit kararı ile birlikte, başvurunun zararını telafi etmek ya da başvurucuyu tatmin etmek amacıyla, “*başvuru lehine uygun bir tazminata hükmedebilir.*” Anayasa Mahkemesi'nin başvuru lehine uygun bir tazminat kararı verebilmesi için bazı koşulların birlikte gerçekleşmesi gerekmektedir. Bu koşullar şu şekilde sıralanabilir:

- 1) Anayasa Mahkemesi tarafından bir ihlal tespit edilmeli,
- 2) Tespit edilen bu ihlal mahkeme kararından veya diğer kamu gücü işlemlerinden kaynaklanmalı,
- 3) Başvuru tazminat talebinde bulunmalı,

- 4) Başvurucu zarara uğramış olmalı,
- 5) Yeniden yargılama yapılmasında “*hukuki yarar*” bulunmamalı,
- 6) Tazminat miktarının belirlenmesi ayrıntılı bir incelemeyi gerektirmemeli.

Bu koşulların genel hatlarıyla incelenmesi yerinde olacaktır.

1. İhlal Tespit Edilmeli

Tazminat kararı verilebilmesi için Anayasa Mahkemesi tarafından bir ihlal tespit edilmelidir. Tazminat kararı, tespit edilen bu ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılmasının bir aracıdır. Dolayısıyla, tespit edilen bir ihlal söz konusu olmadığı durumlarda tazminat kararı da verilemez.

2. Tespit Edilen İhlal Mahkeme Kararından veya Diğer Kamu Gücü İşlemlerinden Kaynaklanmalı

Öncelikle, “*tazminat kararı*” verilecek ihlal, mahkeme kararından kaynaklanmış olabilir. Anayasa Mahkemesi’nce ihlal tespitine konu olan mahkeme kararı, herhangi bir mahkemenin ihlal edilen hak ya da hürriyeti gereği gibi koru(ya)mamasından dolayı ortaya çıkabileceği gibi bizzat mahkemenin kendi tutum ve kararlarından da meydana gelebilir.³¹⁸ Örneğin; bir idari organın kamulaştırma bedelini gereği gibi ödemediğini düşünelim. Yargı organının, idarenin bu işlemi dolayısıyla mülkiyet hakkının ihlal edilmediğine karar vermesi üzerine birinci ihtimal, yargılamayı çok uzun bir süre geçmesine rağmen tamamlayamaması durumunda ise ikinci ihtimal gerçekleşmiş olacaktır.

6216 sayılı Kanun’daki ve İçtüzük’teki düzenlemeye bakıldığında, tespit edilen ihlalin sadece mahkeme kararından kaynaklanması halinde Anayasa Mahkemesi’nin tazminat kararı verebileceği, diğer kamu gücü işlemlerinden kaynaklanan ihlallerde tazminat kararı verilemeyeceği izlenimi doğmaktadır. Zira 6216 sayılı Kanun’un 50. maddesinin 2. fıkrasına göre; “*Tespit edilen ihlal bir **mahkeme kararından kaynaklanmışsa**, ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldırmak için yeniden yargılama yapmak üzere dosya ilgili mahkemeye gönderilir. Yeniden yargılama yapılmasında hukuki yarar bulunmayan hâllerde başvurucu lehine tazminata hükmedilebilir veya*

---

³¹⁸ Karaman, s. 313; Çelik, s. 212.

genel mahkemelerde dava açılması yolu gösterilebilir.” Yine İçtüzük’ün 79. maddesinin 1. fıkrasına göre; “Bölüm, ihlalin bir **mahkeme kararından kaynaklandığını** tespit ederse;... yeniden yargılama yapılmasında hukuki yarar bulunmadığı takdirde başvurucu lehine uygun bir tazminata hükmedilebilir.” Nitekim mevzuattaki bu düzenlemeden hareketle, kanunun kamu gücünün işlemlerinden kaynaklanan ihlalleri dışarıda tutarak yalnızca mahkeme kararlarından kaynaklanan hak ihlalleri için tazminat kararı verilebileceğini öngördüğü ileri sürülmüştür.³¹⁹

Sadece mahkeme kararlarından kaynaklanan ihlaller için “tazminat kararı” verilebileceği şeklinde bir izlenim uyandıran kanuni düzenleme kanımızca hatalıdır. Çünkü diğer kamu gücü işlemleri de dahil olmak üzere bütün ihlal durumunda Anayasa Mahkemesi’nin “tazminat kararı” verebilmesi gerekir.³²⁰ Aksi takdirde, ihlalin savcılığın işlemleri, belediyenin işlemleri gibi diğer kamu gücü işlemlerinden kaynaklandığı durumlarda tazminat kararı verilemeyecektir. Bu durum ise ihlallerin giderimi hususunda büyük bir eksiklik meydana getirecektir. Çünkü bazı durumlarda “tazminat kararı” ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması noktasında tek giderim aracı veya “yapılması gerekenlere hükmetme” kararı ile birlikte verilmesi gereken bir giderim aracı olabilir. Örneğin bir olayla ilgili olarak, savcılığın etkili bir ceza soruşturması yürütmemesi nedeniyle yaşam hakkının veya insan haysiyetiyle bağdaşmayan muamele yasağının ihlal edildiği iddia edilebilir. Anayasa Mahkemesi’nin, olayla ilgili olarak, savcılığın etkili bir soruşturma yürütmediğini ve başvurucunun maddi/manevi zarara uğradığını tespit etmesi durumunda, hem “yapılması gerekenlere hükmetme” kararı hem de “tazminat” kararı vermesi gerekecektir.

Uygulamada Anayasa Mahkemesi, mahkeme kararı dışındaki diğer kamu gücü işlemlerinden kaynaklanan ihlal durumlarında tazminata hükmedebilmektedir. Konuyla ilgili olarak Anayasa Mahkemesi’nin önüne gelen bir olayda başvurucu,

---

³¹⁹ Selin Esen, “Türkiye’de Anayasa Şikayeti”, *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru (Anayasa Şikayeti/Anlamı, Kapsamı ve Olası Sorunlar) Paneli*, 1. Baskı, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara 2011, s. 54.

³²⁰ Aynı yönde görüş için bkz. Öner, s. 1672; Doğru, s. 92-93; Çelik, s. 216.

kolluk görevlilerinin güç kullanımı nedeniyle gözünde işlev kaybı meydana gelecek şekilde yaralandığını ve bu olayla ilgili olarak etkili bir ceza soruşturması yürütülmemesi nedeniyle insan haysiyetiyle bağdaşmayan muamele yasağının ihlal edildiği iddia etmiştir. Mahkeme yaptığı değerlendirmede sonucunda; failin tespiti için zamanında atılması gereken adımların atılmadığını, iki yıldan daha uzun bir süre failin tespitine yönelik etkili herhangi bir soruşturma işleminin yapılmadığını, şüphelilerin savunmalarında bahsi geçen hususlar araştırılmadan ve gerçek fail tespit edilmeden kamu davası açıldığını ve soruşturmanın on yılı aşkın süredir devam ettiğini, böylece Anayasa'nın 17. maddesinin ihlal edildiğini tespit etmiş ve *"İnsan haysiyetiyle bağdaşmayan muamele yasağının ihlali nedeniyle maruz kaldığı manevi zarar nedeniyle başvurucuya takdiren net 20.000 TL manevi tazminatın ödenmesine... İhlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için dosyanın Cumhuriyet Başsavcılığına gönderilmesine..."* karar vermiştir.³²¹

3. Başvurucu Tazminat Talebinde Bulunmalı

Her ne kadar gerek 6216 sayılı Kanun'da gerekse İçtüzük'te herhangi bir hüküm mevcut olmasa da, Anayasa Mahkemesi'nin tazminat kararı verebilmesi için başvurucunun bu konuda bir talebinin olması gerektiğine yönelik görüşler ileri sürülmüştür.³²² Anayasa Mahkemesi de, tazminata karar vermek için başvurucunun talepte bulunup bulunmadığına dikkat etmekte ve talepte bulunulmadığı takdirde tazminat kararı vermemektedir.³²³ Ayrıca Anayasa Mahkemesi, başvurucunun talep

³²¹ AYM, 25.06.2018 tarih, 2015/16449 Başvuru Numaralı Kararı, § 105,111-112, R.G., S. 30495, 31.07.2018.

³²² Korkmaz, s. 201; Hamdemir, s. 358-359; Karan, s. 38; Şirin, Bireysel Başvuru, s. 651. Karşı yöndeki görüş için bkz. Çelik, s. 214-215. Yazar, 6216 sayılı Kanun'un 50. maddesinin 2. fıkrasında ve İçtüzük'ün 79. maddesinin 1. fıkrasında *"yeniden yargılama yapılmasında hukuki yarar bulunmayan hâllerde başvurucu lehine tazminata hükmedilebilir"* şeklindeki düzenlemede yer alan *"hükmedilebilir"* ifadesinden yola çıkarak, Anayasa Mahkemesi'nin talep olmasa dahi tazminata hükmedebilmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Yine yazar, Anayasa Mahkemesi'nin ihlali tespit etmesi durumunda sırf talep yok diye tazminata hükmetmemesini adil bulmamaktadır.

³²³ Örneğin; Anayasa Mahkemesi, başvurucunun *"makul sürede yargılanma hakkı"*nin ihlal edildiğini tespit etmekle birlikte *"Başvurucu makul sürede yargılanma hakkının ihlali iddiasına bağlı olarak manevi tazminat talebinde bulunmadığından, manevi tazminat ödenmesi hususunda karar verilmemiştir"* gerekçesiyle manevi tazminata karar vermemiştir. Bkz. AYM, 26.02.2015 tarih, 2013/1313 Başvuru Numaralı Kararı, § 74. Yine Anayasa Mahkemesi başka bir kararında; *"Başvuruda Anayasa'nın 19. maddesinin üçüncü ve yedinci fıkralarının ihlal edildiği sonucuna varılmıştır. Başvurucu, herhangi bir tazminat talebinde bulunmamıştır. Bu nedenle bu hususta hüküm tesisine yer olmadığına karar verilmesi gerekir"* diyerek, tazminat kararı vermemiştir. Bkz. AYM,

ettiği tazminat miktarından daha fazlasına da hükmetmemektedir.³²⁴ Bireysel başvuru yoluna başvururken başvuru tarafından tazminat talep edildiği fakat başvurunun ilerleyen aşamalarında bu talepten feragat edildiği durumlarda da tazminata hükmedilmemektedir.³²⁵

Talepte bulunulmadığı için her ne kadar Anayasa Mahkemesi tarafından tazminat kararı verilmese de, ihlal kararının doğal bir sonucu olarak başvuru harcı ve vekâlet ücretinden oluşan yargılama giderinin başvurucuya ödenmesine karar verilmektedir.³²⁶

Talep konusunda, Anayasa Mahkemesi'nin şu yaklaşımı da ilginçtir: 6216 sayılı Kanun'da hem “yeniden yargılama” hem de “tazminat kararı” verilebilmesi için “talep şartı” öngörülmemiş olmasına rağmen; Mahkeme, başvuru talebi olmaksızın tazminata hükmetmez iken; başvuru talebinin olup olmadığına bakmaksızın yeniden yargılama yapılmasına hükmedebilmektedir.³²⁷ Hatta

---

02.07.2013 tarih, 2012/1137 Başvuru Numaralı Kararı, § 75. Aynı yönde verilen diğer kararlar için bkz. AYM, 06.03.2014 tarih, 2012/1313 Başvuru Numaralı Kararı, § 90; AYM, 08.09.2014 tarih, 2014/1605 Başvuru Numaralı Kararı, § 33; AYM, 06.03.2014 tarih, 2014/912 Başvuru Numaralı Kararı, § 88.

³²⁴ Karan, s. 38.

³²⁵ Örneğin; Anayasa Mahkemesi bir kararında; “Başvurucu, başvuru dilekçesinde gördüğü maddi ve manevi zararların tazminini talep etmiş; 13/02/2013 tarihli dilekçe ile ise maddi ve manevi tazminat talebinden feragat ettiğini bildirmiştir. Dolayısıyla bu konuda bir karar verilmesine gerek bulunmamaktadır” diyerek, tazminat kararı vermemiştir. Bkz. AYM, 25.06.2014 tarih, 2013/409 Başvuru Numaralı Kararı, § 125.

³²⁶ Örneğin; Mahkeme, “makul sürede yargılanma hakkı”nın ihlal edildiği sonucuna ulaştığı bir kararında; “Başvurucu tarafından maddi tazminat talebinde bulunulmuş olmakla beraber, tespit edilen ihlal ile iddia edilen maddi zarar arasında illiyet bağı bulunmadığı anlaşıldığından, başvuru maddi tazminat talebinin reddine karar verilmesi gerekir. Başvurucu manevi tazminat isteminde bulunmadığı için bu konuda değerlendirme yapılmamıştır. Başvurucu tarafından yapılan ve dosyadaki belgeler uyarınca tespit edilen 206,10 TL harç ve 1.500,00 TL vekâlet ücretinden oluşan toplam 1.706,10 TL yargılama giderinin başvurucuya ödenmesine karar verilmesi gerekir” gerekçesiyle maddi tazminat talebini reddetmiş, manevi tazminat talebinde bulunulmadığı için bu konuda herhangi bir değerlendirme yapmamış; fakat harç ve vekâlet ücretinden oluşan yargılama giderlerinin başvurucuya ödenmesine karar vermiştir. Bkz. AYM, 08.09.2014 tarih, 2014/1605 Başvuru Numaralı Kararı, § 32-34.

³²⁷ Örneğin Anayasa Mahkemesi'nin önüne gelen ifade özgürlüğü ile ilgili bir başvuruda, başvuru, “ihlalin tespiti ve manevi tazminat ödenmesi” talebinde bulunmuştur. Mahkeme ise, “başvurucunun ifade özgürlüğünün ihlal edildiği sonucuna varılmıştır... İfade özgürlüğünün ihlalinin sonuçlarının ortadan kaldırılması için yeniden yargılama yapılmasında hukuki yarar bulunduğundan kararın bir örneğinin -Anayasa Mahkemesince ortaya konulan kriterler ve gösterilen yöntemle- yeniden yargılama yapmak ve yargılamanın sonucuna göre başvuru itirazı hakkında yeni bir karar vermek üzere Bafra İnfaz Hakimliğine gönderilmesine karar verilmesi gerekir” diyerek, yeniden yargılama talep edilmese dahi yeniden yargılama yapılmasına karar vermiştir. Bkz. AYM, 30.11.2017 tarih, 2014/10257 Başvuru Numaralı Kararı, § 57-59.

başvurucu tarafından tazminat talep edildiği bazı başvurularda “yeniden yargılama” yapılmasına karar vermekte ve “yeniden yargılama” kararı verildiği gerekçesiyle tazminat talebini reddetmektedir.³²⁸

4. Başvurucu Zarara Uğramış Olmalı

Anayasa Mahkemesi’nin tazminat kararı verebilmesi için gerçekleşmesi gereken bir diğer şart, başvurunun ihlal sebebiyle bir zarara uğramış olmasıdır.³²⁹ Her ne kadar gerek 6216 sayılı Kanun’da gerekse İçtüzük’te böyle bir koşul öngörülme bile, hukukun evrensel ilkeleri gereğince ancak zarar varsa tazminata hükmedilir. Zarar söz konusu değilse tazminata hükmedilemez. 6216 sayılı Kanun’un 47. maddesinin 3. fıkrasında; “Başvuru dilekçesinde... varsa uğranılan zararın belirtilmesi gerekir” ve İçtüzük’ün 59. maddesinin 3. fıkrasında “Başvuru formuna aşağıdaki belgeler ya da onaylı örnekleri eklenir:... f) Tazminat talebi varsa uğranılan zarar ve buna ilişkin belgeler” yer alan ifadeler de görüşümüzü destekleyici niteliktedir.³³⁰ Tazminat; uğranılan zararın türüne göre, maddi veya manevi tazminat şeklinde gerçekleşmektedir.³³¹ Maddi ve manevi tazminat konuları ayrı bir başlık altında ele alınacağı için burada ayrıca incelenmeyecektir.

5. Yeniden Yargılama Yapılmasında Hukuki Yarar Bulunmamalı

Anayasa Mahkemesi’nin tazminata hükmedebilmesi için bulunması gereken şartlardan bir diğeri de, ihlal tespiti sonrası “yeniden yargılama yapılmasında hukuki yarar bulunmaması” koşuludur. Nitekim bu husus 6216 sayılı Kanun’un 50. maddesinin 2. fıkrasında; “Yeniden yargılama yapılmasında hukuki yarar bulunmayan hâllerde başvuru lehine tazminata hükmedilebilir” şeklinde ifade edilmiştir. Dolayısıyla, burada, “yeniden yargılama”nın ihlali ve sonuçlarını ortadan

³²⁸ “Başvurucu, ihlalin tespitiyle 50.000 TL maddi tazminat talebinde bulunmuştur. Başvuru konusu yargılamada silahların eşitliği ve çelişmeli yargılama ilkesinin ihlal edildiği sonucuna varılmıştır. İhlalin sonuçlarının ortadan kaldırılması için yeniden yargılama yapılmasında hukuki yarar bulunduğundan kararın bir örneğinin yeniden yargılama yapılmak üzere ilgili yargı merciine gönderilmesine karar verilmesi gerekir. Yeniden yargılama kararı verilmesi sebebiyle ayrıca maddi tazminat verilmesine gerek görülmemiştir.” Bkz. AYM, 08.11.2017 tarih, 2014/12380 Başvuru Numaralı Kararı, § 37-40. Aynı yönde diğer kararlar için bkz. AYM, 06.12.2017 tarih, 2013/8767 Başvuru Numaralı Kararı; AYM, 08.11.2017 tarih, 2014/20406 Başvuru Numaralı Kararı; AYM, 08.11.2017 tarih, 2014/3793 Başvuru Numaralı Kararı, R.G., S. 30276, 20.12.2017.

³²⁹ Doğru, Bireysel Başvuru, s. 92; Çelik, s. 213; Kılınç, Kararların Yerine Getirilmesi, s. 1577.

³³⁰ Doğru, Bireysel Başvuru, s. 92; Çelik, s. 213.

³³¹ Kılınç, Kararların Yerine Getirilmesi, s. 1577; Şirin, Başvuru Hakkı, s. 264.

kaldırma konusunda “*tazminat*”tan daha etkili bir yol olarak kabul edildiği ileri sürülebilir.³³² Acaba “*yeniden yargılama yapılmasında hukuki yarar*” bulunan hallerde, Anayasa Mahkemesi hiçbir şekilde tazminata hükmedemeyecek midir? Yani bir ihlal tespiti sonrasında hem “*yeniden yargılama*” hem de “*tazminat*” kararı bir arada verilemez mi?

Doktrinde bazı yazarlar,³³³ kanunun, tazminata hükmedilebilmesini “*yeniden yargılama yapılmasında hukuki yarar bulunmaması*” şartına bağlamasını eleştirmişler ve Anayasa Mahkemesi’nin gerekirse yeniden yargılama ile birlikte tazminata da hükmedebilmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Yazarlara göre, bir olayda hem yeniden yargılama yapılmasında hukuki yarar bulunabilir hem de tazmin edilmesi gereken bir zarar söz konusu olabilir. Benzer yönde bir diğer görüşe³³⁴ göre ise, her ne kadar kanuni düzenlemeden, “*yeniden yargılama yapılmasında hukuki yarar*” var ise tazminata hükmedilemeyeceği gibi bir algı ortaya çıksa da, hem 6216 sayılı Kanun’daki hem de İçtüzük’teki “*hükmedilebilir*” ibaresi bunun aksini göstermektedir. Dolayısıyla ihlal tespiti sonrası verilen “*yeniden yargılama*” kararının doğmuş zararları tamamen gidermediği durumlarda tazminat kararı da verilmelidir.³³⁵ Anayasa Mahkemesi ise, genellikle, tek bir hakkın ihlalini tespit ettiğinde bunlardan sadece birisine,³³⁶ birden fazla hakkın ihlalini tespit ettiğinde ise

---

³³² Kılınc, Kararların Yerine Getirilmesi, s. 1577.

³³³ Doğru, Bireysel Başvuru, s. 92-93; Çelik, s. 216.

³³⁴ Hamdemir, s. 356-357.

³³⁵ Yazar, adil yargılanma hakkı ihlal edilerek yapılan bir yargılama sonunda kişinin Anayasa’daki güvencelere aykırı olarak haksız yere özgürlüğünden alıkonulabileceğini, böyle bir durumda yeniden yargılama açısından hukuki yararın mevcut olduğunu, ancak yeniden yargılama yapılarak ihlal ortadan kaldırılsa dahi kişinin o ana kadar ki “*adil yargılanma hakkı*” ile “*özgürlük ve güvenlik*” hakkından dolayı uğradığı zararın giderilmesi için tazminata da hükmedilmesi gerektiğini örnek mahiyetinde ifade etmektedir. Bkz. Hamdemir, s. 356.

³³⁶ “*Başvurucu tarafından tazminat talebinde bulunulmuş olmakla beraber, yeniden yargılama yapmak üzere dosyanın ilgili Mahkemesine gönderilmesine karar verilmesinin başvurunun ihlal iddiası açısından yeterli bir tazmin oluşturduğu anlaşıldığından, başvurunun tazminat talebinin reddine karar verilmesi gerekir.*” Bkz. AYM, 06.03.2014 tarih, 2013/4439 Başvuru Numaralı Kararı, § 49. “*Başvuru konusu olay açısından davanın süre aşımı nedeniyle reddine karar verilmesinin mahkemeye erişim hakkını ihlal ettiği gözetilerek, 6216 sayılı Kanun’un 50. maddesinin (2) numaralı fıkrası uyarınca, ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması amacıyla yeniden yargılama yapmak üzere kararın bir örneğinin Askeri Yüksek İdare Mahkemesine gönderilmesine karar verilmesi gerekir. Başvurucu, yeniden yargılama yapılmasında hukuki yarar bulunmadığı kanaatine varılması halinde atama işlemi nedeniyle uğradığı zararlar için 1.403 TL maddi, 10.000 TL manevi tazminat talebinde bulunmuştur. Tespit edilen ihlal bir mahkeme kararından kaynaklandığı ve ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldırmak için yeniden yargılama yapmak üzere dosya ilgili mahkemeye*

haklardan birisi için “yeniden yargılama” yapılmasına diğeri için ise “tazminat”³³⁷ karar vermektedir.³³⁸

Kanımızca, 6216 sayılı Kanun’un 50. maddesinin 2. fıkrasında yer alan “Yeniden yargılama yapılmasında hukuki yarar bulunmayan hâllerde başvurucu lehine tazminata hükmedilebilir” şeklindeki kural, “yeniden yargılama” ile “tazminat kararı”nın her zaman birlikte verilemeyeceği şeklinde yorumlanmamalıdır. Öncelikle, “yeniden yargılama kararı”nın söz konusu ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldırması noktasında “elverişsiz” veya “gereksiz” kalması durumunda başvurucu lehine sadece “tazminat kararı” verilebilir. Çünkü bu durumda, yani “yeniden yargılama kararı”nın söz konusu ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldırması noktasında “elverişsiz” veya “gereksiz” kalması durumunda, “yeniden yargılama” yapılmasında “hukuki yarar” yoktur. Ancak “yeniden yargılama kararı”nın söz konusu ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldırması noktasında “yetersiz” kalması durumunda, “yeniden yargılama kararı”nın yanında ayrıca başvurucu lehine “tazminat kararı” da verilmesi gerekir. Bu düşüncemizi örneklerle açıklayacak olursak; mesela, ihlal derece mahkemesinin uygulamış olduğu kanunun Anayasa’ya aykırılığından ileri gelmiş olabilir. Bu ihtimalde, aynı konuda kanun hükmünden farklı bir hüküm içeren milletlerarası anlaşma hükmü olmadığı sürece³³⁹, Anayasa Mahkemesi’nin “yeniden yargılama” yapılması amacıyla dosyayı derece mahkemesine göndermesinin bir anlamı yoktur. Çünkü; derece mahkemesi, yeniden yargılama sırasında da, Anayasa’ya aykırı olsa bile, yürürlükte olan ve ihlalin kaynağını teşkil eden kanunu uygulamak zorundadır. Bu örnekte Anayasa Mahkemesi’nin yeniden yargılama

---

gönderilmesi gerektiği için tazminat taleplerinin reddine karar verilmesi gerekir.” Bkz. AYM, 07.11.2013 tarih, 2012/660 Başvuru Numaralı Kararı, § 76-77.

³³⁷ “Tespit edilen hakkaniyete uygun yargılama hakkının ihlali bir mahkeme kararından kaynaklanmakta olup, ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması bakımından hukuki yarar bulunduğundan, yeniden yargılama yapılmak üzere dosyanın ilgili mahkemeye gönderilmesine karar verilmesi gerekir. Başvurucunun tarafı olduğu uyuşmazlığa ilişkin yaklaşık yedi yıllık yargılama süresi nazara alındığında, yargılama faaliyetinin uzunluğu sebebiyle, yalnızca ihlal tespitiyle giderilemeyecek olan manevi zararı karşılığında başvurucuya takdiren net 5.000,00 TL manevi tazminat ödenmesine karar verilmesi gerekir. Bkz. AYM, 26.02.2015 tarih, 2014/1440 Başvuru Numaralı Kararı, § 113-114, R.G., S. 29294, 14.03.2015.

³³⁸ Karan, s. 38.

³³⁹ Aynı konuda, kanun hükmünden farklı bir hüküm içeren milletlerarası andlaşmanın bulunması ihtimalindeki açıklamalarımız “Yeniden Yargılama Yapan Mahkemenin İhlali ve Sonuçlarını Ortadan Kaldırmaması Durumu” başlığı altında 68. ve 69. sayfada yapılmıştır.

kararı vermesi, söz konusu ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması noktasında “*elverişsiz*” olduğu için, sadece tazminata hükmedilmesi gerekir.³⁴⁰

Yine başka bir örnek olarak, başvuru yapanın yapmış olduğu bireysel başvuruda mülkiyet hakkının ihlal edildiğini iddia ettiğini ve maddi tazminat istediğini varsayalım. Anayasa Mahkemesi, bu başvuruda, mülkiyet hakkının ihlal edildiğini saptarsa ve tazminatın miktarı konusunda herhangi bir şüphe olmaksızın net belirleme yaparsa, “*yeniden yargılama kararı*” değil “*tazminat kararı*” verecektir. Çünkü; artık, Anayasa Mahkemesi’nin belirlediği tazminat miktarının tekrar derece mahkemesi tarafından belirlenmesi amacıyla dosyanın “*yeniden yargılama*” yapılması için gönderilmesi “*gereksiz*”dir.

Bir diğer örnek olarak, bir kişinin gösteri yürüyüşü sırasında yaptığı açıklamalar dolayısıyla hüküm giydiğini ve uzun bir süredir hapis hâlinde olduğunu düşünelim. Anayasa Mahkemesi, söz konusu kişinin yaptığı eylemlerin “*ifade hürriyeti*” kapsamında olduğunu saptarsa, ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için “*yeniden yargılama kararı*” verecektir. Ancak bu karar “*yetersiz*” kalacaktır. Çünkü kişi uzun bir süre özgürlüğünden yoksun kalmıştır ve yeniden yargılama sonucu tekrar özgürlüğüne kavuşması, yapılan ihlali ve sonuçlarını tam olarak ortadan kaldırmaz. İhlalin ve sonuçlarının tam olarak ortadan kaldırılması için, kişinin uğradığı zararın da “*tazminat*” olarak kendisine ödenmesi gerekir. Dolayısıyla bu örnekte, söz konusu ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için hem “*yeniden yargılama*” hem de “*tazminat*” kararı verilmesi gerekir.

6. Tazminat Miktarının Belirlenmesi Ayrıntılı Bir İncelemeyi Gerektirmemeli

İçtüzük’ün 79. maddesinin 1. fıkrasının c bendine göre; “*Tazminat miktarının tespitinin, daha ayrıntılı bir incelemeyi gerektirmesi hâlinde, Bölüm bu konuyu kendisi karara bağlamaksızın genel mahkemelerde dava açılması yolunu*

³⁴⁰ Işık Önay, “Anayasa Mahkemesinin Bireysel Başvuru Kararlarında Maddi Tazminata Hükmetme Yetkisi ve Mahkemenin Bu Konudaki Uygulamaları Üzerine Düşünceler” <https://anayasatakip.ku.edu.tr/wp-content/uploads/sites/34/2017/09/Is%CC%A7%C4%B1k-O%CC%88nay-Bireysel-Bas%CC%A7vuru-Kararlar%C4%B1nda-Maddi-Tazminata-Hu%CC%88kmetme-Yetkisi-ve-Mahkemenin-Bu-Konudaki-Uygulamalar%C4%B1-U%CC%88zerine-Du%CC%88s%CC%A7u%CC%88nceler.pdf>. (E.T. 15.04.2018).

gösterebilir” ifadesi yer almaktadır. Dolayısıyla Anayasa Mahkemesi, incelediği olayda ihlalin meydana geldiği ve söz konusu ihlalin sonuçlarının tazminat kararı ile kaldırılabilceği sonucuna ulaşsa bile, tazminat miktarının tespiti için detaylı bir inceleme yapılması gerekiyorsa tazminat miktarının belirlenmesi için “*genel mahkemelerde dava açılması yolu*”nu gösterebilir. Dolayısıyla bu durumda “*gösterebilir*” ifadesinden yola çıkılarak Anayasa Mahkemesi’nin takdir yetkisine sahip olduğu ve tazminata kendisinin hükmetmeyebileceği ileri sürülebilir. Tazminat miktarının genel mahkemeler tarafından belirlenmesi meselesi ayrı bir başlık altında ele alınacağı için daha detaylı açıklamalar o başlık altında yapılacaktır.

Dikkat edilecek olursa; Anayasa Mahkemesi’nin tazminat kararı verebilmesi için yukarıda sayılan koşulların ayrı ayrı gerçekleşmesi yeterli değildir. Bu koşulların hep birlikte mevcut olayda gerçekleşmesi gerekir.

B. Tazminat Kararlarında Özellik Arz Eden Bazı Durumlar

Anayasa Mahkemesi, yukarıda sayılan şartların oluşması halinde tazminat kararı verebilecektir. İtüzük’ün 79. maddesinin 1. fıkrasının b bendinde yer alan düzenlemeye göre; “*Yeniden yargılama yapılmasında hukuki yarar bulunmadığı takdirde başvuru lehine uygun bir tazminata hükmedilebilir.*” Peki burada sözü geçen “*uygun tazminat*” hangi ölçütlere göre belirlenecektir? İdari yargı alanında uygulanan ölçütler mi yoksa özel hukuk ilişkilerinde/adli yargı alanında (özellikle borçlar hukukunda öngörülen) uygulanan ölçütler mi esas alınacaktır? Doktrinde yer alan bir görüşe göre;³⁴¹ bireysel başvurunun yalnızca mahkeme kararlarına karşı öngörülmüş olması ve ödemenin devlet tarafından yapılması nedeniyle idari davalarda zararın nitelikleri ile tazminatın biçimine ve hesaplanmasına ilişkin esasların burada da göz önünde bulundurulması uygun olacaktır. Yani bu görüşe göre; zararın belirlenmesi ve tazminatın biçimi ve hesaplanması konusunda idari yargıda uygulanan ölçütler esas alınmalıdır. Bir başka görüşe göre³⁴² ise, zararın belirlenmesi ile ilgili genel düzenlemelerin (özellikle borçlar hukukunda yer alan ölçütlerin) kıyasen uygulanması düşünülebilir.

³⁴¹ Kanadoğlu, Bireysel Başvuru, s. 252.

³⁴² Korkmaz, s. 202.

Anayasa Mahkemesi'nin zararın belirlenmesi ve tazminatın biçimine yönelik hangi ölçütü (idari yargı alanındaki veya adli yargı alanındaki) uygulayacağına dair bir düşünce ileri sürmeden önce, bu ölçütler arasında ne gibi farklılıkların olduğunu ortaya koymak gerekir.

Öncelikle belirtmemiz gerekir ki, zararın belirlenmesine ve tazminatın hesaplanmasına ilişkin olarak; idari yargı alanı ile adli yargı alanı arasında büyük bir benzerlik vardır. Zira her iki alanda da zararın gerçek miktarının tam olarak tazmin edilmesi gerekir.³⁴³ Dolayısıyla her iki alanda da, zararı tazmin edilen mağdur, alacağı tazminata göre ne fakirleşmiş ne de zenginleşmiş olacaktır.

Tazminatın biçimine yönelik olarak ise, bu iki alan arasında farklılık vardır. Zira adli yargı alanında tazminat biçimi olarak hem nakden tazmine (zararın para ödenerek giderilmesi) hem de aynen tazmine (zararın para dışında başka bir yolla giderilmesi) karar verilebilir.³⁴⁴ İdari yargı alanında ise, mevzuatımızda herhangi bir zorlayıcı hüküm bulunmamasıyla birlikte, Danıştay'ın istikrar kazanmış uygulamasına göre, zarar sadece nakden yani para ile tazmin edilir.³⁴⁵

Hangi ölçüt uygulanırsa uygulansın, “*uygun bir tazminat*” kavramı Anayasa Mahkemesi'ne “*tazminat*”ı belirleme noktasında geniş bir takdir yetkisi vermektedir. Bununla birlikte, Mahkeme'nin şimdiye kadar verdiği tazminat kararlarında hangi ölçütlerin kullanılacağı noktasında bir açıklık bulunmamaktadır.³⁴⁶ Mahkeme, tazminata hükmederken AİHM'nin verdiği tazminat miktarlarını göz önünde bulundurmaya çalışmaktadır.³⁴⁷

Tazminat miktarı belirlenirken, tazminat hukukunda geçerli bir ilke olan “*zenginleşme yasağı*”nın Anayasa Mahkemesi tarafından sıkı bir şekilde uygulandığını söyleyebiliriz.³⁴⁸ Nitekim uygulamada Mahkeme'nin hükmettiği

---

³⁴³ Ender Ethem Atay/Hasan Odabaşı, *Teori ve Yargı Kararları Işığında İdarenin Sorumluluğu ve Tazminat Davaları*, 2. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara 2010, s. 198; M. Kemal Oğuzman/M. Turgut Öz, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, C. 2, 13. Bası, Vedat Kitapçılık, İstanbul 2017, s. 114 vd.

³⁴⁴ Oğuzman/Öz, s. 114-115.

³⁴⁵ Atay/Odabaşı, s. 197.

³⁴⁶ Kanadoğlu, Bireysel Başvuru, s. 252; Korkmaz, s. 202.

³⁴⁷ Kılınç, Kararların Yerine Getirilmesi, s. 1577.

³⁴⁸ Karan, s. 39; Şirin, Başvuru Hakkı, s. 264.

tazminat miktarının AİHM tarafından benzer ihlallerde verilen tazminat miktarına oranı %60'a tekabül etmektedir.³⁴⁹

Anayasa Mahkemesi tazminat kararı verirken aynı ihlal sebebiyle başvurunun genel mahkemelerde tazminat davası açıp açmadığını veya başvuru lehine daha öncesinden tazminata hükmedilip hükmedilmediğini de göz önünde bulundurmalıdır.³⁵⁰ Nitekim başvurunun aynı sebeple hem genel mahkemelerde tazminat davası açması hem de bireysel başvuru yoluna başvurusu halinde iki farklı karar riski ortaya çıkacaktır.³⁵¹ Bu tür durumlarda; eğer genel mahkemeler tarafından henüz tazminata hükmedilmemişse, Anayasa Mahkemesi tazminat kararı vermeksizin tespit ettiği ihlali ilgili mahkemeye göndermelidir.³⁵² Fakat genel mahkemeler tarafından daha önceden tazminat kararı verilmiş ve bu miktar Anayasa Mahkemesi tarafından yeterli bulunmuş ise, artık burada Anayasa Mahkemesi'nin tazminat taleplerini reddetmesi gerekir.³⁵³

Anayasa Mahkemesi, genellikle, aynı ihlal sebebiyle yeniden yargılama ve tazminat kararlarına birlikte hükmetmez ise de, “*ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için yapılması gerekenlere hükmetme*” kararı ile birlikte aynı zamanda tazminata karar verebilmektedir. Örneğin; “*makul sürede yargılanma hakkı*”nın ihlali halinde manevi tazminat yanında yargılamanın mümkün olan en kısa sürede sonuçlandırılması için dosyanın bir örneğini ilgili mahkemeye gönderebilmektedir.³⁵⁴

³⁴⁹ Kılınç, Kararların Yerine Getirilmesi, s. 1577; Karan, s. 39.

³⁵⁰ Örneğin; bir kişi Ceza Muhakemesi Kanunu'nun “*Tazminat İstemi*” başlıklı 141. maddesinde belirtilen eylemlerin gerçekleştiği iddiasıyla hem genel mahkemelerde dava açabilir hem de bireysel başvuru yoluna başvurabilir. Bkz. Hamdemir, s. 359.

³⁵¹ Aynı fiil nedeniyle iki farklı yargılama yapılması “*yargılamanın birliği*” ilkesine de aykırılık oluşturacaktır. Bkz. Özbey, s. 432.

³⁵² Hamdemir, s. 359; Özbey, s. 432.

³⁵³ Mahkeme'nin de kararlarının bu yönde olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin Mahkeme bir kararında; “*Başvuruda, Anayasa'nın 17. maddesinin birinci fıkrasının usul boyutuyla ihlal edildiği sonucuna varılmıştır. Başvurucular uğradıkları maddi ve manevi zararlarının karşılanmasını talep etmişlerdir. Başvurucuların aynı iddialar kapsamında yaptıkları başvurular sonucunda AİHM'in 14/9/2010 tarihli kararı ile 105.000 Avro (§ 36); İstanbul 10. İdare Mahkemesinin 27/10/2010 tarihli kararı ile de 100.000 TL tazminat ödenmesine (§ 52) karar verildiği tespit edildiğinden, bu konuda ayrıca bir tazminat ödenmesine gerek görülmemiştir*” gerekçeleriyle tazminat ödenmesine gerek görmemiştir. Bkz. AYM, 17.07.2014 tarih, 2012/848 Başvuru Numaralı Kararı, § 128-129, R.G., S. 29173, 12.11.2014.

³⁵⁴ “*Başvurucunun tarafı olduğu uyuşmazlığa ilişkin yaklaşık on bir yıl sekiz aylık yargılama süresi nazara alındığında, başvurunun yargılama faaliyetinin uzunluğu sebebiyle, yalnızca ihlal tespitiyle*

6216 sayılı Kanun'da ve İÇTüzük'te tazminatın biçimi ve ödeme şekli ile ilgili herhangi bir hüküm yer almamaktadır. Ancak Anayasa Mahkemesi, talep farklı da olsa, tazminatlara ve yargılama giderlerine Türk Lirası üzerinden hükmetmektedir.³⁵⁵ Ayrıca Anayasa Mahkemesi, kararlarında, tazminat ve yargılama giderlerine ilişkin ödemelerin, “*kararın tebliğini takiben başvurunun Maliye Bakanlığına*³⁵⁶ *başvuru tarihinden itibaren dört ay içinde yapılmasına; ödemede gecikme olması halinde bu sürenin sona erdiği tarihten ödeme tarihine kadar geçen süre için yasal faiz uygulanmasına*” da hükmetmektedir.³⁵⁷ Anayasa Mahkemesi'nin tazminatlara ilişkin bu kararları başvurularda, Adalet Bakanlığı'na, Maliye Bakanlığı'na ve ilgili mahkemeye bildirilmektedir. Tazminat kararları Maliye Bakanlığı tarafından re'sen ödenmemekte, ödeme yapılması için başvurunun veya vekilinin talebi aranmaktadır. Talebi alan Maliye Bakanlığı, talep tarihinden itibaren en geç dört ay içerisinde ödemeyi gerçekleştirmek zorundadır. Bu süre içerisinde ödemeyi gerçekleştirmediği takdirde “*sürenin sona erdiği tarihten ödeme tarihine kadar geçen süre için yasal faiz*” uygulanacaktır.

Anayasa Mahkemesi'nin bireysel başvurularda tazminata hükmetmeye başladığı 2013 sonu ve 2014 yılının başlarında, ödemelerde, saymanlıkların ve defterdarların bu tür ödeme talepleriyle ilk kez karşılaşmalarından kaynaklanan bazı

---

giderilemeyecek olan manevi zararları karşılığında başvurucuya takdiren 10.600,00 TL manevi tazminat ödenmesine karar verilmesi gerekir... Anayasal bir hakkın ihlal edildiği açık olan bir yargılama dosyasında, hukuka, adalete ve mahkemeye güven ilkesinin gördüğü zararın devam etmesinin önlenmesi amacıyla, yargılamanın mümkün olan en kısa sürede sonuçlandırılmasını teminen, kararın bir örneğinin ilgili mahkemesine gönderilmesine karar verilmesi gerekir.” Bkz. AYM, 07.11.2013 tarih, 2012/1198 Başvuru Numaralı Kararı, § 66-68.

³⁵⁵ Kılınç, Kararların Yerine Getirilmesi, s. 1577.

³⁵⁶ Anayasa Mahkemesi, bireysel başvuruya ilişkin ilk kararlarında tazminatın ve yargılama giderlerinin ödenmesi amacıyla başvurunun Maliye Hazinesi'ne (örneğin, bkz. AYM, 03.04.2014 tarih, 2013/5881 Başvuru Numaralı Kararı, Hüküm Fıkrası, E bendi); daha sonraki kararlarında ise Maliye Bakanlığı'na (örneğin, bkz. AYM, 08.11.2017 tarih, 2014/11114 Başvuru Numaralı Kararı, Hüküm Fıkrası, E bendi) başvurusu gerektiğini belirtmiştir.

³⁵⁷ Anayasa Mahkemesi bu tür kararlarında aynı kalıptaki şu ifadeleri kullanmaktadır; “*Ödemelerin, kararın tebliğini takiben başvurunun Maliye Bakanlığına başvuru tarihinden itibaren dört ay içinde yapılmasına, ödemede gecikme olması halinde bu sürenin sona erdiği tarihten ödeme tarihine kadar geçen süre için yasal faiz uygulanmasına... karar verildi.*” Bkz. AYM, 08.11.2017 tarih, 2014/2881 Başvuru Numaralı Kararı, Hüküm Fıkrası, E bendi. Aynı yönde bkz. AYM, 08.11.2017 tarih, 2014/17557 Başvuru Numaralı Kararı, Hüküm Fıkrası, F bendi; AYM, 06.12.2017 tarih, 2014/11576 Başvuru Numaralı Kararı, Hüküm Fıkrası, E bendi; AYM, 09.01.2018 tarih, 2014/18140 Başvuru Numaralı Kararı, Hüküm Fıkrası, E bendi.

aksaklıklar yaşanmıştır.³⁵⁸ Ancak ilerleyen zamanlarda Anayasa Mahkemesi Genel Sekreterliği'nin Maliye Bakanlığı ile yaptığı görüşmeler sonucunda Maliye Bakanlığı tüm yerel ödeme birimlerine bir yazı göndermiş ve yerel ödeme birimlerinin herhangi bir ödeme yapmaksızın yapılan başvuruları ivedilikle Maliye Bakanlığı bünyesinde bulunan “Başhukuk Müşavirliği ve Muhakemat Genel Müdürlüğü”ne göndermesini istemiştir.³⁵⁹ Böylece ödemelerin tek kurum tarafından (Başhukuk Müşavirliği ve Muhakemat Genel Müdürlüğü) gerçekleştirilmesi, tazminatların öngörülen sürede (4 ay) ve mükerrer ödemeye neden olmayacak şekilde ödenmesi amaçlanmıştır.

C. Tazminat Kararlarının Türleri

1. Maddi Tazminat Kararları

6216 sayılı Kanun'da ve İçtüzük'te tazminatın türü hakkında herhangi bir ayrıma yer verilmemiştir. Ancak Anayasa Mahkemesi içtihat yoluyla gerek maddi gerekse manevi tazminata hükmedebilmektedir.³⁶⁰ Anayasa Mahkemesi, maddi tazminata hükmederken, daha önce ifade edilen tazminat kararı verilebilmesi için gereken şartların yanında şu iki koşulun da gerçekleşmesini aramaktadır: Maddi zararın varlığı ve ihlal ile zarar arasında nedensellik (illiyet) bağının bulunması.

a) Maddi Tazminat Verilebilmesi İçin Ayrıca Gerçekleşmesi Gereken Şartlar

(1) Maddi Zararın Varlığı

6216 sayılı Kanun'da ve İçtüzük'te tazminata hükmedilebilmesi için zararın doğmuş olması şartından söz edilmemiş olsa da, başvurucağın ihlal sebebiyle maddi bir zarara uğramış olması gereklidir.³⁶¹ Dolayısıyla maddi bir zarara uğramayan bir başvurucağın, her ne kadar ihlal tespit edilmiş olsa da, maddi tazminat verilemeyecektir. Peki “maddi zarar” ne demektir? “Maddi zarar” kavramı ve maddi

³⁵⁸ Karan, s. 39; Kılınç, Kararların Yerine Getirilmesi, s. 1577'deki 36. dipnot.

³⁵⁹ Maliye Bakanlığı'nın “26660611/4394-12668” sayılı ve “Anayasa Mahkemesi'nin bireysel başvuruya ilişkin kararları, ilama bağlı borçlar” konulu yazısı. Bkz. <https://www.memurlar.net/haber/481168/bireysel-basvuru-tazminatlarini-kim-odeyecek.html>, (E.T. 23.04.2018).

³⁶⁰ Kanadoğlu, Bireysel Başvuru, s. 246.

³⁶¹ Çelik, s. 213.

zararının hesaplanması üzerine idare hukukunda ve borçlar hukukunda birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalardan yararlanılarak “*maddi zarar*” kavramı kısaca açıklanmaya çalışılacaktır.

(a) Maddi Zarar Kavramı

Maddi zarar, sorumluluk hukuku anlamında, bir kimsenin malvarlığında rızası dışında meydana gelen eksilmeyi ifade etmektedir.³⁶² Maddi zararda dikkat edileceği üzere eksilme şahıs varlığında değil malvarlığında meydana gelmektedir. Ayrıca maddi zarardan bahsedebilmek için malvarlığındaki eksilmenin kişinin iradesi dışında gerçekleşmesi gerekir.³⁶³ Maddi zararın tanımındaki anahtar kavramlardan birisi olan malvarlığı ise, ekonomik bir değerlendirmeye tabi tutularak ölçülebilen hukuki değerlerin bütünü olarak tanımlanabilir.³⁶⁴ Maddi zarara; bir malın bozulması, tahrip edilmesi, ticari bir işletmenin veya bir eserin ününe yönelik zararlar, bir miktar paradan mahrum kalma örnek olarak gösterilebilir.³⁶⁵ Maddi zarar, malvarlığında meydana gelen fiili azalma şeklinde oluşabileceği gibi yoksun kalınan kâr şeklinde de ortaya çıkabilir.³⁶⁶

AIHM, genel olarak, maddi zararın tazmininde fark teorisini³⁶⁷ benimsemekte ve hem fiili zararı hem de yoksun kalınan kârı dikkate almaktadır.³⁶⁸

Anayasa Mahkemesi, bireysel başvuru yoluna başvurmadan önce başvuru tarafından yapılan yargılama masraflarını da zarar olarak değerlendirip maddi tazminata konu edebilmektedir.³⁶⁹

³⁶² Fikret Eren, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 20. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2016, s. 543; Ahmet M. Kılıçoğlu, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 20. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara 2016, s. 312; Şahin Akıncı, *Borçlar Hukuku Bilgisi (Genel Hükümler)*, 9. Baskı, Sayram Yayınları, Konya 2016, s. 137.

³⁶³ O. Gökhan Antalya, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, C. 2, Legal Yayıncılık, İstanbul 2015, s. 86.

³⁶⁴ Antalya, s. 86.

³⁶⁵ Atay/Odabaşı, s. 188.

³⁶⁶ Oğuzman/ Öz, s. 41; Fikret Eren, s. 548.

³⁶⁷ Bu teoriye ilişkin açıklama, “*Maddi Zararın Hesaplanması*” başlığı altında, 115. sayfada yapılmıştır.

³⁶⁸ Şeref Ünal, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi; İnsan Haklarının Uluslararası İlkeleri*, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, No: 89, Ankara 2001, s. 403; Önay, s. 3.

³⁶⁹ “*Başvurucu, hakkında herhangi bir tazminata hükmedilmemiş olmakla birlikte davacıların kendilerini bir vekil ile temsil ettirmeleri nedeniyle vekâlet ücreti, takip masrafı ve faiz ücreti olmak üzere birinci davada 10.910,00 TL’yi, ikinci davada 1.800,00 TL’yi ve üçüncü davada 2.221,00 TL’yi davacılara ödemiştir. Başvurucu, aleyhine açılan davalar nedeniyle ödemek zorunda kaldığı*

Maddi zararın varlığını ispat etme yükümlülüğü başvuruçunun üzerindedir. Nitekim Anayasa Mahkemesi de vermiş olduğu kararlarda, maddi tazminata hükmedilebilmesi için başvuruçunun maddi zararına ilişkin belge ortaya koyması gerektiğini ifade ederek, başvuruçunun belge sunmadığı durumlarda maddi tazminata hükmetmemektedir.³⁷⁰ Ancak bazı durumlarda bu kriterin katı bir şekilde uygulanmaması, delil ortaya konulmasının güçlüğü sebebiyle tam ispatın mümkün olmadığı hallerde iddianın kuvvetle muhtemel olması ile yetinilmesi yönünde görüşler de mevcuttur.³⁷¹

Burada şu hususu da belirtmek gerekir ki, Anayasa Mahkemesi'nin hükmedeceği tazminat miktarı her halükârda zarar miktarını aşamaz. Çünkü gerek AİHM uygulamasında gerekse Türk hukukunda cezai tazminata hükmetmek mümkün değildir.³⁷² Fakat İçtüzük'ün 79. maddesinin 1. fıkrasının b bendinde yer alan “*uygun bir tazminat*” ifadesinden de yola çıkılarak, Anayasa Mahkemesi'nin her ne kadar zarardan daha fazla tazminata hükmedemez ise de zarardan daha az bir miktara hükmedebileceği düşünülebilir. Ancak Mahkeme'nin bu durumda niçin zarardan daha az bir miktara hükmettiğini gerekçesinde göstermesi gerekir. Zira burada esas olan, hakkı ihlal edilen kimsenin durumunu ihlal öncesindeki en yakın haline getirmek, yani tam tazminata hükmetmektir.³⁷³

---

yargılama giderleri ve vekâlet ücretleri toplamı olarak 14.931,00 TL maddi tazminat talep etmiştir... Başvurucu aleyhine verilen karar nedeniyle başvuruçunun davacılarca ödendiği vekâlet ücreti ve diğer masraflar nedeniyle maddi zarara uğradığı anlaşıldığından başvuruçuya net 14.931,00 TL maddi tazminat ödenmesine karar verilmesi gerekir.” Bkz. AYM, 07.07.2015 tarih, 2014/6128 Başvuru Numaralı Kararı, § 74-75,78, R.G., S. 29445, 14.08.2015.

³⁷⁰ “*Başvuruda, Anayasa'nun 19. maddesinin yedinci fıkrasının ihlal edildiği sonucuna varılmıştır. Başvurucu, uğradığı zarar karşılığında maddi ve manevi tazminat talebinde bulunmuştur. Başvurucu, uğradığını iddia ettiği maddi zarar ile ilgili olarak Anayasa Mahkemesine herhangi bir belge sunmamıştır. Anayasa Mahkemesinin maddi tazminata hükmedebilmesi için, başvuruçunun uğradığını iddia ettiği maddi zarar ile tazminat talebi arasında illiyet bağı kurulması gerekir. Anayasa Mahkemesine herhangi bir belge sunmayan başvuruçunun maddi tazminat talebi reddedilmelidir.” Bkz. AYM, 07.07.2015 tarih, 2014/1432 Başvuru Numaralı Kararı, § 51-52. Aynı yönde bkz. AYM, 30.12.2014 tarih, 2014/1082 Başvuru Numaralı Kararı, § 58; AYM, 06.05.2015 tarih, 2014/4246 Başvuru Numaralı Kararı, § 77.*

³⁷¹ Önay, s. 3.

³⁷² Zira özel hukuk sorumluluğunda amaç, hukuka aykırı davranışı cezalandırmak değil, mağdurun zararını gidermektir. Bkz. Oğuzman/Öz, s. 39'daki 92. dipnot; Kılıçoğlu, s. 438.

³⁷³ Önay, s. 4.

(b) Maddi Zararın Hesaplanması

Maddi zararı, sorumluluk hukuku anlamında, bir kimsenin malvarlığında rızası dışında meydana gelen eksilme olarak tanımlamıştık. İşte bu eksilmenin hesaplanması konusunda farklı teoriler ortaya atılmıştır. Değişim (mübadele) teorisi, fark teorisi, somut zarar teorisi, objektif zarar teorisi bu teorilerden yalnızca birkaçıdır.³⁷⁴ Bu teorilerden de değişim teorisi ve fark teorisi diğerlerine göre biraz daha ön plana çıkmıştır.

Türk-İsviçre Hukukunda ve Alman Hukukunda hakim görüş fark teorisinin uygulanması yönündedir.³⁷⁵ Burada ön plana çıkan iki teori olan değişim teorisi ile fark teorisinden kısaca bahsetmek ve aralarındaki farkı açıklamak yerinde olacaktır.

Değişim teorisi, alacaklının ve borçlunun her iki edimini de ayrı ayrı ele almakta ve zararın sadece ifa edilmeyen edim dikkate alınarak hesaplanacağını kabul etmektedir. Alacaklı ifa menfaatini ancak kendi edimini ifa, dolayısıyla değiştirme karşılığında talep edebilir.³⁷⁶

Fark teorisine göre, zarar, kişinin malvarlığının zarar verici olay sonrasındaki fiili durumu ile zarar verici olay gerçekleşmeseydi içinde bulunacağı durum arasındaki farktan ibarettir. Bu teoride tazminat, zarar verici olayın meydana gelmemesindeki menfaatin karşılanması amaçlar. Dolayısıyla, malvarlığının, tazminatı doğuran olayın gerçekleşmesinden sonraki durumuyla bu olay gerçekleşmeseydi göstereceği durumu mukayese edilir. Ayrıca bu teoriye göre, borçlandığı edimi yerine getirmeyen borçluya karşı alacaklının kendi edimini ifa etmesine gerek yoktur.³⁷⁷

(2) İhlal ile Zarar Arasında Nedensellik (İllyet) Bağının Bulunması

Anayasa Mahkemesi'ne göre, maddi tazminata hükmedilmesi için, diğer koşulların yanında, başvuruçunun uğradığını iddia ettiği ihlal ile zarar arasında “nedensellik (illiyet) bağı” kurulması gerekir. Yani bireysel başvuruya konu

³⁷⁴ Fikret Eren, s. 1090-1091, Antalya, s. 83 vd.

³⁷⁵ Fikret Eren, s. 545.

³⁷⁶ Fikret Eren, s. 1090.

³⁷⁷ Fikret Eren, s. 545-546, 591; Antalya, s. 83; Murat Topuz, *Maddi Zarar ve Bu Zararın Belirlenmesi*, 1. Baskı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 2.

olabilecek bir hakkın kamu gücü tarafından ihlal edilmesi ile meydana gelen zarar arasında bir bağlantının mevcut olması gerekir. Eğer söz konusu ihlal gerçekleşmeseydi zarar yine de meydana gelecekti denebiliyorsa artık burada nedensellik bağının mevcut olmadığı tespit edilecek ve maddi tazminata hükmedilmeyecektir.³⁷⁸

Anayasa Mahkemesi, tazminat talepleri bakımından, illiyet bağının belgelerle ispat edilmesini istemektedir. Bundan dolayı önüne gelen birçok başvuruyu “*illiyet bağı bulunmadığı*” gerekçesiyle reddetmektedir.³⁷⁹ Ayrıca Mahkeme; illiyet bağının ne olduğuna, söz konusu olayda niçin illiyet bağının bulunmadığına, hangi unsurlar bulursa idi illiyet bağının sağlanmış olacağına ilişkin tartışmalara/açıklamalara hiç girmeksizin “*Anayasa Mahkemesinin maddi tazminata hükmedebilmesi için başvurucunun uğradığını iddia ettiği maddi zarar ile tespit edilen ihlal arasında illiyet bağı bulunmalıdır. Başvurucu, bu konuda herhangi bir belge sunmamıştır. Dolayısıyla tespit edilen ihlal ile iddia edilen maddi zarar arasındaki illiyet bağı ortaya konulamayan soyut maddi tazminat talebinin reddine karar verilmesi gerekir*”³⁸⁰ gibi gerekçelerle söz konusu talepleri reddetmektedir.

Örneğin; Anayasa Mahkemesi’nin önüne gelen bir olayda başvurucular, “*tutukluluk hallerinin devamına dair kararların formül gerekçelere dayandığını, gerek kendilerinin itirazı üzerine gerekse de 5271 sayılı Kanun’un 108. maddesi gereğince mahkemesince resen gerçekleştirilen incelemelerin duruşmasız olarak dosya üzerinden yapıldığını, Mahkemece Cumhuriyet Savcısından alınan mütalaanın kendilerine bildirilmemesi neticesinde çelişmeli yargılama ve silahların eşitliği*

---

³⁷⁸ Ancak, “*kamu gücü tarafından gerçekleştirilen ihlal olmasaydı zarar da olmazdı*” kriterinin gerçekleştiği her durumda maddi tazminat kararı verilemez. Çünkü illiyet bağının kurulması için bu kriterin yanında “*uygun nedensellik bağı*”, “*hukuka aykırılık bağı*” gibi başka kriterlerin (teorilerin) de gerçekleşmesi gerekir. Fakat üzerine çok fazla mürekkep akıtılan nedensellik bağındaki bu teorilerin incelenmesi çalışma konumuzun dışında kalacaktır. Bu konuda daha detaylı bilgi için örnek mahiyetinde şu eserler zikredilebilir: Oğuzman/Öz, s. 45 vd.; Fikret Eren, s. 558 vd.; Kılıçoğlu, s. 320 vd.; Ayan, s. 282 vd.

³⁷⁹ Örneğin bkz. “*Başvurucular tarafından maddi tazminat talebinde de bulunulmuş olup, mevcut başvuruda Anayasa’nın 36. maddesinin ihlal edildiği tespit edilmiş olmakla beraber, tespit edilen ihlalle iddia edilen maddi zarar arasında illiyet bağı bulunmadığı anlaşıldığından, başvurucuların maddi tazminat taleplerinin reddine karar verilmesi gerekir.*” AYM, 08.05.2014 tarih, 2013/7740 Başvuru Numaralı Kararı, § 70.

³⁸⁰ AYM, 08.03.2018 tarih, 2014/15609 Başvuru Numaralı Kararı, § 41.

ilkelerine riayet edilmediğini ileri sürerek Anayasa'nın 19. maddesinde düzenlenen kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkının ihlal edildiğini” iddia etmişler ve diğer taleplerinin yanı sıra 10.000 TL de maddi tazminat talebinde bulunmuşlardır. Mahkeme, başvuru sahiplerinin “*kişi hürriyeti ve güvenliği*” haklarının ihlal edildiğini belirtmekle birlikte, başka herhangi bir değerlendirme yapmadan, “*Başvuru sahiplerinin uğradıklarını iddia ettikleri maddi zarar ile ilgili olarak tazminat talebi ile zarar arasında illiyet bağı kurulamamıştır. Başvuru sahiplerinin maddi tazminat taleplerini reddedilmelidir*”³⁸¹ gerekçesiyle maddi tazminat taleplerini reddetmiştir.

Anayasa Mahkemesi'nin illiyet bağına yönelik yaklaşımı, maddi tazminata hükmettiği karar sayısının oldukça düşük olmasının tek sebebi olmasa bile en büyük sebeplerinden birisidir.³⁸²

Anayasa Mahkemesi'nin, maddi tazminat şartlarının gerçekleşmesi halinde, maddi tazminata hükmetme yetkisinin varlığına ilişkin herhangi bir tereddüt bulunmamakla birlikte, Mahkeme'nin verdiği bazı tazminat kararlarında Mahkeme'nin yetkisine yönelik olarak karşı oy yazıları da kaleme alınabilmektedir.³⁸³

Söz konusu karşı oy yazılarında, özetle, tazminat kararı verme yetkisinin Mahkemeye çok özel hallerde, istisnai olarak kullanılması maksadıyla verilen ihtiyari bir yetki olduğu ve bireysel başvuru yolunun şahısların kişisel haklarının tek tek tespit edilerek kendilerine teslim edilmesinin yeri olmadığı ifade edilmektedir. Ayrıca, Mahkeme'nin, varsa ihlalin tespit edilmesiyle yetinmesi ve tazminat konusunda başvurucuya genel mahkemelerde dava açılması yolunu göstermesi gerektiği ileri sürülmüştür. Böylece görevli genel mahkemede usulüne uygun taraf

---

³⁸¹ AYM, 21.11.2013 tarih, 2012/1158 Başvuru Numaralı Kararı, § 83.

³⁸² Karan, s. 39.

³⁸³ AYM, 24.06.2015 tarih, 2013/9499 Başvuru Numaralı Kararı, Karşı Oy Yazısı, R.G., S. 29442, 11.08.2015; AYM, 05.11.2014 tarih, 2013/9032 Başvuru Numaralı Kararı, Karşı Oy Yazısı; AYM, 23.03.2016 tarih, 2013/6880 Başvuru Numaralı Kararı, Karşı Oy Yazısı; AYM, 08.05.2014 tarih, 2013/1568 Başvuru Numaralı Kararı, Karşı Oy Yazısı; AYM, 17.09.2014 tarih, 2013/735 Başvuru Numaralı Kararı, Karşı Oy Yazısı.

teşkili sağlanacak, yargılama yapılarak sonuca gidilecek ve başvuruçunun da herhangi bir kaybı söz konusu olmayacaktır.³⁸⁴

Yine aynı karşı oy yazılarında, Anayasa Mahkemesi'nin, maddi tazminat verilmesi usulünde AİHM kararlarını örnek aldığı, AİHM'nin ise uluslararası yargılama yapan bir mahkeme olduğu ve esas aldığı bütün kuralların uluslararası nitelikte olduğu, AİHM'de açılan her davada davalı ve davacı olmak üzere iki tarafın bulunduğu ve davalı tarafın (ilgili devletin) savunma ve delil ikamesi imkânı ile karşı delillerini ileri sürdüğü, tazminatla ilgi olarak uluslararası yargılama yapan başka bir yargı mercii de bulunmadığından dolayı AİHM'nin tazminata da karar vermesinin yapısına göre uygun olduğu dile getirilmiş ve Anayasa Mahkemesi'nin maddi tazminat konusunda AİHM'yi örnek alması eleştirilmiştir. Tazminat verilmesi yönünden, usulü, uygulaması ve yapısı farklı, uluslararası mahkeme olan AİHM içtihatlarının örnek alınması yerine, bireysel başvuruda başarılı olduğu bilinen Avrupa'daki ulusal mahkemelerin uygulamalarının esas alınmasının daha yerinde olacağı da ayrıca vurgulanmıştır.³⁸⁵

Bu konuda doktrinde de farklı görüşlerin olduğunu belirtmemiz gerekir. Bir görüşe göre,³⁸⁶ maddi tazminat kararlarını Anayasa Mahkemesi değil dosyanın gönderildiği ve davanın esasına ilişkin kararı verecek olan uzman mahkeme vermelidir. Aksi takdirde, Anayasa Mahkemesi'nin tazminata hükmetme yetkisini yoğun biçimde kullanıp kullanmamasına bağlı olarak iş yükü problemleri ortaya çıkabilecektir. Diğer bir görüşe göre³⁸⁷ ise, Anayasa Mahkemesi'nin tazminata hükmetmesi başvuruçunun lehine olduğu gibi ayrıca olayın da özüne daha uygundur. Örneğin, makul sürede yargılanma hakkı ihlal edilen bir başvuruçunun yeniden yargılama sırasında tazminat talebini ileri sürmesini istemek, kişinin hakkına kavuşmasını zorlaştıracığı gibi hak ihlalini de bir nebze arttıracaktır. Kanaatimizce,

---

³⁸⁴ AYM, 24.06.2015 tarih, 2013/9499 Başvuru Numaralı Kararı, Karşı Oy Yazısı, R.G., S. 29442, 11.08.2015; AYM, 05.11.2014 tarih, 2013/9032 Başvuru Numaralı Kararı, Karşı Oy Yazısı; AYM, 23.03.2016 tarih, 2013/6880 Başvuru Numaralı Kararı, Karşı Oy Yazısı; AYM, 08.05.2014 tarih, 2013/1568 Başvuru Numaralı Kararı, Karşı Oy Yazısı; AYM, 17.09.2014 tarih, 2013/735 Başvuru Numaralı Kararı, Karşı Oy Yazısı.

³⁸⁵ Bkz. AYM, 24.06.2015 tarih, 2013/9499 Başvuru Numaralı Kararı, Karşı Oy Yazısı, R.G., S. 29442, 11.08.2015; AYM, 17.09.2014 tarih, 2013/735 Başvuru Numaralı Kararı, Karşı Oy Yazısı.

³⁸⁶ Kanadoğlu, Bireysel Başvuru, s. 245.

³⁸⁷ Korkmaz, s. 202; Öner, s. 1675.

başvurucunun uğradığı maddi zararın Anayasa Mahkemesi tarafından kolayca (keşif, bilirkişi gibi süreci uzatmayacak olaylarda) ve net bir şekilde hesaplanabildiği durumlarda, tazminata da Anayasa Mahkemesi'nin hükmetmesi daha makul gözükmektedir. Böylece hem başvuru hakkına bir an önce kavuşmuş olacak hem de aynı hesaplama işlemlerinin diğer mahkemeler tarafından tekrarlanmasına gerek kalmayacaktır.

Anayasa Mahkemesi'nin, teorik olarak bireysel başvuruya konu olabilecek bütün temel hak ve hürriyetler bakımından maddi tazminat kararı vermesi mümkün olmakla birlikte, şimdiye kadar verdiği maddi tazminat kararlarının büyük çoğunluğunun “*mülkiyet hakkı*” ile ilgili ihlallerde gündeme geldiği görülmektedir.³⁸⁸ Ancak bu durum anormal değildir. Çünkü mülkiyet hakkı dışında Anayasa'da yer alan ve AİHS ile Ek Protokoller kapsamında korunan hakların büyük çoğunluğu kişilik haklarına karşılık gelmektedir. Kişilik haklarının ihlali manevi zarar ile, malvarlığı haklarının ihlali ise maddi zarar ile ilgilidir. Dolayısıyla kişilik haklarının ihlali, genellikle maddi tazminat değil manevi tazminat söz konusu olmaktadır.³⁸⁹ Bu yüzden, özel hukuk bakımından malvarlığı hakkına karşılık gelen “*mülkiyet hakkı*”nın ihlali halinde verilen maddi tazminat kararlarının diğer hakların ihlali halinde verilen maddi tazminat kararlarına göre sayıca fazla olması gayet doğaldır. Ayrıca belirtmemiz gerekir ki, yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere, az sayıda da olsa diğer hak ve hürriyetlerle ilgili Anayasa Mahkemesi'nin verdiği maddi tazminat kararları da bulunmaktadır.³⁹⁰

³⁸⁸ Örneğin; bkz. AYM, 06.03.2014 tarih, 2012/1313 Başvuru Numaralı Kararı; AYM, 19.12.2013 tarih, 2013/817 Başvuru Numaralı Kararı; AYM, 23.07.2014 tarih, 2012/1052 Başvuru Numaralı Kararı; AYM, 09.01.2018 tarih, 2014/16078 Başvuru Numaralı Kararı.

³⁸⁹ Safa Reisoğlu, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 22. Bası, Beta Yayınevi, İstanbul 2011, s. 222 vd.; Halûk N. Nomer, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 12. Bası, Beta Yayınevi, İstanbul 2012, s. 118.

³⁹⁰ “Somut başvuru açısından, başvuru hakkının ihlali talebinin dikkate alınmadığı AYİM kararı sonucunda başvuru hakkının, tazminat alacağına belirli bir bölümünden mahrum kaldığı ve bu nedenle mahkemeye erişim hakkının ihlal edildiği sonucuna ulaşılmıştır. Tespit edilen ihlal sonucunda başvuru hakkının, 41.249,00 TL tutarında maddi zarara uğradığı açık olup, maddi zararla sınırlı olan ihlalin sonuçlarının ortadan kaldırılması bakımından yeniden yargılama yapılmasında hukuki yarar görülmemiştir. Bu nedenle ihlalin sonuçlarının ortadan kaldırılması için başvurucuya 41.249,00 TL maddi tazminat ödenmesine karar verilmesi gerekir.” Bkz. AYM, 23.07.2014 tarih, 2012/1052 Başvuru Numaralı Kararı, § 49. Bir başka kararda ise, adil yargılanma hakkının ihlal edildiğini tespit eden Mahkeme şu gerekçelerle maddi tazminata hükmetmiştir: “Başvurucu, tespit edilen ihlal

2. Manevi Tazminat Kararları

Maddi tazminat başlığı altında da ifade edildiği üzere, 6216 sayılı Kanun'da ve İçtüzük'te sadece tazminattan söz edilmiş maddi ya da manevi tazminat ayırımına gidilmemiştir. Ancak Anayasa Mahkemesi içtihat yoluyla manevi tazminat kararları da verebilmektedir. Buna göre, Mahkeme yapmış olduğu bireysel başvuru incelemesi sonucunda başvurusunun hakkının ihlal edildiğini ve bu ihlalin başvurucuda manevi zarar doğurduğunu tespit ederse manevi tazminata hükmedecektir. Manevi tazminat kararı verilebilmesi için de daha önce sayılan şartların (1- Anayasa Mahkemesi tarafından bir ihlal tespit edilmeli, 2- Tespit edilen bu ihlal bir mahkeme kararından veya diğer kamu gücü işlemlerinden kaynaklanmalı, 3- Başvurucu tazminat talebinde bulunmalı, 4- Başvurucu manevi bir zarara uğramış olmalı, 5- Yeniden yargılama yapılmasında “*hukuki yarar*” bulunmamalı, 6- Tazminat miktarının belirlenmesi ayrıntılı bir incelemeyi gerektirmemeli) mevcut olması gerekir.

a) Manevi Tazminat Verilebilmesinin Bir Şartı Olarak Manevi Zarar

Anayasa Mahkemesi'nin manevi tazminat kararı verebilmesi için, maddi tazminattan farklı olarak, öncelikle başvurucuda “*manevi bir zarar*” meydana gelmiş olmalıdır. Dolayısıyla burada öncelikle manevi zararın ne olduğunun açıklanması gerekir.

Manevi zarar, kişilik değerleri hukuka aykırı bir saldırıya maruz kalan kişinin bu saldırı nedeniyle hissettiği acı ve ızdıraplar ile yaşama sevincinin azalmasıdır.³⁹¹ Maddi zararın tazmininde, ekonomik olarak malvarlığında meydana gelen azalmanın denkleştirilmesi söz konusu olduğu halde, manevi zararın tazmininde, parasal araçlarla kişinin ruhsal olarak tekrar iyileştirilmesi söz konusudur.³⁹² Manevi zarar,

---

sonucunda başarı şansı yüksek olan davasını kaybetmiş olup, bu şartlar altında salt ihlal tespitiyle giderilemeyecek zararlara uğradığı açıktır. Bu çerçevede, tespit edilen ihlal nedeniyle dosyada mübrez bilirkişi raporu da nazara alınarak hakkaniyet temelinde belirlenen net 23.200,00 TL tazminatın başvurusu ödenmesine karar verilmesi gerekir.” Bkz. AYM, 25.03.2014 tarih, 2013/1426 Başvuru Numaralı Kararı, § 89, R.G., S. 29390, 18.06.2015.

³⁹¹ Mehmet Ayan, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 11. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara 2016, s. 276.

³⁹² Antalya, s. 148-149.

kişilik hakkı değerlerinin hukuka aykırı olarak zedelenmesinin hukuki sonucu olarak karşımıza çıkar.³⁹³

Olaya bireysel başvuru açısından bakacak olursak; Anayasa Mahkemesi'nin önüne gelen başvuruda manevi zarardan söz edebilmek için, kamu gücünün eylemi, işlemi yahut ihmali sebebiyle duyulan acı, elem ve ızdıraptan dolayı başvurunun yaşama zevkinde ve kişilik değerlerinde bir eksilme ortaya çıkmalıdır.³⁹⁴ Ancak doktrinde yer alan bir görüşe göre,³⁹⁵ bir temel hakkın ya da hürriyetin ihlali aynı zamanda manevi zararı da beraberinde getirir. Yani bu görüşe göre, her ihlal her ne kadar maddi zarar doğurmasa bile muhakkak manevi zarar doğurur.

b) Manevi Tazminat Kararlarında Diğer Hususlar

Anayasa Mahkemesi'nce manevi tazminat kararı verilebilmesi için başvurunun bu yönde talebinin olması gerekir. Ancak maddi tazminat taleplerinden farklı olarak manevi tazminat taleplerinde başvurunun manevi zararını belgelendirmesi gerekmez.³⁹⁶ Dolayısıyla Mahkeme, başvurunun tazminat talebi ışığında, başvurunun kişisel ve sosyal statüsünü, kişilik hakkına yapılan saldırının boyutunu ve başvurunun konusunu, olayların oluş şeklini, ihlalin başvurucuda yaratmış olabileceği acı, elem ve üzüntü duygularının yoğunluğunu da dikkate alarak “*hakkaniyete*” uygun surette tatmin edici bir miktarı belirleyecektir.³⁹⁷ Ancak manevi tazminat miktarında da, Mahkeme'nin hükmettiği tutar talepten fazla olamayacaktır.³⁹⁸

Anayasa Mahkemesi'nin verdiği manevi tazminat kararları incelendiğinde, Mahkeme'nin manevi tazminatın takdirinde nasıl bir ölçüt kullandığını tespit etmek mümkün değildir.³⁹⁹ Bu noktada, manevi tazminat talepleri bakımından AİHM'nin

³⁹³ Antalya, s. 149.

³⁹⁴ Oğuzman/Öz, s. 257; Fikret Eren, s. 553; Mehmet Ünal, “Manevi Tazminat ve Bu Tazminat Çeşidinde Kusurun Rolü”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 35, S. 1, Ankara 1978, s. 399.

³⁹⁵ Hamdemir, s. 357-358.

³⁹⁶ Doğru, Bireysel Başvuru, s. 93.

³⁹⁷ Doğru, Bireysel Başvuru, s. 93; Çelik, s. 215; Hamdemir, s. 358.

³⁹⁸ Karan, s. 41.

³⁹⁹ “Başvurucunun, sebepsiz olarak vekâletten azledilmesi üzerine vekâlet ücretinin ödenmesi amacıyla açtığı alacak davası, makul olmayan bir süre olan **8 yıl 1 ay 24 gün** sonra sonuçlanmıştır.

kullandığı türden bir tablonun⁴⁰⁰ Anayasa Mahkemesi tarafından hazırlanıp hazırlanmadığı bilinmemektedir.⁴⁰¹ Fakat manevi tazminat miktarları bakımından AİHM ile Anayasa Mahkemesi arasında bir karşılaştırma yapıldığında, Anayasa Mahkemesi'nin daha düşük tazminat miktarına hükmettiği söylenebilir.⁴⁰²

Ayrıca son olarak belirtelim ki, AİHM karşılaştırması dışında, Anayasa Mahkemesi'nin hükmettiği manevi tazminat miktarlarının düşük seviyede olduğuna ve büyük oranda sembolik düzeyde kaldığına yönelik görüşler de mevcuttur.⁴⁰³

D. Genel Mahkemelerde Dava Açılması Yolunun Gösterilmesi

6216 sayılı Kanun'un 50. maddesinin 2. fıkrasında yer alan cümlede; “*Yeniden yargılama yapılmasında hukuki yarar bulunmayan hâllerde başvuru lehine tazminata hükmedilebilir veya genel mahkemelerde dava açılması yolu gösterilebilir*” ifadesi yer almaktadır. Hangi durumlarda genel mahkemelerde dava açılması yolunun gösterilebileceği ise İtüzük'ün 79. maddesinin 1. fıkrasının c bendinde şu şekilde ifade edilmiştir: “*Tazminat miktarının tespitinin, daha ayrıntılı*

---

*Dolayısıyla uyumsuzluğun niteliği ve başvuru kişinin kişisel yararı göz önünde bulundurulduğunda başvurucuya yalnızca ihlal tespitiyle giderilemeyecek olan manevi zararı karşılığında takdiren **5.850,00 TL** manevi tazminat ödenmesine karar verilmesi gerekir.”* Bkz. AYM, 15.04.2014 tarih, 2013/4785 Başvuru Numaralı Kararı, § 66. Adil yargılanma hakkının ihlal edildiği iddiasıyla Mahkeme'nin önüne gelen bir diğer olayda ise şu karar verilmiştir: “*Başvurucular Sadun Esen ve Şerif Esen açısından **yirmi dokuz**, başvuru Cemil Esen açısından ise **yaklaşık otuz altı yıllık** yargılama süreleri nazara alındığında, başvurucuların yargılama faaliyetinin uzunluğu sebebiyle, yalnızca ihlal tespitiyle giderilemeyecek olan manevi zararları karşılığında her bir başvurucuya takdiren **9.500,00 TL** manevi tazminat ödenmesine karar verilmesi gerekir.”* Bkz. AYM, 23.01.2014 tarih, 2013/3282 Başvuru Numaralı Kararı, § 51. Yine benzer iddiaların söz konusu olduğu bir başka başvuruda ise Mahkeme; “*Başvurucunun tarafı olduğu uyumsuzluğa ilişkin yaklaşık **on altı yıllık** yargılama süresi nazara alındığında, başvuru kişinin yargılama faaliyetinin uzunluğu sebebiyle, yalnızca ihlal tespitiyle giderilemeyecek olan manevi zararı karşılığında, başvurucuya takdiren **13.950,00 TL** manevi tazminat ödenmesine karar verilmesi gerekir”* sonucuna ulaşmıştır. Bkz. AYM, 23.01.2014 tarih, 2013/2116 Başvuru Numaralı Kararı, § 48.

⁴⁰⁰ Manevi zararlar için AİHM'nin kullandığı bir tablo mevcuttur. Ancak bu tablo kamuya açık değildir. Bkz. Luca Perilli, *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Sistemi İhtiyaç Analizi Raporu*, s. 36. http://serkancengiz.av.tr/fileadmin/articles/NA_Report_CC_Turkey_2014_tur.pdf, (E.T. 02.08.2018).

⁴⁰¹ Kanadoğlu, Bireysel Başvuru, s. 249-250. Şirin, Anayasa Mahkemesi'nin AİHM gibi bir tür tazminat cetveli hazırladığını varsaymakta ve düşük tazminatlara hükmedildiği için bu cetvelin güncelleştirilmesinin ve spesifikleştirilmesinin gerektiğini ifade etmektedir. Bkz. Şirin, Başvuru Hakkı, s. 265. Perilli ise, Anayasa Mahkemesi'nce manevi tazminatın takdirinde, AİHM Yazı İşlerinin kullandığı tabloyla kıyaslanabilir bir “ölçek”in geliştirildiğini ileri sürmektedir. Bkz. Perilli, s. 36.

⁴⁰² Kanadoğlu, Bireysel Başvuru, s. 250.

⁴⁰³ Karan, s. 41; Şirin, Başvuru Hakkı, s. 265.

bir incelemeyi gerektirmesi hâlinde, Bölüm bu konuyu kendisi karara bağlamaksızın genel mahkemelerde dava açılması yolunu gösterebilir.”

İçtüzük'teki düzenlemeden de anlaşılacağı üzere, ihlal tespiti üzerine Anayasa Mahkemesi tazminat kararı vermek istiyor fakat tazminat miktarının belirlenmesi “*daha ayrıntılı bir incelemeyi*” gerektiriyorsa, Mahkeme başvurucuya “*genel mahkemelerde dava açılması yolunu gösterebilir.*” Anayasa Mahkemesi'nin burada başvurucuyu genel mahkemelere yönlendirmesi bir zorunluluk değildir. Tamamen Mahkeme'nin takdirindedir.⁴⁰⁴

Her ne kadar Anayasa Mahkemesi'nin başvurucuyu genel mahkemelere yönlendirmesi bir zorunluluk olmasa da, ayrıntılı bütün incelemelerin Anayasa Mahkemesi tarafından yapılması, Mahkeme'yi ağır bir iş yükü altına sokabilir.⁴⁰⁵ Dolayısıyla ayrıntılı bir incelemeyi gerektiren tazminat kararlarında başvurucuyu genel mahkemelere yönlendirmek, Mahkeme'nin daha fazla meşgul olmasının önüne geçecek ve daha fazla nitelikli kararların ortaya çıkmasını sağlayacak bir ölçüttür.⁴⁰⁶

“*Daha ayrıntılı bir incelemeyi gerektirme*” ölçütünün kullanılması noktasında; manevi tazminatların özel bir hesaplamayı gerektirmediği, dolayısıyla manevi tazminat kararlarının Anayasa Mahkemesi tarafından verileceği, maddi tazminatların hesaplanmasında ise özel hesaplama yöntemlerinin zaman zaman kullanılabilceği, dolayısıyla sadece maddi tazminatların hesaplanmasında bu ölçütün kullanılmasının gündeme geleceği şeklinde görüşler mevcuttur.⁴⁰⁷

Anayasa Mahkemesi'nin tazminat kararını genel mahkemelere bırakma yetkisini, sınırlı olarak kullanması gerektiğine yönelik görüşler de mevcuttur. Zira ileri sürülen bir görüşe⁴⁰⁸ göre; başvurucunun genel mahkemelerde dava açmak zorunda kalması, başvurucuya yeni külfetler yükleyeceği gibi zaman kaybına da yol açacaktır. Ayrıca, genel mahkemelerde açılan tazminat davasında, anayasal hakkın ihlali nedeniyle ortaya çıkan zararın giderilmemesi ihtimali de vardır. Burada

⁴⁰⁴ Döner, Anayasa Mahkemesi, s. 517.

⁴⁰⁵ Döner, Anayasa Mahkemesi, s. 517; Çelik, s. 216.

⁴⁰⁶ Doğru, Bireysel Başvuru, s. 93; Özbey, s. 434; Çelik, s. 216.

⁴⁰⁷ Karan, s. 27.

⁴⁰⁸ Doğru, Bireysel Başvuru, s. 93.

Anayasa Mahkemesi'nin, anayasal hakkın ihlali nedeniyle tazminata hükmedilmesi konusunda kriterler geliştirmesi ve söz konusu tazminat kavramını iç hukukun diğer alanlarındaki tazminat hukukundan bağımsız bir şekilde yorumlaması gerekir. Bir başka görüşe⁴⁰⁹ göre ise, ihlal tespiti sonrasında genel mahkemelerde dava açmaya yönlendiren bir uygulama, ihlal ve sonuçlarının ortadan kaldırılması fonksiyonu bağlamında Anayasa Mahkemesi'nce verilen kararların etkililiği hususunun tartışmaya açılmasına zemin hazırlayabilir.

Anayasa Mahkemesi, tazminat miktarının tespiti için, genel mahkemelerde dava açılması yolunu şimdiye kadar çok fazla kullanmamıştır. Zira Mahkeme'nin bireysel başvuru yolunda şimdiye kadar verdiği kararları incelendiğinde, sadece birkaç kez ihlal tespiti sonrasında kendisinin tazminata hükmetmediğini ve genel mahkemelerde dava açılması yolunu gösterdiğini görmekteyiz. Örneğin başvurunun; tutuklamanın hukuki ve tutukluluk süresinin makul olmaması nedeniyle kişi hürriyeti ve güvenliği hakkının ihlal edildiğini iddia ettiği bir başvuruda Mahkeme; *“... başvurunun, üçüncü kişilerden ele geçirilmiş ve suçlamanın temelini teşkil eden esaslı delillere ulaşamadığı, dolayısıyla etkili şekilde serbest bırakılma talebini iletmediği bir ortamda yaklaşık 1 yıl 7 ay 15 gün süreyle tutuklu bırakılması makul bir süre olarak kabul edilemez... başvurunun tutukluluk süresinin makul olmadığı yönündeki iddiası ile ilgili olarak Anayasa'nın 19. maddesinin yedinci ve sekizinci fıkralarının ihlal edildiğine karar verilmesi gerekir... Başvurunun maddi tazminat talebi yönünden talebin niteliği göz önüne alınarak 6216 sayılı Kanun'un 50. maddesinin (2) numaralı fıkrası uyarınca genel mahkemelerde dava açılmasının gerekli olduğu sonucuna varıldığından Anayasa Mahkemesince maddi tazminat talebinin kabulü mümkün görülmemiştir.”*⁴¹⁰ şeklinde karar vermiştir.

Anayasa Mahkemesi'nin, tazminat miktarı bakımından “genel mahkemelerde dava açılması yolu”nu gösterdiği kararları, “yeniden yargılama” kararlarında olduğu

---

⁴⁰⁹ Öner, s. 1676.

⁴¹⁰ AYM, 02.12.2015 tarih, 2013/5576 Başvuru Numaralı Kararı, § 65-66, 70. Benzer yönde başka bir karar için bkz. AYM, 10.06.2015 tarih, 2013/6670 Başvuru Numaralı Kararı, § 116-117, R.G., S. 29479, 18.09.2015.

gibi birçok sorunu bünyesinde barındırmaktadır. Örneğin; Mahkeme, incelediği olayda ihlalin söz konusu olduğunu, bu ihlal sonucunda başvurucuya tazminat ödenmesi gerektiğini fakat tazminat miktarının genel mahkemelerde yapılacak ayrıntılı bir inceleme sonucunda tespit edilebileceğini söylediğinde, başvurucu genel mahkemelerde tazminat davası açacaktır. Peki başvurucu hangi süre içerisinde hangi mahkemede bu davayı açacaktır? Tazminat kararını da ilk hükmü veren mahkeme mi verecektir?

1. Genel Mahkemelerde Dava Açılması Yolunda Süre

6216 sayılı Kanun'da ve İÇTüzük'te, genel mahkemelerde dava açılması yolu bakımından, süreye ilişkin herhangi bir hüküm mevcut değildir. Sadece İÇTüzük'ün 84. maddesinde; “*Bireysel başvuruların incelenmesinde, kararların infazında Kanun ve İÇTüzükte hüküm bulunmayan hâllerde ilgili usul kanunlarının bireysel başvurunun niteliğine uygun hükümleri uygulanır*” şeklinde bir hüküm mevcuttur. Ancak söz konusu hüküm çok genel bir hükümdür. Bu hükümde bahsi geçen ilgili usul kanunları ifadesi düşünüldüğünde akla İYUK, CMK, HMK gibi temel usul kanunları gelmektedir. Ancak usul kanunları bunlarla sınırlı değildir. Başkaca usul kanunları ya da usul kanunu olmamakla birlikte usul hükümleri içeren kanunlar vardır. Ayrıca bu usul kanunlarındaki hükümlerden hangilerinin bireysel başvurunun niteliğine uygun düştüğünün, hangilerinin uygun düşmediğinin tespiti ayrı bir sorun teşkil etmektedir. Son olarak, “*genel mahkemelerde dava açılması yolunun gösterilmesi*” şeklindeki bir kuruma bu usul kanunlarında yer verilmemiştir. Açıklamalarımızdan da anlaşılacağı üzere, kanımızca, İÇTüzük'ün 84. maddesi “*genel mahkemelerde dava açılması yolunun gösterilmesi*” şeklindeki kararlarda, süreye ilişkin bir anlam ifade etmemektedir. Dolayısıyla İÇTüzük'te ve 6216 sayılı Kanun'da açık bir hüküm bulunmadığı için, burada başvurucunun genel mahkemelerde dava açması için tabi olduğu herhangi bir kısıtlayıcı süreden söz etmek mümkün değildir. Eğer Anayasa Mahkemesi söz konusu kararında, başvurucuya açıkça süreyi de gösterirse, işte o zaman başvurucunun genel mahkemelerde dava açması için tabi olduğu bir süreden söz edilebilir.

2. Genel Mahkemelerde Dava Açılması Yolunda İlgili Mahkeme

Tıpkı sürede olduğu gibi ilgili mahkemenin hangi mahkeme olduğuna ilişkin 6216 sayılı Kanun'da ve İçtüzük'te herhangi bir hüküm mevcut değildir. 6216 sayılı Kanun'da, “*genel mahkemelerde dava açılması yolu gösterilebilir*” şeklindeki ibarede yer alan “*genel mahkeme*”nin hangi mahkeme olduğuna ilişkin diğer kanunlarda (İYUK, HMK, CMK) da herhangi bir düzenleme yoktur. Dolayısıyla bu “*genel mahkeme*”nin hangi mahkeme olduğunun tespit edilmesi gerekir.

“*Genel mahkeme*”nin hangi mahkeme olduğuna ilişkin doktrinde farklı görüşler mevcuttur. Bir görüşe göre; söz konusu tazminat davaları idare mahkemelerinde görülmelidir.⁴¹¹ Çünkü ihlali gerçekleştiren makam kamu gücünü kullanan organlardır. Dolayısıyla herhangi bir ayırım yapılmaksızın kamu otoritesine atfedilebilir bir ihlal iddiası ile ilgili olarak idari yargı alanında idare aleyhine açılacak bir tam yargı davası bireysel başvuru usulünün amacı ve bu başvuru yoluna ilişkin usuli hükümlerle de uyumludur. İhlal iddialarının büyük çoğunluğunun mahkeme kararlarından kaynaklandığı da göz önüne alınacak olursa, böylece, görevli mahkemenin tayinine çalışılmasının oluşturacağı belirsizlik ortadan kalkacak ve tazminat miktarlarına dair standart bir uygulama oluşacaktır. Bu durum ise başvuruçularda objektif bir algının oluşmasına ve hukuki öngörülebilirliğe hizmet edecektir. Yetkili mahkeme ise 2577 sayılı Kanun'un 36. maddesi uyarınca belirlenmelidir.⁴¹²

Bir diğer görüşe göre ise, bu tür davalar, ekseriyetle, adli hata veya adil yargılanma hakkının ihlali sonucu uğranıldığı ileri sürülen zararların tazmini istemiyle açılacaktır. Bu açıdan bir değerlendirme yapıldığında, yargı organının fonksiyonel bakımdan yasama ve yürütme organından ayrı tutulduğu, bağımsız bir organ olarak yargının yaptığı yargılama süreci ile ilgili işlemlerin “*idari işlemler*” olarak değerlendirilemeyeceği, bu sebeple yargısal işlemler nedeniyle idari yargı

---

⁴¹¹ Önay, s. 7; Öner, s. 1674-1675.

⁴¹² Öner, s. 1675.

yoluna başvurulamayacağı, somut başvuru açısından “*genel mahkeme*”nin tabii olduğu yargı düzenine göre değişeceği ileri sürülmektedir.⁴¹³

Kanımızca Anayasa Mahkemesi, tespit ettiği ihlal neticesinde başvurucuya genel mahkemelerde dava açması yolunu gösterdiği takdirde, tıpkı yeniden yargılama kararlarında olduğu gibi bu genel mahkemenin hangi mahkeme olduğunu da belirtmelidir. 6216 sayılı Kanun’da geçen “*genel mahkemelerde dava açılması yolu gösterilebilir*” şeklindeki ifadede yer alan “*gösterilebilir*” kelimesi geniş yorumlanmalıdır. Anayasa Mahkemesi’nin, “*genel mahkemelerde dava açılmasının gerekli olduğu sonucuna varıldığından Anayasa Mahkemesince tazminat talebinin kabulü mümkün görülmemiştir*” demesi, “*gösterme*” eyleminin tam olarak gerçekleştirildiği anlamına gelmez. Mahkeme’nin bu eyleme uygun bir şekilde karar verdiğinden söz edilebilmesi için, başvurucunun hangi süre içerisinde hangi mahkemeye başvuracağını kararda açık bir şekilde belirtilmesi gerekir.

Anayasa Mahkemesi’nin kararlarında, “*genel mahkeme*”nin hangi mahkeme olduğunu göstermediği⁴¹⁴ durumlarda ise; “*genel mahkeme*”nin, ihlale sebebiyet veren veya ihlalin giderilmesini önlemeyen yargı kolundaki mahkeme olduğu ileri sürülebilir. Örneğin, ihlal, idari yargı kolundaki bir mahkemenin işleminden kaynaklanmışsa veya ilgili idare mahkemesi söz konusu idarenin ihlalini tespit ederek ortadan kaldırmamışsa, “*genel mahkeme*”nin idare mahkemesi olduğu ileri sürülebilir. Yine bir başka örnek olarak, zilyetlikten doğan bir uyuşmazlık neticesinde ihlal ilgili sulh hukuk mahkemesinin bir işleminden meydana gelmiş ise, “*genel mahkeme*”nin adli yargı kolundaki ilgili mahkeme olduğu ileri sürülebilir. Bu durumda, söz konusu mahkeme, davayı daha önce incelediği için dava dosyasına da hakim olacaktır. Ayrıca idari yargı kolundaki bir mahkemenin yapacağı tazminat hesaplamasının adli yargı kolundaki bir mahkeme tarafından ve adli yargı kolundaki bir mahkemenin yapacağı tazminat hesaplamasının da idari yargı kolundaki bir mahkeme tarafından yerine getirilmesi riski ortadan kalkmış olacaktır.

⁴¹³ Ural, s. 314; Öner, s. 1674; Korkmaz, s. 203.

⁴¹⁴ Anayasa Mahkemesi daha önce verdiği “*genel mahkemelerde dava açılması yolunun gösterilmesi*” kararlarında “*genel mahkeme*”nin hangi mahkeme olduğunu göstermemiştir. Bkz. AYM, 02.12.2015 tarih, 2013/5576 Başvuru Numaralı Kararı, § 65-66, 70. Benzer yönde başka bir karar için bkz. AYM, 10.06.2015 tarih, 2013/6670 Başvuru Numaralı Kararı, § 116-117, R.G., S. 29479, 18.09.2015.

3. Genel Mahkeme'nin Tazminat Kararına Dair Bazı Sorunlar

Tazminat davasının açıldığı “*genel mahkeme*” başvurucuya tazminat vermek zorunda mıdır? Hükümün düzenleniş biçimi ele alındığında, Anayasa Mahkemesi'nin burada bir hak ihlali olduğu ve başvurucunun maruz kaldığı söz konusu ihlalin tazminat ile giderilebileceği, tazminat miktarının belirlenmesi ise ayrıntılı bir inceleme gerektirdiği için genel mahkemelerde dava açılmasının daha iyi olacağı sonucuna vardığını söyleyebiliriz. Dolayısıyla, kanımızca, “*genel mahkeme*” başvurucuya bir miktar tazminat vermek zorundadır.⁴¹⁵ “*Genel mahkeme*” tazminat vermek bakımından Anayasa Mahkemesi'nin kararı ile bağlı olmakla birlikte, tazminatın miktarı konusunda yaptığı yargılamaya ve kanaatine göre bir sonuca varacaktır.⁴¹⁶

Ayrıca belirtmemiz gerekir ki, Anayasa Mahkemesi'nin kararı sonrasında “*genel mahkeme*” tarafından yapılacak yargılamanın Anayasa Mahkemesi'nce takip edilmesini sağlayan bir düzenlemeye yer verilmemesi önemli bir eksiklik. Diğer bir önemli eksiklik ise, “*makul sürede yargılanma hakkı*”nın sıkça ihlal edildiği ülkemizde, “*genel mahkeme*” tarafından yapılan yargılamanın sonuçlanması için herhangi bir süre sınırlamasının getirilmemesidir.⁴¹⁷

“*Genel mahkeme*” yapacağı yargılama neticesinde bir sonuca ulaşacaktır. Fakat “*genel mahkeme*”nin ulaştığı bu sonuç başvurucuyu tatmin etmeyebilir. Sonuçtan tatmin olmayan ve ihlalin tam olarak kaldırılmadığı düşüncesinde olan başvurucu, verilen karara karşı kanun yollarına gidebilir. Kanun yollarını tüketmesine rağmen hala sonuçtan memnun olmayan başvurucunun tekrar Anayasa Mahkemesi'nde bireysel başvuru yoluna başvurabileceğini kabul etmek gerekir.⁴¹⁸ Anayasa Mahkemesi'nin bu durumda doğrudan ihlali ve sonuçlarını kaldıracak bir tazminat kararı vermesi gerektiği yönünde görüşler mevcuttur.⁴¹⁹ Aksi takdirde, mahkemeler

⁴¹⁵ Aynı yönde bkz. Korkmaz, s. 203.

⁴¹⁶ Korkmaz, s. 203.

⁴¹⁷ Önay, s. 7; Perilli, s. 36-37.

⁴¹⁸ Hamdemir, s. 362; Özbey, s. 433; Karaman, Bireysel Başvuru, s. 315; Çelik, s. 217.

⁴¹⁹ Özbey, s. 433.

arasında gidip gelen bu süreç başvurusunun başka ihlallerle de karşılaşması sonucunu doğurabilir.⁴²⁰

II. ANAYASA MAHKEMESİ'NİN TAZMİNAT KARARI ÖRNEKLERİ

A. Maddi Tazminat Kararı Örnekleri

Daha önce de ifade edildiği üzere, Anayasa Mahkemesi'nin maddi tazminat kararı verdiği başvuruların temelinde genellikle “*mülkiyet hakkı*”nın ihlali yatmaktadır. “*Mülkiyet hakkı*”nın ihlali sebebiyle maddi tazminata hükmedilen kararların önemli bir kısmını ise 04.11.1983 tarihli ve 2942 sayılı “Kamulaştırma Kanunu” gereğince tespit edilen kamulaştırma bedelinin başvurucuya faiz işletilmeden ödenmesi durumu oluşturmaktadır.⁴²¹

2942 sayılı Kamulaştırma Kanunu'nun 10. maddesinin 9. fıkrasına göre; “*Kamulaştırma bedelinin tespiti için açılan davanın dört ay içinde sonuçlandırılmaması hâlinde, tespit edilen bedele bu sürenin bitiminden itibaren kanuni faiz işletilir.*” Söz konusu bu düzenleme 11.04.2013 tarihinde 6459 sayılı “İnsan Hakları ve İfade Özgürlüğü Bağlamında Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” ile getirilmiştir. Bahsi geçen düzenlemenin 2942 sayılı “Kamulaştırma Kanunu”na eklendiği 11.04.2013 tarihine kadar, uygulamada, tespit edilen bedel herhangi bir faiz işletilmeden ödenmekteydi.⁴²² Anayasa Mahkemesi, maddi tazminat kararlarında istikrarlı olarak, bu uygulamanın taşınmazı kamulaştırılan kişinin “*mülkiyet hakkını*” ihlal ettiğini ve maddi tazminat ödenmesi

---

⁴²⁰ Özbey, s. 434.

⁴²¹ Öney s. 2. Başvurucuya faiz işletilmeden ödenen kamulaştırma bedelinin mülkiyet hakkını ihlal ettiğine dair Anayasa Mahkemesi'nin şu kararlarına bakılabilir: AYM, 06.07.2017 tarih, 2014/2073 Başvuru Numaralı Kararı, § 95; AYM, 17.11.2016 tarih, 2014/774 Başvuru Numaralı Kararı, § 94; AYM, 16.09.2015 tarih, 2013/4523 Başvuru Numaralı Kararı, § 50, R.G., S. 29546, 28.11.2015; AYM, 24.06.2015 tarih, 2013/9499 Başvuru Numaralı Kararı, § 65, R.G., S. 29442, 11.08.2015; AYM, 22.01.2015 tarih, 2013/4809 Başvuru Numaralı Kararı, § 96, R.G., S. 29382, 10.06.2015; AYM, 10.12.2014 tarih, 2013/2550 Başvuru Numaralı Kararı, § 77; AYM, 05.11.2014 tarih, 2013/9032 Başvuru Numaralı Kararı, § 59; AYM, 17.09.2014 tarih, 2013/735 Başvuru Numaralı Kararı, § 79; AYM, 08.05.2014 tarih, 2013/1568 Başvuru Numaralı Kararı, § 55; AYM, 06.03.2014 tarih, 2012/1313 Başvuru Numaralı Kararı, § 91; AYM, 19.12.2013 tarih, 2013/817 Başvuru Numaralı Kararı, § 69.

⁴²² Öney, s. 2.

gerektiğini belirtmektedir. Örneğin; bir başvurucu, dava tarihine göre belirlenen kamulaştırma bedelinin dava sonunda faizsiz olarak kendisine ödendiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesi'ne başvurmuştur. Mahkeme ise şu gerekçelerle maddi tazminata hükmetmiştir: *“Başvurucuya dava tarihine göre belirlenen kamulaştırma bedelinin 4 yıl 9 ay süren dava sonunda faiz işletilmeden ödenmesi sonucu kamulaştırma bedelinde bu sürede gerçekleşen % 45,05 oranındaki enflasyon nedeniyle ciddi bir değer kaybı olduğu, bu durumun başvurucu üzerine idarenin ulaşmak istediği meşru kamu yararı ile haklı gösterilemeyecek şekilde orantısız ve aşırı bir yük oluşturduğu anlaşıldığından, bahsedilen maddi değer kaybını telafi edebilmek için bedel tespitinde esas alınan Mayıs 2007 ile bedelin ödendiği Şubat 2012 tarihleri arasında enflasyonda meydana gelen % 45,05 oranındaki artış nazara alınarak başvurucuya 97.560,68 TL maddi tazminat ödenmesine karar verilmesi gerekir.”*⁴²³

Anayasa Mahkemesi, çok nadir de olsa, diğer hak ve hürriyetlerin ihlali ile ilgili olarak da maddi tazminat kararları vermektedir.⁴²⁴ Örneğin; bir başvurucu, *“17/7/1964 tarih ve 506 sayılı mülga Sosyal Sigortalar Kanunu'nun geçici 20. maddesine, 13/2/2011 tarih ve 6111 sayılı Kanunla eklenen beşinci fıkra ile devam eden yargı süreçlerine müdahale edilerek adil yargılanma ile mülkiyet haklarının ihlal edildiğini”* ileri sürmüştür. Mahkeme ise, *“silahların eşitliği hakkı”*nın ihlal edildiğini tespit etmiş ve şu gerekçelere dayanarak maddi tazminat kararı vermiştir: *“Başvurucu, tespit edilen ihlal sonucunda başarı şansı yüksek olan davasını kaybetmiş olup, bu şartlar altında salt ihlal tespitiyle giderilemeyecek zararlara uğradığı açıktır. Bu çerçevede, tespit edilen ihlal nedeniyle dosyada mübrez bilirkişi*

⁴²³ AYM, 17.09.2014 tarih, 2013/735 Başvuru Numaralı Kararı, § 79.

⁴²⁴ Tespit edebildiğim kadarıyla Anayasa Mahkemesi'nin *“mülkiyet hakkı”* dışında vermiş olduğu maddi tazminat kararlarının sayısı 5'i geçmemektedir. Bu kararlar için bkz. (Adil yargılanma hakkı ile ilgili), AYM, 07.01.2016 tarih, 2013/3711 Başvuru Numaralı Kararı, § 100, R.G., S. 29661, 22.03.2016; (İfade özgürlüğü ile ilgili), AYM, 07.07.2015 tarih, 2014/6128 Başvuru Numaralı Kararı, § 78, R.G., S. 29445, 14.08.2015; (Mahkemeye erişim hakkı ile ilgili), AYM, 23.07.2014 tarih, 2012/1052 Başvuru Numaralı Kararı, § 49; (Mahkemeye erişim hakkı ile ilgili), AYM, 14.04.2016 tarih, 2013/8147 Başvuru Numaralı Kararı, § 87; (Adil yargılanma hakkı ile ilgili), AYM, 25.03.2014 tarih, 2013/1426 Başvuru Numaralı Kararı, § 89, R.G., S. 29390, 18.06.2015. Bir kararda ise Mahkeme hem *“mülkiyet hakkı”*nın hem de *“adil yargılanma hakkı”*nın ihlal edildiğini tespit etmiş ve başvurucuya 80.000 TL maddi tazminat ödenmesine karar vermiştir. Bkz. AYM, 14.04.2016 tarih, 2013/4193 Başvuru Numaralı Kararı, § 106-107.

raporu da nazara alınarak hakkaniyet temelinde belirlenen net 23.200,00 TL tazminatın başvurucuya ödenmesine karar verilmesi gerekir.”⁴²⁵

B. Manevi Tazminat Kararı Örnekleri

Anayasa Mahkemesi’nin ihlal tespiti sonrası en çok verdiği karar türlerinden birisi de manevi tazminat kararlarıdır. Manevi tazminat kararlarına niceliksel olarak maddi tazminat kararlarından daha fazla hükmedilmesinin altında yatan sebeplerden birisi de şudur: Anayasa Mahkemesi’nin ihlal kararlarının büyük bir kısmını “*adil yargılanma hakkı*” kapsamında değerlendirilen “*makul sürede yargılanma hakkı*”nın ihlali oluşturmaktadır. Nitekim 2017 yılı sonuna kadar verilen 2.536 ihlal kararının 1.783’ünde “*makul sürede yargılanma hakkı*”nın ihlal edildiği görülmektedir.⁴²⁶ “*Makul sürede yargılanma hakkı*”nın ihlali durumunda ise genellikle maddi tazminata değil manevi tazminata hükmedilmektedir. Örneğin; Anayasa Mahkemesi bir kararında; “*Anılan ilkeler ve Anayasa Mahkemesinin benzer başvurularda verdiği kararlar dikkate alındığında somut olaydaki yaklaşık 4 yıl 9 ay 6 günlük yargılama süresinin makul olmadığı sonucuna varmak gerekir... İhlal tespitiyle giderilemeyecek olan manevi zararları karşılığında başvurucuya miras hissesi gözetilerek net 2. 700 TL manevi tazminat ödenmesine karar verilmesi gerekir*” diyerek 4 yıl 9 ay 6 günlük yargılama süresinin makul olmadığı ve başvurucuya manevi tazminat verilmesi gerektiği sonucuna varmıştır.⁴²⁷

“*Makul sürede yargılanma hakkı*”nın ihlali sonucunda verilen manevi tazminat kararları, bütün manevi tazminat kararlarının büyük bir kısmına tekabül etse de, farklı hak ve hürriyetlerin ihlali sonucunda da manevi tazminat kararı verilebilmektedir. Örneğin; “*ifade hürriyeti*”nin ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesi’nin önüne gelen bir olayda, Mahkeme; “*Başvurucunun ifade özgürlüğünün ihlal edildiği sonucuna varılmıştır... İfade özgürlüğünün ihlali*

⁴²⁵ AYM, 25.03.2014 tarih, 2013/1426 Başvuru Numaralı Kararı, § 89, R.G., S. 29390, 18.06.2015.

⁴²⁶ http://www.anayasa.gov.tr/icsayfalar/istatistikler/pdf/31122017_istatistik_tr.pdf, (E.T. 02.04.2018).

⁴²⁷ AYM, 22.02.2018 tarih, 2014/18979 Başvuru Numaralı Kararı, § 65, 70, R.G., S. 30355, 09.03.2018.

*nedeniyle yalnızca ihlal tespitiyle giderilemeyecek olan manevi zararları karşılığında başvurucuya net 4.000 TL manevi tazminat ödenmesine...” hükmetmiştir.*⁴²⁸

C. Genel Mahkemelerde Dava Açılması Yolunun Gösterilmesine İlişkin Karar Örnekleri

Anayasa Mahkemesi'nin ihlal tespitinde bulunduğu fakat tazminat miktarının belirlenmesinin daha ayrıntılı bir incelemeyi gerektirdiği durumlarda başvurucuyu genel mahkemelerde tazminat davası açmaya yönlendirebileceğinden bahsetmiştik. Anayasa Mahkemesi'nin şimdiye kadar verdiği kararları incelendiğinde, bu yolu sadece birkaç kez kullandığını görmekteyiz. Dolayısıyla bu karar çeşidinde örnek olarak verebileceğimiz kararların sınırlı sayıda olduğunu belirtmemiz gerekir.

Örneğin; bireysel başvuruya konu olan bir olayda, başvurucunun taşınmazına üzerindeki ev ile birlikte “tapu tahsis belgesi” verilmiştir. Daha sonra taşınmazın bulunduğu ilçe 1995 yılında sit alanı olarak ilan edilmiştir. 2007 yılında ise, başvurucuya gönderilen yazıda, taşınmazı tahliye etmesi gerektiği aksi halde tahliye işleminin gerçekleştirileceği bildirilmiştir. Bu işlem üzerine başvurucu idari ve yargısal yolları tüketmesine rağmen istediği sonucu alamamış ve Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuruda bulunmuştur. Mahkeme, “... *başvurucunun, binanın değeri ödenmeksizin tahliyesinin talep edilmesi nedeniyle, mülkiyet hakkının ihlali iddiası yönünden Anayasa'nın 35. maddesinin ihlal edildiği tespit edilmiş olduğundan başvurucunun, bina değerinin kendisine ödenmesine yönelik olarak dava açma hakkı bulunmaktadır. Başvurucu tarafından maddi tazminat talebinde de bulunulmuş olup, mevcut başvuruda Anayasa'nın 35. maddesinin ihlal edildiği tespit edilerek başvurucunun bina değerinin ödenmesine yönelik olarak dava açma olanağı bulunduğu ve tazminat miktarının belirlenmesinin yargılamayı gerektirdiği...*” gerekçeleriyle tazminat talebini reddetmiştir.⁴²⁹

Anayasa Mahkemesi'nin önüne gelen bir başka olayda ise, Hava Kuvvetleri Komutanlığı'nda çalışan ve 13.06.2012 tarihinde gözaltına alınan başvurucu, 16.06.2012 tarihinde “*devletin güvenliği için bilgileri temin etme ve suç işlemek*

⁴²⁸ AYM, 08.02.2018 tarih, 2014/5456 Başvuru Numaralı Kararı, § 35, 37.

⁴²⁹ AYM, 10.06.2015 tarih, 2013/6670 Başvuru Numaralı Kararı, § 116-117, R.G., S. 29479, 18.09.2015.

*amacıyla kurulan örgüte üye olma” suçlarını işlediği iddiasıyla tutuklanmıştır. Başvurucu tutuklamanın hukuki ve tutuklama süresinin makul olmadığı gerekçeleriyle, 10.07.2013 tarihinde bireysel başvuruda bulunmuştur. Başvurucunun bireysel başvuru talebinden sonra ise, 28.01.2014 tarihinde derece mahkemeleri tarafından tahliyesine karar verilmiştir. Anayasa Mahkemesi ise, başvurucunun 1 yıl 7 ay 15 gün özgürlüğünden yoksun kaldığını, bu süre boyunca suçlamanın temelini oluşturan esaslı delillere başvurucunun erişiminin sağlanamadığını belirterek Anayasa’nın 19. maddesinin yedinci ve sekizinci fıkralarının ihlal edildiğine karar vermiştir. Anayasa Mahkemesi ayrıca, “Başvurucu hakkında tahliye kararı verilmekle tutukluluk hâli sona ermiştir. Bu durumda ihlalin tespiti dışında sonuçlarının ortadan kaldırılması için yapılması gereken bir husus bulunmadığı anlaşılmaktadır... Başvurucu... maaşından toplam 50.085 TL kesildiğini, bu paranın kesilmesi nedeniyle 7.970 TL faiz gelirinden mahrum olduğunu belirterek 58.056 TL maddi tazminat ile 100.000 TL manevi tazminat talep etmiştir... Başvurucunun maddi tazminat talebi yönünden talebin niteliği göz önüne alınarak 6216 sayılı Kanun’un 50. maddesinin (2) numaralı fıkrası uyarınca **genel mahkemelerde dava açılmasının gerekli olduğu sonucuna varıldığından Anayasa Mahkemesince maddi tazminat talebinin kabulü mümkün görülmemiştir...** Başvurucunun kişi hürriyeti ve güvenliği hakkına yönelik müdahale nedeniyle... başvurucuya net 5.000 TL manevi tazminat ödenmesine...” karar vermiştir.⁴³⁰*

Anayasa Mahkemesi’nin vermiş olduğu tazminat kararlarının icrasını incelemeye geçmeden önce, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin vermiş olduğu tazminat kararlarını ve bu kararların nasıl icra edildiğini incelemenin faydalı olacağı kanaatindeyiz. Zira Anayasa Mahkemesi ile Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin tazminat kararları birazdan görüleceği üzere benzerlik göstermektedir. Dolayısıyla Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin tazminat kararlarının icra ediliş şekli ve yöntemi, Anayasa Mahkemesi’nin tazminat kararlarının icrasına örnek teşkil edebilecek niteliktedir.

---

⁴³⁰ AYM, 02.12.2015 tarih, 2013/5576 Başvuru Numaralı Kararı, § 68-71.

III. AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ'NİN TAZMİNAT KARARLARI VE İCRASI

A. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Tazminat Kararları

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin, tespit ettiği ihlal sonrasında başvuruca tazminat verebilme yetkisi Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 41. maddesinde düzenlenmiştir. Bu maddeye göre; *“Eğer Mahkeme bu Sözleşme ve Protokollerinin ihlal edildiğine karar verirse ve ilgili Yüksek Sözleşmeciler Tarafın iç hukuku bu ihlalin sonuçlarını ancak kısmen ortadan kaldırılabiliyorsa, Mahkeme, gerektiği takdirde, hakkaniyete uygun bir surette, zarar gören tarafın tatminine hükmeder.”*

Kararın icra edilebilmesi için AİHM'nin sorumlu devletin alması gereken tedbiri bildirdiği tek durum, adil bir tazminatın ödenmesidir.⁴³¹ AİHM'nin adil tazminat kararları dışındaki diğer bütün kararları beyan edici niteliktedir.⁴³² Ancak adil tazminat kararları kurucu niteliktedir. Dolayısıyla adil tazminat kararları, yoruma açık olmayan ve ilgili devlet tarafından açıkça ve doğrudan icra edilmesi gereken bir karar türü olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴³³

Adil tazminat kararı verilebilmesi için başvuruca bu yönde bir talebinin olması gerekir. Adil tazminat talebinin Mahkeme'ye hiç ya da zamanında sunulmadığı hallerde, Mahkeme re'sen tazminata hükmetmemektedir.⁴³⁴

Mahkeme, Sözleşme ve Ek Protokollerinde yer alan hak ve hürriyetlerden biri ya da birden fazlası ihlal edildiğinde, tazminata hükmetmek zorunda değildir. İhlal konusu olay maddi ya da manevi hiçbir zarara neden olmamışsa yahut ihlalin tüm sonuçları giderilebilir nitelikteyse tazminata hükmetmemektedir. Maddi tazminat hesaplanırken gerçek zarar ve mahrum kalınan kâr, manevi tazminatta ise

⁴³¹ Gözler, İnsan Hakları, s. 543-544; Kılınç, Kararların İnfazı, s. 246.

⁴³² Gözübüyük/Gölcüklü, s. 133; Karaman, Kararların Yerine Getirilmesi, s. 415.

⁴³³ Abdelgawad, s. 14; Kılınç, Kararların Yerine Getirilmesi, s. 246.

⁴³⁴ Örneğin; Mahkeme, Fransa'ya karşı Nasri başvurusunda, toplu tecavülden hüküm giyen sağır ve dilsiz bir kişinin sınır dışı edilmesi olayında, Sözleşme'nin 8. maddesinde düzenlenen *“Özel ve aile hayatına saygı gösterilmesi hakkı”*nın ihlal edildiğini tespit etmiş fakat başvuruca talepte bulunmadığı için tazminata hükmetmemiştir. Bkz. Nasri/Fransa, Başvuru No:19465/92, 13.07.1995, § 49.

başvurucunun ihlal sebebiyle yaşadığı acı, kaygı, sıkıntı ve psikolojik problemler dikkate alınmaktadır.⁴³⁵

AİHM, tazminat kararı neticesinde öngörülen miktarın, ilgili devlet tarafından başvurucuya ne zamana kadar ödenebileceği konusunda herhangi bir karar vermemektedir.⁴³⁶ Tazminat miktarını ödeyecek olan devletten beklenen, tazminatın en kısa sürede ve tam olarak başvurucuya veya vekiline ödenmesiydi. Fakat bazı devletlerin tazminatı ödeme hususunda ihmal göstermeleri üzerine, AİHM, 28.08.1991 tarihli *Portekiz'e karşı Moreira de Azevedo* kararıyla birlikte öngörülen tazminatların ve mahkeme masraflarının, ilgili devlet tarafından başvurucuya, kararın kesinleşmesi tarihinden itibaren en geç üç ay içinde ödenmesi gerektiğini de belirtmeye başladı.⁴³⁷

Mahkeme, tazminat kararlarında, ilgili devleti süresi içerisinde tazminatı ödemeye teşvik etmek ve başvurucunun ekonomik kayba uğramasını önlemek için gecikme faizine de hükmetmektedir.⁴³⁸ Mahkeme'nin günümüzde uyguladığı gecikme faizi oranı, “Avrupa Birliği Merkez Bankası'nın kısa vadeli borç verme kredilerine uyguladığı orandan %3 fazlası” şeklinde ortaya çıkmaktadır.⁴³⁹

B. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Tazminat Kararlarının İcrası

AİHM'nin verdiği tazminat kararları, diğer karar türlerinde olduğu gibi, Bakanlar Komitesi'ne gönderilmekte ve Bakanlar Komitesi tarafından takip edilmektedir. Bakanlar Komitesi, Mahkeme tarafından kendisine gönderilen nihai kararları öncelikle gündemine alır.⁴⁴⁰ Daha sonra ise, Sözleşme'nin 46. maddesinin 1. fıkrası gereğince ihlali gidermekle yükümlü olan devletin hangi önlemleri aldığını bildirmesini ister.

---

⁴³⁵ Tezcan/Erdem/Sancakdar, Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu, s. 134; Kılınç, Kararların İnfazı, s. 246-247.

⁴³⁶ Kılınç, Kararların İnfazı, s. 249; Karaman, Kararların Yerine Getirilmesi, s. 415.

⁴³⁷ Kılınç, Kararların İnfazı, s. 249; Cengiz, s. 89-90; Doğru, Kararların İç Hukuka Etkileri, s. 199.

⁴³⁸ Çavuşoğlu, s. 41; Ergin Ergül, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Uygulaması*, 2. Baskı, Yargı Yayınevi, Ankara 2004, s. 88.

⁴³⁹ Kılınç, Kararların İnfazı, s. 250; Cengiz, s. 90.

⁴⁴⁰ Abdurrahman Eren, s. 600; Çavuşoğlu, s. 59.

Bakanlar Komitesi toplantıları iki ayda bir yapıldığı için, toplantılar dışındaki günlük işlemlerin yürütülmesi ve tazminatların ilgili devlet tarafından ödenip ödenmediğinin kontrolü “*Kararların İnfazı Birimi*” tarafından yürütülmektedir.⁴⁴¹ Tazminatın başvurucaya ödenmesinden sorumlu olan devlet, tazminatın ödendiğine ilişkin bilgi ve belgeleri (banka dekontu, başvuruca veya vekilinin tazminatı aldıklarına ilişkin yazılı beyanları vb.) “*Kararların İnfazı Birimi*”ne göndererek tazminat açısından kararın infaz edildiğinin kaydedilmesini talep etmektedir.⁴⁴² “*Kararların İnfazı Birimi*”, tazminatın ödendiğine ilişkin olan söz konusu belgeleri ve ödemenin zamanında ve tam olarak yapılıp yapılmadığını kontrol eder. Tazminatın ödendiğine ilişkin belgelerde, ödemenin zamanında ya da ödemenin tam olarak gerçekleştirilip gerçekleştirilmediğine ilişkin hususlarda herhangi bir sorun görülürse, durum ilgili devletin daimi temsilciliğine bildirilir ve sorun çözülmeye çalışılır. Sorunun çözülememesi durumunda, dosya, Bakanlar Komitesi toplantılarında görüşülmek üzere bekletilir.⁴⁴³

Tazminatların ilgili devlet tarafından ödenmesi noktasında sorun oluşturan davalardan birisi *Yunanistan’a karşı Stran Greek Refineries ve Stratis Andreadis* davasıdır.⁴⁴⁴ Söz konusu davada, Mahkeme, Yunanistan aleyhine 30 milyon ABD doları tazminata hükmetmiştir. Yunan hükümeti, miktarın çok büyük olduğunu, ülkede ekonomik sorunların mevcut olduğunu, üç ay içerisinde ödemesinin mümkün olmadığını; ancak beş yıl içerisinde taksitler halinde ve gecikme faizi işletilmeksizin tazminatı ödeyebileceğini bildirmiştir.⁴⁴⁵ Bakanlar Komitesi, 251 no’lu ve 15 Mayıs 1996 tarihli geçici kararı ile bu talebi reddetmiş ve Yunan hükümeti tarafından öngörülen ödeme yönteminin Mahkeme kararından kaynaklanan yükümlülüklerin yerine getirilmesi anlamına gelmeyeceğine karar vermiştir.⁴⁴⁶ Bakanlar Komitesi’nde ve Dışişleri Bakanları seviyesinde, Yunan hükümetine, tazminatı hemen ve bir defada ödemesi noktasında baskılar yapılmıştır. Yunanistan, baskılara ancak iki yıl

---

⁴⁴¹ Kılınç, *Kararların İnfazı*, s. 251.

⁴⁴² Kılınç, *Kararların İnfazı*, s. 251; Doğru, *Kararların İç Hukuka Etkileri*, s. 199; Ergül, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi*, s. 88.

⁴⁴³ Kılınç, *Kararların İnfazı*, s. 251.

⁴⁴⁴ *Stran Greek Refineries ve Stratis Andreadis/Yunanistan*, Başvuru No:13427/87, 09.12.1994.

⁴⁴⁵ Kılınç, *Kararların İnfazı*, s. 251; Doğan, s. 559.

⁴⁴⁶ D.J. Harris/M.O’Boyle/E.P. Bates/C.M. Buckley, s. 898’deki 13. dipnot.

dayanabilmiş, sonrasında ise tazminatı ve gecikme faizini ödemiştir.⁴⁴⁷ Böylece Bakanlar Komitesi davanın incelenmesi sonlandırmıştır.⁴⁴⁸

Tazminatların ilgili devlet tarafından ödenmesi noktasında sorun oluşturan davalardan bir diğeri ise *Türkiye'ye karşı Loizidou* davasıdır.⁴⁴⁹ Bu davada AİHM, esasa ilişkin 18.12.1996 tarihli kararında başvuruçunun Kuzey Kıbrıs'taki mülküne ulaşmasının engellendiğini belirterek mülkiyet hakkının ihlal edildiğini tespit etmiş ve başvuruçuyu lehine maddi tazminat olarak 300.000, manevi tazminat olarak 20.000 ve yargılama giderleri olarak da 137.084 Güney Kıbrıs Poundu ödenmesine karar vermiştir.⁴⁵⁰ Türkiye, başvurunun siyasi bir içerik taşıdığını ve bütün mülkiyet sorunlarının topluca çözümlenmesine bağlı olarak tazminatı ödeyebileceğini bildirmiştir.⁴⁵¹ Türkiye'nin bu cevabına karşın ise Bakanlar Komitesi sırasıyla 06.10.1999, 24.07.2000 ve 26.06.2001 tarihlerinde olmak üzere üç farklı ara karar almıştır.⁴⁵² Komite bu ara kararlarında özetle, Türkiye'nin ödemeyi şarta bağlamasının kararın doğurduğu yükümlülüklerle bağdaşmadığını, bütün taraf devletlerinin AİHM kararlarına uymakla yükümlü olduğunu, Türkiye'nin bu tutumu ile uluslararası yükümlülükleri önemsememiş havası verdiğini ve tutumunu gözden geçirerek AİHM kararında belirtildiği şekilde ödemeyi yapması gerektiğini belirtmiştir.⁴⁵³ Ayrıca Parlamenter Meclisi de, Bakanlar Komitesi'nin yaptığı çağrıyla desteklediğini belirtmiş ve Türkiye'nin AİHM tarafından belirlenen tazminatları ödemeyi reddetmesi yahut ödemeyi geciktirmesi durumunda, Avrupa Konseyi üyeliğinin askıya alınması ve günlük para cezası uygulaması dahil tüm gerekli önlemlerin Komite tarafından gerçekleştirilmesini istemiştir.⁴⁵⁴ Daha sonra ise Türkiye belirlenen miktarı başvuruçuya ödemiştir. Bunun üzerine Bakanlar Komitesi, Aralık 2003'de aldığı "Resolution DH (2003) 190 no"lu kararı ile

---

⁴⁴⁷ Kılınç, Kararların İnfazı, s. 251; Doğru, Kararların İç Hukuka Etkileri, s. 199-200.

⁴⁴⁸ D.J. Harris/M.O'Boyle/E.P. Bates/C.M. Buckley, s. 898'deki 13. dipnot.

⁴⁴⁹ Loizidou/Türkiye, Başvuru No: 15318/89, 18.12.1996. Davaya ilişkin olarak detaylı bilgi için bkz. Mehmet Akif Etgü, *Kamu Hukukunda Mülkiyet Hakkı ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Mülkiyet Hakkına Bakışı*, 1. Baskı, XII Levha Yayınları, İstanbul 2009, s. 269 vd.

⁴⁵⁰ Doğru, Kararların İç Hukuka Etkileri, s. 200.

⁴⁵¹ D.J. Harris/M.O'Boyle/E.P. Bates/C.M. Buckley, s. 898.

⁴⁵² Çavuşoğlu, s. 67-68.

⁴⁵³ Çavuşoğlu, s. 67-68; Doğru, Kararların İç Hukuka Etkileri, s. 200.

⁴⁵⁴ Çavuşoğlu, s. 68; Kılınç, Kararların İnfazı, s. 270-271; Karaman, Kararların Yerine Getirilmesi, s. 428.

Sözleşme'nin 46. maddesinin 2. fıkrası kapsamındaki görevlerini ifa ettiğine karar vermiştir.⁴⁵⁵

AİHM tarafından hükmedilen tazminat miktarının tam olarak ödenmediği durumlarda, başvurucuların da Bakanlar Komitesi'ne ilgili devletin davranışını şikâyet etme hakkı vardır. Bu durumda Komite, başvurucunun dilekçesinde belirttiği problemleri ilgili devletle paylaşır ve çözüm arayışı içine girer. Çözüm bulunamazsa ve Komite Başkanı uygun görürse dilekçeler diğer Komite üyelerine dağıtılır ve sorunun nasıl çözümlenebileceği karara bağlanır.⁴⁵⁶

AİHM'nin verdiği tazminat kararlarının ülkemizdeki icrasına çok kısaca değinecek olursak; lehine tazminata hükmedilen başvurucunun “T.C. Adalet Bakanlığı” bünyesinde yer alan “Uluslararası Hukuk ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü (İnsan Hakları Daire Başkanlığı)”ne ödeme bilgilerini göndermesi gerekir. Her ne kadar AİHM kararında tazminat miktarının başvurucuya ödenmesi gerektiği belirtilse de, ödemenin başvurucu dışında vasi veya avukata yapılacak olması durumunda, bu kişilerin ilgili temsil ilişkisini ortaya koyan tüm belgelerin onaylı suretlerini İnsan Hakları Daire Başkanlığı'na göndermeleri gerekmektedir.⁴⁵⁷

Adalet Bakanlığı, ülkemiz aleyhine verilen tazminat kararları açısından, kararın kesinleşmesini takip eden üç ay içerisinde, Euro üzerinden hükmedilen tutarın ödeme günündeki TL karşılığını başvurucunun ya da ilgili belgeleri sunması durumunda vasi, vasi yahut avukatının banka hesabına masrafları devlete ait olmak üzere havale etmekte ve sonrasında da söz konusu bu ödeme bilgisini “Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi”ne iletmektedir. Başvurucunun yabancı olması ve banka hesabının Türkiye dışında bulunması durumunda ise ödemeler Euro üzerinden yapılmaktadır.⁴⁵⁸

Türkiye'nin, AİHM kararlarının gereğinin yerine getirilmesi noktasında, bugüne kadar gerek tazminat gerekse dava masrafları ile ilgili bütün ödemeleri yaptığı, ödeme noktasında tek sorun yaşadığı davanın ise yukarıda belirtilen *Loizidou* davası

⁴⁵⁵ Durmuş Tezcan/Mustafa Ruhan Erdem/Oğuz Sancakdar, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, T.C. Adalet Bakanlığı Eğitim Dairesi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2004, s. 75.

⁴⁵⁶ Kılınç, *Kararların İnfazı*, s. 251.

⁴⁵⁷ Cengiz, s. 95.

⁴⁵⁸ Cengiz, s. 96.

olduğu ifade edilmiştir.⁴⁵⁹ Ancak, her ne kadar tam olarak yapılsa da, ödemelerin TL olarak yapıldığı ve üç aylık sürenin genellikle son günlerinde yerine getirildiği, bu durumun ise kararın kesinleştiği tarih ile ödeme talimatının verildiği tarihteki kur farkının tazminat miktarını azalttığı yönünde eleştiriler de dile getirilmektedir.⁴⁶⁰

Kanaatimizce, siyasi bir nitelik taşıyan ve geciktirilmiş olmasına rağmen daha sonra ödemesi gerçekleştirilen *Loizidou* kararı dışındaki bütün diğer tazminat kararlarında, tazminat miktarının süresi içerisinde ve tam olarak başvurucuya ödenmesi olumlu ve gerekli bir davranıştır. Ayrıca, Adalet Bakanlığı'nın resmi internet sitesinde, "*AIHM Kararlarının İcrası*"⁴⁶¹ başlığı altında, AIHM kararlarının icrası ile ilgili bilgilendirici açıklamaların yapılması da, bu konuya verilen önemin somut bir görünümünü oluşturmaktadır.

IV. ANAYASA MAHKEMESİ'NCE VERİLEN TAZMİNAT KARARLARININ İCRASI

A. Maddi ve Manevi Tazminat Kararlarının İcrası

Anayasa Mahkemesi, maddi ve manevi tazminat kararlarının hüküm fıkralarında, kararın tebliği ile birlikte başvurucunun Maliye Bakanlığı'na başvurması gerektiğini de belirtmektedir.⁴⁶² Dolayısıyla tazminatların re'sen ödenmesi gibi bir durum söz konusu değildir. Uygulamada, tazminat ve yargılama giderleri, her ilde "*Defterdarlık*" bünyesinde hizmet veren "*Muhakemat Müdürlüğü*" tarafından değil, Maliye Bakanlığı'nın birimlerinden birisi olan "*Başhukuk Müşavirliği ve Muhakemat Genel Müdürlüğü (BAHUM)*" tarafından yerine getirilmektedir. Lehine tazminata ve yargılama giderlerine hükmedilen başvurucunun bir dilekçe ile BAHUM'a başvurması gerekmektedir. Başvurucunun bu dilekçesi kişisel bilgileri ile birlikte ödeme bilgilerini (hesap numarası, iban numarası vs.)

⁴⁵⁹ Durmuş Tezcan/Mustafa Ruhan Erdem/Oğuz Sancakdar, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu*, 2. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara 2004, s. 135.

⁴⁶⁰ Sezgin Tanrıku, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru İçin El Kitabı*, 4. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara 2007, s. 126.

⁴⁶¹ Söz konusu başlık, Adalet Bakanlığı'nın resmi internet sitesinde "Birimler" başlığının altında yer alan "İnsan Hakları Dairesi Başkanlığı" sayfası içerisinde yer almaktadır. Bkz. http://www.inhak.adalet.gov.tr/kararlarin_icrasi/karalarinicrasi.html, (E.T. 05.05.2018).

⁴⁶² AYM, 21.12.2017 tarih, 2017/5974 Başvuru Numaralı Kararı, Hüküm Fıkrası, E bendi.

içermelidir. BAHUM'a başvurucu adına vekilinin başvurması durumunda, ödemenin vekile yapılabilmesi için, vekilin hesap numarası yada iban numarası ile birlikte "vekaletname"sini ve düzenlediği "serbest meslek makbuzu"nu BAHUM'a göndermesi gerekmektedir.

Başvurucunun veya vekilinin talebini alan Maliye Bakanlığı, talepten itibaren dört ay içerisinde söz konusu ödemeyi gerçekleştirmelidir. Bakanlık bu ödemeyi geciktirirse, dört aylık sürenin sona erdiği tarihten ödemenin yapıldığı tarihe kadar "yasal faiz" uygulanacaktır. Burada dikkat edilecek olursa, yasal faizin devreye girme anı, ihlalin gerçekleştiği ya da Anayasa Mahkemesi'nin ihlal kararı verdiği an değil, başvurunun söz konusu talebini Maliye Bakanlığı'na ilettiği andan itibaren dört ay sonrasıdır. Anayasa Mahkemesi tazminat kararlarının hüküm fıkralarında, buraya kadar ifade etmeye çalıştığımız hususları, matbu bir biçimde şu şekilde ifade etmektedir: "Ödemelerin, kararın tebliğini takiben başvurunun Maliye Bakanlığına başvuru tarihinden itibaren dört ay içinde yapılmasına, ödemede gecikme olması halinde bu sürenin sona erdiği tarihten ödeme tarihine kadar geçen süre için yasal FAİZ UYGULANMASINA... karar verildi."⁴⁶³

Anayasa Mahkemesi'nin verdiği tazminat kararlarının icrası noktasında, en azından 6 yıllık (2012-2018 arası) uygulamaya bakıldığında, ciddi sorunların yaşandığını söylemek mümkün değildir. Maliye Bakanlığı, genellikle, tazminat kararlarını tam olarak ve dört aylık süresini geçirmeden yerine getirmektedir.⁴⁶⁴

Tazminatların ödenmesinde, en azından şimdilik, çok fazla sorun yaşanmadığı bir gerçeklik olmakla birlikte, bazı problemlerin de meydana geldiğini ifade etmemiz gerekir. Örneğin Karan'ın aktardığına göre; maddi tazminat kararları arasından bir tanesi ödenmemiştir.⁴⁶⁵ Söz konusu olayda, avukat tarafından düzenlenen "serbest meslek makbuzu" yüzünden ilgili idare ile sorun yaşandığı, akabinde başvurunun

---

⁴⁶³ Örneğin; bkz. AYM, 22.03.2018 tarih, 2015/17978 Başvuru Numaralı Kararı, Hüküm Fıkrası, E bendi.

⁴⁶⁴ Kılınç'ın bir makalesinde aktardığına göre, Eylül 2012-Şubat 2015 dönemi arasında, hükmedilen tazminat bedellerinden ödenmeyen olmamıştır. Bu bağlamda, "Anayasa Mahkemesi Genel Sekreterliği"ne ulaşan şikâyetler arasında tazminatların ödenmemesine veya geç ödenmesine ilişkin hususlar bulunmamaktadır. Bkz. Kılınç, Kararların Yerine Getirilmesi, s. 1577.

⁴⁶⁵ Karan, s. 40. Karan'ın ödenmediğini belirttiği başvuru için bkz. AYM, 10.12.2014 tarih, 2013/2550 Başvuru Numaralı Kararı.

avukatının icra takibi başlattığı, icra takibine itiraz edilmesi üzerine dava açıldığı ve dosyanın halihazırda Yargıtay önünde bulunduğu ifade edilmiştir.⁴⁶⁶ Tazminatların icrası noktasında başvuruculardan kaynaklanan ilginç yaklaşımların da olduğunu söylememiz mümkündür. Nitekim bazen başvurucular Anayasa Mahkemesi'nin tazminat kararını beğenmemekte, Anayasa Mahkemesi kararına karşı AİHM'e başvurmak istemektedirler. Başvurucular bu durumda, AİHM'in, lehlerine Anayasa Mahkemesi tarafından hükmedilen tazminatı kabul ettikleri gerekçesiyle başvurularını reddedeceği ve bu yüzden hak kaybına uğrayacakları endişesini taşımaktadırlar.⁴⁶⁷

Manevi tazminat kararlarında da, tazminatın icra edilmemesi genellikle başvurucudan kaynaklanmakta, başvurucular tazminat miktarının düşük olması, kararın kendilerini tatmin etmemesi vb. sebeplerle Maliye Bakanlığı'na talepte bulunmaktan kaçınmaktadırlar.⁴⁶⁸ Manevi tazminat kararlarından sadece yedi tanesinde tazminatın ödenmediği belirtilmiş, fakat, bu kararların hangi başvurulardan kaynaklandığına ve neden ödenmediğine ilişkin herhangi bir bilgi verilmemiştir.⁴⁶⁹

Tazminat kararlarının icrasında ciddi sorunların yaşanmaması, Anayasa Mahkemesi kararlarının etkililiği noktasında olumlu bir durumdur. Burada temennimiz ilerleyen süreçlerde de sorunlar yaşanmadan tazminat bedelinin sahibine tam ve zamanında ödenmesinin sağlanmasıdır. Ancak durum her zaman böyle olmayabilir. Tazminatların icrasında sorunlar baş gösterebilir. Bu durumda başvurucunun ya da vekilinin önünde kullanabileceği birkaç hukuki yol bulunmaktadır.

Lehine tazminata hükmedilen başvurucunun ya da vekilinin kullanabileceği hukuki yollardan ilki, “icra” yoluna başvurmaktır. Maliye Bakanlığı, başvurucunun talebi üzerine dört ay içerisinde, Anayasa Mahkemesi'nin belirlediği tazminat miktarını ve yargılama giderlerini ödemez ise, başvuru Maliye Bakanlığı'na karşı “ilamlı icra” takibi yapılabilir. Yani, başvuru, icra dairesine başvurup Anayasa

---

⁴⁶⁶ Karan, s. 40.

⁴⁶⁷ Karan, s. 40.

⁴⁶⁸ Karan, s. 41.

⁴⁶⁹ Karan, s. 41.

Mahkemesi tarafından verilen ilâmın zorla yerine getirilmesini talep ederek sorumlu birime (Maliye Bakanlığı'na) bir icra emri gönderebilir. Ancak İcra ve İflâs Kanunu'nun 82. maddesinin 1. fıkrasının 1. bendinde “*devlet malları*”nın haczolunamayacağı belirtilmiştir.⁴⁷⁰ Dolayısıyla, başvuru burada icra takibi yapabilir; fakat, Devlet'in malını haczedemez.⁴⁷¹

Başvurucunun, Anayasa Mahkemesi tarafından hükmedilen tazminatı dolaylı yoldan da olsa icra etmesi noktasında başvurabileceği bir diğer hukuki yol, dört ay içerisinde tazminatı ve yargılama bedelini ödemeyen kamu görevlileri hakkında hukuki (örneğin, kamu görevlileri hakkında tazminat davası açılması), cezai (örneğin, “*görevi kötüye kullanma*” suçunun gerçekleştiğine dair şikâyette bulunma) ve idari (örneğin, disiplin soruşturması açılması) sorumluluğu harekete geçirecek girişimlerde bulunmaktadır.

Son olarak belirtmek isteriz ki, tıpkı AİHM uygulamasında olduğu gibi, Maliye Bakanlığı tarafından gerçekleştirilen ödemenin Anayasa Mahkemesi'ndeki bir birime (Anayasa Mahkemesi Genel Sekreterliği olabilir) bildirilmesinin sağlanması, tazminatın ve yargılama giderlerinin ödenmesindeki denetimi de arttıracaktır. Ayrıca Adalet Bakanlığı'nın (yine AİHM kararlarının icrasında olduğu gibi) ve Maliye Bakanlığı'nın resmi internet sitesinde, Anayasa Mahkemesi ihlal kararlarının nasıl icra edileceğine dair açıklayıcı bilgilere yer verilmesi, başvuru kararları icra etmesine yardımcı olacaktır.

B. Genel Mahkemelerde Dava Açılması Yolunun Gösterilmesine İlişkin Kararların İcrası

Anayasa Mahkemesi'nin bireysel başvuru yolunda vermiş olduğu diğer ihlal kararlarında olduğu gibi, tazminat miktarının ayrıntılı bir incelemeyi gerektirmesi

---

⁴⁷⁰ Bu düzenlemenin, Anayasamızda korunan “*hukuk devleti ilkesi*”, “*hak arama özgürlüğü*”, “*mülkiyet hakkı*” ve “*eşitlik ilkesi*”ne aykırı olduğu ileri sürülmüştür. Bkz. Hakan Pekcanitez/Oğuz Atalay/Meral Sungurtekin Özkan/Muhammet Özekes, *İcra ve İflâs Hukuku Ders Kitabı*, 2. Bası, Yetkin Yayınları, Ankara 2015, s. 202-203. Devlet malının haczolunamayacağına ilişkin hüküm, Anayasa'ya aykırılığı iddiasıyla Anayasa Mahkemesi'nin önüne götürülmüştür. Ancak Anayasa Mahkemesi söz konusu hükmün Anayasa'ya aykırı olmadığına karar vermiştir. Bkz. AYM, 21.10.1992 tarih, E. 1992/13, K. 1992/50 Sayılı Kararı, R.G., S. 21623, 30.06.1993.

⁴⁷¹ Baki Kuru, *İstinaf Sistemine Göre Yazılmış İcra ve İflâs Hukuku Ders Kitabı*, 1. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2017, s. 184; Arslan/Yılmaz/Ayvaz, s. 266.

durumunda, “*genel mahkemelerde dava açılması yolu*”nun gösterileceği kararlarda da icranın nasıl gerçekleştirileceğine yönelik herhangi bir düzenleme mevcut değildir. Öncelikle bu konudaki belirsizliklerin ortadan kaldırılması amacıyla yasal bir düzenlemeye ihtiyaç vardır.

Daha önce de belirttiğimiz üzere, Anayasa Mahkemesi sadece birkaç kararında başvurunun genel mahkemelerde tazminat davası açması gerektiğine hükmetmiştir. Dolayısıyla, bu konuda, uygulamada hangi sıkıntıların yaşanacağına dair bir tespit yapmak ve derece mahkemelerin tutumunu değerlendirmek mümkün değildir. Sadece ileride oluşabilecek sıkıntıların nasıl aşılabileceği konusunda bir değerlendirme yapılacaktır.

Anayasa Mahkemesi’nin tespit ettiği ihlal sonrasında tazminat miktarının belirlenmesi amacıyla genel mahkemelerde dava açılması yolunu gösterdiği karar türü, yine Anayasa Mahkemesi’nin tespit ettiği ihlalin sonuçlarının ortadan kaldırılması amacıyla daha önce incelediğimiz “*yeniden yargılama*” kararlarına benzemektedir. Çünkü her iki ihlal kararında da, ihlalin sonucu, yapılacak olan yeni bir yargılama neticesinde giderilecektir. Dolayısıyla bu karar türü ile ilgili yapılacak açıklamalar, “*yeniden yargılama*” kararının icrasında ortaya konan düşüncelerle paralel olacaktır.

- Öncelikle belirtmemiz gerekir ki, başvurunun hangi “*genel mahkeme*”de bu davayı açacağı açık bir şekilde, ya Anayasa Mahkemesi’nin ihlal kararında⁴⁷² ya da yapılacak olan kanuni bir düzenlemede belirtilmelidir.
- Başvurunun “*genel mahkeme*”de davayı hangi sürede açacağına ilişkin olarak açık bir düzenleme getirilebilir.
- “*Genel mahkeme*”nin hükmettiği tazminat miktarının başvuru tarafından beğenilmemesi durumunda hangi araçlara (kanun yolu, doğrudan bireysel başvuru yolu vb.) başvuru yapılabileceği düzenlenmelidir.

---

⁴⁷² Anayasa Mahkemesi, da önce vermiş olduğu kararlarda, başvurunun hangi mahkemede tazminat davasını açacağına ilişkin herhangi bir açıklama yapmamıştır. Bkz. AYM, 02.12.2015 tarih, 2013/5576 Başvuru Numaralı Kararı; AYM, 10.06.2015 tarih, 2013/6670 Başvuru Numaralı Kararı, R.G., S. 29479, 18.09.2015.

- Son olarak, ülkemizde “*makul sürede yargılanma hakkı*”nın sıkça ihlal edildiği de göz önünde bulundurularak, “*genel mahkeme*”nin belli bir süre içerisinde tazminata hükmetmesi gerektiğine ilişkin bir düzenleme getirilebilir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

YAPILMASI GEREKENLERE HÜKMETME KARARLARININ İCRASI

I. ANAYASA MAHKEMESİ TARAFINDAN VERİLEN YAPILMASI GEREKENLERE HÜKMETME KARARLARI

A. Genel Olarak

6216 sayılı Kanun'un "Kararlar" başlığını taşıyan 50. maddesinin 1. fıkrasına göre; "Esas inceleme sonunda, başvurusunun hakkının ihlal edildiğine ya da edilmediğine karar verilir. İhlal kararı verilmesi hâlinde ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için yapılması gerekenlere hükmedilir. Ancak yerindelik denetimi yapılamaz, idari eylem ve işlem niteliğinde karar verilemez." Yine İktüzük'ün 79. maddesinin 2. fıkrasına göre; "Bölüm kararında, gerekli görüldüğü takdirde Kanununun 50 nci maddesinin birinci fıkrası doğrultusunda ihlalin ve sonuçlarının hangi şekilde ortadan kaldırılabilceği hususunda yapılması gerekenler belirtilir."

Bu karar türü, 6216 sayılı Kanun'un sistematüğinde "yeniden yargılama" ve "tazminat" kararlarından daha önce düzenlenmiştir. Ancak Anayasa Mahkemesi bu karar türüne, "yeniden yargılama" ve "tazminat" kararları dışında kalan diğer durumlarda başvuracaktır. Bu yüzden bu karar türünün son bölümde incelenmesi uygun görülmüştür.

"İhlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için yapılması gerekenlere hükmetme" yetkisi, Anayasa Mahkemesi'ne verilmiş genel bir yetkidir. Mahkeme, bu genel yetkisini kullanarak, yeniden yargılama ve tazminat tedbirlerinin ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldırma noktasında elverişli ya da yeterli olmaması durumunda, başvurulabilecek tedbir⁴⁷³ tayin edebilecektir.

---

⁴⁷³ Doğru'ya göre, tayin edilecek bu tedbirin, hukuk düzeni içindeki mevcut tedbirlerden birisi olması gerekir. Bkz. Doğru, Bireysel Başvuru, s. 95.

Doktrinde, ihlalin bir mahkeme kararından kaynaklanıp kaynaklanmamasına bağlı olarak ikili bir ayırım yapılmakta ve eğer ihlal bir mahkeme kararından kaynaklanmışsa “yeniden yargılama”, “tazminat” ve “genel mahkemelerde dava açılması yolunun gösterilmesi” kararlarının verilebileceği, eğer ihlal bir mahkeme kararından kaynaklanmamışsa “ihlal ve sonuçlarının ortadan kaldırılmasına ilişkin yapılması gerekenlere hükmetme” kararlarının verileceği ileri sürülmektedir.⁴⁷⁴ Yani bu görüşe göre, 6216 sayılı Kanun’un 50. maddesinin ilk fıkrasında düzenlenen ve Mahkeme’ye geniş bir hareket alanı sağlayan bu tedbir, münhasıran idari işlem ve eylemlerden kaynaklanan hak ihlallerinde kullanılabilir.⁴⁷⁵ Ancak bu görüşe katılmamız mümkün değildir. Kanaatimizce, ihlal ve sonuçlarının ortadan kaldırılması hususunda yapılması gerekenlere hükmedilebileceğini ifade eden bu genel tedbir, mahkeme kararları da dahil olmak üzere bütün ihlal iddialarına ilişkin ihlal sonuçlarının ortadan kaldırılması noktasında kullanılabilir bir araçtır.⁴⁷⁶ Nitekim Anayasa Mahkemesi de, mahkeme kararlarından kaynaklanan bazı ihlal tespitlerinde bu genel yetkisini kullanmaktadır.⁴⁷⁷

İhlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması amacıyla Anayasa Mahkemesi’nin hangi kararları verebileceği konusunda 6216 sayılı Kanun’da ve İktüzük’te herhangi bir örnekleyici sayım yapılmamıştır. Anayasa Mahkemesi’nin uygulamalarına bakıldığında ise, özellikle uzun yargılama veya uzun tutukluluk süreleri nedeniyle verilen ihlal kararlarının ihlale neden olan mahkemelere gönderilmesi, ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için alınabilecek kararlara örnek olarak gösterilebilir.⁴⁷⁸ Ayrıca doktrinde, Anayasa Mahkemesi’nin bu yetkisine dayanarak, ihlale konu olan kamu gücü eylem veya işleminin geri

---

⁴⁷⁴ Özbey, s. 407 vd.; Ural, s. 310 vd.; Çelik, s. 202 vd.; Köroğlu Kaya, *Cezai Konularda Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru*, 2. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara 2016, s. 225 vd.

⁴⁷⁵ Özbey, s. 407 vd.; Köroğlu Kaya, s. 225.

⁴⁷⁶ Aynı yönde bkz. Öner, s. 1672.

⁴⁷⁷ Örneğin Anayasa Mahkemesi, bir mahkeme kararı olan “tutuklama” tedbirine ilişkin olarak verdiği bir kararında “Başvuruda, tutuklamanın hukuki olmaması ve bununla bağlantılı olarak ifade ve basın özgürlüğünün ihlali nedeniyle Anayasa’nın 19. maddesinin üçüncü fıkrası ile 26. ve 28. maddelerinin ihlal edildiğine karar verilmiştir. Başvurucu yargılandığı dava kapsamında halen tutukludur (bkz. § 40). Bu durumda tazminat dışında ihlalin sonuçlarının ortadan kaldırılması için kararın mahkemesine gönderilmesine karar verilmesi gerekir.” Bkz. AYM, 11.01.2018 tarih, 2016/23672 Başvuru Numaralı Kararı, § 255, R.G., S. 30306, 19.01.2018.

⁴⁷⁸ Kılınc, *Kararların Yerine Getirilmesi*, s. 1578.

alınmasını sağlayabileceği, eğer ihlal kamu gücünün bir ihmalden meydana gelmişse kamu gücüne bir eylem ya da işlem gerçekleştirme yükümlülüğü yükleyebileceği ve temel hak ve özgürlük artık kullanılamayacak durumda ise başvuru sahibinin uğradığı zararın tazmin edilmesine karar verebileceği ileri sürülmüştür.⁴⁷⁹ Kanımızca, Anayasa Mahkemesi bu yetkisine dayanarak, kamu gücünün gerçekleştirdiği bir işlemin geri alınmasını yahut kamu gücünün yeni bir işlem ya da eylem gerçekleştirmesini sağlayabilir. Fakat başvuru sahibinin uğradığı zararın tazminine, buradaki yetkisine dayanarak değil 50. maddenin 2. fıkrasında öngörülen yetkisine dayanarak karar verebilir.

Burada şu hususu da belirtmemiz gerekir ki; Anayasa Mahkemesi'nin tazminata hükmetme yetkisinin varlığının farklı bir hükme dayanması (6216 sayılı Kanun'un 50. maddesinin 2. fıkrası), aynı olayda hem "*ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için yapılması gerekenlere hükmetme*" hem de "*tazminat*" kararı verilemeyeceği anlamına gelmez. Mahkeme, başvuru sahibinin zararının tam olarak karşılanmadığı kanaatinde ise, kararında, hem yapılması gerekenleri belirtip hem de başvuru lehine tazminata hükmedebilir. Anayasa Mahkemesi'nin de uygulamalarının aynı yönde olduğunu söylememiz mümkündür. Örneğin; "*5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 102. maddesinin (2) numaralı fıkrasında öngörülen azami beş yıllık tutukluluk süresini doldurmasına rağmen tahliye edilmediğini*" ileri süren bir başvuru sahibinin başvurusunda, Mahkeme; "*Başvuruda, Anayasa'nın 19. maddesinin üçüncü fıkrasının ihlal edildiği sonucuna varılmıştır. Anayasa Mahkemesince hükmolunan hak ihlalinin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için kararın bir örneği ilgili mahkemesine gönderilmelidir... Başvuru sahibinin özgürlük ve güvenlik hakkına yönelik müdahale nedeniyle yalnızca ihlal tespitiyle telafi edilemeyecek ölçüdeki manevi zararı karşılığında somut olayın özelliklerini dikkate alarak başvuru sahibine (5.000,00) TL manevi tazminat ödenmesine...*"⁴⁸⁰ karar vererek, hem yapılması gerekeni belirtmiş hem de başvuru lehine tazminata hükmetmiştir.

⁴⁷⁹ Özbey, s. 407; Karaman, Bireysel Başvuru, s. 303; Köroğlu Kaya, s. 225-226.

⁴⁸⁰ Bkz. AYM, 17.07.2014 tarih, 2013/1782 Başvuru Numaralı Kararı, § 48, 51. Aynı yönde bkz. AYM, 17.07.2014 tarih, 2013/1420 Başvuru Numaralı Kararı, § 50, 53.

Anayasa Mahkemesi, “*ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için yapılması gerekenlere hükmetme*” kararlarını, tespit ettiği ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması amacıyla, karar gereğini yerine getirecek olan yargısal veya idari makamlara göndermektedir.⁴⁸¹ Anayasa Mahkemesi, yargısal veya idari makamlara gönderdiği bu kararlarında, yaptığı denetimin ikincil niteliğine uygun olarak, karar gereğinin yerine getirilmesi noktasındaki aktiviteyi genel olarak ilgili yargı organına veya kamu idaresine bırakmaktadır.⁴⁸² Örneğin, etkili bir soruşturma yapılmaması nedeniyle usulü yönden yaşam hakkı ihlaline hükmedilen kararlarda, ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması amacıyla kararın bir örneği ilgili Cumhuriyet Başsavcılığı’na gönderilmektedir.⁴⁸³

Ancak, Mahkeme’nin, alınması gereken somut tedbirin ne olduğunu açıkça belirttiği karar örnekleri de mevcuttur. Örneğin; “*kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı*”nın ihlal edildiği iddiasına ilişkin bir başvuruda⁴⁸⁴ Mahkeme; “*Başvuruda, Anayasa’nın 19. maddesinin sekizinci fıkrasının ihlal edildiği sonucuna varılmıştır. Başvurucunun manevi tazminat talebi bulunmamaktadır. Kişi hürriyeti ve güvenliği kapsamındaki ihlalin ortadan kaldırılması amacıyla başvurucunun tahliye talebinin esası hakkında adli kontrol hükümleri de dikkate alınarak yargılama makamınca bir karar verilmesi gerekmektedir*” gerekçeleriyle, derece mahkemesinin adli kontrol hükümlerini uygulamak suretiyle tahliye kararı vermesi gerektiğine işaret etmiştir. Yine, basılmakta olan bir kitap hakkında derece mahkemesinin el koyma kararına karşı yapılan bir başvuruda Mahkeme; “*Başvuru dilekçesi ve Adalet Bakanlığı görüşünde toplandığı ve el konulduğu belirtilen başvuru konusu kitabın tüm nüshalarının ve kitaba ait formların, süreli yayınların basımı ve dağıtılmasına ilişkin düzenleyici mevzuat hükümleri saklı kalmak üzere, başvuruları halinde sahiplerine iade edilmesi için kararın bir örneğinin ilgili Cumhuriyet Başsavcılığına*

⁴⁸¹ “*Anayasa Mahkemesi kararında gösterildiği şekilde ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için kararın bir örneğinin ilgili kuruluş olan RTÜK’e gönderilmesi gerekmektedir.*” Bkz. AYM, 21.02.2018 tarih, 2015/14943 Başvuru Numaralı Kararı, § 29.

⁴⁸² Öner, s. 1678; Kanadoğlu, Bireysel Başvuru, s. 239.

⁴⁸³ Örneğin bkz. AYM, 17.09.2013 tarih, 2012/752 Başvuru Numaralı Kararı, § 95.

⁴⁸⁴ AYM, 06.03.2014 tarih, 2014/912 Başvuru Numaralı Kararı, § 88.

gönderilmesi...”ne karar vererek,⁴⁸⁵ ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için yapılması gerekeni açıkça belirtmiştir.

Anayasa Mahkemesi’nin yargı organları dışında idari makamlara yönelik olarak da, yapılması gerekeni açıkça belirttiği karar örnekleri mevcuttur. Örneğin; “*kamulaştırmasız el atılan taşınmaz bedelinin ödenmesi davası sonunda derece mahkemesince hükmedilen bedelin ilgili Belediye tarafından ödenmediği, Belediye aleyhine yapılan icra takiplerinin sonuçsuz kaldığı*” iddiasıyla yapılan bireysel başvuruda,⁴⁸⁶ Anayasa Mahkemesi; “*Başvuruya konu yargılama sonunda verilen kararların icra edilmediği ve bu hususun başvuru sahiplerinin mülkiyet ve adil yargılanma haklarını ihlal ettiği gözetilerek, hukuka, adalete ve mahkemeye güven ilkesinin görüldüğü zararın devam etmesinin önlenmesi amacıyla, Mahkeme kararlarının mümkün olan en kısa sürede yerine getirilmesini teminen, kararın bir örneğinin ilgili Belediyeye gönderilmesine...*” karar vererek, ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için ilgili Belediye’nin derece mahkemesi tarafından öngörülen bedeli ödemesi gerektiğini açıkça belirtmiştir.

Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere, 6216 sayılı Kanun’un 50. maddesinin 1. fıkrasında yer verilen “*yapılması gerekenlere hükmedilir*” ifadesinde temellendirilen takdir hakkı kapsamında, Anayasa Mahkemesi’nin, “*ihlal ve sonuçlarının ortadan kaldırılması*” noktasında geniş bir hareket alanı bulunmaktadır.⁴⁸⁷ Mahkeme’nin bu geniş hareket alanını sınırlayan iki ölçüte yine aynı fıkra da yer verilmiştir. Buna göre Mahkeme, yapacağı incelemede, “*yerindelik denetimi*” yapamayacak ve “*idari eylem ve işlem niteliğinde*” karar veremeyecektir. Belirtilen bu sınırlamalar ayrı bir başlık altında ele alınacaktır. Ancak burada, öngörülen sınırlamalara bağlı kalarak Mahkeme’nin bu geniş hareket alanını nereye kadar kullanabileceği hususunda tartışılması gereken birkaç husus vardır. Örneğin; bireysel başvuru incelemesi sırasında, temel hak ve özgürlük ihlaline neden olan

⁴⁸⁵ AYM, 25.06.2014 tarih, 2013/409 Başvuru Numaralı Kararı, § 124.

⁴⁸⁶ AYM, 03.04.2014 tarih, 2013/711 Başvuru Numaralı Kararı, § 82. Benzer yönde diğer kararlar için bkz. AYM, 30.12.2014 tarih, 2013/2002 Başvuru Numaralı Kararı, § 78; AYM, 25.02.2015 tarih, 2013/3457 Başvuru Numaralı Kararı, § 87, R.G., S. 29368, 27.05.2015; AYM, 23.03.2016 tarih, 2013/8841 Başvuru Numaralı Kararı, § 99.

⁴⁸⁷ Öner, s. 1681; Kanadoğlu, Bireysel Başvuru, s. 238.

olayın temelinde kanunun Anayasa'ya aykırı olduğu hususu tespit edilirse, Mahkeme kanunu iptal edebilecek midir? Yahut Meclis'in, kanunu değiştirmesini ya da yürürlükten kaldırmasını isteyebilecek midir? Bu ve buna benzer meseleler aşağıdaki başlıkta incelenecektir.

B. “Yapılması Gerekenlere Hükmetme” Yetkisi Bağlamında Özellik Arz Eden Bazı Hususlar

1. Kanunun Anayasa'ya Aykırı Olmasından Dolayı İhlalin Meydana Gelmesi Hususu

Bireysel başvuru incelemesi sonucunda, söz konusu ihlalin Anayasa'nın temel hak ve hürriyetler rejimine aykırı olan bir kanundan veya kanun maddesinden kaynaklandığı tespit edilebilir. Acaba bu durumda Anayasa Mahkemesi “*yapılması gerekenlere hükmetme*” yetkisi çerçevesinde söz konusu kanunu ya da kanun hükmünü iptal edebilir mi? İptal edemeyeceği düşünülürse, yine aynı yetkisine dayanarak başka tedbirlerin alınmasını isteyebilir mi?

Öncelikle belirtmemiz gerekir ki, temel hak ve hürriyet ihlalinin bir kanundan veya kanun hükmünden (ya da kanun hükmünde kararnameden) kaynaklanması durumunda Anayasa Mahkemesi'nin nasıl bir yol izleyeceğine ilişkin gerek 6216 sayılı Kanun'da gerekse İçtüzük'te herhangi bir hükme yer verilmemesi önemli bir eksikliklerdir.⁴⁸⁸ Nitekim Almanya'da, Federal Anayasa Mahkemesi, temel hak ihlaline neden olan bir kanunu hem şekil hem de esas bakımdan inceleyebilmekte ve söz konusu kanunun Anayasa aykırılığını tespit etmesi halinde iptaline karar vermektedir.⁴⁸⁹ Aynı şekilde Avusturya'da Anayasa Mahkemesi, bireysel başvuru üzerine, kanunun Anayasa'ya aykırı olduğu kanısına varırsa kanunu iptal edebilir.⁴⁹⁰

---

⁴⁸⁸ Karaman, Bireysel Başvuru, s. 308; Köroğlu Kaya, s. 228. Ayrıca belirtmemiz gerekir ki; 6216 sayılı Kanun'un 45. maddesinin 3. fıkrasına göre, “*Yasama işlemleri ile düzenleyici idari işlemler aleyhine doğrudan bireysel başvuru*” yapılamaz. Ancak burada incelenen konu yasama işlemi veya düzenleyici idari işlem aleyhine doğrudan bireysel başvuru değil; bu düzenleyici işlemlere dayanılarak ve bunlara uygun bir şekilde gerçekleştirilen kamu gücü işleminin Anayasa'ya aykırı olması hususudur.

⁴⁸⁹ Rudolf Mellinshof, “Federal Almanya Cumhuriyeti'nde Anayasa Şikayeti”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, Anayasa Mahkemesi Yayını, C. 26, Y. 2009, s. 37-38; Ergül, Bireysel Başvuru, s. 10; Köroğlu Kaya, s. 228'deki 1154. dipnot.

⁴⁹⁰ Gerhart Holzinger, “Avusturya Anayasa Hukukunda Anayasa Şikayeti ve Bireysel Başvuru”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, Anayasa Mahkemesi Yayını, C. 26, Y. 2009, s. 73.

Hak ihlalinin bir kanundan veya kanun hükmünden kaynaklandığının bireysel başvuru incelemesi sonucunda ortaya çıkması üzerine Anayasa Mahkemesi'nin şu dört tedbirden birine veya birkaçına başvurabileceği iddia edilebilir:

1- Anayasa Mahkemesi, önüne gelen bireysel başvuru üzerine somut norm denetimi yapabilmeli ve gerekirse söz konusu kanunu ya da kanun hükmünü iptal edebilmelidir.

2- Anayasa Mahkemesi, dosyayı yeniden yargılama yapmak üzere derece mahkemesine göndermeli ve kanunu uygulayacak derece mahkemesinin somut norm denetimi yoluna başvurmasını istemelidir.

3- Anayasa Mahkemesi, yeniden yargılama yapılmasında hukuki yarar görmeyerek başvurucu lehine tazminata hükmetmelidir.

4- Anayasa Mahkemesi, kanunu iptal etmeksizin, yasama organınca yürürlükten kaldırılmasını istemelidir.

Birinci ihtimali, yani Anayasa Mahkemesi'nin somut norm denetimi yoluyla hak ihlalinin doğmasına sebep olan kanunu iptal edebileceğini savunanlara göre;⁴⁹¹ anayasaya aykırı kanunun yürürlükte kalmaya devam etmesi bireysel başvuru kurumunun niteliği ile bağdaşmaz. Çünkü bireysel başvuruda amaç, temel hakka ilişkin kamu gücü işlemiyle ortaya çıkan ihlalin önlenmesidir. Ayrıca Anayasa'ya aykırı kuralın hukuk dünyasından çıkartılması, hukukun üstünlüğünün ve hukuk devletinin zorunlu bir sonucudur. Yine, hak ve hürriyetlerin korunması ile görevli ve yetkili kılınmış bir yargı organının, işin esasından kaynaklanan bu tür yetkileri kullanabilmesi gerekir.⁴⁹² Bir diğer gerekçeye göre, Anayasa Mahkemesi'nin doğrudan somut norm denetimi yapmaksızın yeniden yargılama yapması amacıyla dosyayı derece mahkemesine göndermesi ve derece mahkemesinden somut norm denetimine başvurmasını beklemesi dolambaçlı bir çözüm yoludur. Usul ekonomisi ve makul süre bakımından yararlı ve etkili değildir. Dolayısıyla bireysel başvuruları incelemekle görevli ve yetkili Bölümlerin, iptal ve itiraz başvurularını inceleyen

⁴⁹¹ Şahbaz, Bireysel Başvuru, s. 91-94; Şirin, Bireysel Başvuru, s. 296; Karaman, Bireysel Başvuru, s. 306-309.

⁴⁹² Şahbaz, Bireysel Başvuru, s. 93.

Genel Kurula söz konusu aykırılığı somut norm denetimi yoluyla götürmesi mümkündür.⁴⁹³ Bu görüşü ileri sürenler, öne sürdükleri yaklaşımın kabul edilmemesi halinde bireysel başvuru ile korunmak istenen hakkın korunmamış olacağını düşünmektedirler.

Kanımızca bu görüşü savunmak mümkün değildir. Çünkü itiraz yoluna başvurmak için ortada bir dava olması gerekir. Bireysel başvuru yolu ise bir dava değil olağanüstü bir hukuki çaredir.⁴⁹⁴ Her ne kadar bu görüşü savunanların ileri sürdüğü gerekçeler makul görünse de, kurulmuş bir organ olan Anayasa Mahkemesi'nin yetkileri genel yetki değil istisnai yetki niteliğindedir. İstisnai nitelikteki yetkiler de dar yorumlanacağı için, Anayasa Mahkemesi'ne açıkça bu yetki verilmediği sürece Mahkeme kendisine bu yetkiyi ihdas edemez. Ayrıca itiraz yoluna başvuracak organın "*mahkeme*" olması gerekir.⁴⁹⁵ Kanımızca Anayasa Mahkemesi'nin bölümleri "*mahkeme*" değildir.⁴⁹⁶ Yine Mahkeme'nin Bölümlerini ve Genel Kurulunu oluşturan üyelerin aynı kişiler olduğu düşünülürse; Bölümler tarafından bir kanun hükmünün Genel Kurul önüne getirilmesi, "*kimse kendi davasında yargıç olamaz*" ilkesine aykırılık oluşturacaktır. Nitekim Kanun tasarısının ilk şeklinde, 49. maddenin 6. fıkrasında; "*Bölümlere, bireysel başvuru incelemesi sırasında temel hak ihlâlinin kanun veya kanun hükmünde kararname hükmünden kaynaklandığı kanaatine varmaları durumunda, bu düzenlemelerin iptali istemiyle konuyu itiraz yoluyla Genel Kurula götürme imkânı*" tanınmıştı.⁴⁹⁷ Ancak komisyon görüşmeleri sırasında, komisyon üyeleri; "*Bölümlerde görev yapan üyelerin genel kurula da katılacaklarını bunun, sakıncalı olacağını, yasama organının kanundan kaynaklanan ihlallerde hassasiyet göstererek yeni düzenlemeyi*

---

⁴⁹³ Macaristan'da ve Arjantin hariç bütün Latin Amerika ülkelerinde bu uygulamanın söz konusu olduğu ifade edilmektedir. Bkz. Karaman, Bireysel Başvuru, s. 316-318; Köroğlu Kaya, s. 229.

⁴⁹⁴ Zafer Gören, "Anayasa Mahkemesi'ne Kişisel Başvuru (Anayasa Şikayeti)", *Anayasa Yargısı Dergisi*, Anayasa Mahkemesi Yayını, C. 11, Y. 1994, s. 100; Yavuz Sabuncu/Selin Esen Arnwine, "Türkiye İçin Anayasa Şikayeti Modeli Türkiye'de Bireysel Başvuru Yolu" *Anayasa Mahkemesinin Kuruluşunun 55. Yılı Anısına 55 Yıl 55 Makale*, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara 2017, s. 1032.

⁴⁹⁵ Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 428; Yavuz Sabuncu, *Anayasa Giriş*, 13. Bası, İmaj Yayıncılık, Ankara 2007, s. 288.

⁴⁹⁶ Aynı yönde bkz. Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 429.

⁴⁹⁷ Bkz. Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usûlleri Hakkında Kanun Tasarısı ile Anayasa Komisyonu Raporu, 1/993, TBMM 23. Dönem, Yasama Yılı: 5, Sayfa Sayısı: 696, s. 10.

<https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem23/yil01/ss696.pdf>, (E.T. 24.05.2018).

yapması gerektiğini”⁴⁹⁸ ileri sürmüşlerdir. Bunun üzerine söz konusu düzenleme kanun metninden çıkarılmıştır. Dolayısıyla mevcut düzenlemede bu hükme yer verilmemiştir.

Yukarıdaki açıklamalarımızdan da anlaşılacağı üzere, kanaatimizce, Anayasa Mahkemesi’ne hak ihlaline sebep olan kanunu bireysel başvuru incelemesi neticesinde doğrudan iptal etme yetkisi tanınmamıştır. Dolayısıyla Anayasa Mahkemesi’nin böyle bir durumda başvurabileceği üç seçenek vardır:

1- Anayasa Mahkemesi, öncelikle, ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldırması amacıyla yeniden yargılama yapmak üzere dosyayı derece mahkemesine tekrar gönderebilir ve derece mahkemesinin itiraz yoluyla ilgili kanun hükmünü kendisine göndermesini bekleyebilir.⁴⁹⁹ Dosya kendisine gelen derece mahkemesi, yürürlükteki kanunu uygulamak zorunda olduğundan, ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldırmak için yeniden yargılama sırasında itiraz yoluna başvurmalıdır.⁵⁰⁰

2- Anayasa Mahkemesi, derece mahkemesinin, Anayasa’ya aykırı olmasına rağmen yürürlükte olan kanuna uymak zorunda olduğunu ve mevcut kanuni düzenlemeler çerçevesinde ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldıramayacağını düşünebilir. Bu durumda yeniden yargılama yapılmasında hukuki yarar yoktur. Dolayısıyla Mahkeme başvuru lehine tazminat kararı vermekle yetinebilir.

3- Anayasa Mahkemesi, son seçenek olarak, temel hak rejimine aykırı gördüğü kanunun veya kanun hükmünün yürürlükten kaldırılması amacıyla, yasama organının yeni bir işlem tesis etmesine hükmedebilir.⁵⁰¹ Bu durumda, yasama organının, Anayasa Mahkemesi’nin temel hak rejimine aykırı gördüğü kanunu ya yürürlükten

---

⁴⁹⁸ Bkz. Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usûlleri Hakkında Kanun Tasarısı ile Anayasa Komisyonu Raporu, 1/993, TBMM 23. Dönem, Yasama Yılı: 5, Sayfa Sayısı: 696, s. 20. <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem23/yil01/ss696.pdf>, (E.T. 24.05.2018).

⁴⁹⁹ Köroğlu Kaya, s. 228-229.

⁵⁰⁰ Ancak olaya uygulanabilecek ve kanun hükmünden farklı bir hüküm içeren milletlerarası andlaşmanın olup olmadığı her zaman derece mahkemeleri tarafından araştırılmalıdır. Çünkü olaya uygulanabilecek bir milletlerarası andlaşma olması durumunda, olay milletlerarası andlaşma hükümlerine göre derece mahkemeleri tarafından çözümlenecektir. Bkz. s. 68-69.

⁵⁰¹ Köroğlu Kaya, s. 229. Anayasa Mahkemesi kararına uygun işlem yapmayan yasama organı üyelerinin “yargı kararlarını yerine getirmemek”ten sorumlu olacaklarına dair görüşler mevcuttur. Bkz. Karaman, Bireysel Başvuru, s. 307. Bireysel başvuru mekanizmasının parlamentoları harekete geçirici işlevi için bkz. Gedik, s. 127-128.

kaldırması ya da kanunda temel hak rejimine uygun değişiklikler yapması beklenir. Böylece Anayasa Mahkemesi kararı, temel hak ve özgürlüklerin korunması noktasında yasama organına yol gösterici, ışık tutucu bir işlev görecektir. Ancak belirtmemiz gerekir ki, Anayasa Mahkemesi yasama organına emir ve talimat veremez. Yani yasama organının hangi işlemleri gerçekleştirmesi gerektiğini emredemez veya bu konuda talimat veremez. Aksi takdirde yasama yetkisini kullanan organ yasama organı değil Anayasa Mahkemesi olur. Anayasa Mahkemesi kararlarının yasama organını da bağladığına ilişkin Anayasamızın 153. maddesinin 6. fıkrasında yer alan hüküm, en fazla, yasama organının Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilen bir kanunu aynen veya çok küçük değişikliklerle tekrar çıkarmayacağı şeklinde yorumlanabilir.⁵⁰² Yoksa yasama organının Anayasa Mahkemesi tarafından verilen emir ve talimatlar doğrultusunda işlem yapacağı anlamına gelmez.

Son olarak belirtmek gerekir ki, Anayasa Mahkemesi ayrıca durumun özelliğine göre yukarıdaki tedbirlerden birden fazlasına da aynı anda hükmedebilir.

---

⁵⁰² Yasama organının, Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilen kanunla aynı içerik ve nitelikte yeni bir kanun çıkarıp çıkarmayacağı hususunda doktrinde farklı görüşler mevcuttur. Doktrindeki bir görüşe göre; Anayasa Mahkemesi kararının bağlayıcılığı, iptal edilen bir kanunun tekrar çıkarılmayacağı anlamına gelmez; iptal edilen bir kanunun yürürlükten kalkması anlamına gelir. Bunun aksini kabul etmek, toplumun evrimini donduracak bir anlayıştır. Bu görüşü savunan yazarlar için bkz. Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, s. 454-455; Hasan Tahsin Fendoğlu, *Anayasa Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara 2015, s. 909; Gözler, *Türk Anayasa Hukuku*, s. 438; Döner, *Gerekçelerin Bağlayıcılığı*, s. 226 vd.; Arslan, s. 66-67. Doktrindeki diğer bir görüşe göre ise, iptal edilen kanunla aynı içerikteki yeni bir kanun da Anayasaya aykırı olacaktır. Dolayısıyla yasama organının iptal edilen kanunla aynı içerik ve nitelikte yeni bir kanun çıkarma yetkisi yoktur. Bu görüşü savunan yazarlar için bkz. Aliefendioğlu, *Türk Anayasa Mahkemesi*, s. 293-294; Yıldırım, s. 79; Köküsarı, *Hukuki Güvenlik*, s. 266. Ancak Köküsarı'ya göre, aradan çok uzun zaman geçmesi, hızlı ve köklü bir toplumsal değişim olması veya Anayasanın o kanunla ilgili hükümlerinin değiştirilmesi durumunda yasama organı aynı içerik ve nitelikte düzenleme yapabilir. Bkz. Köküsarı, *Hukuki Güvenlik*, s. 266. Anayasa Mahkemesi de, yasama organının iptal edilen kanunla aynı içerik ve nitelikte yeni bir kanun çıkarmayacağına yönelik kararlar vermiştir. Bu kararlar için bkz. AYM, 05.10.2000 tarih, E. 2000/45, K. 2000/27 Sayılı Kararı, R.G., S. 24214, 28.10.2000; AYM, 02.10.1996 tarih, E. 1996/61, K. 1996/35 Sayılı Kararı, R.G., S. 22860, 27.12.1996; AYM, 12.11.1991 tarih, E. 1991/7, K. 1991/43 Sayılı Kararı, R.G., S. 21293, 23.07.1992; AYM, 16.09.1993 tarih, E. 1993/26, K. 1993/28 Sayılı Kararı, R.G., S. 21722, 08.10.1993; AYM, 12.12.1991 tarih, E. 1991/27, K. 1991/50 Sayılı Kararı, R.G., S. 21126, 29.01.1992; AYM, 02.02.1993 tarih, E. 1992/38, K. 1993/5 Sayılı Kararı, R.G., S. 21791, 17.12.1993.

2. Mahkeme Kararının veya İdari Bir İşlemin İptal Edilip Edilemeyeceği Hususu

Bireysel başvuru kurumunun olduğu bazı ülkelerde, anayasa mahkemelerine, derece mahkemelerinin veya idari makamların kararlarını/işlemlerini iptal etme yetkisi verilmiştir. Örneğin İspanya’da, amparo⁵⁰³ başvurusu sırasında Anayasa Mahkemesi, ihlale sebebiyet veren bir mahkeme kararını yahut idari bir işlemi iptal edebilir.⁵⁰⁴ Almanya’da da Federal Yüksek Mahkeme temel hak ihlaline neden olan bir mahkeme kararını veya idari bir işlemi iptal edebilmektedir.⁵⁰⁵ Aynı uygulama Avusturya, Güney Kore, Meksika gibi ülkelerde de bulunmaktadır.⁵⁰⁶

Ülkemizde de, bireysel başvuru kurumuna ilişkin temel düzenlemelerin yer aldığı 6216 sayılı Kanun tasarısında, Anayasa Mahkemesi’nin, ihlale neden olan mahkeme kararlarını ve idari işlemi iptal edebileceği öngörülmüştü. Nitekim, Hükümet tarafından TBMM’ye sunulan kanun tasarısının 50. maddesinin 2. fıkrasında yer alan gerekçede; *“Bölümce tespit edilen ihlâlin bir mahkeme kararından veya idarî işlemde kaynaklanması durumunda, ihlâlâ neden olan karar ya da idari işlemin iptaline karar verilebilecektir. Kararın iptal edilmesi kendiliğinden hak ihlâlâni ortadan kaldırmazsa yargılamanın yeniden yapılmasına hükmedilmesi imkânı da bulunmaktadır”*⁵⁰⁷ ifadeleri yer almaktaydı. Ancak Komisyon görüşmeleri sırasında bazı üyeler⁵⁰⁸ söz konusu düzenlemenin metinden çıkarılması gerektiğini belirtmişler ve *“Anayasal açıdan eşit durumda olan Yüksek Mahkeme kararlarının bir diğeri tarafından iptalinin Anayasaya aykırı olduğu”*, *“Anayasa Mahkemesinin temyiz merciine dönüştürüldüğü”* gibi gerekçeleri ileri sürmüşlerdir.⁵⁰⁹ Nihayetinde, Anayasa Mahkemesi’nin mahkeme kararını veya idari

⁵⁰³ İspanya’da bireysel başvuru, “*amparo başvurusu*” olarak isimlendirilmektedir. Bkz. Göztepe, Anayasa Şikayeti, s. 33 vd.; Korkmaz, s. 12; Çelik, s. 40 vd.

⁵⁰⁴ Selin Esen Arnwine, “İspanya’da Bireysel Başvuru Yolu”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 52, S. 4, Y. 2003, s. 264.

⁵⁰⁵ Kılınç, Bireysel Başvuru, s. 42.

⁵⁰⁶ Kılınç, Bireysel Başvuru, s. 42; Karaman, Bireysel Başvuru, s. 319.

⁵⁰⁷ Bkz. Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usûlleri Hakkında Kanun Tasarısı ile Anayasa Komisyonu Raporu, 1/993, TBMM 23. Dönem, Yasama Yılı: 5, Sayfa Sayısı: 696, s. 10. <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem23/yil01/ss696.pdf>, (E.T. 25.05.2018).

⁵⁰⁸ İsa Gök ve Nevzat Korkmaz.

⁵⁰⁹ Bkz. Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usûlleri Hakkında Kanun Tasarısı ile Anayasa Komisyonu Raporu, 1/993, TBMM 23. Dönem, Yasama Yılı: 5, Sayfa Sayısı: 696, s. 21. <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem23/yil01/ss696.pdf>, (E.T. 17.07.2018).

işlemi iptal edebileceğine ilişkin ibare kanuni düzenlemeden çıkarılmış ve çıkarıldığı haliyle yasalaşmıştır.

Dolayısıyla, kanunun hazırlanış sürecindeki gelişmeler de göz önünde bulundurulduğunda, Anayasa Mahkemesi'nin bireysel başvuru incelemesi sırasında, ihlale neden olan mahkeme kararını veya idari işlemi iptal edemeyeceği rahatlıkla söylenebilir.⁵¹⁰ Bu noktada Anayasa Mahkemesi, ihlal bir mahkeme kararından kaynaklanmışsa, yeniden yargılama yapmak üzere dosyayı derece mahkemesine gönderecek; ihlal bir idari işleminden kaynaklanmışsa “*yapılması gerekenlere hükmetme*” yetkisi çerçevesinde idari makamın yapması gerekenleri ortaya koyacaktır. Ancak her halükarda, ihlali ve sonuçlarını, derece mahkemesi veya idari makam ortadan kaldıracaktır.

Anayasa Mahkemesi, ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması amacıyla, “*yapılması gerekenlere hükmetme*” yetkisi bağlamında yargı organlarına veya diğer kamusal makamlara yönelik kararlar verebilir. Yasa koyucu, bu noktada, Anayasa Mahkemesi'ne iki tür sınır çizmiştir. Bu sınırlamaya göre, Mahkeme, yapacağı incelemede “*yerindelik denetimi*” yapamaz ve verdiği kararlar “*idari eylem ve işlem*” niteliğinde olamaz. Dolayısıyla, Mahkeme'nin “*yapılması gerekenlere hükmetme*” yetkisi bağlamında verdiği kararları incelemeye geçmeden önce bu “*sınırlamaları*” incelemek uygun olacaktır.

---

⁵¹⁰ Uygulamada, bu konudaki tek istisna “*Türkiye İş Bankası Şubeleri*” kararıdır. Anayasa Mahkemesi, bu kararında “*Başvurucu Banka Şubeleri hakkında yürütülen vergi incelemesi sonunda, başvuru adına 2007 ve 2008 yılları için gelir vergisi ve damga vergisi tarh edilerek vergi cezaları kesilmiş, bunların bir kısmı ihbarname ile başvuruçulara tebliğ edilmiş... vergi, gecikme faizi ve cezalar, başvuruçular tarafından ödenerek tahsilat işlemleri tamamlanmış; bir kısım ödemelere ilişkin tahsilat işlemleri ise henüz sonuçlanmamıştır. Söz konusu vergilendirme işlemleri dolayısıyla başvuruçuların mülkiyet haklarının ihlal edildiği tespit edilmiş olup başvuruçuların kişisel yararı göz önünde bulundurulduğunda başvuruçular açısından yalnızca ihlalin tespitiyle giderilemeyecek olan maddi zararın bulunduğu anlaşıldığından başvuruçular tarafından ödenen vergi, gecikme faizi ve cezalar miktarınca tazminatın başvuruçulara ödenmesine; henüz tahsilat işlemleri tamamlanmamış olan başvurular açısından ise tahsilat işlemlerinin iptaline karar verilmesi gerekir*” gerekçeleriyle bir idari işlemin iptaline karar vermiştir. Bkz. AYM, 15.10.2015 tarih, 2014/6193 Başvuru Numaralı Kararı, § 63.

C. Anayasa Mahkemesi'nin İnceleme Yaparken ve Karar Verirken Uyması Gereken Sınırlamalar

1. Yerindelik Denetimi Yapamaması

6216 sayılı Kanun'un 50. maddesinin 1. fıkrasında, Anayasa Mahkemesi'ne, söz konusu ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması amacıyla kamu gücünün yapması gereken tedbirlere hükmedebilme yetkisi verilmiş, maddenin devamında ise Mahkeme'nin bu yetkisini kullanırken “*yerindelik denetimi*” yapamayacağı ve “*idari eylem ve işlem niteliğinde karar*” veremeyeceği şeklinde bir sınırlama getirilmiştir.⁵¹¹

Öncelikle belirtelim ki, “*yerindelik denetimi*” yasağı, sadece idari eylem ve işlemler açısından değil, ihlale sebebiyet veren (örneğin; mahkeme kararı, savcılığın uyguladığı bir işlem vb.) bütün kamusal eylem, işlem ve ihmaller için geçerlidir. Dolayısıyla Anayasa Mahkemesi, sadece “*yapılması gerekenlere hükmetme*” kararlarında değil, “*yeniden yargılama*” ve “*tazminat*” kararlarında da bu yasağa uygun bir şekilde hareket etmelidir. Durum böyle olmakla birlikte, bu yasağın, hem kanun sistematüğinde “*yapılması gerekenlere hükmetme*” kararının hemen peşinde düzenlenmesi hem de mahkeme kararlarından ziyade idari eylem ve işlemlerin denetiminde gündeme gelmesi nedeniyle bu bölümde incelenmesi uygun görülmüştür.

Hukuk devletinin en önemli unsurlarından birisi, idarenin eylem ve işlemlerinin idari denetim (hiyerarşik denetim- vesayet denetimi), siyasi denetim, kamuoyu denetimi, hukuka uygunluk denetimi gibi yollarla denetlenmesidir. Ancak yapılan bu denetimlerden en etkili olanı ve yönetilenlere en fazla güvence sağlayanı, bağımsız ve tarafsız mahkemelerce yapılacak olan yargısal denetimdir.⁵¹² Fakat

---

⁵¹¹ Nitekim aynı sınırlama, Anayasamızın “*Yürütme*” başlığını taşıyan ikinci bölümünde, idarenin eylem ve işlemlerinin yargısal denetimini düzenleyen 125. maddesinin 4. fıkrasında şu şekilde ifade edilmiştir: “*Yargı yetkisi, idari eylem ve işlemlerin hukuka uygunluğunun denetimi ile sınırlı olup, hiçbir surette yerindelik denetimi şeklinde kullanılamaz. Yürütme görevinin kanunlarda gösterilen şekil ve esaslara uygun olarak yerine getirilmesini kısıtlayacak, idari eylem ve işlem niteliğinde veya takdir yetkisini kaldırarak biçimde yargı kararı verilemez.*” Bu hüküm aynı zamanda Anayasa Mahkemesi'nin kullandığı diğer yargısal yetkilerde de geçerlidir. Daha detaylı bilgi için bkz. Yusuf Şevki Hakyemez, *Hukuk ve Siyaset Ekseninde Anayasa Mahkemesinin Yargısal Aktivizmi ve İnsan Hakları Anlayışı*, Yetkin Yayınları, Ankara 2009.

⁵¹² Metin Günday, *İdare Hukuku*, 10. Baskı, İmaj Yayıncılık, Ankara 2015, s. 46.

yargısal denetim yapılırken karşılaşılabilecek önemli sorunlardan birisi, “*yerindelik denetimi*” meseledir.

Günümüz koşullarında yürütme organının ve özellikle idarenin çözmekle yükümlü olduğu sorunlar o kadar çok çeşitlilik arz etmektedir ki, yasal düzenleme yapılırken bütün ihtimallerin önceden öngörülmesi ve buna yönelik çözüm olanakları sunulması mümkün değildir. Ayrıca kamu hizmetlerinin yürütülmesindeki teknik zorunluluklar, idarenin farklı şekillerde davranış biçimi göstermesine neden olabilir. Dolayısıyla olayları belli bir sınıflandırmaya tabi tutarak, bu sınıf içerisinde gerçekleşen her bir olay için yasal düzenlemelerde aynı çözüm tarzını belirlemek adil, hakkaniyetli ve doğru sonuçlar ortaya çıkarmayabilir. İşte bütün bu sebeplerden ötürü, kamu hizmetlerinin yürütülmesinde idareye belli ölçüde hareket serbestisi tanınması gerekmektedir.⁵¹³ İdareye tanınan bu serbest hareket alanına, yani “*dış çerçevesi mevzuatta çizilmiş fakat içi birtakım imkansızlıklarla doldurulmamış bir idari usulün varlığı halinde, idareye bu idari usulün doldurulması konusunda tanınan belli bir kararı alıp almama, değişik ihtimaller arasında bir seçim yapma, yani yetkinin kullanılıp kullanılmamasını belirleme yetkisine*”⁵¹⁴ **takdir yetkisi** adı verilmektedir. Kanuni düzenlemelerde yer alan “yapılabilir, atanabilir, gerekli tedbirleri alır, gerekli işlemleri yapar” gibi ifadeler, işlemi ya da eylemi gerçekleştirmeye yetkili kuruma takdir yetkisi verildiği anlamına gelir.⁵¹⁵

Takdir yetkisi, belirli bir amaç için idareye verilmiştir. Dolayısıyla idareye tanınan bu takdir yetkisi, keyfiliği ve hukuksuzluğu içeren bir yetki değildir; hukuk kurallarının çizdiği sınırlar içerisinde serbest hareket etme özgürlüğü verir.⁵¹⁶ İdare, takdir yetkisini, kanunun amacına aykırı olacak şekilde kullanmamalıdır. Aksi takdirde, idari yargı organları, idarenin takdir yetkisine dayanarak tesis ettiği

---

⁵¹³ İl Han Özay, *Günüşğında Yönetim*, Alfa Yayınları, İstanbul 2002, s. 377-378; Ramazan Çağlayan, “Türk Hukukunda İdarenin Takdir Yetkisinin Yargısal Denetimi”, *Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. VII, S. 3-4, Erzincan Aralık 2003, s. 174-175.

⁵¹⁴ Cemil Kaya, *İdarenin Takdir Yetkisi ve Yargısal Denetimi*, 2. Baskı, XII Levha Yayınları, İstanbul 2014, s. 26.

⁵¹⁵ Ramazan Çağlayan, *İdari Yargılama Hukuku*, 3. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara 2013, s. 161.

⁵¹⁶ Özay, *Günüşğında Yönetim*, s. 378; Hamdemir, s. 363.

işlemleri, keyfiligi önlemek ve bireylerin haklarını korumak için denetlenmektedir.⁵¹⁷ İşte bu noktada, yerindelik denetimi, *takdir yetkisinin* hukuka uygunluk denetimi dışında kalan kısmıdır.⁵¹⁸ Örneğin; Danıştay, idarenin takdir yetkisine dayanarak yaptığı bir işlem veya eylemde, “*kamu yararı ve hizmetin gerekleri*”, “*işlemin sebebe dayalı olması ilkesi*”, “*Anayasal ilkeler*” ve “*kanunun özel amacına aykırılık*” unsurları bakımından eylemi veya işlemi “*hukukilik*” denetimine tabi tutmaktadır.⁵¹⁹ Fakat, mesela, işlemin konu unsurunda idareye bir seçim ya da tercih olanağı verildiğini düşünelim. Örneğin, X Fakültesinin yönetmeliğine göre, Fakülte yönetimi, yardıma muhtaç öğrencilere yemek, kitap, giyecek ve barınma imkânlarından en az birisini sağlayacaktır. Takdir yetkisinin kullanımına ilişkin yukarıda sayılan unsurların dışında yapılacak olan bir denetim, örneğin, tercih edilen imkânın uygun olup olmadığına ilişkin bir denetim “*hukukilik*” denetimi değil “*yerindelik*” denetimi kapsamına girecektir. Ayrıca faaliyete geçme zamanının ve faaliyetin yerinin belirlenmesi de “*yerindelik*” denetimi kapsamına girer.⁵²⁰ Yargı organının “*yerindelik*” denetimi yapamaması aynı zamanda demokrasi kuramının ve kuvvetler ayrılığı ilkesinin bir gereğidir.⁵²¹

Yargı organları, yapacakları “*hukukilik*” denetiminde, söz konusu idari eylem ve işlemin Anayasa’ya, uluslararası sözleşmelere, kanunlara ve diğer düzenleyici işlemlere uygun olup olmadığını araştıracaklardır. Bu noktada, Anayasa Mahkemesi’nin bireysel başvuru incelemeleri sırasında “*yerindelik*” denetimi yapamayacağı hususunu ele alırsak; Mahkeme, öne sürülen ihlal iddiasını “*Anayasada güvence altına alınan temel hak ve özgürlüklerden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve buna ek Türkiye’nin taraf olduğu protokoller kapsamındaki herhangi birinin*” çerçevesinde inceleyecektir. Diğer bir ifadeyle, Mahkeme, ihlale

---

⁵¹⁷ Cemil Kaya, *Takdir Yetkisi*, s. 120-121. Ancak belirtmek gerekir ki, takdir yetkisinin yargısal denetiminin mümkün olup olmadığı konusunda doktrinde farklı görüşler vardır. Fakat Danıştay, idarenin takdir yetkisini muhtelif ölçütler kullanarak geniş bir şekilde denetlenmektedir. Farklı görüşler ve Danıştay’ın yaklaşımı konusunda daha detaylı bilgi için bkz. Çağlayan, *İdari Yargılama Hukuku*, s. 166 vd.

⁵¹⁸ Halil Kalabalık, *Avrupa Birliği Ülkeleriyle Karşılaştırmalı Yerel Yönetim Hukuku*, 1. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara 2005, s. 723.

⁵¹⁹ Detaylı bilgi için bkz. Çağlayan, *İdari Yargılama Hukuku*, s. 166-168.

⁵²⁰ Çağlayan, *İdari Yargılama Hukuku*, s. 164.

⁵²¹ “*Yerindelik*” denetiminin demokrasi kuramına ve kuvvetler ayrılığı ilkesine neden aykırı olduğuna ilişkin daha detaylı bilgi için bkz. Özbey, s. 410-411.

sebeup olduğu iddia edilen eylem ve işleme ilişkin yerindelik denetimi yapamayacak, söz konusu eylem ve işlemin Anayasa, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve taraf olunan ek protokoller kapsamında hukuka uygun olup olmadıklarını inceleyecek; bir ihlal söz konusu ise ihlalin ve sonuçlarının giderilmesi için yapılması gerekenlere yine hukuka uygunluk denetimi sınırları içerisinde kalarak karar verecektir.⁵²² Dolayısıyla Mahkeme, söz konusu eylem ve işlemin hukuka uygunluk denetimi dışında; sosyal, ekonomik, etkinlik ve kamu yararı açısından doğru olup olmadığını ve ihtiyaca uygun bulunup bulunmadığını denetleyemeyecektir.

2. İdari Eylem ve İşlem Niteliğinde Karar Verememesi

6216 sayılı Kanun'da, yaptığı bireysel başvuru incelemesi neticesinde Anayasa Mahkemesi'nin "*idari eylem ve işlem*" niteliğinde karar veremeyeceği hüküm altına alınmıştır. Anayasa Mahkemesi'ne getirilen bu sınırın çerçevesini daha rahat anlamak için "*idari eylem*" ve "*idari işlem*" kavramlarını kısaca açıklamak yerinde olacaktır.

"*İdari eylem*" ve "*idari işlem*" kavramlarının ne olduğuna ilişkin ne İdari Yargılama Usulü Kanunu'nda ne de başka bir düzenleyici işleminde herhangi bir tarif yapılmamıştır. Bu konuda doktrindeki görüşlere ve yargı kararlarına bakmak gerekmektedir.

Konu bakımından kamu hizmeti ve kamu kudreti kavramları çerçevesinde tanımlanmaya çalışılan "*idari eylem*" kavramı, doktrinde ve yargı kararlarında farklı şekillerde tanımlanmıştır.⁵²³ Örneğin bir tanıma göre idari eylem: "*İdarenin asli görevlerinden olan kamu hizmetlerini yerine getirirken, idare ajanlarının yapmış olduğu bir hareket, bir tutum, bir olay ya da ortada herhangi bir idari işlem olmadan yapılan iş, ameliye, hareket ve çalışmalar, yani hukuk alanında yenilik yaratan irade, tutum ve davranışlar*"dır.⁵²⁴ Bir diğer tanıma göre ise idari eylem: "*İdarenin faaliyetleri sırasında gerek iradesi dışında gerçekleşen olaylar, gerekse bilerek ve*

⁵²² Köroğlu Kaya, s. 230.

⁵²³ Taner Ayanoğlu, *Uyuşmazlık Mahkemesi Kararlarına Göre İdari Eylemin Tanımlanması*, 1. Baskı, Legal Yayıncılık, İstanbul 2004, s. 47 vd.

⁵²⁴ Selami Demirkol, "İdare Hukukunda İdari Eylemler Olgusu", *Sayıştay Dergisi*, S. 40, Ocak-Mart 2001, s. 2.

*isteyerek yapmış olduğu maddi fiiller ile hatta hareketsiz kalması sonucunda meydana gelen birtakım fiili durumlar”*dir.⁵²⁵ Danıştay ise, verdiği bir kararında idari eylemi şu şekilde tanımlamıştır: “*İdarî fiil ise, idarenin fonksiyonu sırasındaki bir hareketini, bir olayı, bir tutumu anlatır.*”⁵²⁶ Doktrin ve yargı kararlarındaki bu tanımlardan da anlaşılacağı üzere, idari eylem, sadece icrâi davranışları değil aynı zamanda ihmalî davranışları da kapsar.

En dar anlamıyla, idari organ ve makamların “*idare*” alanındaki irade açıklamaları⁵²⁷ şeklinde tanımlanan idari işlem kavramı ise genel olarak; “*idare veya idare adına hareket eden özel hukuk kişilerince, kamu gücü kullanılarak yapılan; doğrudan ya da belli bir süreç içinde, rızaları olsun ya da olmasın kişi veya onlara ait nesnelere hukuki durumlarını etkileyen, kamusal nitelikli, tek yanlı irade açıklamaları*” şeklinde tanımlanmaktadır.⁵²⁸ Danıştay ise; “*İdarî işlem kısaca, idare makamlarının idare fonksiyonu ile ilgili konularda aldığı tek taraflı icrâî karar olarak nitelenir*” şeklinde bir tanım yapmaktadır.⁵²⁹

Bu kapsamda, mesela bir memurun bir ilden başka bir ile tayin edilmesi veya bir memura disiplin cezası verilmesi bir idari işlem; X Belediyesinin ilan panosundaki afişleri toplatması veya yollara rastgele kasis koyması bir idari eylemdir.

İşte bu noktada, 6216 sayılı Kanun’un Anayasa Mahkemesi’ne getirmiş olduğu sınıra tekrar dönecek olursak; Anayasa Mahkemesi, bireysel başvuru incelemesi neticesinde ihlalin varlığını tespit etse bile, ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması amacıyla, yukarıda tarifî yapılan şekilde “*idari eylem ve işlem*” niteliğinde karar veremez. Nitekim Mahkeme bir kararında bu hususu açıkça şu şekilde vurgulamıştır: “*Kanun’da, ihlalin ve sonuçlarının nasıl ortadan kaldırılacağına ilişkin belirleme yapma bakımından Anayasa Mahkemesine geniş bir*

---

⁵²⁵ Özay, *Günüşğında Yönetim*, s. 722.

⁵²⁶ Danıştay İçtihatları Birleştirme Kurulu’nun, 14.04.1974 tarih, E. 1972/2, K. 1973/10 Sayılı Kararı, R.G., S. 14592, 12.07.1973, s. 3.

⁵²⁷ İl Han Özay, *Günüşğında Yönetim II Yargısal Korunma*, XII Levha Yayınları, İstanbul 2010, s. 165.

⁵²⁸ Dilşat Yılmaz, *İdarî İşlemin İcrailik Özelliği*, 1. Baskı, Astana Yayınları, Ankara 2014, s. 16.

⁵²⁹ Danıştay İçtihatları Birleştirme Kurulu’nun, 14.04.1974 tarih, E. 1972/2, K. 1973/10 Sayılı Kararı, R.G., S. 14592, 12.07.1973, s. 3.

takdir yetkisi verilmiştir. Bunun tek sınırı 6216 sayılı Kanun'un 50. maddesinin (1) numaralı fıkrasının sonunda yer alan Anayasa Mahkemesinin idari eylem ve işlem niteliğinde karar veremeyeceğine ilişkin düzenlemedir. Buna göre anılan sınır, Anayasa Mahkemesinin ihlalin ve sonuçlarının nasıl giderileceğine hükmederken idarenin yerine geçerek işlem tesis edemeyeceğini ifade eder. Bireysel başvurunun niteliği dikkate alındığında bu sınırlama sadece idare değil yasama ve yargı organları yönünden de geçerlidir. Mahkeme, ihlalin ve sonuçlarının nasıl giderileceğine hükmederek kararı, gerekli işlemlerin tesis edilmesi için ilgili mercilere gönderir.”⁵³⁰

Anayasa Mahkemesi'ne getirilen bu sınır, ülkemizde kabul edilen bireysel başvuru sisteminin mantığıyla da uyum içerisindedir. Çünkü ülkemizde bireysel başvuru sistemi ile birlikte, Anayasa Mahkemesi'ne, kamu gücünün eylem, işlem ve ihmallerinden kaynaklanan ihlal iddialarını inceleme ve ihlal söz konusu ise ihlalin varlığını tespit etme yetkisi verilmiştir. Ayrıca tespit ettiği ihlalin ve ihlalin sonuçlarının ortadan kaldırılması amacıyla, “yeniden yargılama”, “tazminat” ve “yapılması gerekenlere hükmetme” kararlarını da verebilecektir. Ancak bunun dışında, bireysel başvuru incelemesinde; hukuki düzenlemeleri, mahkeme kararlarını ve idari işlemleri iptal edemeyecektir. Ayrıca yerindelik denetimi yapamayacak ve idari eylem ve işlem niteliğinde karar da veremeyecektir. Anayasa Mahkemesi, ihlalin söz konusu olup olmadığını araştırarak ve eğer ihlalin söz konusu olduğunu tespit ederse, yukarıda belirttiğimiz kararlar çerçevesinde ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılmasını ilgili kamu gücünden isteyecektir. Yani Anayasa Mahkemesi, ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldırmak amacıyla ilgili kamu gücünün yerine geçerek bir karar veremeyecektir.

Kararları bağlayıcı nitelikte olan bir organın, yürütme organının bir parçası olan idarenin yerine geçerek karar alması hem demokrasiye uygun değildir hem de kuvvetler ayrılığı ilkesi ile çelişir. Çünkü, aksi takdirde, yurttaşlara hesap verme

---

⁵³⁰ Bkz. AYM, 15.03.2018 tarih, 2018/3007 Başvuru Numaralı Kararı, § 57, R.G., S. 30365, 19.03.2018.

sorumluluğu olmayan bir organ, yurttaşlara hesap verme durumunda olan yürütme organının günlük siyasetine karışmış olacaktır.⁵³¹

Şimdi bu çerçevede, Anayasa Mahkemesi'nin “*yapılması gerekenlere hükmetme*” yetkisi bağlamında ilgili makamlara verdiği kararlar incelenecektir. Nitekim Anayasa Mahkemesi'nin verdiği “*yeniden yargılama*” kararlarının muhatabı derece mahkemeleri, “*tazminat*” kararlarının muhatabı Maliye Bakanlığı olurken, “*yapılması gerekenlere hükmetme*” bağlamında verdiği kararlar hem idari makamlar hem de mahkemeler ve savcılıklar için gündeme gelmektedir.⁵³²

D. “Yapılması Gerekenlere Hükmetme” Yetkisi Bağlamında İlgili Makamlara Yönelik Verilen Kararlar

1. İdareye Yönelik Verilen Kararlar

Anayasa Mahkemesi, önüne gelen başvuruda ihlal tespit ettiği takdirde, ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması amacıyla dosyayı ilgili kuruma gönderecektir. “*Yeniden yargılama*” ve “*tazminat*” kararlarından farklı olarak, “*yapılması gerekenlere hükmetme*” kararlarında, kararın muhatabı çeşitlilik gösterebilir. Nitekim bu doğrultuda, ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldırmakla yükümlü makamlardan birisi olarak yürütme organı veya idare karşımıza çıkabilir. Dikkat edilecek olursa, Anayasa Mahkemesi burada idari işlemi iptal etmemekte veya idarenin yerine geçerek karar vermemektedir. Mahkeme, verdiği karar doğrultusunda işlem yapılması amacıyla dosyayı ilgili idari makama göndermekte ve o makamın yapacağı işlemle ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldırmasını istemektedir.

Bu doğrultuda Mahkeme, ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması amacıyla RTÜK'e, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı'na, ilgili Belediye'ye vs. “*yapılması gerekenleri*” belirten kararlar vermiştir. Örneğin Mahkeme bir kararında; “*İfade özgürlüğü ile basın özgürlüğünün ihlal edildiği sonucuna varılmıştır. Söz konusu hakların ihlali, karasal radyo yayını için frekans tahsis edilmemesi şeklinde yapısal bir sorundan kaynaklanmaktadır. Derece mahkemelerince idari işlem niteliğinde karar verilemeyeceğinden ihlalin sonuçlarının ortadan kaldırılması için yeniden*

⁵³¹ Hamdemir, s. 365; Özbey, s. 410-411.

⁵³² Karan, s. 42.

yargılama yapılmasında hukuki yarar bulunmamaktadır. Anayasa Mahkemesi kararında gösterildiği şekilde ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için kararın bir örneğinin ilgili kuruluş olan RTÜK'e gönderilmesi gerekmektedir. Anayasa Mahkemesinin işbu kararı yapısal bir ihlalin tespiti mahiyetinde ve ihlalin sonuçlarının ortadan kaldırılması yönünde olduğundan münhasıran başvurucuya frekans tahsis edilmesi gerektiği şeklinde anlaşılamaz...⁵³³ şeklinde hüküm kurarak, kararın bir örneğini RTÜK'e göndermiş ve başvurucuya frekans tahsis edililmeyeceği meselesindeki takdir hakkını yine RTÜK'e bırakmıştır. Mahkeme başka bir başvuruda; “Mülkiyet hakkının ihlalinin sonuçlarının ortadan kaldırılması için yargı kararının mümkün olan en kısa sürede icra edilmesi amacıyla kararın bir örneğinin Gümrük ve Ticaret Bakanlığına gönderilmesine karar verilmesi gerekir...⁵³⁴ şeklinde hüküm kurmuş ve Gümrük ve Ticaret Bakanlığı'nın ihlali nasıl gidereceğini göstermiştir. Mahkeme yine başka bir başvuruda ise; “Başvuruya konu kesinleşen icra takibi sonucunda hesaplanan borcun tamamının ödenmediği ve bu hususun başvurucunun mülkiyet hakkını ihlal ettiği gözetilerek... 6216 sayılı Kanun'un (1) ve (2) numaralı fıkraları gereğince ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması ve kesinleşen ödeme emrinin gereklerinin yerine getirilmesini temin etmek amacıyla kararın bir örneğinin İkiköprü Belde Belediyesine gönderilmesine...⁵³⁵ karar vererek, ilgili belediyenin ödeme emrini yerine getirerek ihlali ortadan kaldırabileceğini belirtmiştir.

2. Yargı Organlarına Yönelik Verilen Kararlar

Anayasa Mahkemesi'nce verilen ihlal kararları, iki amaç doğrultusunda mahkemelere gönderilmektedir. Dosyalar mahkemelere ya *bilgilendirme* amacına binaen ya da *ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması* amacına binaen gönderilmektedir. Bilgilendirme amacı ile dosyaların mahkemelere gönderildiği durumlar, genellikle, ihlalin bir mahkeme kararından kaynaklandığı ve ihlalin

⁵³³ AYM, 18.10.2017 tarih, 2014/11028 Başvuru Numaralı Kararı, § 71-72, R.G., S. 30275, 19.12.2017. Aynı yönde bkz. AYM, 21.02.2018 tarih, 2015/14943 Başvuru Numaralı Kararı, § 28-29; AYM, 08.02.2018 tarih, 2015/7019 Başvuru Numaralı Kararı, § 28-29; AYM, 08.02.2018 tarih, 2015/3369 Başvuru Numaralı Kararı, § 28-29; AYM, 10.01.2018 tarih, 2014/13819 Başvuru Numaralı Kararı, § 28-29.

⁵³⁴ AYM, 06.12.2017 tarih, 2014/16633 Başvuru Numaralı Kararı, § 77.

⁵³⁵ AYM, 17.02.2016 tarih, 2013/7139 Başvuru Numaralı Kararı, § 46.

sonuçlarının ortadan kaldırılması amacıyla Anayasa Mahkemesi'nin başvuru lehine “*tazminat*”a hükmettiği kararlarda gündeme gelmektedir.⁵³⁶ Dolayısıyla bu amacın daha çok benzer ihlallerin tekrar meydana gelmemesi işlevi göreceği söylenebilir.

Ancak burada inceleme konusu yapılacak gönderme kararları, *bilgilendirme* amacı taşıyan kararlar değil *ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması* amacı ile derece mahkemelerinin somut bir işlem yapması gereken kararlardır.

Anayasa Mahkemesi'nin, ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması amacıyla verdiği “*yapılması gerekenlere hükmetme*” kararlarına bakıldığında, bu kararların muhatabının genellikle yargı organları olduğu görülmektedir.⁵³⁷ Bu nitelikte kararların ise büyük bir çoğunluğunu “*makul sürede yargılanma hakkı*” oluşturmaktadır. Anayasa Mahkemesi, önüne gelen başvuruda, “*makul sürede yargılanma hakkı*”nın ihlal edildiğini tespit ettiğinde, söz konusu davanın derdest olup olmadığına bakmaktadır. Eğer dava hala derdest ise, ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması amacıyla dosyanın bir örneğini derece mahkemesine göndermektedir. Ancak, “*makul sürede yargılanma hakkı*” dışında, “*kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı*”, “*ifade ve basın özgürlüğü*” ve “*yaşam hakkı*” gibi diğer hak ve özgürlüklerle ilgili olarak da bu tür kararlar verilebilmektedir.⁵³⁸

a) “*Makul Sürede Yargılanma Hakkı*” ile İlgili Kararlar

Daha önce de ifade edildiği üzere, bireysel başvuru kapsamında en fazla ihlal edilen hak türü “*makul sürede yargılanma hakkı*”dır. Anayasa Mahkemesi, “*makul sürede yargılanma hakkı*”nın ihlal edildiğini tespit ettiğinde, derece mahkemesindeki yargılamanın derdest olup olmadığına bakmaktadır. Derece mahkemesindeki yargılama, bireysel başvuru kararından önce sonuçlandırılmışsa Anayasa Mahkemesi

---

⁵³⁶ “Somut olayda, makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiği sonucuna varılmıştır. İhlal tespitiyle giderilemeyecek olan manevi zararları karşılığında başvurucuya net 8.400 TL manevi tazminat ödenmesine karar verilmesi gerekir... Kararın bir örneğinin Düzce 2. Asliye Hukuk Mahkemesine (E.2005/703, K.2012/577) GÖNDERİLMESİNE... karar verildi.” Bkz. AYM, 08.11.2017 tarih, 2014/11114 Başvuru Numaralı Kararı, § 43-44 ve Hüküm Fıkrası, F bendi.

⁵³⁷ Karan, s. 45.

⁵³⁸ Karan, s. 45.

burada sadece “*tazminat*” kararı vermektedir.⁵³⁹ Fakat bireysel başvuru sonucunda karar verilirken derece mahkemesindeki yargılama hala derdest ise, Anayasa Mahkemesi, “*yapılması gerekenlere hükmetme*” yetkisi bağlamında derece mahkemesindeki yargılamanın en kısa süre içerisinde sonuçlandırılması gerektiğine karar vermektedir.⁵⁴⁰ Örneğin Mahkeme bir kararında; “*Başvuruya konu yargılamanın yaklaşık elli dört yıl sürdüğü ve bu hususun makul sürede yargılanma hakkını ihlal ettiği gözetilerek, anayasal bir hakkın ihlal edildiği açık olan bir yargılama dosyasında, hukuka, adalete ve mahkemeye güven ilkesinin gördüğü zararın devam etmesinin önlenmesi amacıyla, yargılamanın mümkün olan en kısa sürede sonuçlandırılmasını teminen, kararın bir örneğinin ilgili mahkemesine gönderilmesine karar verilmesi gerekir*”⁵⁴¹ diyerek, derece mahkemesinin yargılamayı mümkün olan en kısa sürede sonuçlandırarak ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldırması gerektiğini vurgulamıştır.

b) Diğer Haklar İle İlgili Kararlar

“*Makul sürede yargılanma hakkı*” dışında diğer haklarla ilgili olarak da Anayasa Mahkemesi, “*yapılması gerekenlere hükmetme*” yetkisi çerçevesinde derece mahkemelerinin ihlali ve sonuçlarını nasıl ortadan kaldırılabileceklerine dair kararlar verebilmektedir. Örneğin; bir başvuruda başvurucular, haksız yere tutuklandıklarını ve milletvekili seçildikten sonra tutuklu bulundurulmalarının siyasi faaliyette bulunma hakkını ihlal ettiğini iddia etmişlerdir. Anayasa Mahkemesi ise;

⁵³⁹ “*Somut olayda makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiği sonucuna varılmıştır. İhlal tespitiyle giderilemeyecek olan manevi zararları karşılığında başvurucuya net 9.600 TL manevi tazminat ödenmesine karar verilmesi gerekir... Kararın bir örneğinin Danıştay Beşinci Dairesine (E.2005/202, K.2006/174) GÖNDERİLMESİNE... karar verildi.*” Bkz. AYM, 08.11.2017 tarih, 2014/2881 Başvuru Numaralı Kararı, § 31-32 ve Hüküm Fıkrası, F bendi.

⁵⁴⁰ Anayasa Mahkemesi, koşulları olduğu takdirde burada “*tazminat*”a da hükmedebilmektedir. Örneğin Mahkeme, hala derdest olan bir yargılama ile ilgili olarak; “*Anılan ilkeler ve Anayasa Mahkemesinin benzer başvurularda verdiği kararlar dikkate alındığında somut olayda yaklaşık elli yıllık yargılama süresinin makul olmadığı sonucuna varmak gerekir. Açıklanan gerekçelerle Anayasa'nın 36. maddesinde güvence altına alınan makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiğine karar verilmesi gerekir... İhlal tespitiyle giderilemeyecek olan manevi zararları karşılığında başvurucular mirasının mirasçı sayısı da dikkate alınarak- başvurucu Gökben Gökalp'e net 900 TL, başvurucu Zübeyir Çoksüer'e ise net 2.080 TL manevi tazminat ödenmesine karar verilmesi gerekir.*” Bkz. AYM, 04.10.2017 tarih, 2014/7729 Başvuru Numaralı Kararı, § 18-19, 24.

⁵⁴¹ Bkz. AYM, 05.12.2013 tarih, 2013/1115 Başvuru Numaralı Kararı, § 73. Mahkeme, bu kararında, yargılamanın uzunluğunu da dikkate alarak, yalnızca ihlal tespitiyle giderilemeyecek olan zararları karşılığında başvuruculara “*manevi tazminat*” verilmesi gerektiğine de hükmetmiştir. Bkz. AYM, 05.12.2013 tarih, 2013/1115 Başvuru Numaralı Kararı, § 71.

“Başvurucuların makul olmayan bir şekilde tutuklu kalması, yasama faaliyetlerine katılmalarını engellemiştir. Başvurucuların milletvekili olduktan sonra tutuklu kaldıkları süre de gözetildiğinde, seçilme ve milletvekili olarak siyasi faaliyette bulunma hakkına yönelik bu ağır müdahalenin ölçülü ve demokratik toplum düzeninin gereklerine uygun olduğu söylenemez. Açıklanan nedenlerle Anayasa'nın 19. maddesinin yedinci fıkrasıyla bağlantılı olarak 67. maddesinin birinci fıkrasının ihlal edildiğine karar verilmesi gerekir... Gereğinin ifası için kararın bir örneğinin ilgili mahkemesine gönderilmesine karar verilmesi gerekir”⁵⁴² gerekçeleriyle söz konusu ihlalin ortadan kaldırılması amacıyla dosyayı derece mahkemesine göndermiştir. Bir başka olayda ise, başvuru konusunun yazdığı köşe yazıları sebebiyle hakkında soruşturma açılmış ve hakaret ve iftira suçlarından hükmün açıklanmasının geri bırakılmasına karar verilmiştir. Anayasa Mahkemesi ise, “Başvuru konusu olayda “Motosikletli zibidiler” başlıklı makale yönünden ifade ve basın özgürlüğüne haksız müdahale edildiği gözetilerek, 6216 sayılı Kanun'un 50. maddesinin (1) ve (2) numaralı fıkraları uyarınca, ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması amacıyla kararın bir örneğinin Çine Asliye Ceza Mahkemesine gönderilmesine...”⁵⁴³ karar vererek, derece mahkemesinin “beraat” kararı vermesi gerektiğine işaret etmiştir.

3. Soruşturma Makamlarına Yönelik Verilen Kararlar

Anayasa Mahkemesi, ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması amacıyla “yapılması gerekenlere hükmetme” yetkisi çerçevesinde soruşturma makamlarına (savcılıklara) yönelik kararlar da verebilmektedir. Mahkeme, bu yetkisi çerçevesinde, ihlalin ortadan kaldırılması amacıyla savcılıkların yeni bir işlem tesis etmesini, tesis ettikleri işlemi geri almasını yahut ihlal ihmali bir davranıştan kaynaklanmışsa ihlali ortadan kaldıracak bir işlem tesis etmesini isteyebilmektedir.

Anayasa Mahkemesi, savcılıkların bir işlem tesis etmesini genellikle “yaşam hakkı” ve “işkence ve kötü muamele” yasağı kapsamında ortaya çıkan “etkili soruşturma yükümlülüğü” çerçevesinde gündeme getirmektedir. Örneğin Mahkeme bir başvuruda; “Başvuru konusu olay açısından etkili ve caydırıcı bir ceza

⁵⁴² Bkz. AYM, 03.01.2014 tarih, 2014/85 Başvuru Numaralı Kararı, § 74-75, 81.

⁵⁴³ Bkz. AYM, 23.01.2014 tarih, 2013/2602 Başvuru Numaralı Kararı, § 94.

soruşturması yürütülmemesinin yaşam hakkını ihlal ettiği gözetilerek, 6216 sayılı Kanun'un 50. maddesinin (1) ve (2) numaralı fıkraları uyarınca, ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması amacıyla kararın bir örneğinin Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığına gönderilmesine..."⁵⁴⁴ karar vermiş ve Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı'nın yeni bir soruşturma yapması gerektiğini belirtmiştir. Savcılıkların tesis ettikleri işlemi geri almasına ilişkin olarak ise Mahkeme'nin şu kararı örnek olarak gösterilebilir: “Başvuru dilekçesi ve Adalet Bakanlığı görüşünde toplandığı ve el konulduğu belirtilen başvuru konusu kitabın tüm nüshalarının ve kitaba ait formaların, süreli yayınların basımı ve dağıtılmasına ilişkin düzenleyici mevzuat hükümleri saklı kalmak üzere, başvuruları halinde sahiplerine iade edilmesi için kararın bir örneğinin ilgili Cumhuriyet Başsavcılığına gönderilmesi gerekir.”⁵⁴⁵

II. ANAYASA MAHKEMESİ'NİN “YAPILMASI GEREKENLERE HÜKMETME” YETKİSİ BAĞLAMINDA VERDİĞİ KARAR ÖRNEKLERİ

Bu başlık altında Anayasa Mahkemesi'nin “yapılması gerekenlere hükmetme” yetkisi bağlamında verdiği ve kamuoyunu da yakından ilgilendiren bazı kararlar ele alınacaktır. Bu kapsamda değerlendirilebilecek olan “Şahin Alpay” ve “Mehmet Hasan Altan” kararı, ilerleyen kısımlarda inceleyeceği için burada ayrıca ele alınmayacaktır.

Anayasa Mahkemesi'nin “yapılması gerekenlere hükmetme” yetkisi bağlamında verdiği, ülkemizde yoğun tartışmaya neden olan ve bu nedenle üzerinde durulması gereken kararlarından birisi “Twitter Kararı” olarak da bilinen “Yaman Akdeniz ve Diğerleri Başvurusu”na ilişkin karardır. Başvuruya konu olayda, Telekomünikasyon İletişim Başkanlığı (TİB), İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığı'nca ve bazı diğer mahkemelerce verilen kararları yerine getirmek amacıyla, “Twitter”dan bazı verilerin çıkartılmasını istemiştir. Twitter'ın bu isteğe duyarsız kalması üzerine TİB söz konusu internet sitesini tamamen ulaşıma kapatmıştır. Bunun üzerine diğer

⁵⁴⁴ Bkz. AYM, 17.09.2013 tarih, 2012/752 Başvuru Numaralı Kararı, § 95.

⁵⁴⁵ Bkz. AYM, 25.06.2014 tarih, 2013/409 Başvuru Numaralı Kararı, § 124.

yargı yollarının etkisiz kalacağı düşüncesi ile Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru yapılmıştır. Başvurucular; “kullanıcısı oldukları twitter.com isimli internet sitesine erişimin engellenmesine dair Telekomünikasyon İletişim Başkanlığı işlemi nedeniyle Anayasa'nın 26., 27., 40. ve 67. maddelerinin ihlal edildiğini” ileri sürmüşlerdir. Anayasa Mahkemesi ise; başvuru konusu olayda, bazı mahkeme kararlarına istinaden belli URL adreslerine erişimin engellenmesi gerekirken, TİB'in bütünüyle twitter.com internet sitesine erişimi engellediğini, bu sosyal paylaşım sitesine erişimin kanuni dayanağı olmaksızın ve sınırları belirsiz bir yasaklama kararı ile engellenmesinin ifade özgürlüğünü ihlal ettiğini belirtmiş⁵⁴⁶ ve “Kararın birer örneğinin 6216 sayılı Kanun'un 50. maddesinin (1) ve (2) numaralı fıkraları uyarınca, **İHLALİN VE SONUÇLARININ** ortadan kaldırılmak üzere Bilgi ve İletişim Teknolojileri Kurumu, Telekomünikasyon İletişim Başkanlığı ve Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığına gönderilmesine...” karar vermiştir.⁵⁴⁷

Anayasa Mahkemesi, “yapılması gerekenlere hükmetme” yetkisi çerçevesinde, “Youtube Kararı” olarak bilinen “Youtube Llc Corporation Service Company ve Diğerleri Başvurusu”nda da, farklı gerekçelere dayanarak fakat “Twitter Kararı”na benzer şekilde bir karar vermiştir. Yine, milyonlarca kişi tarafından kullanılan bir internet sitesi olan Youtube'ın, Telekomünikasyon İletişim Başkanlığı tarafından tamamen kapatıldığı olayda, Anayasa Mahkemesi; “... youtube.com sitesine erişimin tümüyle engellenmesine yönelik müdahalenin, yeterince açık ve belirgin bir kanuni dayanağa sahip olmadığı ve bu yönüyle başvurucular açısından öngörülebilir nitelikte bulunmadığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle, siteden yararlanan tüm kullanıcıların ifade özgürlüğüne ağır müdahale niteliğinde olan söz konusu idari

---

⁵⁴⁶ “Başvuru konusu olayda TİB'in bazı mahkeme kararlarını gerekçe göstererek twitter.com internet sitesine erişimi engellediği anlaşılmakta ise de dayanak gösterilen kararların incelenmesinden söz konusu kararların sadece belli URL adreslerine erişimin engellenmesine yönelik olduğu, derece mahkemelerince doğrudan twitter.com internet adresine erişimi engellemeye yönelik bir karar alınmadığı... 5651 sayılı Kanun'da yer alan düzenlemeler dikkate alındığında TİB'in kararına dayanak gösterdiği mahkeme kararlarını aşan ve milyonlarca kullanıcısı bulunan bir sosyal medya ağı olan twitter.com sitesine erişimin tamamen engellenmesini öngören işlemin kanuni dayanağının bulunmadığı ve bu sosyal paylaşım sitesine erişimin kanuni dayanağı olmaksızın ve sınırları belirsiz bir yasaklama kararı ile engellenmesinin demokratik toplumların en temel değerlerinden biri olan ifade özgürlüğüne ağır bir müdahale oluşturduğu açıktır” Bkz. Bkz. AYM, 02.04.2014 tarih, 2014/3986 Başvuru Numaralı Kararı, § 46, 48.

⁵⁴⁷ Bkz. AYM, 02.04.2014 tarih, 2014/3986 Başvuru Numaralı Kararı, Hüküm Fıkrası, E bendi.

*işlemin, başvuruçuların Anayasa'nın 26. maddesinde korunan ifade özgürlüklerini ihlal ettiğine karar verilmesi gerekir... Kararın birer örneğinin 6216 sayılı Kanun'un 50. maddesinin (1) ve (2) numaralı fıkraları uyarınca **İHLALİN VE SONUÇLARININ** ortadan kaldırılmak üzere Telekomünikasyon İletişim Başkanlığı, Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu ve Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığına gönderilmesine..."⁵⁴⁸ karar vererek, söz konusu internet sitesinin yeniden erişime açılmasıyla ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılabilceğine işaret etmiştir.*

Yine Hrant Dink'in ölümü ve devamında yaşananlarla ilgili Anayasa Mahkemesi'nin "yapılması gerekenlere hükmetme" yetkisi bağlamında verdiği karar da burada ele alınması gereken kararlardan birisidir. Söz konusu olayda, Agos Gazetesi'nin kurucusu ve genel yayın yönetmeni olan Hrant Dink, iş çıkışı uğradığı silahlı saldırı sonucunda hayatını kaybetmiştir. Ölenin (Hrant Dink'in) birinci derece yakınları olan başvuruçular; kişinin öldürülmesi ile ilgili soruşturmanın etkili yapılmadığını ve AİHM tarafından verilen kararın iç hukukta yerine getirilmediğini iddia etmişlerdir. Anayasa Mahkemesi ise; "... gerek kamu görevlilerinin yargılanmasına ilişkin mevzuatın uygulanmasında gerekli özenin gösterilmemesi ve kamu görevlilerinin soruşturulması hususunda izlenen yöntemlerdeki hatalar gerekse de adli birimlerin yeterince hızlı ve özenli davranmamaları sebepleri ile; olay kapsamında ihmalleri olduğu ileri sürülerek kimlikleri tespit edilen İstanbul ve Trabzon'daki kamu görevlilerinin cinayetin üzerinden uzunca bir süre geçmiş olmasına rağmen halen ifadelerinin bağımsız adli birimlerce alınamadığı, olaydaki rollerinin saptanamadığı, öldürülenin yakınlarının ancak kendi çabalarıyla soruşturma sürecinden haberdar olabildikleri ya da katılabildikleri, soruşturmanın makul bir özen ve hızla yapılamadığı anlaşılması olduğundan, hakkın özüne zarar verecek şekilde yürütülen bu soruşturmanın bir bütün olarak etkisiz olduğunu..." belirterek, söz konusu olayda ihlalin varlığını tespit etmiş ve "Kararın bir örneğinin, ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için 6216 sayılı Kanun'un 50. maddesinin (1) numaralı fıkrası uyarınca İstanbul ve Trabzon Cumhuriyet

---

⁵⁴⁸ Bkz. AYM, 29.05.2014 tarih, 2014/4705 Başvuru Numaralı Kararı, § 64 ve Hüküm Fıkrası, E bendi.

*Başsavcılıklarına; bir örneğinin de aynı maddenin (3) numaralı fıkrası uyarınca, başvurucular ile Adalet Bakanlığına gönderilmesine...” karar vermiştir.*⁵⁴⁹

Bu karar türünde ele alacağımız son karar örneği, Anayasa Mahkemesi'nin “*Erdal Tercan Başvurusu*”na ilişkin verdiği karardır. Başvuruya ilişkin olayda, başvuru, “*15 Temmuz Darbe Girişimi*”nin gerçekleştiği tarihte yani 15 Temmuz 2016'da Anayasa Mahkemesi üyesi olarak görev yapmaktadır. 16 Temmuz 2016'da “*FETÖ/PDY üyesi*” olduğu iddiasıyla gözaltına alınan başvuru, yine aynı gerekçeyle 20 Temmuz 2016'da tutuklanmıştır. Başvuru, “*tutuklama*” tedbirine ilişkin olarak bireysel başvuruda bulunmuş ve birden fazla temel hak ve hürriyetinin ihlal edildiğini iddia etmiştir. Başvurucunun dikkat çeken iddiası ise, “*tutukluluk incelemelerinin hâkim/mahkeme önüne çıkarılmaksızın yapılması nedeniyle kişi hürriyeti ve güvenliği hakkı*”nın ihlal edildiğine yönelik olmalıdır. Anayasa Mahkemesi ise söz konusu olay ile ilgili olarak; “*... hakim ve savcı sayısının artırılmasına, darbe teşebbüsü ve FETÖ/PDY ile bağlantılı soruşturma ve kovuşturma süreçlerindeki ilerlemelere ilişkin süreçlerin aşamaları başta olmak üzere olağanüstü hal sürecindeki gelişmeler birlikte dikkate alındığında özellikle darbe teşebbüsü, FETÖ/PDY ve terörle ilgili olarak yürütülen soruşturma ve/veya kovuşturmalarda tutukluluk incelemelerinin hakim/mahkeme önüne çıkarılmaksızın yapılmasının ve tutukluluğun dosya üzerinden verilen kararlarla devam ettirilmesinin on sekiz aya kadar "durumun gerektirdiği ölçüde" bir tedbir olarak kabul edilebileceği değerlendirilmiştir. Ancak bu değerlendirmenin 21/7/2016 tarihinde ilan edilen olağanüstü halin başlangıcından bugüne kadarki koşulların ve bu koşullardaki değişikliklerin dikkate alınması sonucu yapıldığı göz ardı edilmemelidir. Dolayısıyla bu değerlendirme, soruşturma ve kovuşturma mercilerinin bundan sonra her zaman tutukluluk incelemelerini on sekiz ay boyunca dosya üzerinden yapmalarına imkan sağlayan açık bir ruhsat olarak görülmemelidir*” değerlendirmesinde bulunmuş ve “*Bu itibarla "olağanüstü hal" döneminde temel hak ve özgürlüklerin kullanımının durdurulmasını ve sınırlandırılmasını düzenleyen Anayasa'nın 15. maddesinin başvurusunun kişi*

⁵⁴⁹ Bkz. AYM, 17.07.2014 tarih, 2012/848 Başvuru Numaralı Kararı, § 124, Hüküm Fıkrası, F bendi, R.G., S. 29173, 12.11.2014.

hürriyeti ve güvenliği hakkına yönelik olarak tutukluluğun yirmi bir ay boyunca hakim/mahkeme önüne çıkarılmaksızın dosya üzerinden yapılan incelemeler sonrasında verilen kararlarla sürdürülmesi şeklinde yapılan ve Anayasa'nın 19. maddesinin sekizinci fıkrasında belirtilen güvencelere aykırı olan bu müdahaleyi meşru kılmadığı değerlendirilmiştir” gerekçeleriyle başvurucunun “kişi hürriyeti ve güvenliği” hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir. Anayasa Mahkemesi, söz konusu başvuruda, ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için ilgili makamın hangi eylem ve işlemleri yapacağı veya yapmayacağı konusunu ise çok açık bir şekilde belirtmiştir: “Başvuruda, tutukluluğun yirmi bir ay boyunca hakim/mahkeme önüne çıkarılmaksızın dosya üzerinden yapılan incelemeler sonrasında verilen kararlarla sürdürülmesi nedeniyle Anayasa'nın 19. maddesinin sekizinci fıkrasının ihlal edildiğine karar verilmiştir. Bu ihlal kararı, başvurucunun serbest bırakılması gerektiği anlamına gelmemektedir. Bununla birlikte başvurucunun tutukluluk incelemesi kapsamında karar tarihi itibarıyla hakim/mahkeme önüne çıkarılmadığı görülmektedir. Anayasa Mahkemesince tespit edilen ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için başvurucunun tutukluluk incelemesi kapsamında hakim/mahkeme önüne çıkarılması gerekir. Bunun için kararın Yargıtay 9. Ceza Dairesine gönderilmesine karar verilmiştir.”⁵⁵⁰

III. AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ'NİN “YAPILMASI GEREKENLERE HÜKMETME” KARARLARI VE İCRASI

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM)'nin vermiş olduğu ihlal kararlarının nasıl icra edildiği, kararlarının icrasından hangi organının sorumlu olduğu ve kararların icrasını gerçekleştirmekle sorumlu organın bu görevini yerine getirirken hangi araçları kullanabileceği hususu, genel hatları itibarıyla önceki bölümlerde incelenmişti. Dolayısıyla burada, ihlalin giderilmesi noktasında, “yeniden yargılama” ve “tazminat” tedbirleri dışında AİHM'nin kararlarında öngördüğü diğer tedbirler ele alınacak ve bu tedbirler ele alınırken önceki bölümlerde değinilen “kararların icrası süreci” tekrar edilmeyecektir.

⁵⁵⁰ Bkz. AYM, 12.04.2018 tarih, 2016/15637 Başvuru Numaralı Kararı, § 246-247, 250, 254-255, R.G., S. 30428, 22.05.2018.

Öncelikle belirtelim ki, AİHM'nin “yapılması gerekenlere hükmetme” şeklinde verdiği ayrı bir karar türü yoktur. AİHM, ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması amacıyla; “tazminat ödenmesine”, “bireysel tedbirlere” ve “genel tedbirlere” hükmetmektedir.⁵⁵¹ AİHM, özellikle, *pilot karar* olarak adlandırılan karar türü ile ihlalin ortadan kaldırılması noktasındaki bireysel ve genel tedbirleri ilgili devlete bildirmektedir.⁵⁵²

⁵⁵¹ Kılınç, Kararların İnfazı, s. 245 vd.

⁵⁵² Pilot karar usulünün amacı, AİHM'ye yapılan “mükerrer başvurular”ın altında yatan yapısal sorunları tespit ederek, ilgili devletlerin bu sorunları ortadan kaldırmasını sağlamaktır. Bkz. Gözler, İnsan Hakları, s. 54. Pilot karar usulü, AİHM İçtüzük'ünün 61. maddesinde detaylı bir şekilde düzenlenmiştir. Buna göre; “1. Bir başvuruya ilişkin olayların, ilgili Sözleşmecî Taraf'ta yapısal ya da sistemik bir sorun ya da benzer başvurulara neden olan başka benzer işlevsizlikler ortaya çıkarması durumunda, Mahkeme pilot-karar uygulaması başlatabilir ve pilot-karar verebilir.

2. (a) Mahkeme, pilot-karar usulünü başlatmadan önce, ilk olarak taraflardan, incelenen başvurudaki meselenin ilgili Sözleşmecî Taraf'ta böylesi bir sorunun ya da işlevsizliğin varlığından kaynaklanıp kaynaklanmadığına ve bu usul uyarınca başvurunun incelenmesinin uygunluğuna ilişkin görüşlerini ister.

(b) Mahkeme pilot-karar usulünü re'sen ya da bir ya da her iki tarafın talebi üzerine başlatabilir.

(c) Pilot-karar uygulaması için seçilen herhangi bir başvuru İçtüzük'ün 41. maddesi uyarınca öncelikli olarak işlem görecektir.

3. Mahkeme pilot-kararında, hem yapısal veya sistemik sorunun niteliğini veya diğer işlevsizlikleri, hem de ilgili Sözleşmecî Taraf'ın iç hukuk düzeninde, kararın hüküm fıkrasına uygun olarak alması gereken düzeltici tedbirlerin türünü tespit eder.

4. Mahkeme, gerekli tedbirlerin niteliğini ve teşkil edilen problemin iç hukuk düzeninde çözülebileceği hızı göz önünde tutarak, pilot kararın işlevsel hükümlerinde, yukarıda 3. paragrafta belirtilen pilot-kararının hüküm fıkrasındaki tedbirlerin belirli bir süre içinde yerine getirilmesini emredebilir.

5. Mahkeme bir pilot karar verirken, pilot kararda davalı Devlet tarafından alınması gereken bireysel ve genel tedbirlerin yerine getirilmesi beklentisiyle adil tazmin talebinin tamamını ya da bir kısmını saklı tutabilir.

6. (a) Mahkeme, uygun gördüğü takdirde, pilot kararın hüküm fıkrasında öngörülen gerekli düzeltici tedbirlerin uygulanmasını bekleyen bütün benzer başvuruların incelenmesini erteleyebilir.

(b) Başvuranlar, erteleme kararından uygun bir şekilde haberdar edilirler. Ayrıca, uygun görüldüğü takdirde, davalarını etkileyen bütün ilgili gelişmeler konusunda bilgilendirilirler.

(c) Mahkeme, dilediği zaman, düzgün bir adalet yönetiminin gerekleri nedeniyle ertelenen bir başvuruyu inceleyebilir.

7. Pilot dava, taraflarının dostane çözüm hususunda anlaşmaları halinde, bu tür bir anlaşma, diğer mevcut başvuranlara veya muhtemel başvuranlara ödenecek tazminatın yanında, pilot kararda tespit edilen genel tedbirlerin uygulaması hususunda davalı Hükümetin bir bildirimini içerir.

8. İlgili Sözleşmecî Tarafın pilot kararın hüküm fıkrasına uygun davranmaması halinde, Mahkeme, aksi yönde bir karar vermedikçe, yukarıda 6. fıkra uyarınca ertelediği başvuruların incelenmesine yeniden devam eder.

9. Bakanlar Komitesi, Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi, Avrupa Konseyi Genel Sekreteri ve Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri, Mahkeme'nin bir Sözleşmecî Taraf'ta yapısal ya da sistemik sorunun varlığına dikkat çektiği herhangi başka bir kararın yanı sıra verdiği bir pilot karar hususunda bilgilendirilir.

10. Pilot-karar yargılamasının başlatıldığına, pilot kararın verilmesine ve bu kararın icrasının yanında yargılamanın sonlandırıldığına ilişkin bilgi, Mahkeme'nin web sitesinde yayınlanır.

“Tazminat ödenmesi” ve bireysel tedbirler içinde zikredilen “yargılamanın yenilenmesi” tedbiri dışındaki bütün tedbirler, Anayasa Mahkemesi’nin bireysel başvuru incelemesi sonucunda verdiği “yapılması gerekenlere hükmetme” kararına oldukça fazlasıyla benzemektedir. Dolayısıyla, Anayasa Mahkemesi kararlarıyla paralellik sağlamak amacıyla, önceki bölümlerde incelenen “yargılamanın yenilenmesi” ve “tazminat” tedbirleri/kararları dışında kalan bütün tedbirler “yapılması gerekenlere hükmetme” tedbiri/kararı başlığı altında incelenecektir.

A. Genel Olarak

Daha önce de ifade edildiği üzere AİHM’nin kararları kurucu değil; tespit edici/bildirici niteliktedir. AİHM, ülkemizde Anayasa Mahkemesi’nin bireysel başvuru kararlarında olduğu gibi, ihlale sebep olan bir kanunu, mahkeme kararlarını veya idari işlemleri iptal edemez yahut bunların yerine geçerek ihlali kaldıracak şekilde karar veremez. Bu durum, “ikincillik ilkesi” ile de uyum içerisindedir. AİHM, ihlali tespit eder ve ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması noktasında kullanılacak araçların seçimini kural olarak taraf devlete bırakır.⁵⁵³

Durum yine kural olarak böyle olmakla birlikte, ihlal ve sonuçlarının ortadan kaldırılmasına ilişkin Mahkeme’nin algısı zaman içerisinde bazı değişikliklere uğramıştır. Bu noktada, özellikle 1 Kasım 1998’de 11 Nolu Ek Protokol’ün yürürlüğe girmesi Mahkeme’nin algısındaki değişimin önemli sebeplerinden birisi olmuştur.⁵⁵⁴ Çünkü 11 Nolu Ek Protokol’ün yürürlüğe girmesinden önce, denetim mekanizması üç organdan oluşmaktaydı.⁵⁵⁵ Bunlar, 1954’te oluşturulan Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, 1959’da oluşturulan AİHM ve Bakanlar Komitesidir.

⁵⁵³ Örneğin, Yağcı ve Sargın/Türkiye davasında, başvurucular, “Devletin Sözleşmeyi imzalarken kabul etmiş olduğu yükümlülükleri yerine getirmesinin talep edilmesini” ve “Türk hukukunda mevcut olan problemleri sona erdireceğine inandıkları çözüm önerilerinin kabulünü” talep etmişlerdir. Mahkeme ise bu taleplere şu cevabı vermiştir: “Mahkeme Sözleşme’nin kendisine anılan türden bir istemi onaylama yetkisi vermediğine işaret etmektedir. Sözleşme hükümlerine uygunluk sağlanması ve Sözleşme’nin ihlaline sebebiyet veren durumların ortadan kaldırılmasına ilişkin olarak yerel hukuk sisteminde kullanılacak olan yöntemleri seçme yetkisinin devlete ait olduğunu hatırlatır.” Bkz. Yağcı ve Sargın/Türkiye, Başvuru No: 16426/90, 08.06.1995, s. 20, § 81.

⁵⁵⁴ Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 144; 11 Nolu Ek Protokol’den önceki ve sonraki denetim mekanizmasına ilişkin olarak daha detaylı bilgi için bkz. Said Vakkas Gözlügöl, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve İç Hukukumuz Etkisi*, 2. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2002, s. 265 vd.

⁵⁵⁵ Mehmet Semih Gemalmaz, *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş*, 4. Bası, Beta Yayınevi, İstanbul 2003, s. 428 vd.; Döner, İnsan Haklarının Korunması, s. 135.

Yani denetim yetkisi, iç içe geçmiş ve karmaşık bir usulle birlikte çalışmakta olan bu organlar arasında bölünmüştü. Nitelikleri ve yetkileri farklı olan üç organın bir arada ve yan yana kurulmasının ve birlikte çalışmasının altında tarihsel sebepler yatmaktadır.⁵⁵⁶ Bu denetim şekli, kurucu devletler arasında varılan siyasi uzlaşmanın bir neticesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte; denetim mekanizmasının karmaşıklığı, tam bir yargısal yapıya sahip olmaması ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasının bir sonucu olarak Orta ve Doğu Avrupa Devletleri'nin AIHS'ye katılmasıyla birlikte iş yükünün aşırı bir şekilde artması yenilik ihtiyacını da beraberinde getirmiştir.⁵⁵⁷ İşte bu yenilik ihtiyacını karşılamak amacıyla 11 Nolu Ek Protokol kabul edilmiştir. Protokolün yürürlüğe girmesi ile birlikte başvurunun yapılmasından kararın infazına kadar denetim mekanizması baştan aşağı yenilenmiştir. Denetim sisteminin yapısı kolaylaştırılmış, denetim sistemi zorunlu hale getirilmiş ve Bakanlar Komitesi'nin yargısal rolü ortadan kaldırılarak sistem tamamen yargısal bir sürece çevrilmiştir.⁵⁵⁸

11 Nolu Ek Protokolün yürürlüğe girmesinden önce başvuru sahiplerinin somut bazı tedbirlere işaret edilmesi yönündeki taleplerini istikrarlı bir şekilde reddeden Mahkeme, Protokolün yürürlüğe girmesinden sonra ihlal ve sonuçlarının giderilmesi hususunda, Sözleşme'nin 46. maddesi uyarınca kararların infazının gözetimi noktasındaki sorumluluğun Bakanlar Komitesi'ne ait olduğu bilinci ile “*tazminat*” kararları dışında bazı somut tedbirlere işaret etmeye başlamıştır.⁵⁵⁹ Mahkeme'nin böyle bir eğilim içerisine girmesinde, Bakanlar Komitesi'nin icra süreci ile ilgili olarak aldığı kararlar ve bu sürece ilişkin belirsizliklerin giderimi hususunda Mahkemece bazı tespit ve yönlendirmeler yapılması noktasında Komite ve taraf devletlerce yöneltilen taleplerin de etkisi olmuştur.⁵⁶⁰

---

⁵⁵⁶ Döner, İnsan Haklarının Korunması, s. 138.

⁵⁵⁷ Gemalmaz, s. 435; Döner, İnsan Haklarının Korunması, s. 140 vd.; Tezcan/Erdem/Sancakdar, Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu, s. 98.

⁵⁵⁸ Döner, İnsan Haklarının Korunması, s. 158; Halil Kalabalık, *İnsan Hakları Hukuku*, 5. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara 2017, s. 265; Kılınç, Kararların İnfazı, s. 178.

⁵⁵⁹ Öner, s. 1658.

⁵⁶⁰ Öner, s. 1652.

B. “Yapılması Gerekenler” Bağlamında Somut Kararlara Hükmetme Eğilimi ve Bu Kararların İcrası

AİHM, 11 Nolu Ek Protokol’ün kabulü sonrasında da sıklıkla ihlal ve sonuçlarının ortadan kaldırılması noktasındaki görev ve sorumluluğun ilgili devlete ait olduğunu belirtmekle birlikte, başvurucuya adil bir tatmin (just satisfaction) sağlamanın tek aracının “*tazminat*” olmadığına işaret ederek, ihlalin mahiyetine göre değişen farklı tedbirlerin de uygulanması gereğine değinmekte ve birçok kararında alınması gereken somut tedbire açıkça yer vermektedir.⁵⁶¹

AİHM bu kapsamda hem bireysel tedbire (sadece davanın tarafını oluşturan kişi ile ilgili tedbir) hem de genel tedbire (sadece davanın tarafını değil, o ülkede yaşayan herkes için etkili olabilecek tedbir) ilişkin somut kararlar verebilmektedir.

Örneğin; Assanidze/Gürcistan⁵⁶² kararında AİHM, somut bir şekilde Gürcistan Devleti’nin alması gereken bireysel tedbiri belirtmiştir. Söz konusu davada, verilen beraat kararı sonrasında başvurucunun salıverilmemesi nedeniyle Sözleşme’nin 5. ve 6. maddelerinin ihlal edildiğini belirten Mahkeme, ihlal ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için başvurucunun en kısa sürede serbest bırakılmasına hükmetmiştir. Ayrıca Mahkeme, bu kararında, ihlalin ve sonuçlarının giderilmesi konusundaki yöntem ve aracın seçilmesindeki takdir hakkının ilgili devlete ait olduğunu belirtmekle birlikte, söz konusu ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için ilgili devletin araçları belirlemesi konusunda bir seçim yapmasına imkân olmadığını, yani tek tedbirin ilgili kişinin salıverilmesi olduğunu vurgulamıştır.

Yine Mahkeme bir başka davada,⁵⁶³ doğumundan sonra verilen kandan dolayı HIV virüsü kapmış olan başvurucunun hakkının ihlal edildiğini tespit etmiş ve başvurucu lehine öngördüğü “*tazminat*”ın yanı sıra “*Davalı Hükümetin... başvurunun sağlık masraflarını hayatı boyunca ücretsiz olarak karşılaması gerektiğine*” hükmetmiştir.

AİHM’nin genel nitelikte alınması gereken somut tedbiri belirttiği kararları da mevcuttur. Örneğin; AİHM’nin önüne gelen bir olayda başvurucu kendisinin

⁵⁶¹ Öner, s. 1659- 1660.

⁵⁶² Bkz. Assanidze/Gürcistan, Başvuru No:71503/01, 08.04.2004, § 202-203.

⁵⁶³ Bkz. Oyal/Türkiye, Başvuru No:4864/05, 23.03.2010, Hüküm Fıkrası, (b) bendi.

“Alevilik” inancına bağlı olduğunu ve kızının “din kültürü ve ahlak bilgisi” dersinden muaf tutulmasına yönelik isteğinin yerel organlar tarafından reddedildiğini, uluslararası sözleşmeler bağlamında, ebeveynlerin çocuklarının alacağı eğitim şeklini seçme hakları bulunduğunu ve bu dersin zorunlu olmasının laiklik ilkesi ile bağdaşmadığını dile getirmiştir. AİHM ise, söz konusu olayla ilgili olarak verdiği kararda (Hasan ve Eylem Zengin/Türkiye); “AİHM ayrıca, bu davada, Türk eğitim sisteminde, din dersleriyle ilgili tarafsızlık ve çoğulculuk koşullarının yerine getirilmemesi ve ebeveynlerin inançlarına saygı gösterilmesini sağlayacak uygun bir yöntem sunulmaması nedeniyle, sistemin yetersiz olmasından ötürü AİHS’nin ihlal edildiğini gözlemler. Bu sonuçlar, AİHS’ne Ek 1 No’lu Protokol’ün 2. Maddesi’nin ikinci cümlesinde teminat altına alındığı üzere, başvuranların haklarının ihlalinin, bu sınıfa ders programı uygulanması ile ilgili sorundan ve ebeveynlerin inançlarına saygı gösterilmesini sağlayacak uygun yöntemlerin bulunmayışından kaynaklandığını göstermektedir. Sonuç olarak, AİHM, Türk eğitim sistemi ile iç mevzuatını AİHS’nin yukarıda belirtilen maddesine uygun hale getirmenin, tespit edilen ihlali sona erdirecek uygun bir tazmin şekli teşkil ettiği kanısına varmıştır” şeklinde bir sonuca ulaşarak, ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması noktasında ilgili devletin atması gereken genel nitelikteki somut adımı da belirtmiştir.⁵⁶⁴

Daha öncesinde de ifade edildiği üzere, Mahkeme tarafından verilen kararın tam olarak yerine getirilip getirilmediğine, yani söz konusu kararın ilgili devlet tarafından icra edilip edilmediğine karar verecek makam Bakanlar Komitesi’dir. Bakanlar Komitesi, herhangi bir kararın veya kararların ilgili devlet tarafından icra edilmediği sonucuna varırsa, söz konusu devletin yükümlülüklerini yerine getirmesi amacıyla, yaptırımlar da dahil olmak üzere, gerekli tedbirleri almaktadır.⁵⁶⁵ Ayrıca belirtmemiz gerekir ki, ihlali ortadan kaldıracak tedbirin seçimindeki yetki kural olarak ilgili devlete ait olmakla birlikte; Mahkeme tarafından tespit edilen ihlalin ortadan kaldırılması amacıyla alınması gereken bireysel ve/veya genel tedbirler bazen doğrudan Bakanlar Komitesi tarafından da belirlenebilmektedir.

⁵⁶⁴ Bkz. Hasan ve Eylem Zengin/Türkiye, Başvuru No:1448/04, 09.10.2007, § 84. Bu davada Mahkeme ayrıca başvurucuya “tazminat” ödenmesine de karar vermiştir.

⁵⁶⁵ Ünal, İnsan Haklarının Uluslararası İlkeleri, s. 406; Kılınç, Kararların İnfazı, s. 264.

Örneğin; AİHM, Incal/Türkiye⁵⁶⁶ kararında olduğu gibi bir dizi kararda, başvuruçuların ifade özgürlüklerinin ülkemiz tarafından ihlal edildiğine hükmetmiştir. Mahkeme tarafından verilen kararların icra edilmesinden sorumlu organ olan Bakanlar Komitesi, söz konusu ihlal tespiti ile ilgili olarak ülkemizin alması gereken bireysel ve genel tedbirleri belirtmiştir. Bu kapsamda Bakanlar Komitesi, bireysel tedbir olarak, tazminatların ödenmesi dışında AİHS'nin 10. maddesine aykırı olarak mahkum edilen başvuruçuların sabıka kayıtlarının silinmesi ve medeni ve siyasi haklarındaki sınırlamaların kaldırılması gerektiğini ifade etmiştir.⁵⁶⁷ Nitekim ülkemizde AİHM'nin söz konusu kararları ve devamında Bakanlar Komitesi'nin öngördüğü bu tedbirler çerçevesinde bazı yasal değişiklikler yapılmıştır. Bu çerçevede, 4809 sayılı “Basın ve Yayın Yoluyla İşlenen Suçlara İlişkin Dava ve Cezaların Ertelenmesine Dair Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” ile, basın yoluyla işlenen suçlarda af niteliğinde sayılabilecek ve belli şartlarda mahkûmiyetlerin tüm sonuçlarını ortadan kaldıracı düzenlemeler getirilmiştir.⁵⁶⁸ Yine aynı amaç doğrultusunda, 4928 sayılı “Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun” ile 3713 sayılı “Terörle Mücadele Kanunu”nun 8 maddesi yürürlükten kaldırılmış ve 4778 sayılı “Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun” ile 3682 sayılı “Adlî Sicil Kanunu”nun bazı hükümlerinde değişiklik yapılmıştır. Sonuç olarak Mahkeme kararı doğrultusunda Bakanlar Komitesi'nin öngördüğü bireysel tedbirler genel hatları itibarıyla ülkemiz tarafından yerine getirilmiştir.⁵⁶⁹

Bakanlar Komitesi, ifade özgürlüğünün ihlal edildiğine ilişkin AİHM kararlarının yerine getirilmesi ve aynı ihlallerin tekrarlanmaması amacıyla ayrıca

---

⁵⁶⁶ Incal/Türkiye, Başvuru No:22678/93, 09.06.1998, Hüküm Fıkrası, 1. Bendi.

⁵⁶⁷ Kılınç, Kararların İnfazı, s. 337; Çavuşoğlu, s. 61.

⁵⁶⁸ Söz konusu Kanun'un 1. maddesi şu şekildedir: “28.8.1999 tarihli ve 4454 sayılı Basın ve Yayın Yoluyla İşlenen Suçlara İlişkin Dava ve Cezaların Ertelenmesine Dair Kanunun 2 nci maddesine aşağıdaki iki fıkra eklenmiştir.

1 inci madde kapsamına giren bir suçtan dolayı mahkûmiyet hükmü alıp cezası infaz edilmiş olanlar da, bu Kanunun yayımı tarihine kadar geçen süreyi 1 inci madde kapsamına giren kasıtlı bir cürümden dolayı yeniden mahkûm edilmeksizin geçirdikleri takdirde mahkûmiyet vâki olmaması sayılır.

Bu madde uyarınca mahkûmiyeti vâki olmamış sayılanların hakları üzerindeki yasaklamalar da kendiliğinden kalkar.”

⁵⁶⁹ Kılınç, Kararların İnfazı, s. 338.

genel nitelikte tedbirler de öngörmüştür. Komite, bu kapsamda, AİHM tarafından ihlal olarak nitelenen durumların ortadan kaldırılması için gerekli yasal değişikliklerin yapılmasını ve “şiddete teşvik” niteliği taşımayan düşünce açıklamaları için uygulanacak yaptırımlarda orantılılık ilkesinin gözetilmesini talep etmiştir. Ülkemiz ise, AİHS ve AİHM kararlarında belirtilen standartları gerçekleştirmek için anayasal ve yasal düzeyde birçok değişiklik yapmıştır.⁵⁷⁰ Örneğin; 2001 Anayasa değişiklikleri ile temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasında; temel hak ve hürriyetin ancak “Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak” ve “ölçülülük” ilkesine aykırı olmayacak şekilde sınırlandırılabilmesine ilişkin hükümler bu kapsamdadır.

IV. ANAYASA MAHKEMESİ'NCE VERİLEN “YAPILMASI GEREKENLERE HÜKMETME” KARARLARININ İCRASI

A. İdareye Yönelik Verilen Kararların İcrası

Bireysel başvuru incelemesinde tespit edilen ihlalin, yürütme organının veya idari bir makamın eyleminden ya da işleminden meydana geldiği tespit edilirse, Anayasa Mahkemesi, “yapılması gerekenlere hükmetme” yetkisi çerçevesinde, yürütme organının veya idari bir makamın ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldırması için ne yapması gerektiğini kararlarında göstermektedir. Bu noktada, kararın muhatabı olan yürütme organından veya idari makamdaki beklenen şey, Mahkeme'nin kararında açıkça gösterdiği veya işaret ettiği eylemi yahut işlemi yaparak ihlali ve sonuçlarını bir an önce ortadan kaldırmaktır. Ayrıca bu makamların aynı tarzda ihlallerin meydana gelmesine sebebiyet verecek eylem ve işlemlerden kaçınması ve personellerinin sebep olacağı ihlalleri önlemesi ideal açıdan önemlidir.

Anayasa Mahkemesi'nin idareye yönelik verdiği kararların icrası noktasında uygulamaya baktığımızda, idari organların genel olarak Anayasa Mahkemesi kararlarını yerine getirdiğini söyleyebiliriz. Zaten bir “hukuk devleti”nde mahkeme kararlarının ve özellikle temel hak ve özgürlükleri koruma noktasında önemli bir fonksiyon gören Anayasa Mahkemesi kararlarının uygulanmaması diye bir sorun

⁵⁷⁰ Kılınc, Kararların İnfazı, s. 338-339.

olmaması gerekir. Ancak diğer organlarda da olduğu gibi, idari makamların da nadiren Anayasa Mahkemesi kararlarını kısmen ya da tamamen yerine getirmediğine yönelik şikâyetler olabilmektedir.⁵⁷¹

Dolayısıyla, Anayasa Mahkemesi'nin idareye yönelik verdiği kararların icrasında daha somut tedbirlerin alınması gerekmektedir. Anayasa Mahkemesi kararlarının icrası noktasında 2577 sayılı “*İdari Yargılama Usulü Kanunu*”nun 28. maddesinin 1. fıkrasında yer alan; “*Danıştay, bölge idare mahkemeleri, idare ve vergi mahkemelerinin esasa ve yürütmenin durdurulmasına ilişkin kararlarının icaplarına göre idare, gecikmeksizin işlem tesis etmeye veya eylemde bulunmaya mecburdur*” şeklindeki hükme (aslında Anayasa Mahkemesi kararlarının bağlayıcı olduğu şeklinde hüküm olan bir Anayasamız karşısında gerek olmaması gerekir) Anayasa Mahkemesi'nin de eklenmesi gerekir. Yine aynı Kanun'un 28. maddesinin 3. fıkrasında yer alan; “*Danıştay, bölge idare mahkemeleri, idare ve vergi mahkemeleri kararlarına göre işlem tesis edilmeyen veya eylemde bulunulmayan hallerde idare aleyhine Danıştay ve ilgili idari mahkemede maddi ve manevi tazminat davası açılabilir*” şeklindeki hükme de “*Anayasa Mahkemesi*” ibaresi eklenmelidir.

İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 28. maddesinin 1. fıkrasına göre, idare, mahkeme kararlarının gereklerine göre işlem tesis etmeye veya eylemde bulunmaya mecbur olup, bu süre kararın idareye tebliğinden başlayarak otuz günü geçemez. Burada akla gelen soru şudur: Acaba Anayasa Mahkemesi'nin bireysel başvuru sonucunda verdiği ihlal kararlarında da bu süre geçerli midir? Ya da tersinden soracak olursak; bireysel başvuru sonucunda verilen ihlal kararı idareye tebliğ

---

⁵⁷¹ Karan'ın aktardığına göre, Anayasa Mahkemesi'nin verdiği şu altı kararda, kararın gereği kısmen veya tamamen yerine getirilmemiştir. Bkz. AYM, 03.04.2014 tarih, 2013/711 Başvuru Numaralı Kararı, (Kararı yerine getirmediği iddia edilen makam Esenyurt Belediyesi); AYM, 25.02.2015 tarih, 2013/4824 Başvuru Numaralı Kararı, R.G., S. 29368, 27.05.2015, (Kararı yerine getirmediği iddia edilen makam Konyaaltı Belediye Başkanlığı); AYM, 15.12.2015 tarih, 2013/9461 Başvuru Numaralı Kararı, R.G., S. 29634, 24.02.2016, (Kararı yerine getirmediği iddia edilen makam Cizre Cumhuriyet Başsavcılığı/Cizre Kaymakamlığı); AYM, 17.02.2016 tarih, 2013/7139 Başvuru Numaralı Kararı, (Kararı yerine getirmediği iddia edilen makam İkiköprü Belde Belediyesi); AYM, 21.01.2015 tarih, 2013/9673 Başvuru Numaralı Kararı, R.G., S. 29388, 16.06.2015, (Kararı yerine getirmediği iddia edilen makam İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü/Yalova Emniyet Müdürlüğü); AYM, 09.03.2016 tarih, 2013/6382 Başvuru Numaralı Kararı, (Kararı yerine getirmediği iddia edilen makam Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Ankara İl Müdürlüğü). Bkz. Karan, s. 44'deki 148. dipnot.

edilince, idare, kararın gereğini yerine getirmek için otuzuncu güne kadar bekleyebilir mi? Kanımızca bu soruya “evet” demek mümkün değildir. Çünkü Anayasa Mahkemesi, *tazminat* kararlarında Maliye Bakanlığı’na tanıdığı süreye benzer nitelikteki bir süreyi *yapılması gerekenlere hükmetme* kararlarında ilgili organlara (idare, yargı organları, savcılık) tanımamaktadır. Dolayısıyla Anayasa Mahkemesi’nin *yapılması gerekenlere hükmetme* kararlarında “*derhal uygulama ilkesi*”nin geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca belirtmemiz gerekir ki, Anayasa Mahkemesi’nin idareye yönelik olarak verdiği *yapılması gerekenlere hükmetme* kararlarının icrasında da “*otuz günlük*” sürenin uygulanması gerektiğine yönelik bir görüş ortaya atılsa dahi, idari yargı kolunda, idari yargı kararlarının uygulanması için idareye tanınan “*otuz günlük*” süre bir “*hak*” değildir.⁵⁷² “*Otuz günlük*” süre, bütün durumlarda, yargı kararlarının yerine getirilmesi bakımından, idareye çizilmiş bir sınırdır.⁵⁷³ Dolayısıyla her halükarda, Anayasa Mahkemesi’nin verdiği *yapılması gerekenlere hükmetme* kararlarının da, maddi ve hukuki şartların elverdiği ölçüde, hemen uygulanması gerekir.

Anayasa Mahkemesi kararını gereği gibi yerine getirmeyen kamu görevlileri hakkında ayrıca ceza soruşturması ve kovuşturması da yapılabilir. Nitekim 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu’nun 257. maddesinde; görevinin gereklerine aykırı hareket eden, görevinin gereklerini yapmakta ihmal veya gecikme gösteren, kişilerin mağduriyetine ve kamunun zararına neden olan kamu görevlisine hapis cezası verilebileceği öngörülmüştür. Kanımızca, bu yolun etkili bir şekilde çalıştırılması, Anayasa Mahkemesi kararlarının icrasını kolaylaştıracaktır.

---

⁵⁷² Cemil Kaya, *Yargı Kararlarının Uygulanması*, s. 47; Güçlü, s. 79.

⁵⁷³ Nitekim Danıştay da bir kararında bu hususu şu şekilde vurgulamıştır: “*Anayasanın 2. maddesinde yer alan "Hukuk Devleti" ilkesinin doğal sonucu olarak idarenin mahkeme kararlarını "aynen" ve "gecikmeksizin" uygulamaktan başka bir seçeneği bulunmamaktadır. Bu kural, idareye kararın tebliğ tarihinden başlayıp otuz günün dolmasına kadar süren bir uygulamama yetkisi tanıyan bir hüküm değildir. Aksine maddede kararların derhal uygulanması ilkesi benimsenmiş olup her durumda bu sürenin otuz günü aşamayacağı, kararların uygulanması için idarelerin gereksinim duydukları sürenin nihayet otuz günle sınırlı bulunduğu hükme bağlanmıştır.*” Bkz. Danıştay 5. Dairesi’nin, 10.11.1997 tarih, E. 1995/3611, K. 1997/2485 Sayılı Kararı. Aynı yönde bkz. Danıştay 10. Dairesi’nin, 27.02.2007 tarih, E. 2004/13990, K. 2007/739 Sayılı Kararı.

B. Yargı Organlarına Yönelik Verilen Kararların İcrası

Anayasa Mahkemesi'nin, “*yapılması gerekenlere hükmetme*” yetkisi bağlamında, yargı organlarının söz konusu ihlali ve sonuçlarını nasıl ortadan kaldırılabileceklerine yönelik hüküm verebileceğini daha önce incelemiştik. Yine aynı doğrultuda, yargı organlarına yönelik verilen kararların icrasını, “*makul sürede yargılanma hakkı*” ile ilgili olanlar ve “*diğerleri*” şeklinde ikiye ayırarak inceleyeceğiz.

1. “Makul Sürede Yargılanma Hakkı” İle İlgili Kararların İcrası

Bireysel başvuruların yapılmaya başlandığı tarih olan 2012 yılından 2017 yılının ilk çeyreğine kadar geçen yaklaşık 5 yıllık zaman diliminde en çok ihlal kararı verilen hak türü “*makul sürede yargılanma hakkı*” olmuştur. En az bir hakkın ihlaline karar verilen 2.536 kararın 1.783'ünde, yani ihlal kararlarının %70'inde “*makul sürede yargılanma hakkı*”nın ihlal edildiğine karar verilmiştir.⁵⁷⁴ “*Makul sürede yargılanma hakkı*”nın, sadece belli bir zaman diliminde değil de 5 yıllık genel tabloda her zaman en fazla ihlal edilen hak olarak öne çıkması, ülkemizde makul sürede yargılanma sorunu olduğuna işaret etmektedir. Bu sorunun mevcudiyeti sadece ihlallerin meydana gelmesinde değil, aynı zamanda bireysel başvuru sonucunda tespit edilen ihlallerin giderilmesi yani kararların icrası noktasında da önem taşımaktadır. Çünkü “*makul sürede yargılanma hakkı*”nın ihlal edildiğinin tespit edildiği bir başvuruda, derece mahkemelerindeki yargılama hala devam ediyorsa, Anayasa Mahkemesi'nin öngördüğü ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması bakımından derece mahkemesinin yargılamayı en kısa sürede bitirmesi beklenecektir.

“*Makul sürede yargılanma hakkı*”nın bu kadar çok ihlal tespitine konu olmasında birçok sebep ileri sürülebilir. Ancak Türk yargısının önemli sorunlarından birisi olan adli kalite problemi, “*makul sürede yargılanma hakkı*”nın bu kadar çok ihlal edilmesindeki en önemli sebeplerden birisidir.⁵⁷⁵ Nitekim onama oranlarının

⁵⁷⁴ Bkz. http://www.anayasa.gov.tr/icsayfalar/istatistikler/pdf/31122017_istatistik_tr.pdf, (E.T. 02.04.2018).

⁵⁷⁵ Mustafa Saldırım, “Bireysel Başvuru Açısından Yüksek Mahkeme Kararlarının Uyumlaştırılması Sorunu”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, Anayasa Mahkemesi Yayınları, S. 33, Y. 2016, s. 167.

%50'yi geçmediği bir sistemde; bozma, geri çevirme, gönderme şeklindeki kararlar ile dosyaların adli sistem içerisinde dolaşması, makul sürede yargılama yapılmasının önündeki en büyük engellerden birisini teşkil etmektedir.⁵⁷⁶ Ayrıca, kısa süre içerisinde kanunlarda yapılan önemli değişiklikler de yargılamaların uzamasına sebep olmaktadır. Çünkü kanunda yapılan değişiklikler çoğu zaman uyarlama işlemini gerektirmektedir. Eğer kanun değişikliği, dosyanın alt derece mahkemesinden çıkmasından sonra fakat üst derece mahkemesi tarafından kesinleştirilmesinden önce gerçekleşirse, dosyaların önemli bir kısmı bu sebeple üst derece mahkemesi tarafından bozulmaktadır.⁵⁷⁷

Diğer bir önemli sebep olarak mahkemelerin “iş yükü” gösterilebilir. Hem derece mahkemelerinin hem de yüksek yargı organlarının yoğun iş yükü altında olması, yargılamaların uzamasına sebep olmaktadır. 2017 yılı itibariyle, ortalama dava süresi, Ceza Mahkemelerinde⁵⁷⁸ 281, Hukuk Mahkemelerinde⁵⁷⁹ 283, Yargıtay Ceza Genel Kurulu'nda⁵⁸⁰ 494 ve Yargıtay Hukuk Genel Kurulu'nda⁵⁸¹ 454 gündür.

Anayasa Mahkemesi'nin bireysel başvuru incelemesi neticesinde tespit ettiği “makul sürede yargılanma hakkı” ihlalinin, uygulamada derece mahkemeleri üzerinde nasıl bir etki ettiğine, yani bu konudaki Anayasa Mahkemesi kararlarının ne ölçüde icra edildiğine bakacak olursak; Anayasa Mahkemesi kararlarının genel olarak “etkisiz” kaldığını söyleyebiliriz.⁵⁸² Çünkü ihlal kararı neticesinde, ihlal kararı verilen davaların büyük bir kısmında yargılamaların hala yavaş bir şekilde devam ettirildiği ifade edilmiştir.⁵⁸³ Söz konusu davalardan, çok az bir kısmının hızlandırıldığı, fakat çok az bir kısmında da hâkimlerin olumsuz bir hava içerisine girdiği söylenmiştir.⁵⁸⁴ Dolayısıyla Anayasa Mahkemesi'nin ihlal kararlarının burada gereği gibi icra edilmediği söylenebilir. Bu noktada problemin kaynağında sistematik

---

⁵⁷⁶ Saldırım, s. 167.

⁵⁷⁷ Örneğin; 26 Eylül 2004 tarihinde kabul edilen ve toplam 345 maddeden oluşan Türk Ceza Kanunu'nun 123 maddesinde, yani üçte birinde sonraki yıllarda değişiklik yapılmıştır. Bu durum ise bozma oranlarını arttırmıştır. Bkz. Saldırım, s. 167-168.

⁵⁷⁸ Bkz. http://www.adliscil.adalet.gov.tr/istatistik_2017/istatistik2017.pdf, s. 37. (E.T. 01.07.2018).

⁵⁷⁹ Bkz. http://www.adliscil.adalet.gov.tr/istatistik_2017/istatistik2017.pdf, s. 139. (E.T. 01.07.2018).

⁵⁸⁰ Bkz. http://www.adliscil.adalet.gov.tr/istatistik_2017/istatistik2017.pdf, s. 238. (E.T. 01.07.2018).

⁵⁸¹ Bkz. http://www.adliscil.adalet.gov.tr/istatistik_2017/istatistik2017.pdf, s. 243. (E.T. 01.07.2018).

⁵⁸² Karan, s. 49.

⁵⁸³ Karan, s. 49.

⁵⁸⁴ Karan, s. 49.

sorunların olduğunu, ancak nadiren de olsa hâkimlerin bu problemin büyümesine katkı sağladığını söyleyebiliriz.

Anayasa Mahkemesi'nin "*makul sürede yargılanma hakkı*" ile ilgili verdiği ihlal kararlarının gereği gibi icra edilmesi noktasında yapısal çözümler üretilmesi gerekmektedir. Bu noktada, yasama organına ve Adalet Bakanlığı'na bu çözümleri üretme hususunda görevler düşmektedir. Örneğin; uzun yargılamaların hızlandırılması için olağan yargı usulleri çerçevesinde hukuk yolları oluşturulabilir, derece mahkemelerindeki eski davaların takibi ve bu davalara öncelik verilmesine yönelik kurumsal tedbirler uygulanabilir ve hâkimlerin üzerindeki idari görevler alınabilir.⁵⁸⁵ Ayrıca derece mahkemelerinin temel hak ve özgürlükleri anayasaya uygun yorumlayarak uygulaması ve başvuruca olumsuz tavır takınmaması da bu yapısal eksiklerin giderilmesine yardımcı olacaktır.⁵⁸⁶

2. Diğer Haklar İle İlgili Kararların İcrası

Anayasa Mahkemesi'nin bireysel başvuru incelemesi neticesinde, "*makul sürede yargılanma hakkı*" dışındaki diğer hak ve hürriyetlerle ilgili olarak yargı organlarına yönelik verdiği kararlara bakıldığında, belli bir hakka dair sistematik bir problemin olmadığı söylenebilir.

Mahkemeler, genellikle, Anayasa Mahkemesi'nin ihlal kararında belirttiği çerçevede ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldıracak şekilde karar veriyorlardı. Yani kararların icrası noktasında önemli bir problemle karşılaşılmamıştı. Ancak 11.01.2018 tarihinde Anayasa Mahkemesi'nin "*Şahin Alpay Başvurusu*" ve "*Mehmet Hasan Altan Başvurusu*" üzerine verdiği kararlar ve devamında derece mahkemelerinin bu kararlara karşı tutumu, "*diğer haklarla ilgili kararların icrası*" noktasında, olumsuz anlamda, çok kötü istisnalar yaratmıştır. Anayasa Mahkemesi'nce hükmedilen "*yapılması gerekenler*"e yönelik tedbirlerin derece mahkemeleri tarafından yerine getirilmemesi, Anayasa Mahkemesi ile derece mahkemelerini karşı karşıya getirmiş ve kamuoyunda Anayasa Mahkemesi'nin

⁵⁸⁵ Perilli, İhtiyaç Analiz Raporu, s. 2.

⁵⁸⁶ Göztepe, Kararların Bağlayıcılığı ve İcrası, s. 109.

kararlarının icra edilmemesi uzun bir süre tartışılmıştır. Dolayısıyla bu kararlar ve devamında yaşanan olaylar daha yakından incelenecektir.

“Şahin Alpay” başvurusuna konu olan olayı inceleyecek olursak; başvuru, gazeteci ve yazardır. “15 Temmuz 2016 Darbe Teşebbüsü” sonrasında başvuru hakkında FETÖ/PDY'nin medya yapılanmasıyla bağlantılı olarak soruşturma başlatılmıştır. Daha sonra yakalanan ve gözaltına alınan başvuru hakkında, 30.07.2016 tarihinde tutuklama kararı verilmiş ve devamında kamu davası açılmıştır. Başvuru, hakkında yapılan işlemlere karşı bireysel başvuruda bulunmuş ve, kuvvetli suç şüphesi ve tutuklama nedenleri bulunmadığı halde matbu gerekçelerle tutuklanması ve tutukluluğa itirazın yeterli gerekçe açıklanmadan reddedilmesi nedenleriyle kişi hürriyeti ve güvenliği hakkının; yakın takip gerektiren sağlık sorunları dikkate alınmaksızın tutulması nedeniyle kötü muamele yasağının, gazetecilik faaliyeti ve ifade özgürlüğü kapsamındaki eylemlerin tutuklamaya konu edilmesi nedeniyle de ifade ve basın özgürlüklerinin ihlal edildiğini iddia etmiştir. Anayasa Mahkemesi ise, “*soruşturma makamlarının suç işlediğine dair belirtileri somut olgularla ortaya koymadan başvuru hakkında tutuklama tedbirine başvurdukları sonucuna varılmıştır (bkz. § 101). Bu itibarla "olağanüstü hal" döneminde temel hak ve özgürlüklerin kullanımının durdurulmasını ve sınırlandırılmasını düzenleyen Anayasa'nın 15. maddesinin, başvurunun kişi hürriyeti ve güvenliği hakkına yönelik Anayasa'nın 19. maddesinin üçüncü fıkrasında belirtilen güvencelere aykırı bu müdahaleyi meşru kılmadığı*” değerlendirmesinde bulunmuş ve ayrıca “*suç işlediğine dair kuvvetli belirtiler ortaya konulmadan temelde gazetede yazılanlara dayanılarak başvuru hakkında tutuklama tedbirinin uygulanmasının ifade ve basın özgürlüklerine ilişkin olarak... Anayasa'nın 26. ve 28. maddelerinde yer alan güvencelere aykırı olduğu*” sonucuna ulaşmıştır. Mahkeme, somut olayda, başvurunun “*kişi hürriyeti ve güvenliği hakkı*” ile “*ifade ve basın özgürlükleri*”nin ihlal edildiğine hükmetmiş ve “*Kişi hürriyeti ve güvenliği hakkı ile*

ifade ve basın özgürlüklerinin ihlalinin ortadan kaldırılması için kararın bir örneğinin İstanbul 13. Ağır Ceza Mahkemesine gönderilmesine..." karar vermiştir.⁵⁸⁷

Anayasa Mahkemesi'nin tespit ettiği söz konusu ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması amacıyla dosyanın kendisine gönderildiği İstanbul 13. Ağır Ceza Mahkemesi ise, Anayasa Mahkemesi'nin hak ihlalinin tespitine yönelik kararlarının herkes için bağlayıcı olduğunu ve hiçbir merci ve kurumun Anayasa Mahkemesi kararlarını yerine getirmekten kaçınamayacağını belirtmekle birlikte; Anayasa Mahkemesi'nin bireysel başvuru üzerine hak ihlali olup olmadığı noktasındaki değerlendirmesinin sınırsız olmadığını ileri sürmüştür. İstanbul 13. Ağır Ceza Mahkemesi'ne göre; Anayasa Mahkemesi hangi nedenle olursa olsun yerel mahkemelerin yerine geçerek **delil değerlendirmesi** ve **yerindelik incelemesi** yapamaz. Delil değerlendirmesi yapamayacağı için ceza mahkemelerinin **mahkumiyet ya da beraat** yönündeki kararlarının yanlış olduğunu söyleyemeyeceği gibi, yerel mahkemece sanığa ilişkin delil durumu takdir edilerek sanığın tutukluluğuna karar verilmişse "*delil durumu yetersizdir, o nedenle başvurusunun hakkı ihlal edilmiştir*" şeklinde bir karar vermesi de mümkün değildir. Anayasa Mahkemesinin **delil değerlendirmesi** ya da **yerindelik incelemesi** yaparak verdiği kararlar 6216 sayılı kanunun 49/6 ve 50/1 maddelerindeki mutlak emredici kurallara aykırılık teşkil eder. İstanbul 13. Ağır Ceza Mahkemesi'ne göre, Anayasa Mahkemesi kendisini, "*İstanbul 13. Ağır Ceza Mahkemesi*" yerine koyarak karar vermiştir. Eğer Anayasa Mahkemesi'nin tespitleri dikkate alınacak olursa, sanığın sadece tahliyesine değil aynı zamanda yargılama sonunda beraatine de karar vermek gerekir. İstanbul 13. Ağır Ceza Mahkemesi, ayrıca, açıklamış olduğu gerekçelerden ötürü Anayasa Mahkemesi'ne böyle bir hak ve yetki verilmediğini, dosyada tutukluluk halinin devamını gerektirir olguların olup olmadığının takdir yetkisinin kendisine, itiraz ve temyiz halinde ise üst derece mahkemelerine ait olduğunu, Anayasa Mahkemesi'nin dosyanın esasına girerek karar vermesinin "*görev gaspı*" niteliğinde olduğunu, Anayasa Mahkemesi'nin kendi kuruluş kanununa uygun olarak verdiği kararların bağlayıcı fakat bu nitelikte olmayan kararların bağlayıcı

---

⁵⁸⁷ Bkz. AYM, 11.01.2018 tarih, 2016/16092 Başvuru Numaralı Kararı, § 110, 141, 161, 162, R.G., S. 30306, 19.01.2018.

olmadığını, tutukluluğa ve tutukluluğun devamına ilişkin ayrıntılı bir gerekçe ortaya konulduğu zaman “*ihsas-ı rey*” söz konusu olacağını belirterek, Şahin Alpay’ın tutukluluk haline ilişkin herhangi bir karar verilmesine yer olmadığına karar vermiştir.⁵⁸⁸ İstanbul 13. Ağır Ceza Mahkemesi’nin söz konusu kararına yapılan itiraz üzerine, İstanbul 14. Ağır Ceza Mahkemesi, 23.01.2018 tarihinde itiraza ilişkin yeniden karar verilmesine yer olmadığına karar vermiştir. Bunun üzerine başvuru, 01.02.2018 tarihinde, Anayasa Mahkemesinin ihlal kararının uygulanmadığı iddiasıyla bireysel başvuruda bulunmuştur. Anayasa Mahkemesi ise, gelen bu ikinci başvuru üzerine; temel hak ve özgürlüklere müdahalenin söz konusu olduğu durumlarda derece mahkemelerinin takdir ve değerlendirmelerinin Anayasa’daki güvencelere etkisini nihai olarak değerlendirecek merciin Anayasa Mahkemesi olduğunu, Anayasa’da öngörülen güvenceler dikkate alınarak bireysel başvuru kapsamındaki temel hak ve özgürlüklerin ihlal edilip edilmediğine ilişkin herhangi bir incelemenin kanun yolunda gözetilmesi gereken hususun incelenmesi veya yerindelik denetimi olarak nitelendirilemeyeceğini ve tutuklama tedbiri nedeniyle kişi hürriyeti ve güvenliği hakkının ihlal edildiğinin ileri sürüldüğü bireysel başvurularda Anayasa Mahkemesinin somut olayda suç işlendiğine dair kuvvetli belirtinin bulunup bulunmadığını incelemesinin anayasal bir gereklilik olduğunu belirtmiştir. Anayasa Mahkemesi’ne göre, Anayasa Mahkemesinin vermiş olduğu ihlal kararları başka bir merci tarafından Anayasa’ya veya Kanun’a uygunluk yönünden denetlenemez. Anayasa Mahkemesinin ihlal kararı verip bu ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılmasına hükmettiği durumlarda ilgili merciler, ihlal kararının niteliğini dikkate alarak ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldıracak şekilde hareket etmek zorundadır.⁵⁸⁹ Söz konusu olayda ayrıca Anayasa Mahkemesi; “... *Anayasa Mahkemesinin bu nitelikteki ihlal kararları sonrasında derece mahkemelerinin, ön koşulunun bulunmadığı tespit edilen tutukluluğu sona*

---

⁵⁸⁸ İstanbul 13. Ağır Ceza Mahkemesi’nin 12.01.2018 tarih, 2018/39 Değişik İş No’lu kararı.

⁵⁸⁹ “*Buna göre somut olayda derece mahkemelerinin görevi, Anayasa Mahkemesinin görev ve yetkilerinin kapsamını değerlendirmek değil Mahkemece tespit edilen ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldırmaktır. Bu zorunluluk, Anayasa’nın 138. maddesi anlamında mahkemelere verilmiş bir emir veya talimatın yerine getirilmesi değil, bir hukuk devletinde mahkemeye erişim hakkının hayata geçirilmesidir... Anayasa’nın 153. maddesinin altıncı fıkrasında, 138. maddesinden farklı olarak, Anayasa Mahkemesi kararlarının yargı organları yönünden de bağlayıcı olduğu ifade edilmiştir*” Bkz. AYM, 15.03.2018 tarih, 2018/3007 Başvuru Numaralı Kararı, § 80.

erdirmeleri gerekir. Aksi takdirde ihlal ve sonuçları ortadan kaldırılmamış olur” değerlendirmesinde bulunmuş ve “Başvurucunun tutukluluk durumu halen devam etmektedir (bkz. § 21). İncelenen başvuruda tespit edilen ihlalin niteliği dikkate alındığında bu ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için başvurucunun tutukluluk durumunun sona erdirilmesi dışında bir imkan kalmadığı değerlendirilmiştir. Bu nedenle başvurucunun tutukluluk durumunun sona erdirilmesi suretiyle ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için kararın Mahkemesine gönderilmesi gerekir” şeklinde karar vermiştir.⁵⁹⁰ Anayasa Mahkemesi bu kararında, derece mahkemesinin yapması gerekenleri çok açık bir biçimde açıklayarak, ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılmasını istemiştir.

İstanbul 13. Ağır Ceza Mahkemesi ise, sanığı, söz konusu kararın Anayasa Mahkemesi’nin resmi internet sitesinde yayımlanmasıyla birlikte, “yurt dışına çıkış yasağı” ve “konutunu terk etmeme”den oluşan adli kontrol hükümlerinin uygulanmasına karar vererek tahliye etmiştir.⁵⁹¹ İstanbul 13. Ağır Ceza Mahkemesi’nin adli kontrol çerçevesinde verdiği “konutunu terk etmeme” tedbirinin, ihlali ve sonuçlarını tam olarak ortadan kaldırıp kaldırmadığı hususu tartışmaya açıktır. Çünkü “konutunu terk etmeme” tedbiri de oldukça ağır bir adli kontrol tedbiridir. Fakat derece mahkemesi 11.05.2018 tarihinde verdiği kararla “konutunu terk etmeme” tedbirini de kaldırmış⁵⁹² ve ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması yolunda olumlu bir adım atmıştır.

İstanbul 13. Ağır Ceza Mahkemesi’nin, Anayasa Mahkemesi’nin ikinci kararı sonrasında gösterdiği davranışını, ilk karar sonrasında göstermesi beklenirdi. Nitekim mahkeme bu davranışı ile en az şu üç olumsuz durumun ortaya çıkmasına sebep olmuştur. 1- Mahkeme, Anayasa’ya ve kanunlara aykırı bir harekette bulunmuştur. 2- AİHM önünde ülkemizin ihlale sebebiyet veren bir ülke konumuna düşmesine ve başvurucuya 21.500 Euro tazminat ödeme yapmasına⁵⁹³ neden

⁵⁹⁰ Daha detaylı bilgi için bkz. AYM, 15.03.2018 tarih, 2018/3007 Başvuru Numaralı Kararı, § 53,55,79,82,89, R.G., S. 30365, 19.03.2018.

⁵⁹¹ <https://www.ntv.com.tr/turkiye/sahin-alpay-tahliye-edildi,SrGrtYsq8E-88voPT68oHQ>, (E.T. 03.07.2018).

⁵⁹² <http://www.ensonhaber.com/sahin-alpayin-ev-hapsi-kaldirildi.html>, (E.T. 03.07.2018).

⁵⁹³ Şahin Alpay/Türkiye, Başvuru No: 16538/17, 20.03.2018, § 192.

olmuştur. 3- Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru yolunun “*etkili bir iç hukuk yolu*” olup olmadığı tartışmalarına sebebiyet vermiştir.

Yine *Şahin Alpay* olayına çok benzeyen süreçler sonucunda Anayasa Mahkemesi'nin önüne gelen “*Mehmet Hasan Altan Başvurusu*”nda Mahkeme, benzer gerekçelerle; “...*tutuklamanın hukuki olmaması ve bununla bağlantılı olarak ifade ve basın özgürlüğünün ihlali nedeniyle Anayasa'nın 19. maddesinin üçüncü fıkrası ile 26. ve 28. maddelerinin ihlal edildiğine karar verilmiştir. Başvurucu yargılandığı dava kapsamında halen tutukludur (bkz. § 40). Bu durumda tazminat dışında ihlalin sonuçlarının ortadan kaldırılması için kararın mahkemesine gönderilmesine karar verilmesi gerekir*” sonucuna ulaşmıştır.⁵⁹⁴ Ancak dosyanın gönderildiği İstanbul 26. Ağır Ceza Mahkemesi, Anayasa Mahkemesi'nin ihlal kararını uygulamamıştır. Ayrıca başvurusunun itiraz talebi İstanbul 27. Ağır Ceza Mahkemesi tarafından reddedilmiştir. Başvurucu bunun üzerine AİHM'ye başvurmuştur. AİHM, ülkemizin davranışları ile başvurusunun “*özgürlük ve güvenlik hakkı (AİHS m. 5)*” ile “*ifade özgürlüğü (AİHS m. 10)*”nün ihlal edildiğine ve başvurucuya 21.500 Euro tazminat ödenmesi gerektiğine karar vermiştir.⁵⁹⁵ Yine yukarıda vurguladığımız gibi, İstanbul 26. ve 27. Ağır Ceza Mahkemeleri'nin bu davranışı; Anayasa ve kanunları doğrudan ihlal etmelerine, ülkemizin AİHM karşısında mahkum olmasına ve bireysel başvuru yolunun “*etkili bir iç hukuk yolu*” olup olmadığı tartışmasına sebep olmuştur.

“*Mehmet Hasan Altan*” hakkındaki Anayasa Mahkemesi kararı, nihayet, “*İstinaf*” incelemesi sırasında “*Bölge Adliye Mahkemesi*” tarafından yerine getirilmiştir. İstinaf incelemesine bakan “*İstanbul Bölge Adliye Mahkemesi 2. Ceza Dairesi*” şu gerekçelerle sanığın tahliye edilmesine karar vermiştir: “*Sanık Mehmet Hasan Altan hakkında Anayasa Mahkemesinin 2016/23672 başvuru numaralı 11/01/2018 tarihli karar ile... kişi hürriyeti ve güvenliğinin ihlal edildiğine karar verildiği, bu kararın kesin olduğu, Anayasamızın 153/6 maddesi gereğince Anayasa Mahkemesi kararlarının yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını,*

⁵⁹⁴ Bkz. AYM, 11.01.2018 tarih, 2016/23672 Başvuru Numaralı Kararı, § 255, R.G., S. 30306, 19.01.2018.

⁵⁹⁵ Mehmet Hasan Altan/Türkiye, Başvuru No: 13237/17, 20.03.2018, § 220.

*gerçek ve tüzel kişileri bağlar hükmüne amir olduğu ve 6216 sayılı... kanununun 50/2 maddesi gereğince hak ihlali olduğunun tespit edilmesi halinde bu ihlalin sonucunun ortadan kaldırılması gerekeceğinden bağlayıcı nitelikteki bu karar dikkate alınarak sanığın **Bİ HAKKIN TAHLİYESİNE...**”⁵⁹⁶*

Burada, Anayasa Mahkemesi'nin “*yapılması gerekenlere hükmetme*” kararlarının icrası noktasında vurgulamamız gerekir ki; derece mahkemelerinin, Anayasa Mahkemesi kararlarını denetleme ve bu kararları yerine getirmeme yetkisi yoktur. Derece mahkemelerinin yapacağı tek hareket, Anayasa Mahkemesi'nin kararında açıkladığı şekilde ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldırmaktır. Anayasa Mahkemesi'nin kararında belirttiği şekilde hareket etmek, derece mahkemesinin görevidir. Bu noktada, Anayasa Mahkemesi kararını her ne şekilde olursa olsun yerine getirmeyen hâkim/savcı hakkında gerekli soruşturmaların yapılması ve bunlar için gerekli tedbirlerin uygulanması, kararların icrası noktasında önemli bir fonksiyon görecektir.

C. Soruşturma Makamlarına Yönelik Verilen Kararların İcrası

Bireysel başvuru incelemesinde tespit edilen ihlalin, soruşturma makamlarının eyleminden, işleminden yahut ihmalinden meydana geldiği tespit edilirse, Anayasa Mahkemesi, “*yapılması gerekenlere hükmetme*” yetkisi çerçevesinde, soruşturma makamlarının ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldırması için ne yapması gerektiğini kararlarında göstermektedir. Bu noktada, kararın muhatabı olan soruşturma makamından beklenen davranış, Mahkeme'nin kararında açıkça gösterdiği veya işaret ettiği eylemi yahut işlemi yaparak ihlali ve sonuçlarını bir an önce ortadan kaldırmak ve aynı tarzda ihlallerin meydana gelmesine sebebiyet verecek eylem ve işlemlerden kaçınmaktır.

Örneğin; bir başvuruda başvuru, ölüm olayının etkili bir şekilde soruşturulmaması nedeniyle yaşam hakkının ihlal edildiğini iddia etmiştir. Söz konusu olayda müteveffa silahla intihar etmiş ya da silahla öldürülmüştür. Savcılık makamı ise daha çok kişinin intiharı üzerinde durmuş ve kovuşturmaya yer

---

⁵⁹⁶ İstanbul Bölge Adliye Mahkemesi 2. Ceza Dairesi'nin 27.06.2018 tarih, 2018/1380 Esas Numaralı Kararı.

olmadığına karar vermiştir. Anayasa Mahkemesi ise yaptığı değerlendirmede; elinde atış artığına rastlanılan şüpheli bir kişinin etkili şekilde soruşturulmadığını, başvuru sahiplerinin müteveffanın söz konusu elini kullanmadığına ve söz konusu eliyle intihar etmesinin hayatın olağan akışına aykırı olduğuna yönelik iddialarının araştırılmadığını, müteveffanın şüpheliler veya üçüncü bir kişiyle husumeti veya anlaşmazlığı bulunup bulunmadığı hususu üzerinde de yeterince durulmadığını belirterek, yaşam hakkını düzenleyen Anayasa'nın 17. maddesinin usule ilişkin boyutunun ihlal edildiğini tespit etmiştir. Ayrıca ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldırmak için dosyanın ilgili Cumhuriyet Başsavcılığına gönderilmesine karar vermiştir.⁵⁹⁷

Dosya kendisine gelen Cumhuriyet Savcılığı, Anayasa Mahkemesi'nin kararında belirttiği şekilde; söz konusu şüpheli kişinin daha etkin bir şekilde soruşturulması, müteveffanın silahı sıktığı iddia edilen eliyle silahı kullanıp kullanamayacağını tespiti, müteveffanın şüpheli veya üçüncü bir kişiyle husumetinin bulunup bulunmadığının araştırılması ve olayı aydınlayabilecek diğer işlemlerin bir an önce gerçekleştirilmesi hususunda yükümlüdür.

Anayasa Mahkemesi'nin soruşturma makamlarına yönelik verdiği kararların icrasına bakıldığında, soruşturma makamlarının genel olarak Anayasa Mahkemesi kararı doğrultusunda hareket ettiği söylenebilir. Ancak, bazen, Anayasa Mahkemesi kararına rağmen; soruşturma izni verilmemesi, soruşturmanın yapılmaması, soruşturma yapılmasına rağmen kovuşturmaya yer olmadığına karar verilmesi, kamu görevlilerine yönelik olarak savcılıkların dava açmaktan kaçınması gibi tutumların söz konusu olduğu ifade edilmiştir.⁵⁹⁸

Bu noktada, “*Serpil Kerimoğlu ve Diğerleri Başvurusu*” sonucunda verilen kararın ilgili savcı tarafından yerine getirilmediği iddiasıyla ikinci bir bireysel başvurunun yapıldığı bilgisi verilmiştir. Ancak yapılan bu ikinci başvuru halen sonuçlanmamıştır.

---

⁵⁹⁷ AYM, 06.01.2016 tarih, 2013/3908 Başvuru Numaralı Kararı, R.G., S. 29650, 11.03.2016.

⁵⁹⁸ Karan, s. 52.

Dolayısıyla, ilgili savcıların Anayasa Mahkemesi kararlarını yerine getirmesi noktasında bazı tedbirlerin alınması gerekmektedir. Örneğin; Anayasa Mahkemesi Genel Sekreterliği'ne ya da Adalet Bakanlığı'na bağlı bir birim oluşturularak, ilgili savcıların ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldıracak şekilde hareket etmediğinin tespit edildiği durumda, ilgili Cumhuriyet Başsavcılığı aracılığıyla dosyanın farklı bir savcı tarafından yürütülmesi sağlanabilir. Yine Anayasa Mahkemesi kararını gereği gibi yerine getirmeyen savcılara yönelik yaptırımlar uygulanabilir.

V. ANAYASA MAHKEMESİ'NİN BİREYSEL BAŞVURU KARARLARININ YERİNE GETİRİLMEMESİNDEN KAYNAKLANAN SORUMLULUKLAR

Anayasa Mahkemesi'nin gücü ve saygınlığı, hem vereceği nitelikli kararlara hem de vermiş olduğu kararların kısa bir süre içerisinde ilgili organlar tarafından gereği gibi yerine getirilmesine bağlıdır. Anayasamızın 153. maddesinin son fıkrasında; “*Anayasa Mahkemesi kararları Resmî Gazetede hemen yayımlanır ve yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını, gerçek ve tüzelkişileri bağlar*” ve 138. maddesinin son fıkrasında; “*Yasama ve yürütme organları ile idare, mahkeme kararlarına uymak zorundadır; bu organlar ve idare, mahkeme kararlarını hiçbir suretle değiştiremez ve bunların yerine getirilmesini geciktiremez*” yer alan düzenlemeler, Anayasa Mahkemesi kararlarının ilgili organlar/kişiler tarafından derhal yerine getirilmesi zorunluluğunu ifade etmektedir. Hem Anayasa Mahkemesi'nin hem de diğer mahkemelerin kararlarının yerine getirilmesi, hukuk devletinin ve adil yargılanma hakkının bir unsuru olan “*mahkemeye erişim hakkı*”nın da bir gereğidir.⁵⁹⁹

---

⁵⁹⁹ Gürsel Kaplan, *İdari Yargılama Hukuku*, Ekin Yayınevi, Bursa 2016, s. 427. Anayasa Mahkemesi de vermiş olduğu kararlarında bu hususu vurgulamaktadır: “*Mahkeme kararlarının uygulanması, yargılamanın sonuç doğurmasını sağlayan bir unsur olup, kararın uygulanmaması hâlinde yargılamanın bir anlamı kalmayacaktır. Bu nedenle yargı kararlarının uygulanması “mahkemeye erişim hakkı” kapsamında değerlendirilmektedir. Buna göre, yargılama sonucunda mahkemenin bir karar vermiş olması yeterli olmayıp, ayrıca bu kararın etkili bir şekilde uygulanması gerekir. Hukuk sisteminde, nihai mahkeme kararlarını, davanın haklı olan tarafının aleyhine sonuç doğuracak şekilde uygulanamaz hâle getiren düzenlemelerin bulunması veya mahkeme kararlarının icrasının herhangi bir şekilde engellenmesi hallerinde, “mahkemeye erişim hakkı” da anlamını yitirir. Mahkeme kararlarının bağlayıcılığını ve gecikmeksizin uygulanmasını sağlayacak etkili tedbirlerin alınması,*

Ancak bu zorunluluğa rağmen, Anayasa Mahkemesi'nin bireysel başvuru yolunda verdiği bazı kararlar gereği gibi yerine getirilmemektedir. Bu durum ise kararı yerine getirmeyen idari makamın ve kamu personelinin bazı sorumluluklarını doğurmaktadır.

A. İdarenin Sorumluluğu

Anayasamızda ve 6216 sayılı Kanun'da, Anayasa Mahkemesi kararlarının bağlayıcı olduğuna ve ilgili organlar tarafından gereği gibi yerine getirilmesinin zorunlu olduğuna ilişkin hükümler⁶⁰⁰ olsa da, Anayasa Mahkemesi kararlarının gereği gibi yerine getirilmemesi durumunda, kararın gereğini yerine getirmeyen organların/kişilerin ne gibi yaptırımlarla karşılaşacaklarına ilişkin herhangi bir hüküm mevcut değildir. Ancak bu konuda yasal bir boşluğun bulunması, kararların gereğini yerine getirmeyen kamu kurumlarını ve kamu görevlilerini sorumluluktan kurtarmamaktadır.

İYUK'un 28. maddesinin 3. fıkrasına göre; “*Danıştay, bölge idare mahkemeleri, idare ve vergi mahkemeleri kararlarına göre işlem tesis edilmeyen veya eylemde bulunulmayan hallerde idare aleyhine Danıştay ve ilgili idari mahkemede maddi ve manevi tazminat davası açılabilir.*” Acaba aynı hüküm, Anayasa Mahkemesi'nin bireysel başvuru sonucunda verdiği ihlal kararlarını gereği gibi yerine getirmeyen idari organlar için de geçerli midir? Başvurucu bu hükmeye dayanarak idare hakkında tazminat davası açabilir mi?

Kanımızca, Anayasa Mahkemesi'nin ihlal kararları için İYUK'un 28. maddesinin 3. fıkrasında yer alan hüküm kıyas yoluyla uygulanabilir. Diğer bir ifadeyle, Anayasa Mahkemesi'nin ihlal kararlarını gereği gibi yerine getirmeyen idari organ aleyhine, İYUK'un 28. maddesinin 3. fıkrasına dayanılarak tazminat davası açılabilir. Burada, İYUK'un 28. maddesinin 3. fıkrasında yer alan hükmün sadece idari yargı organları tarafından verilen kararlarda uygulanacağı, idari yargı

---

hukuk devletinin gereklerindedir.” Bkz. AYM, 17.06.2015 tarih, E. 2014/194, K. 2015/55 Sayılı Kararı, R.G., S. 26.06.2015, 29398. Aynı yönde bkz. AYM, 02.10.2014 tarih, E. 2014/149, K. 2014/151 Sayılı Kararı, R.G., S. 29223, 01.01.2015; AYM, 15.03.2018 tarih, 2018/3007 Başvuru Numaralı Kararı, § 60, R.G., S. 30365, 19.03.2018; AYM, 02.10.2013 tarih, 2012/144 Başvuru Numaralı Kararı, § 28, R.G., S. 28822, 15.11.2013.

⁶⁰⁰ AY. m. 138/son, m. 153/son; 6216 sayılı Kanun m. 66/1.

organı tarafından verilmeyen ve idarece yerine getirilmeyen kararlarda uygulanamayacağı ileri sürülebilir. Ancak belirtmemiz gerekir ki, Anayasa Mahkemesi'nin ihlal kararlarının gereklerine göre ilgili idari organlar tarafından işlem tesis edilmemesi veya eylemde bulunulmaması nedeniyle, lehine karar verilen başvurucaunun zarara uğraması muhtemeldir. Anayasamızın 125. maddesinin son fıkrasına göre ise, “*İdare, kendi eylem ve işlemlerinden doğan zararı ödemekle yükümlüdür.*” Dolayısıyla, (İYUK'un 28. maddesinin 3. fıkrasının uygulanabileceği kabul edilse de edilmese de Anayasamızın 125. maddesinin son fıkrası gereğince) Anayasa Mahkemesi'nin ihlal kararlarını gereği gibi yerine getirmeyen idare aleyhine tazminat davası açılabilir.

Danıştay'ın istikrar bulmuş kararlarına göre de, yargı kararlarının gereklerinin yerine getirilmemesi veya bu konudaki yükümlülüğe zamanında uyulmaması “*hizmet kusurudur.*”⁶⁰¹ Dolayısıyla başvuruca, kararın yerine getirilmemesi nedeniyle uğradığı zararın türüne göre maddi ve/veya manevi tazminat davası açabilir.⁶⁰²

Son olarak belirtmemiz gerekir ki, idare, tazminat ödemekle Anayasa Mahkemesi'nin ihlal kararını uygulama yükümlülüğünden kurtulamaz.⁶⁰³ Dolayısıyla bu durumda idare, hem tazminat ödemek hem de kararı gereği gibi yerine getirmek zorundadır.

---

⁶⁰¹ “*Bir kamu hizmetinin yürütülmesi sırasında, hukuk kurallarına ve yargı kararlarına uyulmaması hizmeti yürüten idarenin ağır hizmet kusuru işlediğini gösterir ve tazmin sorumluluğunu doğurur. Ancak, idare adına verilen kararla ortaya çıkan ve idarenin ağır hizmet kusuru olarak nitelendirilen "yargı kararını uygulamama" eyleminin, gerçekte bu konuda idare adına yetki kullanan kamu görevlilerinin kişisel kusurlarından doğduğu açıktır.*” Bkz. Danıştay 5. Dairesi'nin, 03.06.2008 tarih, E. 2007/7369, K. 2008/3234 Sayılı Kararı. Aynı yönde diğer karar için bkz. Danıştay 2. Dairesi'nin, 13.07.2007 tarih, E. 2007/1297, K. 2007/3247 Sayılı Kararı; Danıştay 10. Dairesi'nin, 27.02.2007 tarih, E. 2004/13990, K. 2007/739 Sayılı Kararı; Danıştay 5. Dairesi'nin, 02.02.2005 tarih, E. 2001/2787, K. 2005/552 Sayılı Kararı; Danıştay 5. Dairesi'nin, 29.09.2004 tarih, E. 2000/3316, K. 2004/3372 Sayılı Kararı. Ayrıca bkz. Ramazan Çağlayan, *İdari Yargı Kararlarının Sonuçları ve Uygulanması*, Seçkin Yayınevi, Ankara 2000, s. 306 vd.; Cemil Kaya, *Yargı Kararlarının Uygulanması*, s. 75 vd.; Pınar, s. 182; Güçlü, 188.

⁶⁰² Güçlü, s. 192 vd.; Cemil Kaya, *Yargı Kararlarının Uygulanması*, s. 78 vd.

⁶⁰³ Şeref Gözübüyük/Turgut Tan, *İdare Hukuku (İdari Yargılama Hukuku)*, C. 2, 4. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara 2010, s. 1069; Çağlayan, *Yargı Kararlarının Uygulanması*, s. 310; Pınar, s. 182; Güçlü, s. 208-209.

B. Kamu Görevlilerinin Sorumluluğu

1. Hâkim ve Savcılar Sorumluluğu

6087 sayılı “Hâkimler ve Savcılar Kurulu Kanunu”nun 4. maddesinin 1. fıkrasının c bendine göre; “*hâkim ve savcılarının görevlerini; kanun ve diğer mevzuata (hâkimler için idarî nitelikteki genelgelere) uygun olarak yapıp yapmadıklarını denetlemek; görevlerinden dolayı veya görevleri sırasında suç işleyip işlemediklerini, hâl ve eylemlerinin sıfat ve görevleri icaplarına uyup uymadığını araştırmak ve gerektiğinde haklarında inceleme ve soruşturma işlemlerini yürütmek*” yetkisi ve görevi Hâkimler ve Savcılar Kurulu’na aittir. Ancak öncelikle inceleme ve soruşturma işlemlerinin HSK Teftiş Kurulu’na yapılması gerekir (6087 sayılı Kanun m. 14/4,a).⁶⁰⁴

Hâkim ve savcılarının sorumluluğu; hukuki sorumluluk, cezai sorumluluk ve disiplin (idari) sorumluluğu olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Yani Anayasa Mahkemesi’nin bireysel başvuru yolunda verdiği ihlal kararlarını gereği gibi yerine getirmeyen hâkim ve savcılarının üç farklı sorumluluğu doğmaktadır. Burada hâkim ve savcılarının hukuki ve idari sorumluluğu kısaca ele alınacaktır. Cezai sorumlulukları konusunda ise, diğer kamu görevlilerinin cezai sorumlulukları hususunda yapılan açıklamalar geçerli olacaktır.

a) Hukuki Sorumluluk

HMK’nın 46. maddesinde, hâkimlerin yargılama faaliyetinden dolayı bazı sebeplerin⁶⁰⁵ gerçekleşmesi halinde, Devlet aleyhine tazminat davası açılabilir.

⁶⁰⁴ Halil Kalabalık, *İdari Yargılama Usulü Hukuku*, 6. Baskı, Sayram Yayınları, Konya 2013, s. 32.

⁶⁰⁵ HMK’nın 46. maddesinin 1. fıkrasına göre; “(1) Hâkimlerin yargılama faaliyetinden dolayı aşağıdaki sebeplere dayanılarak Devlet aleyhine tazminat davası açılabilir:

a) Kayırma veya taraf tutma yahut taraflardan birine olan kin veya düşmanlık sebebiyle hukuka aykırı bir hüküm veya karar verilmiş olması.

b) Sağlanan veya vaat edilen bir menfaat sebebiyle kanuna aykırı bir hüküm veya karar verilmiş olması.

c) Farklı bir anlam yüklenemeyecek kadar açık ve kesin bir kanun hükmüne aykırı karar veya hüküm verilmiş olması.

ç) Duruşma tutanağında mevcut olmayan bir sebebe dayanılarak hüküm verilmiş olması.

d) Duruşma tutanakları ile hüküm veya kararların değiştirilmiş yahut tahrif edilmiş veya söylenmeyen bir sözün hüküm ya da karara etkili olacak şekilde söylenmiş gibi gösterilmiş ve buna dayanılarak hüküm verilmiş olması.

e) Hakkın yerine getirilmesinden kaçınılmış olması.”

öngörülmüştür.⁶⁰⁶ Bu sebeplerden birisi de, hâkimlerin *hakkın yerine getirilmesinden* kaçınmış olmalarıdır (HMK. m. 46/1,e). Dolayısıyla Anayasa Mahkemesi kararını gereği gibi yerine getirmeyen hâkim, başvurusunun hakkının yerine getirilmesinden kaçınmış olacaktır. HMK'nın 46. maddesi sadece hukuk mahkemesi hâkimleri hakkında değil, bütün hâkimler (icra tetkik merci hâkimleri, ceza mahkemeleri hâkimleri, idare mahkemesi hâkimleri) hakkında uygulanır.⁶⁰⁷ Dolayısıyla, Anayasa Mahkemesi'nin ihlal kararını gereği gibi yerine getirmeyen herhangi bir hâkimin bu fiili sebebiyle devlet aleyhine tazminat davası açılabilir.

CMK'nın 141. maddesinin 3. fıkrasında da, tazminat sorumluluğuna ilişkin olarak; "... suç soruşturması veya kovuşturması sırasında kişisel kusur, haksız fiil veya diğer sorumluluk hâlleri de dâhil olmak üzere hâkimler ve Cumhuriyet savcılarının verdikleri kararlar veya yaptıkları işlemler nedeniyle tazminat davaları ancak Devlet aleyhine açılabilir" şeklinde bir hüküm yer almaktadır.

HMK'daki düzenleme sadece hâkimler için geçerli iken; CMK'daki düzenleme hem hâkimler hem de savcılar için geçerlidir. Bu noktada belirtmemiz gerekir ki, HMK'daki ve CMK'daki düzenlemelerden de anlaşılacağı üzere, doğrudan doğruya hâkimlerin ve savcılarının hukuki sorumluluğunu harekete geçirebilecek herhangi bir mekanizma mevcut değildir.

Her ne kadar hâkimler ve savcılar aleyhine doğrudan doğruya tazminat davası açılmayacak olsa da, Devlet, aleyhine açılan tazminat davasında herhangi bir tazminat ödemek zorunda kalırsa, ödediği tazminat nedeniyle sorumlu hâkime veya savcıya rücu eder (HMK. m. 46/3; CMK. m. 141/4). Devlet rücu konusunda takdir yetkisine sahip değildir. Rücu etmek zorundadır.⁶⁰⁸ İşte Anayasa Mahkemesi kararını gereği gibi yerine getirmeyen hâkim ve savcılarının hukuki sorumluluğu bu noktada kendisini göstermektedir. Çünkü, Anayasa Mahkemesi kararını gereği gibi yerine getirmeyen hâkim ve savcılarının aldıkları kararlar veya yaptıkları işlemler nedeniyle

---

⁶⁰⁶ Daha detaylı bilgi için bkz. Pekcanitez/Özekes/Akkan/Korkmaz, C. 1, s. 355 vd.; L. Şanal Görgün, *Medenî Usûl Hukuku*, 5. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2016, s. 115 vd.

⁶⁰⁷ Baki Kuru/Ramazan Arslan/Ejder Yılmaz, *Medenî Usul Hukuku*, 25. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2014, s. 768; Görgün, s. 115; Kalabalık, İdari Yargılama, s. 36.

⁶⁰⁸ Tahir Muratoğlu, *Devletin Yargısal Faaliyetlerden Kaynaklanan Sorumluluğu*, 1. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara 2016, s.363, 449.

başvurucuya tazminat ödemek zorunda kalan devlet, ödediği tazminat miktarını tekrar ilgili hâkim ve savcıdan alabilecektir.

b) Disiplin Sorumluluğu

Hâkim ve savcılar, disiplin sorumluluğu bakımından, devlet memurlarından ayrı bir düzenlemeye tabi tutulmuşlardır (AY. m. 140/3). Hâkimler ve savcılar hakkında disiplin soruşturması yapma ve disiplin cezası verme yetkisi Hâkimler ve Savcılar Kurulu'na aittir (AY. m. 159/8). Kurul, disiplin cezalarını adalet müfettişlerinin yaptıkları denetim ve soruşturma sonucunda verir.⁶⁰⁹

Hâkim ve savcılara hangi disiplin suçlarından dolayı hangi disiplin cezalarının nasıl verileceği, 2802 sayılı Hâkimler ve Savcılar Kanunu'nunda düzenlenmiştir. 2802 sayılı Kanun'a göre hâkim ve savcılara; uyarma, aylıktan kesme, kınama, kademe ilerlemesini durdurma, derece yükselmesini durdurma, yer değiştirme ve meslekten çıkarma gibi disiplin cezaları verilebilir (2802 sayılı Kanun m. 62). Örneğin; “*Kanun ve diğer mevzuat ile karar ve talimatlarda açık olarak belirtilen konularda, işi uzatacak şekilde davranışlarda bulunmak*” eyleminin karşılığında hâkim veya savcıya *uyarma cezası* verilir. Dolayısıyla, Anayasa Mahkemesi'nin ihlal kararlarını gereği gibi yerine getirmeyen, icrasını uzatan hâkim ve savcılara HSK tarafından disiplin cezası verilebilir.

2. Diğer Kamu Görevlilerinin Sorumluluğu

Anayasa Mahkemesi'nin bireysel başvuru yolunda verdiği ihlal kararlarının ilgili organlar/kişiler tarafından gereği gibi yerine getirilmesi Anayasal (AY. m. 153/6; m. 138/4) ve yasal (6216 sayılı Kanun m. 50) bir zorunluluktur. Bu zorunluluğa uymayan kamu görevlilerin hukuki, cezai ve disiplin (idari) sorumlulukları doğabilir. Dolayısıyla kamu görevlilerinin (hâkimler ve savcılar dışındaki) sorumlulukları; hukuki sorumluluk, cezai sorumluluk ve disiplin (idari) sorumluluğu başlıkları altında genel hatlarıyla ele alınacaktır. Ancak belirtmek gerekir ki, *cezai sorumluluk* başlığı altında yapılan açıklamalar hâkimler ve savcılar için de geçerlidir.

---

⁶⁰⁹ Pekcanitez/Özekes/Akkan/Korkmaz, C. 1, s. 369-370.

a) Hukuki Sorumluluk

Anayasamızın 129. maddesinin 5. fıkrasına göre; “Memurlar ve diğer kamu görevlilerinin yetkilerini kullanırken işledikleri kusurlardan doğan tazminat davaları, kendilerine rücu edilmek kaydıyla ve kanunun gösterdiği şekil ve şartlara uygun olarak, ancak idare aleyhine açılabilir.” Ancak Anayasamızdaki bu hükme rağmen, İYUK’un 28. maddesi’nin 4. fıkrasında; “Mahkeme kararlarının (otuz) gün içinde kamu görevlilerince kasten yerine getirilmemesi halinde ilgili, idare aleyhine dava açabileceği gibi, kararı yerine getirmeyen kamu görevlisi aleyhine de tazminat davası açılabilir” şeklinde bir hüküm vardı. Fakat 6526 sayılı “Terörle Mücadele Kanunu ve Ceza Muhakemesi Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” ile bu fıkra da değişiklik yapılmış ve “Mahkeme kararlarının süresi içinde kamu görevlilerince yerine getirilmemesi hâlinde tazminat davası ancak ilgili idare aleyhine açılabilir” şeklinde yeniden düzenlenmiştir.⁶¹⁰ Dolayısıyla Anayasa Mahkemesi’nin bireysel başvuru sonucunda verdiği ihlal kararını kasten de olsa yerine getirmeyen kamu görevlisi hakkında tazminat davası açılmaz. Bu durumda maddi veya manevi zarara uğrayan başvurucunun idare aleyhine tazminat davası açması gerekir.

İdare, Anayasa Mahkemesi’nin ihlal kararının kamu görevlisi tarafından gereği gibi uygulanmaması nedeniyle tazminata mahkum olursa, kamu görevlisine rücu edebilir. Hatta kamu görevlisinin kararı gereği gibi uygulamamakta kusuru varsa, idarenin kamu görevlisine rücu etmesi artık bir zorunluluktur.⁶¹¹ Çünkü Anayasamızın 129. maddesinin 5. fıkrasına göre; “Memurlar ve diğer kamu görevlilerinin ... işledikleri kusurlardan doğan tazminat davaları, kendilerine rücu edilmek kaydıyla ...ancak idare aleyhine açılabilir.” İşte bu noktada, tıpkı hâkim ve savcılarda olduğu gibi, Anayasa Mahkemesi kararını gereği gibi icra etmeyen kamu görevlisi idareye tazminat ödemek zorunda kalabilir. Bu durum ise, ikinci dereceden de olsa, Anayasa Mahkemesi kararını gereği gibi uygulamayan kamu görevlilerinin hukuki olarak sorumlu olduklarını gösterir.

⁶¹⁰ 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu’nun 13. maddesinin 1. fıkrasına göre de; “Kişiler kamu hukukuna tabi görevlerle ilgili olarak uğradıkları zararlardan dolayı bu görevleri yerine getiren personel aleyhine değil, ilgili kurum aleyhine dava açarlar.”

⁶¹¹ Atay/Odabaşı, s. 116; Güçlü, s. 243.

b) Cezai Sorumluluk

Anayasa Mahkemesi'nin bireysel başvuru sonucunda verdiği ihlal kararının gereği gibi uygulanmaması, kamu görevlisinin cezai sorumluluğunu da gerektirebilir. Çünkü TCK'nın 257. maddesine göre; “*Kanunda ayrıca suç olarak tanımlanan haller dışında, görevinin gereklerine aykırı hareket etmek suretiyle, kişilerin mağduriyetine veya kamunun zararına neden olan ...görevinin gereklerini yapmakta ihmal veya gecikme göstererek, kişilerin mağduriyetine veya kamunun zararına neden olan ...kamu görevlisi, üç aydan bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.*” Dolayısıyla Anayasa Mahkemesi'nin ihlal kararlarını, görevinin gereklerine aykırı olarak yerine getirmeyen veya yerine getirilmesini geciktiren ve bu sebeple kişilerin mağduriyetine veya kamunun zararına neden olan kamu görevlisi “*görevi kötüye kullanma*” suçunu⁶¹² işlemiş olacaktır.

Görevi kötüye kullanma suçunun soruşturulması ve kovuşturulması şikâyete bağlı değildir. Dolayısıyla, suçun soruşturulmasına ve kovuşturulmasına şikâyet üzerine başlanılmış olsa bile, suçtan zarar görenin sonradan şikâyetten vazgeçmesi davanın seyrini etkilemez ve suçun sabit görülmesi halinde cezanın verilmesine engel olmaz.⁶¹³

Anayasa Mahkemesi'nin ihlal kararlarının gereği gibi uygulanmadığını göreviyle bağlantılı olarak öğrenip de yetkili makamlara bildirmeyen kamu görevlisinin de cezai sorumluluğu doğabilir. Çünkü TCK'nın “*Kamu görevlisinin suçu bildirmemesi*” başlıklı 279. maddesine göre; “(1) *Kamu adına soruşturma ve kovuşturmayı gerektiren bir suçun işlendiğini göreviyle bağlantılı olarak öğrenip de yetkili makamlara bildirimde bulunmayı ihmal eden veya bu hususta gecikme gösteren kamu görevlisi, ...hapis cezası ile cezalandırılır. (2) Suçun, adli kolluk görevini yapan kişi tarafından işlenmesi halinde, ...ceza yarı oranında artırılır.*”

---

⁶¹² Daha detaylı bilgi için bkz. Mahmut Koca/İlhan Üzülmez, *Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler*, 3. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2016, s. 926 vd.; Veli Özer Özbek/Koray Doğan/Pınar Bacaksız/İlker Tepe, *Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler*, 12. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara 2017, s. 1102 vd.; Doğan Soyaslan, *Ceza Hukuku Özel Hükümler*, 11. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2016, s. 707 vd.; Hüseyin Şık, *Grevi Kötüye Kullanma Suçu*, 1. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2008.

⁶¹³ Güçlü, s. 252.

Kararların uygulanması hususunda görev ve yetkiye sahip olan kamu görevlilerinin, Anayasa Mahkemesi tarafından verilen ve uygulanma zorunluluğu bulunan kararlarının uygulanmaması yönünde üstlerinden yazılı emir almaları halinde dahi cezai sorumluluktan kurtulmaları mümkün değildir.⁶¹⁴ Çünkü Anayasamızın 137. maddesinin 2. fıkrasına göre; “Konusu suç teşkil eden emir, hiçbir suretle yerine getirilmez; yerine getiren kimse sorumluluktan kurtulamaz.”

Son olarak belirtmek gerekir ki, Anayasa Mahkemesi kararını uygulamama nedeniyle kamu görevlisinin mahkûm olması, idareyi kararın gereğini getirme yükümlülüğünden kurtarmaz.⁶¹⁵ Uygulamama, kamu görevlisi açısından yeni bir suç oluşturur.⁶¹⁶

c) Disiplin Sorumluluğu

Kamu hizmetlerinin gereği gibi yürütülmesini sağlamak amacıyla kanunların ve diğer yasal mevzuatın kamu görevlilerine emrettiği ödevleri yurt içinde veya dışında yerine getirmeyenlere, uyulmasını zorunlu kıldığı hususları yapmayanlara veya yasakladığı iş ve eylemleri yapanlara, durumun niteliğine ve ağırlık derecesine

⁶¹⁴ “Buna göre, ... İli, ... İlçesi, ... ve ... Köyleri mevkiindeki alanda ... Tarım, Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketinin nişasta fabrikası kurmasına olanak tanıyan Bakanlar Kurulu Kararının, Başbakanlık ve Çevre Bakanlığı yazılarının kanunsuz emir oldukları anlaşıldığından bunlara dayanılarak yargı kararlarının yerine getirilmemesinde ilgilinin sorumluluğunun bulunduğu sonucuna varılmıştır.” Bkz. Danıştay 1. Dairesi'nin, 24.01.2006 tarih, E. 2005/1377, K. 2006/83 Sayılı Kararı.

⁶¹⁵ “İdari yargı kararının uygulanmaması nedeniyle bir kez mahkumiyet kararı verilmesi ya da davanın ertelenmesi kararın ilelebed uygulanmaması sonucunu doğuramaz.” Bkz. Danıştay 2. Dairesi'nin, 06.02.2003 tarih, E. 2002/1161, K. 2003/226 Sayılı Kararı. Aynı yönde bkz. Yargıtay Ceza Genel Kurulu'nun, 03.10.1994 tarih, E. 1994/4-190, K. 1994/209 Sayılı Kararı. Ayrıca bkz. Cemil Kaya, Yargı Kararlarının Uygulanması, s. 97.

⁶¹⁶ “Her ne kadar İç İşleri Bakanı, Belediye Başkanı ...'ın idari yargı kararına rağmen yıkım işlemini gerçekleştirilmemek eyleminin tek suçu oluşturduğunu kabul ederek adı geçen hakkında karar verilmesine yer olmadığı yolunda karar vermişse de, idari yargı kararını uygulamamak eylemi nedeniyle adı geçen hakkında verilen, Dairemizin 23.9.1998 gün ve E:1996/3092, K:1998/2523 sayılı lüzumu muhakeme kararıyla sanığın eylemi hukuki kesintiye uğramıştır. Bundan sonraki aşamada hukuken geçerli olan idari yargı kararının yakıncının isteğine rağmen uygulanmaması biçiminde tezahür eden adı geçen eylemi, **ikinci bir suçu oluşturur.**” Danıştay 2. Dairesi'nin, 06.02.2003 tarih, E. 2002/1161, K. 2003/226 Sayılı Kararı. “Her ne kadar Özel Daire sanığın idari yargı kararını belirli bir zaman süresinde uygulamamaktan ibaret eyleminin tek suçu oluşturduğunu benimseyerek hükmü bozmuşsa da, İdari Yargı Kararını uygulamaması nedeniyle, 08/09/1991 gün ve 3 sayı ile verilen yargılamanın gerekliliği kararı üzerine sanığın eylemi hukuki kesintiye uğramıştır. Bundan sonraki aşamada hukuken geçerli olan idari Yargı Kararının isteğe rağmen uygulanmaması biçiminde tezahür eden sanığın eylemi ikinci bir suçu oluşturmuştur.” Yargıtay Ceza Genel Kurulu'nun, 03.10.1994 tarih, E. 1994/4-190, K. 1994/209 Sayılı Kararı.

göre, 657 sayılı “Devlet Memurları Kanunu”nun 125. maddesinde sayılan disiplin cezalarından birisi verilir.⁶¹⁷ Bu disiplin cezaları; uyarma, kınama, aylıktan kesme, kademe ilerlemesinin durdurulması ve Devlet memurluğundan çıkarma şeklinde sıralanmıştır.

Anayasa Mahkemesi’nin bireysel başvuru sonucunda verdiği ihlal kararının gereği gibi uygulanmaması, disiplin suçunun oluşması için yeterlidir.⁶¹⁸ Nitekim Danıştay’da vermiş olduğu kararlarında, idari yargı kararlarını uygulamayan kamu görevlisinin görevden alınabileceğini vurgulamıştır.⁶¹⁹

İlgilinin başvurusu üzerine veya re’sen idare tarafından, Anayasa Mahkemesi kararını uygulamayan kamu görevlisi hakkında disiplin soruşturması ve kovuşturması yapılması gerekir. Disiplin soruşturması ve kovuşturması başlatmayan disiplin amirleri de aynı suçu işlemiş sayılırlar.⁶²⁰

---

⁶¹⁷ Güçlü, s. 261-262.

⁶¹⁸ Çağlayan, Yargı Kararlarının Uygulanması, s. 330; Güçlü, s. 262.

⁶¹⁹ “Anayasa’nın ve Danıştay Kanunu’nun açık ve emredici hükümlerine karşı Danıştay kararlarını geciktirmeden ve gereği gibi yerine getirmeyen davacının bu tutumunu hiçbir gerekçenin haklı gösteremeyeceği, bu halin tek başına davacının görevden alınmasını gerektiren yeterli bir neden olduğunda kuşku yoktur.” Bkz. Danıştay Dava Daireleri Kurulu’nun, 15.02.1980 tarih, E. 1979/44, K. 1980/146 Sayılı Kararı.

⁶²⁰ Çağlayan, Yargı Kararlarının Uygulanması, s. 330; Güçlü, s. 262.

SONUÇ

Temel hak ve hürriyetleri kamu gücü tarafından ihlal edilen kişilere Anayasa Mahkemesi'ne başvurma olanağı sağlayan bireysel başvuru yolu, hak ve hürriyetlerin korunması ve yaşatılması bağlamında en etkili araçlardan birisidir. Zira diğer başvuru yollarından istediği sonucu alamayan kişiler, bireysel başvuru yolu sayesinde Anayasa Mahkemesi'ne başvurma ve hak ihlallerini giderme olanağına sahiptirler.

Bireysel başvuru yolunun; anayasal bir yargı yolu olması, temel hak ve hürriyetlerin ihlaline karşı kullanılması gibi bazı özellikleri vardır. Ancak bu başvuru usulünün üzerinde temellendirildiği en önemli ilkelerden birisi ikincillik ilkesidir. Bu ilke, iddia edilen hak ihlallerinin öncelikle yetkili idari makamlar veya mahkemeler tarafından incelenmesini ve ihlalin bu makamlar tarafından kaldırılmasını; eğer bu makamlar ihlali ortadan kaldırmamışsa, bireysel başvuru yolunun ihlallerin ortadan kaldırılmasında son ve olağanüstü bir hukuki çare olduğunu ifade eder.

Anayasa Mahkemesi, bireysel başvuru yolunda, iddia edilen hakkın ihlal edilip edilmediğini tespit eder. Ancak Mahkeme'nin yetkisi, sadece hakkın ihlal edilip edilmediğini tespitle sınırlı değildir. Mahkeme ayrıca tespit ettiği ihlalin ve sonuçlarının nasıl ortadan kaldırılacağına da karar verebilir. Mahkeme, tespit ettiği ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması amacıyla, yeniden yargılama yapılmasına, başvurucuya tazminat ödenmesine veya ilgili makamın yapması gereken başkaca eylem ve işlemlere hükmedebilir. Dikkat edilecek olursa; Mahkeme her ne kadar ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması amacıyla bu tedbirlere hükmetse de, bu tedbirler ilgili makamlar tarafından yerine getirilecektir. Yani Mahkeme'nin, araya başka bir makam girmeden ihlali ve sonuçlarını kendi eliyle doğrudan ortadan kaldırması mümkün değildir. İhlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için ilgili makamların ya da organların Anayasa Mahkemesi kararı doğrultusunda hareket etmesi gerekir.

İlgili makamları, ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması noktasında zorlayacak bir unsur olması gerekir. Bu zorlayıcı unsur, Anayasa Mahkemesi kararlarına bağlayıcılık gücü verilerek gerçekleştirilmiştir. Gerek Anayasamızın 138.

ve 153. maddelerinin son fıkralarında gerekse 6216 sayılı Kanun'un 66. maddesinin 1. fıkrasında, Anayasa Mahkemesi'nin bütün kararlarının bağlayıcı olduğu açık bir şekilde ifade edilmiştir. Dolayısıyla bireysel başvuru kararı neticesinde, ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldıracak ilgili makamın Anayasa Mahkemesi kararı çerçevesinde hareket etmesi bir zorunluluktur.

Anayasa Mahkemesi, ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması amacıyla öncelikle yeniden yargılama yapılmasına karar verebilir. Yeniden yargılama kararı, ihlalin bir mahkeme kararından kaynaklanması durumunda söz konusu olur. Anayasa Mahkemesi, başvuru talepte bulunup bulunmadığına bakmaksızın yeniden yargılama yapılmasına karar verebilmektedir. Yeniden yargılama yapacak olan mahkemenin, Anayasa Mahkemesi kararı doğrultusunda karar vermesi ve ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldırması gerekir. Ancak mevzuatımızda, Anayasa Mahkemesi'nin verdiği diğer ihlal kararlarında olduğu gibi, yeniden yargılama kararının nasıl icra edileceğine dair herhangi bir düzenleme yapılmış değildir. Dolayısıyla hakkı ihlal edilen başvuru talepten, yeniden yargılama yapacak mahkemeye başvurusunun gerekli olup olmadığı, eğer başvuru yapması gerekiyorsa hangi süre içerisinde bu başvurusunu yapacağı, yeniden yargılamanın hangi usul kurallarına uygun olarak yapılacağı gibi birçok konuda kanuni düzenlemeye ihtiyaç vardır.

Anayasa Mahkemesi, ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması amacıyla koşulları olduğu takdirde tazminat kararı da verebilir. Tazminat kararı verilebilmesi için, ihlalin mahkeme kararından kaynaklanması zorunlu değildir. Diğer kamu gücü eylem, işlem ve ihmallerinden kaynaklanan durumlarda da tazminat kararı verilebilir. Tazminat kararı verilebilmesi için, başvuru talepte bulunması gerekmektedir. Anayasa Mahkemesi, ihlal tespit etmiş olsa bile, başvuru talebinde bulunmadığı durumlarda tazminat kararı vermemektedir.

Anayasa Mahkemesi, maddi zarar karşılığında maddi tazminata, manevi zarar karşılığında ise manevi tazminata hükmedebilir. Anayasa Mahkemesi, maddi tazminat konusunda illiyet bağına aramakta ve zarar ile ihlale neden olan fiil arasındaki illiyet bağına belgelerle gösterilmesini istemektedir. Lehine tazminat kararı verilen başvuru talepten, tazminatını alması için Maliye Bakanlığı'na başvurusu

gerekir. Maliye Bakanlığı en geç dört ay içerisinde başvuruçunun tazminatını ödeyecektir. Bakanlık bu ödemeyi geciktirirse, dört aylık sürenin sona erdiği tarihten ödememin yapıldığı tarihe kadar “*yasal faiz*” işletilecektir.

Anayasa Mahkemesi, tazminat kararlarını her zaman kendisi vermek zorunda değildir. Tazminat miktarının tespitinin, daha ayrıntılı bir incelemeyi gerektirmesi hâlinde, genel mahkemelerde dava açılması yolunu da gösterebilir. Bu durumda hakkı ihlal edilen başvuruçunun, alması gereken tazminat miktarının hesaplanması amacıyla genel mahkemelerde dava açması gerekir. Burada genel mahkemenin Anayasa Mahkemesi kararı doğrultusunda tazminatı belirlemesi gerekir. Ancak burada da büyük bir belirsizlik vardır. Çünkü başvuruçunun hangi mahkemeye başvuracağına, hangi süre içerisinde başvuracağına, mahkemenin yargılamayı nasıl yapacağına, mahkemenin öngördüğü tazminatın yine Maliye Bakanlığı’ndan istenip istenemeyeceğine ilişkin birçok konuda herhangi bir düzenleme yoktur. Dolayısıyla bu karar türünün icrasında da kanuni düzenlemeye ihtiyaç vardır.

Anayasa Mahkemesi, ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması amacıyla yapılması gerekenlere hükmetme kararı da verebilir. Yeniden yargılama kararlarının ve genel mahkemelerde dava açılması yolunun gösterilmesi kararlarının icrası mahkemeleri, tazminat kararlarının icrası Maliye Bakanlığı’nı ilgilendirirken; yapılması gerekenlere hükmetme kararlarının icrası ise bütün kamu makamlarını ilgilendirebilir. Bu karar türü, Anayasa Mahkemesi’ne verilmiş genel bir yetki niteliğindedir. Çünkü Anayasa Mahkemesi, bu karar türüne başvurarak ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için ilgili makamın alması gereken somut herhangi bir tedbiri belirtebilir. İhlali ve sonuçlarını ortadan kaldırmakla yükümlü makamın Anayasa Mahkemesi kararı doğrultusunda hareket etmesi gerekir. Yine diğer karar türlerinde olduğu gibi bu karar türünde de, kararın icrasının gerçekleştirilmesini kolaylaştırıcı kanuni düzenlemelere ihtiyaç vardır.

Anayasa Mahkemesi, hak ihlalinin tespiti halinde; yeniden yargılama, tazminat veya yapılması gerekenlere hükmetme gibi vereceği kararlar aracılığıyla mümkün ise eski halin iadesini sağlamaya çalışacaktır. Eski halin iadesinin mümkün olmadığı durumlarda ise, bu amaca en yakın neticeyi sağlayacak somut tedbirleri alacaktır.

Anayasa Mahkemesi, tespit ettiği ihlalin giderilmesi amacıyla yukarıda ifade edilen karar türlerinden birine hükmedebileceği gibi, aynı anda birden fazlasına da hükmedebilir.

Anayasa Mahkemesi'nin bireysel başvuru sonucunda verdiği ihlal kararları, 6216 sayılı Kanun'un 50. maddesinin 3. fıkrası gereğince, "*gerekçeleriyle birlikte ilgililere ve Adalet Bakanlığına tebliğ edilir ve Mahkemenin internet sayfasında yayımlanır.*" Dolayısıyla Mahkeme'nin verdiği yeniden yargılama, tazminat ve yapılması gerekenlere hükmetme kararları, sadece bireysel başvuruda bulunanlara değil, aynı zamanda ihlali giderecek olan ilgili makama (mahkemeler, savcılıklar, Maliye Bakanlığı, belediyeler vs.) da doğrudan Anayasa Mahkemesi aracılığıyla tebliğ edilmektedir. Ayrıca ihlal kararları, bilgilendirme amacıyla Adalet Bakanlığı'na gönderilmekte ve Mahkeme'nin internet sitesinde yayımlanmaktadır.

Anayasa Mahkemesi'nin, ilgili makamlara gönderdiği ihlal kararlarının gereğini yerine getirebilecek bir icra organı yoktur. Sadece Mahkeme kararlarının uygulanmasının denetimi konusunda 6216 sayılı Kanun'la ve İçtüzük'le Genel Sekreterliğe yetki verilmiştir. Ancak bu yetkinin de sınırlı olduğunu söylememiz gerekir. Çünkü Genel Sekreterlik, Mahkeme kararlarının uygulanması noktasında Anayasa Mahkemesi Genel Kurulu'na sadece bilgi vermek bakımından yetki sahibidir. Bunun dışında, kararı uygulamayan ilgili makama yaptırım uygulama veya Anayasa Mahkemesi Genel Kurulu'nu harekete geçirme yetkisi yoktur.

Temel hak ve hürriyetlerin kamu gücüne karşı korunmasında çok önemli bir araç olan bireysel başvuru yolundan istenilen faydanın sağlanabilmesi için şu iki koşulun uygulamada bir arada ve başarılı bir şekilde gerçekleşmesi gerekir: Öncelikle Anayasa Mahkemesi'nin verdiği kararların niteliğinin, temel hak ve hürriyetleri koruma noktasında, uluslararası standartların altında olmaması gerekir. İkinci olarak ise, bu kararların; zamanında, etkin şekilde ve eksiksiz olarak icra edilmesi gerekir.

Bireysel başvuru yolunun işlemeye başladığı 23 Eylül 2012 tarihinden günümüze kadar geçen zaman dilimindeki uygulamaya baktığımızda; birinci koşulun başarılı bir şekilde gerçekleştirildiğini söylememiz gerekir. Yani Anayasa

Mahkemesi, en azından şimdilik, bireysel başvuru yolunda oldukça nitelikli kararlara imza atmıştır. Bu noktada diğer ülkelerdeki anayasa mahkemelerinden veya Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nden aşağı kalır bir yanı yoktur.

Uygulamada ikinci koşulun başarılı bir şekilde gerçekleşip gerçekleşmediğine baktığımızda ise, Anayasa Mahkemesi'nin vermiş olduğu ihlal kararlarının icra edilmesinde genellikle çok büyük sorunlar yaşanmamıştır. Anayasa Mahkemesi'nin vermiş olduğu ihlal kararları, ilgili makamlar tarafından icra edilmeye çalışılmıştır. Aslında bir *hukuk devletinde* olması gereken de budur. Kararlarına *bağlayıcılık* gücü tanınmış bir organın vermiş olduğu kararların ilgili makamlar tarafından gereğine uygun bir şekilde yerine getirilmesi gerekir. Bu organın kararlarını icra edecek başkaca bir organa/makama ihtiyaç duyulmaması gerekir.

Her ne kadar Anayasa Mahkemesi kararlarının gereği gibi icra edilmesi noktasında çok büyük sorunların yaşanmadığını söylemiş olsak da, uygulamada meydana gelen veya gelecek olan problemleri görmezden gelemeyiz. *Şahin Alpay* ve *Mehmet Hasan Altan* olayında da görüleceği üzere, Anayasa Mahkemesi kararları her zaman gereği gibi icra edilmemektedir. Anayasa Mahkemesi kararlarının gereği gibi icra edilmemesinde ise bazen kişisel tutumlar bazen de o alandaki kanuni eksiklikler etkili olabilmektedir.

Kanımızca, Anayasa Mahkemesi kararlarının gereği gibi icra edilmemesinin iki temel sebebi vardır: 1- Kararı icra edecek organın/makamın veya görevlinin Anayasa Mahkemesi kararına karşı direnç göstermesi 2- Kararın icrası noktasında belirsizliklerin olması.

Kanımızca, bu iki temel sebebin ortaya çıkardığı veya çıkaracağı problemlere karşı uygun çözüm olanakları getirildiği zaman, Anayasa Mahkemesi kararlarının icrasında istenilen başarıya ulaşma yolunda önemli bir adım atılmış olunacaktır.

Anayasa Mahkemesi kararlarının icrası üzerine mürekkep akıtanlar, Mahkeme kararlarının gereği gibi icra edilmesi noktasında onlarca öneri ortaya atmışlardır. Çok değerli olan bu öneriler arasında, genel nitelikteki tedbirlerden tutun da ayrıntı sayılabilecek hususlara kadar birçok görüş ileri sürülmüştür. Ancak bu çalışmada,

yukarıda gösterdiğimiz problemler doğrultusunda, sadece genel nitelikteki önerilerimiz ortaya konulacaktır.

Öncelikle, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi gibi bir kurumun oluşturulması ve bu kurumun Anayasa Mahkemesi'nin vermiş olduğu kararların icrasında aktif rol oynaması, Anayasa Mahkemesi'nin vermiş olduğu ihlal kararlarının icrasını kolaylaştıracaktır. Bu muhakkak yeni bir kurumun oluşturulması gerektiği anlamına gelmemelidir. Bu noktada Anayasa Mahkemesi Genel Sekreterliği'ne de bu yetki ve görev verilebilir. Mesela bu kuruma, Anayasa Mahkemesi'nin ihlal kararlarının uygulanmadığı durumlarda, ilgili organları harekete geçirebilme yetkisi verilebilir. Ayrıca geliştirilecek mekanizma içerisinde; Kamu Denetçiliği Kurumu, İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu gibi kurumlara, kararların icrasına yardım edecek boyutta aktif rol verilebilir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Bakanlar Komitesi aracılığıyla, devletlerin egemenliğinin ön plana çıktığı bir ortamda bile kararlarının icrasını başarılı bir şekilde sağlamaktadır. Dolayısıyla Anayasa Mahkemesi kararlarının başarılı bir şekilde icra ettirilememesinin mazereti olamaz.

Anayasa Mahkemesi'nin ihlal kararlarının nasıl icra edileceğine dair ne 6216 sayılı Kanun'da ne de diğer kanunlarda herhangi bir düzenleme öngörülmemiştir. Bu durum ise bazı belirsizliklere yol açmaktadır. Özellikle yeniden yargılama ve tazminatın belirlenmesi amacıyla genel mahkemelerde dava açılması yolunun gösterilmesi kararlarında, davanın açılmasına ve görülmesine ilişkin birçok hususta belirsizlikler vardır. Bu durum da Anayasa Mahkemesi kararlarının gereği gibi icra edilmesi noktasında sorun teşkil edecek niteliktedir. Dolayısıyla 6216 sayılı Kanun'da ve ilgili diğer kanunlarda (özellikle usul kanunlarında) gerekli düzenlemelerin yapılması gerekir.

Belirsizliklerin giderilmesi ve kararı uygulayacak ilgili makamların dirençlerinin düşürülmesi konusunda Anayasa Mahkemesi'ne de görev düşmektedir. İhlalin ortadan kaldırılması noktasında ilgili makamın elinde tek bir seçenek varsa, başkaca bir tedbirle söz konusu ihlalin ortadan kaldırılması mümkün değilse, Anayasa Mahkemesi'nin artık burada açık bir şekilde ilgili makamın alması gereken tedbiri belirtmesi gerekir. Örneğin; Anayasa Mahkemesi mevcut delillere göre

tutuklamanın hukuki olmadığına ve kişi hürriyeti ve güvenliği hakkının ihlal edildiğine karar verirse, artık burada vereceği kararla başvurunun serbest bırakılması gerektiğine hükmetmelidir. Böylece hem kararın icrasındaki belirsizlikler ortadan kalmış olacak hem de çeşitli mazeretlerle ilgili makamın başkaca karar vermesinin önüne geçilmiş olunacaktır.

Hukuk sistemimizde, mahkeme kararını yerine getirmeyen kamu görevlileri aleyhine bazı sorumluluklar öngörülmüştür. Anayasa Mahkemesi kararlarını gereği gibi icra etmeyen kamu görevlilerinin hukuki, cezai ve disiplin sorumluluğunun etkin bir şekilde işletilmesi de, Anayasa Mahkemesi kararlarının icrasını kolaylaştıracaktır. Zira bu durumda, kamu görevlisinin Anayasa Mahkemesi kararına direnç gösterme ihtimali oldukça azalacaktır.

Son olarak belirtelim ki, Anayasa Mahkemesi kararlarının gereği gibi icra edilmemesi, bireysel başvuru yolunun temel hak ve hürriyetleri korumadaki etkinliğini de ortadan kaldıracaktır. Bu durumda ise şöyle bir olasılık ortaya çıkacaktır: İç hukukta, kişilerin temel hak ve hürriyetlerinin korunmasındaki çok önemli bir mekanizma devre dışı kalmış olacaktır. Bu durumda ise kişiler, temel hak ve hürriyetlerinin korunması amacıyla Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvuracaklardır. Dolayısıyla ülkemizde yaşayan insanlar, temel hak ve hürriyetlerinin korunması amacıyla Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne ümit bağlayacak, bizim kendi mekanizmalarımızla önlemeyi başaramadığımız ihlaller Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi eliyle giderilmeye çalışılacaktır. Dahası ülkemizin uluslararası platformda sicili kötüleşecektir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- ABDELGAWAD, Elisabeth Lambert; *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının İnfazı*, Strasbourg Üniversitesi, (Çev. İnan Sevinç), 2. Basım, Avrupa Konseyi Yayınları, Ankara 2012.
- AKARTÜRK, Ekrem Ali; *Avrupa Hukukuna Uyum Süreci Açısından Türk Hukukunda Siyasi Parti Yasakları*, Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayın No: 13, İstanbul 2008.
- AKINCI, Şahin; *Borçlar Hukuku Bilgisi (Genel Hükümler)*, 9. Baskı, Sayram Yayınları, Konya 2016.
- ALİEFENDİOĞLU, Yılmaz; *Anayasa Yargısı ve Türk Anayasa Mahkemesi*, Yetkin Yayınları, Ankara 1996. (Türk Anayasa Mahkemesi).
- ALİEFENDİOĞLU, Yılmaz; *Anayasa Yargısı*, Yetkin Yayınları, Ankara 1997.
- ALİYEYEV, Cabir; *Anayasa Şikayeti*, 1. Baskı, Beta Yayınevi, İstanbul 2010.
- ALTINTOP, Talha; *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının İcrası ve Sürecin Denetlenmesi*, (Danışman: Prof. Dr. Hasan Tunç), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2005.
- ALTIPARMAK, Kerem; “Kopya Davalar ve Pilot Kararlar: Bir Kararda Bin Adaletsizlik?”, *50. Yılında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi: Başarı mı, Hayal Kırıklığı mı?*, Ankara Barosu Yayınları, Ankara 2009. (60-107).
- Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru (Anayasa Şikayeti/Anlamı, Kapsamı ve Olası Sorunlar) Paneli*, 1. Baskı, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, S. 201, Ankara 2011.
- Anayasa Mahkemesi’nin Kuruluşu ve Yargılama Usûlleri Hakkında Kanun Tasarısı ile Anayasa Komisyonu Raporu, (1/993), TBMM 23. Dönem, Yasama Yılı: 5, Sıra Sayısı: 696.
- ANAYURT, Ömer; *Avrupa İnsan Hakları Hukukunda Kişisel Başvuru Yolu*, 1. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara 2004.

- ANAYURT, Ömer; *Anayasa Hukuku Genel Kısım*, Seçkin Yayınları, Ankara 2018.
- ANTALYA, O. Gökhan; *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, C. 2, Legal Yayıncılık, İstanbul 2015.
- ARMAĞAN, Servet; *Anayasa Mahkememizde Kazai Murakabe Sistemi*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1967.
- ARMAĞAN, Servet; “Federal Almanya Anayasa Mahkemesi Kanunu”, *İstanbul Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi*, C. 4, S. 6, Y. 1970. (191-230).
- ARMAĞAN, Servet; “Federal Almanya’da Anayasa Şikayeti”, *İstanbul Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi*, C. 5, S. 7, Y. 1971. (53-75).
- ARSLAN, Ramazan/YILMAZ, Ejder/AYVAZ, Sema Taşpınar; *Medenî Usul Hukuku*, 3. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2017.
- ARSLAN, Zühtü; “Anayasa Mahkemesinin Yorum Tekeli Yargısal Üstünlük ve Demokrasi”, *Prof. Dr. Ergun Özbudun’a Armağan*, C. II (Anayasa Hukuku), 1. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2008. (59-88).
- ATAR, Yavuz; *Türk Anayasa Hukuku*, 11. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2017.
- ATASOY, Hakan; *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuruda Kabul Edilebilirlik Koşulları*, 1. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2015.
- ATAY, Ender Ethem/ODABAŞI, Hasan; *Teori ve Yargı Kararları Işığında İdarenin Sorumluluğu ve Tazminat Davaları*, 2. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara 2010.
- AYAN, Mehmet; *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 11. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara 2016.
- AYANOĞLU, Taner; *Uyuşmazlık Mahkemesi Kararlarına Göre İdari Eylemin Tanımlanması*, 1. Baskı, Legal Yayıncılık, İstanbul 2004.
- AYDIN, Öykü Didem; “Türk Anayasa Yargısında Yeni Bir Mekanizma: Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XV, S. 4, Y. 2011. (121-170).

- BAYSAL, Mustafa; “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesince Başvuruların İncelenme Süreci ve Sürecin Etkin Kılınmasına Yönelik Uygulamalar”, *Bireysel Başvuru İnceleme Usulü ve Kabul Edilebilirlik Kriterleri*, 2. Baskı, Ankara 2013. (19-46).
- BİLİR, Faruk; “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Yargılamanın Yenilenmesi”, *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. I, S. 2, Kayseri 2006. (3-29).
- BİLİR, Faruk; “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin Yapısı ve 14 Nolu Protokol”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 55, S. 1, Y. 2006. (135-156).
- BOZKURT, Enver; *Uluslararası İnsan Hakları Hukuku*, 2. Baskı, Asil Yayınları, Ankara 2006.
- BUDAK, Ali Cem/KARAASLAN, Varol; *Medenî Usul Hukuku*, 1. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2017.
- CENGİZ, Serkan; *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin AIHS m. 41 kapsamındaki Hükümlerinin (Adil Karşılık) Mahiyeti ve Unsurları*, 1. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2016.
- ÇAĞLAYAN, Ramazan; “Türk Hukukunda İdarenin Takdir Yetkisinin Yargısal Denetimi”, *Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. VII, S. 3-4, Erzincan Aralık 2003. (171-208).
- ÇAĞLAYAN, Ramazan; *İdari Yargı Kararlarına Karşı Başvuru Yolları (Fransa-Türkiye Mukayeseli Bir Deneme)*, 1. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara 2017.
- ÇAĞLAYAN, Ramazan; *İdari Yargılama Hukuku*, 3. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara 2013. (İdari Yargılama Hukuku).
- ÇAĞLAYAN, Ramazan; *İdarî Yargı Kararlarının Sonuçları ve Uygulanması*, Seçkin Yayınevi, Ankara 2000. (Yargı Kararlarının Uygulanması).
- ÇAVUŞOĞLU, Naz; *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi: Kararların Uygulanması*, Su Yayınları, İstanbul 2003.
- ÇELİK, Yeşim; *Türk Hukukunda Bireysel Başvuru ve Anayasa Mahkemesi Uygulanması*, 1. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2016.

- ÇINAR, İbrahim; “Bireysel Başvurunun İncelenmesi Sonucu Verilen Karar Türleri ile 2012 Yılında İdari Yargı Alanında Yapılan Bireysel Başvurularda Verilen Kararların Değerlendirilmesi”, *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, S. 5, Haziran 2015. (265-307).
- D.J. Harris/M.O’Boyle/E.P. Bates/C.M. Buckley; *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku*, 1. Baskı, Yüksek Yargı Kurumlarının Avrupa Standartları Bakımından Güçlendirilmesi Ortak Projesi.
- DEMİRKOL, Selami; “İdare Hukukunda İdari Eylemler Olgusu”, *Sayıştay Dergisi*, S. 40, Ocak-Mart 2001. (1-17).
- DOĞAN, İlyas; *İnsan Hakları Hukuku Ders Kitabı*, 1. Baskı, Astana Yayınları, Ankara 2013.
- DOĞRU, Osman; “İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının İç Hukuka Etkileri”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, C. 17, Y. 2000. (Kararların İç Hukuka Etkileri). (194-225).
- DOĞRU, Osman; *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Rehberi*, 1. Baskı, Legal Yayınevi, İstanbul 2012. (Bireysel Başvuru).
- DÖNER, Ayhan; “Anayasa Mahkemesi Kararlarının Gerekçelerinin Bağlayıcılığına İlişkin Bazı Sorunlar”, *Prof. Dr. Ergun Özbudun’a Armağan*, C. II (Anayasa Hukuku), 1. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2008. (Gerekçelerin Bağlayıcılığı). (215-233).
- DÖNER, Ayhan; “Anayasa Mahkemesi’nde Görülen Davalar”, *Hukuk Davaları*, C. 1, 1. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara 2016. (Anayasa Mahkemesi). (467-556).
- DÖNER, Ayhan; *İnsan Haklarının Uluslararası Alanda Korunması ve Avrupa Sistemi*, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2003. (İnsan Haklarının Korunması).
- DÖNER, Ayhan/KÖKÜSARI, İsmail; “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının Anayasa Mahkemesi Kararları Bakımından Yargılamanın

- Yenilenmesi Nedeni Olup Olmayacağı Sorunu”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XII, S. 1-2, Y. 2008. (663-686).
- DÖNER, Ayhan; *Şeffaf Devlette Bilgi Edinme Hakkı ve Sınırları*, 1. Baskı, XII Levha Yayınları, İstanbul 2010.
- DÖNER, Ayhan/ÇELİK, Yeşim; “Anayasa Mahkemesinin Bireysel Başvuruyu İnceleme Aşamaları, Ortaya Çıkan Sorunlar ve Sonuçları”, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 9, S. 1, Y. 2016. (275-294).
- DUMAN, İlker Hasan; *Türk Anayasa Hukuku*, 1. Basım, Gaye Basımevi, İstanbul 1985.
- DUNBAY, Seda; *Türk Parlamento Tarihinde Yasama Sorumsuzluğu ve Dokunulmazlığı (1876-1995)*, 1. Baskı, XII Levha Yayıncılık, İstanbul 2013.
- DURAN, Lütfi; “Türkiye’de Anayasa Yargısının İşlevi ve Konumu”, *Amme İdaresi Dergisi*, C. 17, S. 3, Y. 1984. (3-27).
- DURMUŞ, Arzu; *Siyasi Partilerin Kapatılması ve Yüce Divan Kararlarını Yeniden Tartışmak*, 1. Bası, Beta Yayınevi, İstanbul 2001.
- EKİNCİ, Hüseyin; “Anayasa Mahkemesi Kanunu Çerçevesinde Bireysel Başvuruların İncelenmesi Usulü”, *Bireysel Başvuru “Anayasa Şikayeti” HUKAB Sempozyum Serisi 1*, Ankara 2011. (Bireysel Başvuru). (137-160).
- EKİNCİ, Hüseyin; “Kabul Edilebilirlik Kriterleri”, *Bireysel Başvuru*, 2. Baskı, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara 2013. (109-164).
- ERDEM, Mustafa Ruhan/KORKMAZ, Ömer; “Yargılamanın Yenilenmesi Nedeni Olarak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin İhlali”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 5, S. 2, Y. 2003. (182-212).
- ERDOĞAN, Mustafa; *Anayasa ve Özgürlük*, Yetkin Yayınları, Ankara 2002.
- EREN, Abdurrahman; *Türkiye’de İnsan Haklarının Korunması; Uluslararası Koruma Mekanizması ve Ulusal İnsan Hakları Kurumlarının Rolü*, 1. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara 2007. (Abdurrahman Eren).

- EREN, Fikret; *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 20. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2016. (Fikret Eren).
- ERGE, Recep Ersel; *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Hakkaniyete Uygun Tatmin*, 1. Baskı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2016.
- ERGÜL, Ergin; *Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Bireysel Başvuru ve Uygulaması*, Yargı Yayınevi, Ankara 2012. (Bireysel Başvuru).
- ERGÜL, Ergin; *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Uygulaması*, 2. Baskı, Yargı Yayınevi, Ankara 2004. (Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi).
- EROL, Gonca; “Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuruda Tedbir”, *TBB Dergisi*, Y. 30, S. 130, Mayıs-Haziran 2017. (55-88).
- ESEN, Selin; “Türkiye’de Anayasa Şikayeti”, *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru (Anayasa Şikayeti/Anlamı, Kapsamı ve Olası Sorunlar) Paneli*, 1. Baskı, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara 2011. (44-55).
- ESEN ARNWINE, Selin; “İspanya’da Bireysel Başvuru Yolu”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 52, S. 4, Y. 2003. (249-271).
- ETGÜ, Mehmet Akif; *Kamu Hukukunda Mülkiyet Hakkı ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin Mülkiyet Hakkına Bakışı*, 1. Baskı, XII Levha Yayınları, İstanbul 2009.
- FENDOĞLU, Hasan Tahsin; *Anayasa Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara 2015.
- GEDİK, Ömer; *Anayasa Mahkemesi Kararlarının Yorum Yöntemleri Açısından İncelenmesi*, (Danışman: Prof. Dr. İbrahim Ö. Kaboğlu), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2013.
- GEMALMAZ, Mehmet Semih; *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş*, 4. Bası, Beta Yayınevi, İstanbul 2003.
- GÖREN, Zafer; “Anayasa Mahkemesi’ne Kişisel Başvuru (Anayasa Şikayeti)”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, Anayasa Mahkemesi Yayını, C. 11, Y. 1994. (97-134).

- GÖREN, Zafer; *Anayasa Hukuku*, 2. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2015.
(Anayasa Hukuku).
- GÖRGÜN, L. Şanal; *Medenî Usûl Hukuku*, 5. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2016.
- GÖZLER, Kemal; *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, 9. Baskı, Ekin Yayınevi, Bursa 2017.
- GÖZLER, Kemal; *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, C. 2, Ekin Yayınevi, Bursa 2011.
- GÖZLER, Kemal; *Hukuka Giriş*, 14. Baskı, Ekin Yayınevi, Bursa 2017.
- GÖZLER, Kemal; *İnsan Hakları Hukuku*, 1. Baskı, Ekin Yayınevi, Bursa 2017.
(İnsan Hakları).
- GÖZLER, Kemal; *Türk Anayasa Hukuku*, 2. Baskı, Ekin Yayınevi, Bursa 2018.
- GÖZLER, Kemal; *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*, 20. Baskı, Ekin Yayınevi, Bursa 2016. (Türk Anayasa Hukuku).
- GÖZLÜGÖL, Said Vakkas; *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve İç Hukukumuzun Etkisi*, 2. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2002.
- GÖZTEPE ÇELEBİ, Ece; “Bireysel Başvuru Kararlarının Bağlayıcılığı ve İcrası Sorunu ile Kurumsallaşma İhtiyacı”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, C. 33, Y. 2016. (Kararların Bağlayıcılığı). (93-118).
- GÖZTEPE, Ece; “Türkiye’de Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru Hakkının (Anayasa Şikâyeti) 6216 Sayılı Kanun Kapsamında Değerlendirilmesi”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S. 95, Y. 2011. (Bireysel Başvuru Hakkının Değerlendirilmesi). (13-40).
- GÖZTEPE, Ece; *Anayasa Şikâyeti*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1998. (Anayasa Şikâyeti).
- GÖZÜBÜYÜK, Şeref/GÖLCÜKLÜ, Feyyaz; *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, 11. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara 2016.

- GÖZÜBÜYÜK, Şeref/TAN, Turgut; *İdare Hukuku (İdari Yargılama Hukuku)*, C. 2, 4. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara 2010.
- GÜÇLÜ, Yaşar; *Danıştay ve Yargıtay İçtihatları Işığında İdari Yargı Kararlarının Uygulanması*, 1. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara 2010.
- GÜNDAY, Metin; *İdare Hukuku*, 10. Baskı, İmaj Yayıncılık, Ankara 2015.
- GÜRÜHAN, Caner; “Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Yolunun Ceza Mahkemelerinden Verilen Kararlar Bakımından Değerlendirilmesi”, *Türkiye’de Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru (Anayasa Şikayeti)*, 2. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara 2015. (115-132).
- HACIOĞLU, Burhan Caner; “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin İhlal Kararının Türk Ceza Muhakemesi Hukukunda Yeni Bir Muhakemenin Yenilenmesi Sebebi Olarak Kabulü ve İzlenecek Muhakeme Usulü Üzerine Bir İnceleme”, *Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. VIII, S. 1-2, Erzincan 2004. (93-113).
- HAKYEMEZ, Yusuf Şevki; “Anayasa Mahkemesi Karar Gereçeklerinin Bağlayıcılığı Sorunu”, *Prof. Dr. Ergun Özbudun’a Armağan*, C. II (Anayasa Hukuku), 1. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2008. (365-398).
- HAKYEMEZ, Yusuf Şevki; *Hukuk ve Siyaset Ekseninde Anayasa Mahkemesinin Yargısal Aktivizmi ve İnsan Hakları Anlayışı*, Yetkin Yayınları, Ankara 2009.
- HAMDEMİR, Berkan; *Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru*, 1. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara 2015.
- HOLZİNGER, Gerhart; “Avusturya Anayasa Hukukunda Anayasa Şikayeti ve Bireysel Başvuru”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, Anayasa Mahkemesi Yayını, C. 26, Y. 2009. (61-79).
- İBA, Şeref/KILIÇ, Abbas; *Anayasa Yargısı Dersleri*, Turhan Kitabevi, Ankara 2017.
- İNCEOĞLU, Sibel; “Anayasa ve İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi İlişkisi”, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa*, 3. Baskı, Beta Yayınevi, İstanbul 2013. (7-21).

- İYİMAYA, Ahmet; *Siyaset Hukuku Sorunları*, 1. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara 2007.
- KABOĞLU, İbrahim Ö.; *Anayasa Hukuku Dersleri*, 12. Baskı, Legal Yayınevi, İstanbul 2017.
- KABOĞLU, İbrahim Ö.; *Anayasa Yargısı (Avrupa Modeli ve Türkiye)*, 4. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 2007. (Anayasa Yargısı).
- KALABALIK, Halil; *Avrupa Birliği Ülkeleriyle Karşılaştırmalı Yerel Yönetim Hukuku*, 1. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara 2005.
- KALABALIK, Halil; *İdari Yargılama Usulü Hukuku*, 6. Baskı, Sayram Yayınları, Konya 2013. (İdari Yargılama).
- KALABALIK, Halil; *İnsan Hakları Hukuku*, 5. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara 2017.
- KANADOĞLU, Korkut; *Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru*, 1. Baskı, XII Levha Yayınları, İstanbul 2015. (Bireysel Başvuru).
- KANADOĞLU, O. Korkut; *Anayasa Mahkemesi*, 1. Baskı, Beta Yayınevi, İstanbul 2004.
- KARAKOÇ, Yusuf; “Yargı Kararlarının Dili ve Gerekçesi”, *Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi*, “Hukuka Felsefi ve Sosyolojik Bakışlar – III” Sempozyumu, 7-9 Eylül 2006 İstanbul, S. 16, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul 2007. (275-282).
- KARAKUZU, Mustafa; *Türk Anayasa Yargısında Bireysel Başvuru Yolu*, (Danışman: Doç. Dr. Erdal Abdulhakimoğulları), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun 2014.
- KARAMAN, Ebru; “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının Yerine Getirilmemesinden Doğan Sorumluluk”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 1. Baskı, C. LXXII (72), S. 1, Legal Yayıncılık, İstanbul 2014. (Kararların Yerine Getirilmesi). (411-434).

- KARAMAN, Ebru; *Karşılaştırmalı Anayasa Yargısında Bireysel Başvuru Yolu*, 1. Baskı, XII Levha Yayınları, İstanbul 2013. (Bireysel Başvuru).
- KARAN, Ulaş; *Bireysel Başvuru Kararlarının İcrası: Eski Alışkanlıklar, Yeni Sorunlar (Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Usulünün İlk Dört Yılına Dair Bir Değerlendirme)*, Anayasa Mahkemesi Kararlarının İzlenmesi Yoluyla Bireysel Başvuru Usulünün Güçlendirilmesi Projesi.
- KARSLI, Abdurrahim; *Medeni Muhakeme Hukuku*, 3. Baskı, Alternatif Yayınları, İstanbul 2012.
- KAYA, Cemil; *İdarenin Takdir Yetkisi ve Yargısal Denetimi*, 2. Baskı, XII Levha Yayınları, İstanbul 2014. (Cemil Kaya-Takdir Yetkisi).
- KAYA, Cemil; *İdari Yargı Kararlarının Uygulanması Konusuna Danıştay'ın Yaklaşımı*, 1. Baskı, Legal Yayınevi, İstanbul 2013. (Cemil Kaya-Yargı Kararlarının Uygulanması).
- KAYA, Köroğlu; *Cezai Konularda Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru*, 2. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara 2016. (Köroğlu Kaya).
- KAYA, Semih Batur; *Anayasa Mahkemesi Karar Gereçlerinin Bağlayıcılığı Sorunu*, 1. Baskı, On İki Levha Yayınları, İstanbul 2017. (Batur Kaya).
- KAYA, Seyithan; *Türk Anayasa Yargısında Bireysel Başvuru*, (Danışman: Prof. Dr. Mehmet Tevfik Gülsoy), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2013. (Seyithan Kaya).
- KESKİNSOY, Ömer; *Yasama Dokunulmazlığı*, 1. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2008.
- KILIÇOĞLU, Ahmet M.; *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 20. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara 2016.
- KILINÇ, Bahadır; "Bireysel Başvuruda Anayasa Mahkemesi Kararlarının Yerine Getirilmesi", *Haşim Kılıç'a Armağan*, C. II, Ankara 2015. (Kararların Yerine Getirilmesi). (1557-1582).

- KILINÇ, Bahadır; “Karşılaştırmalı Anayasa Yargısında Bireysel Başvuru (Anayasa Şikâyeti) Kurumu ve Türkiye Açısından Uygulanabilirliği”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, Anayasa Mahkemesi Yayınları, S. 25, Y. 2008. (Bireysel Başvuru). (19-59).
- KILINÇ, Bahadır; *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının İnfazı*, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2006. (Kararların İnfazı).
- KOCA, Mahmut/ÜZÜLMEZ, İlhan; *Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler*, 3. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2016.
- KOÇAK, Mustafa; *Siyasal Partiler ve Türkiye’de Parti Yasakları*, 1. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara 2002.
- KORKMAZ, Ramazan; *Medenî Usûl Hukuku Açısından Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru*, 1. Baskı, XII Levha Yayınları, İstanbul 2014.
- KÖKÜSARI, İsmail; *Anayasa Hukukunda Hukuki Güvenlik İlkesi*, 1. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2015. (Hukuki Güvenlik).
- KÖKÜSARI, İsmail; *Anayasa Mahkemesi Kararlarının Türleri ve Nitelikleri*, 1. Baskı, XII Levha Yayınları, İstanbul 2009. (Kararların Türleri ve Nitelikleri).
- KÖKÜSARI, İsmail; “Anayasa Mahkemesinin Bireysel Başvuru Kararlarının Anayasanın Genişlemesi ve Uluslararasılaşmasındaki Etkisi”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, C. 33, Anayasa Mahkemesi Yayınları: 67, Y. 2016. (Anayasa Mahkemesi).
- KURU, Baki/ARSLAN, Ramazan/YILMAZ, Ejder; *İcra ve İflas Hukuku Ders Kitabı*, 28. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2014.
- KURU, Baki/ARSLAN, Ramazan/YILMAZ, Ejder; *Medenî Usul Hukuku*, 25. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2014.
- KURU, Baki; *İstinaf Sistemine Göre Yazılmış İcra ve İflâs Hukuku Ders Kitabı*, 1. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2017.

- KUŞ, Mustafa; “Örnek Uygulamalar Işığında Bireysel Başvuru ve Geleceği”, *Türkiye’de Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru (Anayasa Şikayeti)*, 2. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara 2015. (77-114).
- MELLİNGHOF, Rudolf; “Federal Almanya Cumhuriyeti’nde Anayasa Şikayeti”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, Anayasa Mahkemesi Yayını, C. 26, Y. 2009. (31-44).
- MUŞUL, Timuçin; *İcra ve İflas Hukuku Esasları*, 5. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2015.
- NOMER, Halûk N.; *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 12. Bası, Beta Yayınevi, İstanbul 2012.
- OĞUZMAN, M. Kemal/ÖZ, M. Turgut; *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, C. 2, 13. Bası, Vedat Kitapçılık, İstanbul 2017.
- ÖDEN, Merih; *Türk Anayasa Hukukunda Siyasi Partilerin Anayasaya Aykırı Eylemleri Nedeniyle Kapatılmaları*, Yetkin Yayınları, Ankara 2003.
- ÖNAY, Işık; “Anayasa Mahkemesinin Bireysel Başvuru Kararlarında Maddi Tazminata Hükmetme Yetkisi ve Mahkemenin Bu Konudaki Uygulamaları Üzerine Düşünceler” <https://anayasatakip.ku.edu.tr/wp-content/uploads/sites/34/2017/09/Is%CC%A7%C4%B1k-O%CC%88nay-Bireysel-Bas%CC%A7vuru-Kararlar%C4%B1nda-Maddi-Tazminata-Hu%CC%88kmetme-Yetkisi-ve-Mahkemenin-Bu-Konudaki-Uygulamalar%C4%B1-U%CC%88zerine-Du%CC%88s%CC%A7u%CC%88nceler.pdf>, (E.T. 15.04.2018).
- ÖNER, Şebnem Nebioğlu; “İkincillik İlkesi Bağlamında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Denetim Organları ve Türk Anayasa Mahkemesi Kararlarında İhlal ve Sonuçlarının Ortadan Kaldırılması Usulleri”, *Haşim Kılıç’a Armağan*, C. II, Ankara 2015. (1635-1691).
- ÖZAY, İl Han; *Günışığında Yönetim II Yargısal Korunma*, XII Levha Yayınları, İstanbul 2010.
- ÖZAY, İl Han; *Günışığında Yönetim*, Alfa Yayınları, İstanbul 2002.

- ÖZBEK, Veli Özer/DOĞAN, Koray/BACAKSIZ, Pınar/TEPE, İlker; *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 8. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara 2016.
- ÖZBEK, Veli Özer/DOĞAN, Koray/BACAKSIZ, Pınar/TEPE, İlker; *Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler*, 12. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara 2017.
- ÖZBEY, Özcan; *Türk Hukukunda Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Hakkı*, 2. Bası, Adalet Yayınevi, Ankara 2013.
- ÖZBUDUN, Ergun; “Bireysel Başvuru ve Anayasa Mahkemesi’ndeki Olumlu Değişim”, *Zaman*, 24.12.2013. (Aktaran: Kanadoğlu).
- ÖZBUDUN, Ergun; *Türk Anayasa Hukuku*, 16. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2016. (Türk Anayasa Hukuku).
- ÖZCAN, Hüseyin/YANIK, Murat; *Siyasi Partiler Hukuku*, Der Yayınları, İstanbul 2007.
- ÖZCAN, Hüseyin; *Yasama Bağımsızlıkları*, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2006.
- ÖZÇELİK, Bekir; “Bireysel Başvuru Yolunun İdari Yargı Kararları Bakımından Değerlendirilmesi”, *Türkiye’de Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru (Anayasa Şikayeti)*, 2. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara 2015. (133-156).
- ÖZDEK, Yasemin; *Avrupa İnsan Hakları Hukuku ve Türkiye*, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayınları, Ocak 2004.
- ÖZTÜRK, Bahri; “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarından Sonra İç Hukukta Yargılamanın Yenilenmesi”, *İnsan Hakları Konferansı*, 2. Baskı, Ankara Barosu İnsan Hakları Merkezi Yayınları, Ankara 2007. (335-359).
- PEKCANITEZ, Hakan/ATALAY, Oğuz/ÖZEKES, Muhammet; *Medenî Usûl Hukuku*, 4. Bası, Yetkin Yayınları, Ankara 2016.
- PEKCANITEZ, Hakan/ATALAY, Oğuz/ÖZKAN, Meral Sungurtekin/ÖZEKES, Muhammet; *İcra ve İflâs Hukuku Ders Kitabı*, 2. Bası, Yetkin Yayınları, Ankara 2015.

- PEKCANITEZ, Hakan/ÖZEKES, Muhammet/AKKAN, Mine/KORKMAZ, Hülya Taş; *Medeni Usul Hukuku*, C. 1, 15. Bası, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2017.
- PEKCANITEZ, Hakan/ÖZEKES, Muhammet/AKKAN, Mine/KORKMAZ, Hülya Taş; *Medeni Usul Hukuku*, C. 3, 15. Bası, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2017.
- PERİLLİ, Luca; *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Sistemi İhtiyaç Analizi Raporu*, s. 36.
http://serkancengiz.av.tr/fileadmin/articles/NA_Report_CC_Turkey_2014_tur.pdf, (E.T. 30.04.2018).
- PINAR, İbrahim; *İdari Yargı Kararlarının Uygulanması ve Anayasa Mahkemesince İptal Edilen Hükümlerin Yeniden Yürürlüğe Konulması*, 1. Baskı, Sözkese Matbaacılık, Ankara 2008.
- REİSOĞLU, Safa; *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 22. Bası, Beta Yayınevi, İstanbul 2011.
- SABUNCU, Yavuz; *Anayasa Giriş*, 13. Bası, İmaj Yayıncılık, Ankara 2007.
- SABUNCU, Yavuz/ARNWİNE, Selin Esen; “Türkiye İçin Anayasa Şikayeti Modeli Türkiye’de Bireysel Başvuru Yolu” *Anayasa Mahkemesinin Kuruluşunun 55. Yılı Anısına 55 Yıl 55 Makale*, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara 2017. (1031-1045).
- SAĞLAM, Fazıl; “Anayasa Şikâyeti Kurumunun Türk Hukukuna Kazandırılması ile İlgili Sorunlar ve Çözüm Olanakları”, *Anayasa Yargısı İncelemeler 1*, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara 2006. (71-111).
- SAĞLAM, Fazıl; “Yetki ve İşlev Bağlamında Anayasa Mahkemesi’nin Yasama, Yürütme ve Yargı ile İlişkisi” *Anayasa Yargısı Dergisi*, Anayasa Mahkemesi Yayını, C. 13, Y. 1996. (43-76).

- SALDIRIM, Mustafa; “Bireysel Başvuru Açısından Yüksek Mahkeme Kararlarının Uyumlaştırılması Sorunu”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, Anayasa Mahkemesi Yayınları, S. 33, Y. 2016. (159-175).
- SOYASLAN, Doğan; *Ceza Hukuku Özel Hükümler*, 11. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2016.
- SURLU, Mehmet Handan; “Avrupa Mahkemesi İnsan Hakları Kararlarının İcrası Bağlamında Adli Yargı Açısından Yargılamanın Yenilenmesi”, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Adli Yargı Sempozyumu*, 1. Baskı, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara 2004. (633-677).
- ŞAHBAZ, İbrahim; “AİHS’ne Taraf Ülkelerde Yargılamanın Yenilenmesi”, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Adli Yargı Sempozyumu*, 1. Baskı, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara 2004. (580-632).
- ŞAHBAZ, İbrahim; “Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru ve Sorunlar”, *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru (Anayasa Şikayeti/Anlamı, Kapsamı ve Olası Sorunlar) Paneli*, 1. Baskı, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara 2011. (Bireysel Başvuru). (71-127).
- ŞIK, Hüseyin; *Grevi Kötüye Kullanma Suçu*, 1. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2008.
- ŞİRİN, Tolga; *Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Bireysel Başvuru Hakkı*, 1. Baskı, XII Levha Yayınları, İstanbul 2015. (Başvuru Hakkı).
- ŞİRİN, Tolga; *Türkiye’de Anayasa Şikâyeti (Bireysel Başvuru)*, 1. Baskı, XII Levha Yayınları, İstanbul 2013. (Bireysel Başvuru).
- TANÖR, Bülent/YÜZBAŞIOĞLU, Necmi; 1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku, 9. Bası, Beta Yayınevi, İstanbul 2009.
- TANRIKULU, Sezgin; *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru İçin El Kitabı*, 4. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara 2007.
- TANRIVER, Süha; “Tabî Hâkim İlkesi ve Medenî Yargı”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Y. 25, S. 104, Ocak-Şubat 2013. (11-35).

- TANRIVER, Süha; *Medenî Usûl Hukuku*, 2. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2018.
(Medeni Usul Hukuku).
- TEZCAN, Durmuş/ERDEM, Mustafa Ruhan/SANCAKDAR, Oğuz; *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, T.C. Adalet Bakanlığı Eğitim Dairesi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2004.
- TEZCAN, Durmuş/ERDEM, Mustafa Ruhan/SANCAKDAR, Oğuz; *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu*, 2. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara 2004. (Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu).
- TEZİÇ, Erdoğan; "Türkiye'de Siyasal Düşünce ve Örgütlenme Özgürlüğü", *Anayasa Yargısı Dergisi*, Anayasa Mahkemesi Yayını, C. 7, Y. 1990. (29-46).
- TOPUZ, Murat; *Maddi Zarar ve Bu Zararın Belirlenmesi*, 1. Baskı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2011.
- TUNÇ, Yaşar; "Anayasa Mahkemesi Kararlarının Bağlayıcılığı Konusuna Farklı Bakış", *Terazi Hukuk Dergisi*, S. 47. (29-39).
- TURABİ, Selami; *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Rehberi*, 1. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara 2013.
- TURABİ, Selami; *Olağanüstü Hal Hukuku ve Bireysel Başvuru (OHAL Komisyonuna ve Anayasa Mahkemesine)*, 1. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara 2017.
- TURAN, Hüseyin/KOÇ, Muharrem İlhan; "Anayasa Mahkemesinin Bireysel Başvuruda Sağlık Nedeniyle Tedbir Uygulaması", *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, Y. 6, S. 22, Temmuz 2015. (337-359).
- Türkiye Barolar Birliği, *Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Önerisi*, 2. Baskı, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara 2007.
- URAL, Sami Sezai; *Hak ve Özgürlüklerin Korunması Bağlamında Bireysel Başvuru*, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2013.
- USLU, Ferhat; *Bütün Konularıyla Anayasa Yargısı Dersleri*, Adalet Yayınevi, Ankara 2015.

- UZUN, Cem Duran; “Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Yolu (Anayasa Şikâyeti) Beklentiler ve Riskler”, *Seta Analiz*, S. 50, Şubat 2012.
- ÜNAL, Mehmet; “Manevi Tazminat ve Bu Tazminat Çeşidinde Kusurun Rolü”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 35, S. 1, Ankara 1978. (397-437).
- ÜNAL, Şeref; “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının Türk İç Hukukuna Etkileri”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, C. 17, Y. 2000. (63-85).
- ÜNAL, Şeref; *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi; İnsan Haklarının Uluslararası İlkeleri*, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, No: 89, Ankara 2001. (İnsan Haklarının Uluslararası İlkeleri).
- YANIK, Murat; *Yüce Divan*, Derin Yayınları, İstanbul 2008.
- YILDIRIM, Kadir; *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile Divan Kararlarının Hukuksal Niteliği ve Taraf Devletlerde Uygulanması*, Kazancı Hukuk Yayınları, İstanbul 1997.
- YILDIRIM, Mehmet Kamil/ YILDIRIM, Nevhis Deren; *İcra ve İflas Hukuku*, 7. Baskı, Beta Yayınevi, İstanbul 2016.
- YILDIRIM, Turan; “Anayasa Mahkemesi Kararlarının Bağlayıcılığı”, *Amme İdaresi Dergisi*, C. 26, S. 4, Aralık 1993. (69-80).
- YILMAZ, Dilşat; *İdari İşlemin İcrailik Özelliği*, 1. Baskı, Astana Yayınları, Ankara 2014.
- YOKUŞ, Sevtap; “Türkiye’de Anayasa Şikayetini Hazırlayan Koşular”, *Türkiye’de Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru (Anayasa Şikayeti)*, 2. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara 2015. (19-44).

İNTERNET KAYNAKLARI

http://sutyajnik.ru/rus/cases/law/Recommendation_No_R_2000_2_eng.htm,

(E. T. 04.08.2018).

http://www.adlisicil.adalet.gov.tr/istatistik_2017/istatistik2017.pdf,

(E.T. 01.07.2018).

http://www.anayasa.gov.tr/icsayfalar/istatistikler/pdf/31122017_istatistik_tr.pdf,

(E.T. 10.03.2018).

<http://www.anayasa.gov.tr/icsayfalar/istatistikler/pdf/istatistik-30Haziran.pdf>,

(E.T. 12.09.2018).

<http://www.ensonhaber.com/sahin-alpayin-ev-hapsi-kaldirildi.html>,

(E.T.03.07.2018).

http://www.inhak.adalet.gov.tr/kararlarin_icrasi/karalarinicrasi.html,

(E.T. 05.05.2018).

<https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/tr/content/30-avrupa-konseyi-sozlesmeler/>,

(E. T. 20.04.2018).

<https://www.memurlar.net/haber/481168/bireysel-basvuru-tazminatlarini-kim-odeyecek.html>, (E.T. 23.04.2018).

<https://www.ntv.com.tr/turkiye/sahin-alpay-tahliye-edildi,SrGrYsq8E-88voPT68oHQ>, (E.T. 03.07.2018).

<https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem23/yil01/ss696.pdf>, (E.T. 24.05.2018).

YARARLANILAN MAHKEME KARARLARI

AYM, 27.06.1972 tarih, E. 1972/26, K. 1972/38 Sayılı Kararı, R.G., S. 14414, 07.01.1973.

AYM, 12.11.1991 tarih, E. 1991/7, K. 1991/43 Sayılı Kararı, R.G., S. 21293, 23.07.1992.

AYM, 12.12.1991 tarih, E. 1991/27, K. 1991/50 Sayılı Kararı, R.G., S. 21126, 29.01.1992.

AYM, 21.10.1992 tarih, E. 1992/13, K. 1992/50 Sayılı Kararı, R.G., S. 21623, 30.06.1993.

AYM, 02.02.1993 tarih, E. 1992/38, K. 1993/5 Sayılı Kararı, R.G., S. 21791, 17.12.1993.

AYM, 16.09.1993 tarihli ve E. 1993/26, K. 1993/28 Sayılı Kararı, R.G., S. 21722, 08.10.1993.

AYM, 02.10.1996 tarih, E. 1996/61, K. 1996/35 Sayılı Kararı, R.G., S. 22860, 27.12.1996.

AYM, 16.01.1998 tarih, E. 1997/1, K. 1998/1 Sayılı Kararı, R.G., S. 23266, 22.02.1998.

AYM, 05.10.2000 tarih, E. 2000/45, K. 2000/27 Sayılı Kararı, R.G., S. 24214, 28.10.2000.

AYM, 20.03.2001 tarih, E. 2001/9, K. 2001/56 Sayılı Kararı, R.G., S. 24645, 19.01.2002.

AYM, 02.10.2014 tarih, E. 2014/149, K. 2014/151 Sayılı Kararı, R.G., S. 29223, 01.01.2015.

AYM, 17.06.2015 tarih, E. 2014/194, K. 2015/55 Sayılı Kararı, R.G., S. 29398, 26.06.2015.

AYM, 12.02.2013 tarih, 2012/1027 Başvuru Numaralı Kararı.

AYM, 12.02.2013 tarih, 2012/69 Başvuru Numaralı Kararı.

AYM, 16.04.2013 tarih, 2013/1243 Başvuru Numaralı Kararı.

AYM, 02.07.2013 tarih, 2012/1137 Başvuru Numaralı Kararı.

AYM, 17.09.2013 tarih, 2012/752 Başvuru Numaralı Kararı.

AYM, 18.09.2013 tarih, 2013/3351 Başvuru Numaralı Kararı.

AYM, 02.10.2013 tarih, 2012/144 Başvuru Numaralı Kararı, R.G., S. 28822, 15.11.2013.

AYM, 07.11.2013 tarih, 2012/1198 Başvuru Numaralı Kararı.

AYM, 07.11.2013 tarih, 2012/660 Başvuru Numaralı Kararı.

AYM, 21.11.2013 tarih, 2012/1158 Başvuru Numaralı Kararı.

AYM, 04.12.2013 tarih, 2013/1213 Başvuru Numaralı Kararı.

AYM, 04.12.2013 tarih, 2012/1272 Başvuru Numaralı Kararı.

AYM, 04.12.2013 tarih, 2012/849 Başvuru Numaralı Kararı.

AYM, 05.12.2013 tarih, 2013/1115 Başvuru Numaralı Kararı.

AYM, 19.12.2013 tarih, 2013/817 Başvuru Numaralı Kararı.

AYM, 19.12.2013 tarih, 2012/989 Başvuru Numaralı Kararı.

AYM, 19.12.2013 tarih, 2013/2187 Başvuru Numaralı Kararı.

AYM, 02.01.2014 tarih, 2013/9894 Başvuru Numaralı Kararı.

AYM, 03.01.2014 tarih, 2014/85 Başvuru Numaralı Kararı.

AYM, 03.01.2014 tarih, 2014/85 Başvuru Numaralı Kararı.

AYM, 03.01.2014 tarih, 2014/9 Başvuru Numaralı Kararı.

AYM, 23.01.2014 tarih, 2013/2116 Başvuru Numaralı Kararı.

AYM, 23.01.2014 tarih, 2013/2602 Başvuru Numaralı Kararı.

AYM, 20.02.2014 tarih, 2012/603 Başvuru Numaralı Kararı.

AYM, 20.02.2014 tarih, 2012/1051 Başvuru Numaralı Kararı, R.G., S. 28946, 19.03.2014.

AYM, 06.03.2014 tarih, 2012/1313 Başvuru Numaralı Kararı.

AYM, 06.03.2014 tarih, 2013/4439 Başvuru Numaralı Kararı.

AYM, 06.03.2014 tarih, 2014/912 Başvuru Numaralı Kararı.

AYM, 06.03.2014 tarih, 2013/4439 Başvuru Numaralı Kararı.

AYM, 25.03.2014 tarih, 2013/1426 Başvuru Numaralı Kararı, R.G., S. 29390, 18.06.2015.

AYM, 02.04.2014 tarih, 2014/3986 Başvuru Numaralı Kararı.

AYM, 03.04.2014 tarih, 2013/5881 Başvuru Numaralı Kararı.

AYM, 03.04.2014 tarih, 2013/711 Başvuru Numaralı Kararı.

AYM, 08.05.2014 tarih, 2013/1568 Başvuru Numaralı Kararı.

AYM, 08.05.2014 tarih, 2013/7740 Başvuru Numaralı Kararı.

AYM, 29.05.2014 tarih, 2014/4705 Başvuru Numaralı Kararı.

AYM, 25.06.2014 tarih, 2013/409 Başvuru Numaralı Kararı.

AYM, 17.07.2014 tarih, 2012/848 Başvuru Numaralı Kararı, R.G., S. 29173, 12.11.2014.

AYM, 17.07.2014 tarih, 2013/1420 Başvuru Numaralı Kararı.

AYM, 17.07.2014 tarih, 2013/1782 Başvuru Numaralı Kararı.

AYM, 23.07.2014 tarih, 2012/1052 Başvuru Numaralı Kararı.

AYM, 08.09.2014 tarih, 2014/1605 Başvuru Numaralı Kararı.

AYM, 08.09.2014 tarih, 2014/13634 Başvuru Numaralı Kararı, R.G., S. 29114, 09.09.2014.

AYM, 17.09.2014 tarih, 2013/735 Başvuru Numaralı Kararı.

AYM, 18.09.2014 tarih, 2013/8463 Başvuru Numaralı Kararı, R.G., S. 29195, 04.12.2014.

AYM, 15.10.2014 tarih, 2012/543 Başvuru Numaralı Kararı, R.G., S. 29208, 17.12.2014.

AYM, 16.10.2014 tarih, 2013/5447 Başvuru Numaralı Kararı, R.G., S. 29232, 10.01.2015.

AYM, 05.11.2014 tarih, 2012/1223 Başvuru Numaralı Kararı, R.G., S. 29252, 30.01.2015.

AYM, 05.11.2014 tarih, 2013/9032 Başvuru Numaralı Kararı.

AYM, 05.11.2014 tarih, 2013/6140 Başvuru Numaralı Kararı, R.G., S. 30.1.2015, 29252.

AYM, 10.12.2014 tarih, 2013/2550 Başvuru Numaralı Kararı.

AYM, 30.12.2014 tarih, 2013/2002 Başvuru Numaralı Kararı.

AYM, 30.12.2014 tarih, 2014/1082 Başvuru Numaralı Kararı.

AYM, 21.01.2015 tarih, 2013/9673 Başvuru Numaralı Kararı, R.G., S. 29388, 16.06.2015.

AYM, 22.01.2015 tarih, 2013/4809 Başvuru Numaralı Kararı, R.G., S. 29382, 10.06.2015.

AYM, 25.02.2015 tarih, 2013/3457 Başvuru Numaralı Kararı, R.G., S. 29368, 27.05.2015.

AYM, 25.02.2015 tarih, 2013/4824 Başvuru Numaralı Kararı, R.G., S. 29368, 27.05.2015.

AYM, 26.02.2015 tarih, 2013/1313 Başvuru Numaralı Kararı.

AYM, 26.02.2015 tarih, 2014/1440 Başvuru Numaralı Kararı, R.G., S. 29294, 14.03.2015.

AYM, 15.04.2015 tarih, 2014/13367 Başvuru Numaralı Kararı, R.G., S. 20.6.2015, 29392.

AYM, 16.04.2015 tarih, 2014/5836 Başvuru Numaralı Kararı, R.G., S. 11.07.2015, 29413.

AYM, 06.05.2015 tarih, 2014/4246 Başvuru Numaralı Kararı.

AYM, 04.06.2015 tarih, 2014/12151 Başvuru Numaralı Kararı, R.G., S. 29403, 01.07.2015.

AYM, 10.06.2015 tarih, 2013/6670 Başvuru Numaralı Kararı, R.G., S. 29479, 18.09.2015.

AYM, 24.06.2015 tarih, 2013/9499 Başvuru Numaralı Kararı, R.G., S. 29442, 11.08.2015.

AYM, 07.07.2015 tarih, 2014/1432 Başvuru Numaralı Kararı.

AYM, 07.07.2015 tarih, 2014/6128 Başvuru Numaralı Kararı, R.G., S. 29445, 14.08.2015.

AYM, 16.09.2015 tarih, 2013/4523 Başvuru Numaralı Kararı, R.G., S. 29546, 28.11.2015.

AYM, 15.10.2015 tarih, 2014/6193 Başvuru Numaralı Kararı.

AYM, 27.10.2015 tarih, 2013/1138 Başvuru Numaralı Kararı, R.G., S. 29557, 09.12.2015.

AYM, 02.12.2015 tarih, 2013/5576 Başvuru Numaralı Kararı.

AYM, 15.12.2015 tarih, 2013/9461 Başvuru Numaralı Kararı, R.G., S. 29634, 24.02.2016.

AYM, 16.12.2015 tarih, 2013/3017 Başvuru Numaralı Kararı, R.G., S.29615, 05.02.2016.

AYM, 07.01.2016 tarih, 2013/3711 Başvuru Numaralı Kararı, R.G., S. 29661, 22.03.2016.

AYM, 17.02.2016 tarih, 2013/7139 Başvuru Numaralı Kararı.

AYM, 17.02.2016 tarih, 2013/7139 Başvuru Numaralı Kararı.

AYM, 23.02.2016 tarih, 2013/8896 Başvuru Numaralı Kararı, R.G., S. 29663, 24.03.2016.

AYM, 09.03.2016 tarih, 2013/6382 Başvuru Numaralı Kararı.

AYM, 23.03.2016 tarih, 2013/6880 Başvuru Numaralı Kararı.

AYM, 23.03.2016 tarih, 2013/8841 Başvuru Numaralı Kararı.

AYM, 14.04.2016 tarih, 2013/4193 Başvuru Numaralı Kararı.

AYM, 14.04.2016 tarih, 2013/8147 Başvuru Numaralı Kararı.

AYM, 06.01.2016 tarih, 2013/3908 Başvuru Numaralı Kararı, R.G., S. 29650, 11.03.2016.

AYM, 12.07.2016 tarih, 2014/2498 Başvuru Numaralı Kararı.

AYM, 12.07.2016 tarih, 2014/5702 Başvuru Numaralı Kararı.

AYM, 22.09.2016 tarih, 2014/6011 Başvuru Numaralı Kararı, R.G., S. 29912, 08.12.2016.

AYM, 17.11.2016 tarih, 2014/774 Başvuru Numaralı Kararı.

AYM, 06.07.2017 tarih, 2014/2073 Başvuru Numaralı Kararı.

AYM, 04.10.2017 tarih, 2014/7729 Başvuru Numaralı Kararı.

AYM, 18.10.2017 tarih, 2014/11028 Başvuru Numaralı Kararı, R.G., S. 30275, 19.12.2017.

AYM, 08.11.2017 tarih, 2014/11114 Başvuru Numaralı Kararı.

AYM, 08.11.2017 tarih, 2014/12380 Başvuru Numaralı Kararı.

AYM, 08.11.2017 tarih, 2014/17557 Başvuru Numaralı Kararı.

AYM, 08.11.2017 tarih, 2014/20406 Başvuru Numaralı Kararı.

AYM, 08.11.2017 tarih, 2014/208 Başvuru Numaralı Kararı.

AYM, 08.11.2017 tarih, 2014/2881 Başvuru Numaralı Kararı.

AYM, 08.11.2017 tarih, 2014/3793 Başvuru Numaralı Kararı, R.G., S. 30276, 20.12.2017.

AYM, 08.11.2017 tarih, 2014/17738 Başvuru Numaralı Kararı.
AYM, 30.11.2017 tarih, 2014/10257 Başvuru Numaralı Kararı.
AYM, 06.12.2017 tarih, 2013/8767 Başvuru Numaralı Kararı.
AYM, 06.12.2017 tarih, 2014/11576 Başvuru Numaralı Kararı.
AYM, 06.12.2017 tarih, 2014/16633 Başvuru Numaralı Kararı.
AYM, 21.12.2017 tarih, 2017/5974 Başvuru Numaralı Kararı.
AYM, 27.12.2017 tarih, 2014/15507 Başvuru Numaralı Kararı.
AYM, 09.01.2018 tarih, 2014/16078 Başvuru Numaralı Kararı.
AYM, 09.01.2018 tarih, 2014/18140 Başvuru Numaralı Kararı.
AYM, 10.01.2018 tarih, 2014/10715 Başvuru Numaralı Kararı.
AYM, 10.01.2018 tarih, 2014/13819 Başvuru Numaralı Kararı.
AYM, 11.01.2018 tarih, 2016/16092 Başvuru Numaralı Kararı, R.G., S. 30306, 19.01.2018.
AYM, 11.01.2018 tarih, 2016/23672 Başvuru Numaralı Kararı, R.G., S. 30306, 19.01.2018.
AYM, 11.01.2018 tarih, 2016/50972 Başvuru Numaralı Kararı.
AYM, 07.02.2018 tarih, 2015/19997 Başvuru Numaralı Kararı.
AYM, 08.02.2018 tarih, 2014/5456 Başvuru Numaralı Kararı.
AYM, 08.02.2018 tarih, 2015/3369 Başvuru Numaralı Kararı.
AYM, 08.02.2018 tarih, 2015/7019 Başvuru Numaralı Kararı.
AYM, 21.02.2018 tarih, 2015/14943 Başvuru Numaralı Kararı.
AYM, 22.02.2018 tarih, 2014/18979 Başvuru Numaralı Kararı, R.G., S. 30355, 09.03.2018.
AYM, 08.03.2018 tarih, 2014/15609 Başvuru Numaralı Kararı.
AYM, 15.03.2018 tarih, 2018/3007 Başvuru Numaralı Kararı, R.G., S. 30365, 19.03.2018.
AYM, 22.03.2018 tarih, 2015/17978 Başvuru Numaralı Kararı.
AYM, 12.04.2018 tarih, 2016/15637 Başvuru Numaralı Kararı, R.G., S. 30428, 22.05.2018.

AYM, 18.04.2018 tarih, 2015/13108 Başvuru Numaralı Kararı, R.G., S. 30418, 11.05.2018.

AYM, 10.05.2018 tarih, 2015/7602 Başvuru Numaralı Kararı.

AYM, 23.05.2018 tarih, 2015/13431 Başvuru Numaralı Kararı, R.G., S. 30445, 08.06.2018.

AYM, 07.06.2018 tarih, 2014/8875 Başvuru Numaralı Kararı, R.G., S. 30496, 01.08.2018.

AYM, 11.06.2018 tarih, 2015/11494 Başvuru Numaralı Kararı.

AYM, 11.06.2018 tarih, 2015/11961 Başvuru Numaralı Kararı.

AYM, 12.06.2018 tarih, 2015/14310 Başvuru Numaralı Kararı, R.G., S. 30484, 20.07.2018.

AYM, 25.06.2018 tarih, 2015/16449 Başvuru Numaralı Kararı, R.G., S. 30495, 31.07.2018.

Danıştay İçtihatları Birleştirme Kurulu'nun, 14.04.1974 tarih, E. 1972/2, K. 1973/10 Sayılı Kararı. R. G. S., 14592, 12.07.1973.

Danıştay Dava Daireleri Kurulu'nun, 15.02.1980 tarih, E. 1979/44, K. 1980/146 Sayılı Kararı.

Danıştay 5. Dairesi'nin, 10.11.1997 tarih, E. 1995/3611, K. 1997/2485 Sayılı Kararı.

Danıştay 5. Dairesi'nin, 29.09.2004 tarih, E. 2000/3316, K. 2004/3372 Sayılı Kararı.

Danıştay 5. Dairesi'nin, 02.02.2005 tarih, E. 2001/2787, K. 2005/552 Sayılı Kararı.

Danıştay 1. Dairesi'nin, 24.01.2006 tarih, E. 2005/1377, K. 2006/83 Sayılı Kararı.

Danıştay 10. Dairesi'nin, 27.02.2007 tarih, E. 2004/13990, K. 2007/739 Sayılı Kararı.

Danıştay 10. Dairesi'nin, 27.02.2007 tarih, E. 2004/13990, K. 2007/739 Sayılı Kararı.

Danıştay 2. Dairesi'nin, 13.07.2007 tarih, E. 2007/1297, K. 2007/3247 Sayılı Kararı.

Danıştay 5. Dairesi'nin, 03.06.2008 tarih, E. 2007/7369, K. 2008/3234 Sayılı Kararı.

İstanbul 13. Ağır Ceza Mahkemesi'nin 12.01.2018 tarih, 2018/39 Değişik İş No'lu kararı.

İstanbul Bölge Adliye Mahkemesi 2. Ceza Dairesi'nin 27.06.2018 tarih, 2018/1380 Esas Numaralı Kararı.

Assanidze/Gürcistan, Başvuru No:71503/01, 08.04.2004.

Belilos/İsviçre, Başvuru No: 10328/83, 29.04.1988.
Hasan ve Eylem Zengin/Türkiye, Başvuru No:1448/04, 09.10.2007.
Incal/Türkiye, Başvuru No:22678/93, 09.06.1998.
Loizidou/Türkiye, Başvuru No: 15318/89, 18.12.1996.
Marcx/Belçika, Başvuru No: 6833/74, 13.06.1979.
Mehmet Hasan Altan/Türkiye, Başvuru No: 13237/17, 20.03.2018.
Nasri/Fransa, Başvuru No:19465/92, 13.07.1995.
Oyal/Türkiye, Başvuru No:4864/05, 23.03.2010.
Öcalan/ Türkiye, Başvuru No:46221/99, 12.05.2005.
Stran Greek Refineries ve Stratis Andreadis/Yunanistan, Başvuru No:13427/87,
09.12.1994.
Şahin Alpay/Türkiye, Başvuru No: 16538/17, 20.03.2018.
Yağcı ve Sargın/Türkiye, Başvuru No: 16426/90, 08.06.1995.
Zimmerman ve Steiner/İsviçre, Başvuru No: 8737/79, 13.07.1983.